

**A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁR
ÉVKÖNYVE XXXIV.**

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve
34.

Sorozatszerkesztő

Szendiné Orvos Erzsébet

**A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI
LEVÉLTÁR**

ÉVKÖNYVE

XXXIV.

Debrecen, 2015

*A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatta*

Szerzők:

Bakó Endre, Bényei Miklós, Erdész Ádám, Horváth Benedek,
Kanyuk Petra, Kovács Ilona, Mervó Zoltánné, Radics Kálmán,
Szabadi István, Szendiné Orvos Erzsébet, Varjasi Imre

Lektorálta

Nyakas Miklós

Kiadó: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

A kiadásért felelős Szendiné Orvos Erzsébet

Technikai szerkesztő: Szikla Gergő

Tipográfia, tördelés, borítóterv: Katona Péter

Készült 300 példányban B/5 méretben a Kaligráf 2000 Bt.

nyomdájában

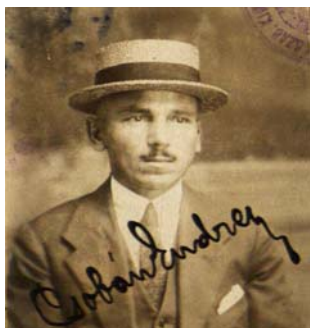
ISSN 0133-8528

TANULMÁNYOK

KOVÁCS ILONA

„Debrecen város levéltárának gondviselőjévé választatván.” Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka.

*„Esküszöm az élő Istenre,
hogy én Nemes Szabad Királyi
Debrecen város
levéltárának gondviselőjévé
választatván,
a Nemes Város Leveleit mentül
hamarább rendbe szedem,
azoknak híven és szorgalmasan
gondját viselem.”¹*

Debrecen város levéltárának a két világháború közötti történetéről, Gazdag István „A Hajdú-Bihar megyei Levéltár története”¹ című összefoglaló munkáján túl, mélyreható elemzés nem készült. A korszak meghatározó levéltáros személyiségének, Csobán Endrének az életútját és szerteágazó tevékenységét pedig csupán egykori munkatársa, Tóth Endre méltatta visszaemlékezésében.² Jelen tanulmány a városi levéltár történetében mutatkozó ezen hézag mérséklésére vállalkozik.

Csobán Endre 1882. december 23-án született Debrecenben. Egy tizenkét gyermekes családban nőtt fel, ahol rajta kívül egyetlen testvére sem került eleminél magasabb iskolába. Hat éves koráig tanyán nevelkedett, azután is csak az iskolai időt töltötte a városban, a szünidőben minden földműves munkában részt vett a libapásztorságtól a cséplésig, szántás-vetésig. Elemi és középiskoláit a Debreceni Református Kollégiumban végezte. 1915-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán szerzett abszolutóriumot. Egyetemi tanulmányait úgy végezte, hogy ősszel rakodó munkás volt a Dunaparton, télen éjjel havat

¹ A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 21. szám. Debrecen, 1985.

² Tóth Endre: A Történelmi Levéltár és vezetője I. és II. In: Hajdú-Bihari Napló 1992. március 21. és 28.

lapátolt a főváros utcáin, nappal az egyetemre járt. Később címirodában vállalt munkát éhbérért, majd középiskolás tanulók nevelésével tartotta fenn magát. Tanár szeretett volna lenni, de időközben a tanári pálya túlszűfolt lett, ezért a budapesti református teológiára iratkozott be, ahonnan rövidesen eltanácsolták azzal, hogy meg akarja reformálni a református vallást. Az igazi ok az volt – ahogy önéletrajzában vallja – hogy szociális tanításokkal akarta vegyíteni az igehirdetést.³

1908-tól Budapesten a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott napidíjasként. Majd 1915-ben a Honvédelmi Minisztériumba ment át polgári napidíjasnak, és 1916-ban állam-számviteltani vizsgát tett. Időközben már esti tanulással a levéltárosi pályára készül: 1917-ben levéltári kezelői, 1918-ban levéltári fogalmazói vizsgát tett le az Országos Levéltárban.⁴

³ Déri Múzeum Irodalmi gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 71. Csobán Endre statisztikus önéletrajza. Debrecen, 1952. november 2.

⁴ MNL HBML IV. B. 1406/b. 810. köt. Csobán Endre törzskönyvi lapja.

Még ugyanezen évben, 1918 júniusában megpályázta a megüresedett debreceni főlevéltárnoki állást. A főispánhoz címzett pályázatában világossá tette, hogy a debreceni levéltár állapotát ismeri, s „nagyon jól tudom, hogy csak sok évi megfeszített munkával lesz az olyan állapotba hozható, hogy az egyetem és általában a tudomány céljaira teljes sikerrel kiaknázható legyen. Ha Isten segít és a főlevéltárnoki állást Méltóságod jóindulatából elnyerhetem, ezt a munkát emberséggel elvégezni kötelességemnek tartom, ahhoz magamban elegendő erőt, hajlandóságot és töretetlen munkakedvet érzek.”⁵ Végül kilenc pályázó közül az Országos Levéltár szakvéleménye alapján, Csobán Endre nyerte el az állást és 1918. december 1-vel Debrecen főlevéltárnokának nevezték ki.⁶

A városi levéltár élén

Csobán Endre elsőként a levéltárrendezés rendkívül nagy munkájába vetette bele magát. Meglepődve tapasztalta azonban, hogy amikor átvette a levéltárat, az előzetes ismereteihez képest milyen nagy a rendezetlen iratok tömege. „Az iratok nagy része a levéltári helyiségek padlóján fektűt, néhol egészen a plafonig felhalmozva, részint kötetlenül, részint csomókba kötve. De az összekötésben sem volt mindig köszönet. Volt rá eset, hogy két-háromszáz éves korkülönbség választotta el az egy csomóba kötött s egymás mellett békésen pihenő iratokat.”⁷

A rendezés munkálatait Herpay Gábor kezdte meg 1916-ban, aki a diplomagyűjtemény és a végrendelet gyűjtemény kialakításában elévülhetetlen eredményeket ért el. Csobán folytatva a levéltár rendbe szedését, 1926-ban azt jelenthette a városi tanácsnak, hogy habár a rendezés „meglehetősen egyhangú, szürke és talán nem mutatós munka”, de így sikerült elérni, hogy a levéltár 1294-től 1853-ig terjedő legértékesebb iratai gyűjtemények szerint szét lettek válogatva, és a kialakított iratgyűjtemények a tudományos kutatás rendelkezésére állnak. Másrészt, mivel a használatra kiemelt iratok visszahelyezése sem volt erény addig a debreceni levéltárban, ezért iratok tízezreinek kellett megtalálni az eredeti helyét és besorolni a megfelelő gyűjteménybe.⁸

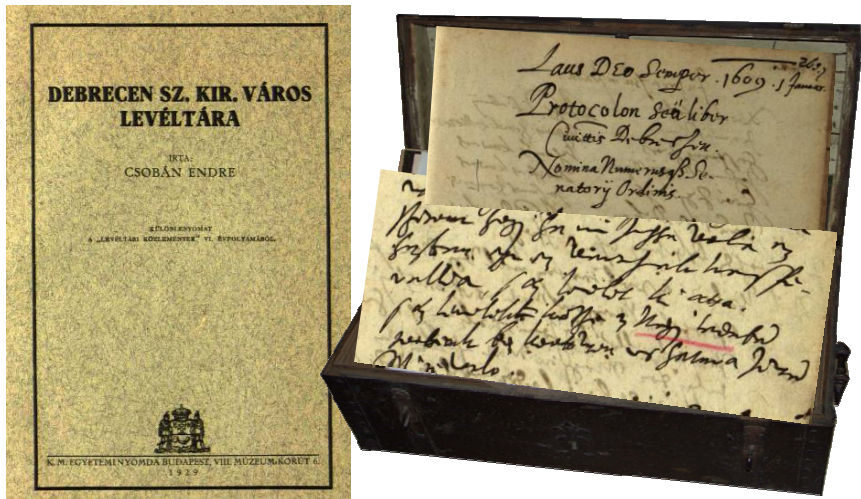
⁵ Déri Múzeum Irodalmi gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 15.

⁶ Uo. D. X. 88. 23. 1. 67. Csobán Endre önéletrajza. Debrecen, 1953. július 15., illetve MNL HBML IV. B. 1429. 82/1936. Csobán Endre főlevéltárnok törzskönyvi adatai.

⁷ MNL HBML XV. 22/c. 1. d. Jelentés a városi levéltár rendezéséről. 1926. április. 2. o.

⁸ MNL HBML IV. B. 1405/b. 10305/1927. Csobán Endre jelentése a levéltár rendezéséről. 1926. június 10.

1928-ban, a Levéltári Közleményekben „Debrecen sz. kir. Város Levéltára” címmel a rendezés során kialakított iratgyűjteményekről ismertetést tett közzé.⁹ Ez a munka két szempontból is nagyon jelentős: egyrészt ez az első részletes leírás a városi levéltár iratanyagáról, és az ismertetés alapján ma is azonosítható az abban leírt legtöbb irategyüttes. Másrészt Csobán Endre kutatta először a városi levéltár történetének kezdeteit, és kimutatta, hogy Debrecennek már jóval a mohácsi vész előtt kancelláriája volt, azaz okleveleket állított ki, melynek legrégebbi meglévő emléke a debreceni szűcsök 1449-ben kelt kiváltságlevele.¹⁰ A városi jegyzőkönyvekben csak 1609-ben történik említés arról, hogy a város iratait „az nagy ládában” tartották.¹¹

Az iratgyűjtemények közül a városi levéltárba kerülésének módja miatt különös figyelmet érdemel a debreceni református egyház számadásának irategyüttese,¹² melyről Csobán az előbbi munkájában azt írja, hogy „ezeket az iratokat, amelyeket a református egyház kiselejtezett és nyilvános árverésen eladott, a levéltár az árverés után a vevő dobozgyárostól készpénzért szerezte meg, mert igen sok művelődéstörténeti vonatkozás

⁹ Csobán Endre: Debrecen sz. kir. Város Levéltára. In: Levéltári Közlemények. 6. évf. 204-239. o.

¹⁰ MNL HBML XV. 1. MeO. 32.

¹¹ MNL HBML IV. A. 1011/a. 7. k. 417. o.

¹² MNL HBML XV. 24/d. Egyházi számadások.

található bennük.”¹³ A Csobán által említett nyilvános szóbeli árverés 1923. május 14-én történt. Az egyház valóban értékesítette, az idős levéltárnok által kiselejtezett „semmi fontossággal nem bíró” számadásokat. A vevő a neves könyvkötő és dobozgyáros Dávidházy Kálmán volt, aki különként 166 koronáért vette meg az iratokat.¹⁴ Az ülésen, melyen az árverés történt, Csobán is jelen volt, aki rögtön az ülést követően, bizalmas feljegyzést készített az iratok eladásáról. Feljegyzésében kiemelte, hogy ha ez az ügy nyilvánosságra kerül, „kultúrbotrány lehet belőle, ami nemcsak az egyházat, hanem egész Debrecenét érintené és a koros egyházi levéltárosra is nagy szégyen háramlanék belőle.”¹⁵ Csobán gyors intézkedésének köszönhetően végül, ócskapapír értékben Dávidházytól sikerült visszavásárolni a megőrzésre érdemes anyagot.

A levéltár tevékenységi körébe tartozott ebben az időszakban – a rendezésen túl – a város szerződéseinek, ingatlan vagyonelektárainak, a felekezeti és állami anyakönyvek másodpéldányainak, és a vízikönyveknek az őrzése és kezelése.¹⁶

Az 1920-as években öröndetes jelenségként tapasztalta Csobán a tudományos kutatók számának folyamatos emelkedését. „Újabb időben alig múlik el nap, hogy egy-két kutatót ki ne kellene szolgálnunk, de néha öten-hatan is vannak. Hatnál többet nem is tudunk elhelyezni kellő ellenőrzés mellett.”¹⁷ Nemcsak helybeliek, egyetemi és középiskolai tanárok, egyetemi hallgatók, hanem más városbeliek is gyakran keresték fel Debrecen város levéltárát. Kik kutattak ekkoriban? Többek között Iványi Béla, Zsigmond Ferenc egyetemi tanárok, S. Szabó József főgimnáziumi igazgató, Roncsik Jenő tűzoltó főparancsnok, az Országos Levéltárból Szabó István, Fekete Lajos. A levéltár illusztrisabb vendégei közé tartozott: Móricz Zsigmond író és Medgyessy Ferenc szobrászművész.¹⁸

Már ebben a korszakban is népszerű volt a családfakutatás, de a genealógiai kutatás már ekkor sem tartozott a levéltárak rendes tevékenységi köréhez, azt külön díjazás mellett végezték. Debrecenben ennek a szolgáltatásnak az alapdíja 20 pengő volt, melyet abban az esetben is ki

¹³ Csobán Endre: Debrecen sz. kir. Város levéltára. In: Levéltári Közlemények. 6. évf. 235. o.

¹⁴ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár I. 99. d. 63. P. 4/1922.

¹⁵ MNL HBML IV. B. 1405/b. 11755/1923.

¹⁶ MNL HBML IV. B. 1429. 183/1944.

¹⁷ MNL HBML XV. 22/c. 1. d. Jelentés a városi levéltár rendezéséről. 1926. április. 16-17. o.

¹⁸ Tóth Endre: A Történelmi Levéltár és vezetője II. In: Hajdú-Bihari Napló, 1992. március 28.

kellett fizetni, ha a kutatás nemleges eredménnyel járt és a díj a szerint emelkedett, hogy a kutatás folyamán hány és milyen iratcsoportokat kellett átnézni.¹⁹

Különösen az 1930-as évek végén a különféle igazolások kiadása miatt ugrásszerűen megnövekedett az ügyfélforgalom is a levéltárban, Csobán erről így panaszkodik: „Néha bejövök a hivatalba reggel és be se tudok fejezni egy megkezdett aktát vagy levelet, egymást érik nálam a felek. Ezen kívül van 3-4 aktám, amelyeknek mindegyike több hetes kereséssel, tanulmányozással jár. Egy év óta csaknem az egész hivatal állandóan illetőségi ügyekkel foglalkozik. Adózásokat kell igazolni a 19. század második feléből s nagyon gyérek a megmaradt források.”²⁰

Csobán Endre nevéhez fűződik a levéltári szakkönyvtár létesítése. Az intézmény átvételekor mindössze néhány szakkönyvvel rendelkezett a levéltár, 1926-ban már kb. 1500 kötetből álló kézikönyvtár segítette a kutatók munkáját, mely 1944-re 4000 kötetre gyarapodott. Ezeket a történelmi szakmunkákat különböző debreceni és budapesti antikváriusok pincéit átfürkésztve szedte össze Csobán. A kézikönyvtárhoz szerző és tárgy szerinti katalógust is készíttetett.²¹

Levéltárosi munkája mellett különleges megbízatásokat is teljesített Csobán. Mivel statisztikusként nagy tapasztalatokra tett szert, ezért ellátta a tízévenkénti népszámlálások előkészítő munkálatait, a különféle mezőgazdasági, ipari és népösszeírásokat, valamint a választások technikai előkészítését és lefolytatását, sőt másfél évig vezette a rövid ideig fennálló városi statisztikai hivatalt.²²

A polgármester és a városi tanács történeti adatok kutatásával is rendszeresen megbízta Csobánt. 1922-ben összeállította a díszpolgárok névjegyzékét és a levéltári forrásokból feltárta a díszpolgárok megválasztásának fontosabb körülményeit is. Az első választásokra 1835-ben került sor,²³ de a jegyzőkönyvek ekkor még magát a „díszpolgár” kifejezést nem használják, erre első ízben, 1844-ben, gróf Károlyi György megválasztásakor került sor. Nem volt kezdettől fogva szokásos a díszpolgároknak díszes

¹⁹ MNL HBML XV. 22/c. 1. d.

²⁰ MNL HBML XV. 22/a 1. d. Csobán Endre levelezése: Szabó Istvánnak írt levél. 1938. május 27.

²¹ MNL HBML XV. 22/c. 1. d. Jelentés a városi levéltár rendezéséről. 1926. április. 4. o., IV. B. 1429. 183/1944.

²² MNL HBML IV. B. 1429. 153/1930., 131/1941. és Gazdag István: Debrecen város Statisztikai Hivatalának működése, 1921-1923. In: Statisztikai Szemle 1983. 84-87. o.

²³ Az első kitüntetettek báró Eötvös Ignác, gróf Vay Ábrahám, báró Vay Miklós és Semsey Jób voltak.

kiállítású oklevelet sem adni. 1890-től kezdve lettek az oklevelek művészi ízléssel tervezett, kalligrafikus betűkkel írt kézműipari remekek.²⁴

²⁴ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. „Általános észrevételek a Debreczen sz. kir. város díszpolgáiról készített kimutatáshoz”. A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának Diszoklevél gyűjteményében több művészi kivitelezésű, Dávidházy kötésű oklevél található. Többek között Szilágyi Dezső igazságügy miniszter, Simonffy Imre debreceni polgármester, Thaly Kálmán országgyűlési képviselő díszpolgári oklevele.

1936-ban a törvényhatósági bizottsági közgyűlés dr. Nagy János ügyvéd önálló indítványára bizottságot állított fel a díszpolgárok névsorának és megválasztásuk körülményeinek a felülvizsgálására, különös tekintettel az abszolutizmus időszakában megválasztott személyekre.²⁵ A kijelölt bizottságnak Csobán is tagja volt, aki megbízást kapott arra, hogy gondoskodjon a testület összehívásáról és töltsse be abban az előadói tisztet.²⁶ A bizottsági tagok többsége arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy „történeti tényt meg nem történté tenni lehetetlen, a város annak idején kényszer alatt cselekedett s a díszpolgár választások ténye is egyik jellemző vonása az önkényuralmi kormány működésének. A díszpolgárok törlésének igazi értelme rögtön az abszolutizmus megszűnte után lett volna, amikor ez is egyik eszköze lehetett volna a nemzeti öntudat emelésének.” Véleményük szerint, a felülvizsgálást követően négy név található a jegyzékben, akiknek működésében a magyarság iránt való ellenszenv a történetírás adatai szerint is megállapítható: Bach Sándor cs. kir. belügyminiszter, báró Kempen János a birodalmi rendőrszervezet főnöke, gróf Grünne Károly császári első szárnysegéd és gróf Pálffy Móricz cs. kir. kerületi helytartó.²⁷

A levéltár diplomagyűjteménye és a városi jegyzőkönyvek alapján mélyreható kutatást végzett a debreceni Nagyerdő történetére vonatkozóan is. Kimutatta, hogy a Nagyerdő elnevezés először a leleszi konvent 1496-os átíratában fordul elő,²⁸ és a 16. század végétől kezdve tartozott a Nagyerdő állandó jelleggel Debrecen birtokai közé. A város lakosainak mindig is kedvelt kiránduló és üdülőhelye volt, ahol 1823-24-ben fürdő is létesült, ugyanakkor a parkosítása a 19. század végéig váratott magára.²⁹

A Nagy- és Kisálomzug területi hovatartozását vizsgálva Csobán megállapította, hogy a Hortobágy szó először 1346-ban fordul elő a városi iratokban,³⁰ azonban sokáig folyót jelölt, és nem területet. A Hortobágy, mint területi megjelölés, csak a 19. század első felében jött haszná-

²⁵ Debrecen sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1936. május 29-i közgyűlése. 240/1936. bkgy. sz.

²⁶ MNL HBML IV. B. 1406/b. 10803/1936. A bizottság tagjai voltak még: dr. Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanár, vitéz dr. Bessenyei Lajos kir. tankerületi főigazgató, dr. Rásó Sándor kormányfőtanácsos, dr. Halász László és dr. Nagy János ügyvédek. A bizottsági üléseket a városi történelmi levéltárának helyiségében tartották.

²⁷ MNL HBML IV. B. 1429. 323/1936. A díszpolgárok névjegyzékének felülvizsgálására kiküldött bizottság véleménye.

²⁸ MNL HBML IV. A. 1021/d. 8. k. 96/39. Lelesz, 1496. szeptember 13.

²⁹ MNL HBML IV. B. 1406/b. 494. d. Egyetem építés elvi iratai, 1930.

³⁰ MNL HBML IV. A. 1021/d. 9. k. 95/13. Váradí Káptalan, 1346. november 13.

latba. Jelentette egyrészt a Hortobágy folyó két partján legelésre alkalmas területeket, elsősorban a Mátát és a Zámot, később a fogalom bővülésével magához ölelte először az Ohatot, majd a Kis- és Nagyálomzugot is.³¹

Kutatásokat folytatott a gályarabok emlékművének karbantartási kötelezettségének tárgyában. Az emlékoszlopot Hegyi Mihályné készítette, az ünnepélyes leleplezése 1895. szeptember 21-én folyt le az emlékkertben, amikor a szobor a város tulajdonába került.³² Mivel ebben az időben a Csokonai Kör tartotta fenn az emlékkertet és gondozta a benne lévő emlékműveket, így a gályarabok szobrának a gondozása is a Körre szállt át. 1911-ben viszont annak a gondolatnak a hatására, hogy a közterek fenntartása inkább a város, mint egy irodalmi egyesület feladata, a város a 365/1911. bkgy. számú határozat alapján átvette a Csokonai Körtől az emlékkertet a benne lévő emlékművekkel együtt. Ezért Csobán azt a konklúziót vonta le, hogy a közterek fenntartása és az emlékművek karbantartási kötelezettsége a várost terheli.³³

Jelentést tett a polgármesternek a levéltárban őrzött királyi privilégiumok alapján a debreceni országos vásárok jogalapjáról is. A vásárok közül Zsigmond király 1405-ben a Szent György és Nagyboldogasszony napit, 1407-ben a Remete Szent Antal napit, II. Ulászló pedig 1508-ban a Dienes napit engedélyezte.³⁴ A hetivásárok tartása eredetileg szintén privilégiális jogon nyugodott: II. Ulászló oklevele hétfői napra engedélyezte a hetivásár tartását. A 18. századtól kezdve viszont a hetivásárt keddi, sertésvásárt hétfői, zöldség-, tűzifa-, széna-, szalmavásárt pedig szombati napon tartották.³⁵

1943-ban Csobán fogalmazta meg a törvényhatósági bizottság által Horthy Miklós kormányzó 75. születésnapja alkalmából felterjesztett hódoló feliratot.³⁶ 1944-ben pedig előkészítette a Kossuth Lajos halálának 50. évfordulójára tervezett díszközgyűlés megemlékezésének szövegét.³⁷

Csobán Endre arra törekedett és a rendes évi szabadságát arra használta fel, hogy szakmai tapasztalatait állandóan gyarapítsa. 1924 és 1929 között többször járt több hetes külföldi tanulmányúton. Münchenben,

³¹ MNL HBML IV. B. 1429. 1. d. 457/1938.

³² MNL HBML IV. B. 1406/k. 104/1896. és S. Szabó József: Özv. Hegyi Mihályné és a gályarabok emlékoszlopa. In: Debreceni Képes Kalendárium 1902. 29-35. o.

³³ MNL HBML IV. B. 1429. 1. d. 152/1934.

³⁴ MNL HBML XV. 1. MeO. 10. 1405. június 2., MeO. 12. Kassa, 1407. január 9., MeO. 83. Buda, 1508. február 18.

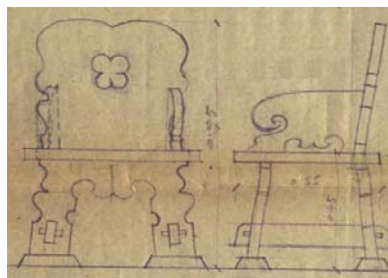
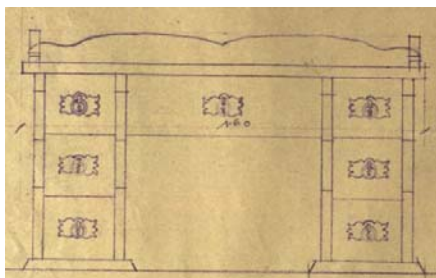
³⁵ MNL HBML IV. B. 1429. 1. d. 36/1936.

³⁶ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 222/1943.

³⁷ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 69/1944.

Berlinben, Hamburgban, Velencében és különösen Bécsben a debreceni vonatkozású levéltári anyagok feltérképezésével foglalkozott. 1929-ben, Angliában pedig a Külügyminisztérium (Foreign Office) irattári rendszerét, valamint az Állami Levéltár (Public Record Office) iratjavító műhelyét (Repairing Department) tanulmányozta.³⁸

A látottakat igyekezett a városi levéltár gyakorlatában is megvalósítani. 1941-ben fenyőfából, keskeny fiókokkal ellátott térképtároló szekrényt szerzett be, melyhez hasonló a londoni állami levéltárban látott. Ezekben az években készült, a történelmi levéltár kutató szobájának tölgyfából készült, magyaros stílusú bútorzata is.³⁹

Az 1935-ben alakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Levéltári Szakosztálya Csobánt az intézőbizottság tagjai közé választotta.⁴⁰ Az Egyesület 1936 októberében tartotta első kongresszusát Budapesten, amely az évi rendes közgyűléssel kezdődött. A közgyűlésre Csobán egy indítványt terjesztett elő a levéltárak nemzetközi jogvédelem alá helyezése tárgyában. Elgondolása szerint a magyar királyi kormány-nak egy olyan tartalmú indítványt kellene a Népszövetség elé terjesztene, amely a múzeumokat, könyvtárakat és levéltárakat háború esetén olyan védelemben részesíti, amelyet a Vöröskereszt intézményei élveznek. Továbbá a Népszövetség tanácsa állapítson meg egy olyan egyezményes jelet is, amellyel a védett intézményeket jelölnék meg.⁴¹

³⁸ MNL HBML IV. B. 1406/b. 32701/1934. (iratcsomóban: 18299/1926., 19389/1929.)

³⁹ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 141/1941.

⁴⁰ Kisasszony Éva: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének története 1935-1951 között. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2006. évi vándorgyűlése. Szerk.: Bilkei Irén. Budapest, 2007. 25. o.

⁴¹ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. Indítvány levéltáraknak és könyvtáraknak háború esetén nemzetközi jogvédelem alá helyezésére.

Ezen a kongresszuson Csobán „A levéltár helyisége és berendezése” címmel tartott előadást. Milyen megállapításokat tett? Magyarországon, de egész Európában sem túlságosan sok olyan épület van, amely egyenesen levéltár számára készült. A levéltárak túlnyomó többsége olyan épületekben van elhelyezve, amelyeket csak utólagosan tettek alkalmassá levéltári használatra, eredetileg más célra épültek. Az iratnak éppen úgy szüksége van fényre és levegőre, mint magának az embernek. Egyes fontosabb irat több ezer éves létre számíthat, azonban egészségtelen helyiségben gyors pusztulásra van ítélve. A levéltárosnak viszont arra kell törekednie, hogy az iratokat minden lehetséges kár és veszély ellen megóvja. Úgy a fizikai veszélyektől (tűz, víz, por, rossz elhelyezés), mint az erkölcsiektől (lopás, rongálás, hamisítás).⁴²

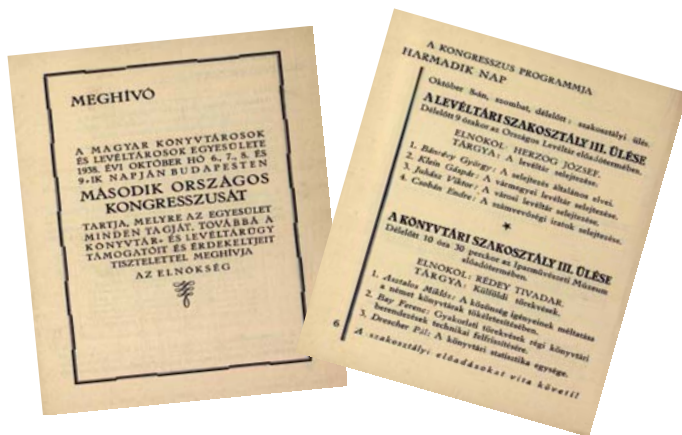
A levéltáros kongresszusról hazatérve Csobán lejegyezte az Országos Levéltár vezetőivel folytatott bizalmas megbeszélését is, melyben a levéltár ügy terén várható intézkedésekről esett szó. A feljegyzéséből az derül ki, hogy a kerületi levéltárak felállításának gondolata foglalkoztatta ekkor a levéltáros szakmát és a kormányt. A négy kerületi levéltár székhelyéül Debrecen, Szeged, Pécs, mint egyetemi városok jöttek szóba, negyedik székhelyként pedig Sopron, Győr, illetve Budapest merült fel.⁴³

Az Egyesület 1939 júniusában tartott második kongresszusán, Csobán a számvevőségi iratok selejtezésének példáján keresztül mutatta be a selejtezési munka folyamatát. Előadásában hangsúlyozta, a selejtezési eljárás lényege az, hogy a megtartott iratokból - a száz, kétszáz év múlva jövő kutató is - tisztán láthassa egy hivatal működését és amennyire az iratok alapján lehetséges, magát a kort is, amelyben az iratok keletkeztek. Ebből következően a selejtezőnek ismernie kell azoknak az éveknek a legfontosabb eseményeit, szellemi mozgalmait, neves személyiségeit, amelyekre a selejtezés vonatkozik.⁴⁴

⁴² Az előadás szövege megjelent a Levéltári Közlemények 1936. évfolyamában.

⁴³ MNL HBML XV. 22/a. 1. d.

⁴⁴ Csobán Endre: A számvevőségi iratok selejtezése. In: Levéltári Közlemények 1939. 194-207. o.

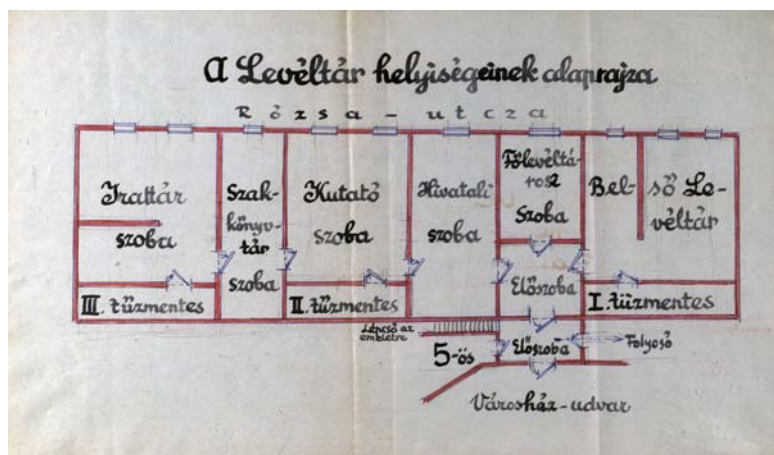
A Levéltári Közleményekben számos ismertetése jelent meg külföldi levéltartani munkákról és szakfolyóiratokról, mivel kiválóan ismerte az angol, francia, olasz és német nyelvet.⁴⁵ Beszámolt az Északamerikai Egyesült Államok Nemzeti Levéltárának az építéséről és munkájáról, az Amerikai Levéltárosok Egyesületének 1938-ban indult folyóiratáról.⁴⁶

A levéltári anyag megóvása érdekében a második világháború idején Csobán Endre többféle megelőző intézkedést tett. A Városháza épületében lévő levéltári helyiségekhez három ún. tűzbiztos fülkét készíttetett, megerősített falakkal és vasajtókkal. Ezeket a fülkéket annyira biztonságosnak tartotta, hogy úgy vélte, ha légi bombázás során a városháza épülete összeomlana, ezek a részek a romok alatt is megmaradnának.⁴⁷

⁴⁵ Pecchiai, Pio: Manuale pratico per gli archivisti delle pubbliche amministrazioni e degli archivi notarili. (Gyakorlati kézikönyv a közigazgatás és a közjegyzői levéltárak levéltárnokai számára.) Seconda edizione. Milano, 1928. In: Levéltári Közlemények 1936. 266-273. o., Norton C. M.: The Illinois State Archives Building. The American Archivist 1938. 78-90. In: Levéltári Közlemények 1939. 328-331. o.

⁴⁶ Az Északamerikai Egyesült Államok új központi levéltára. In: Levéltári Közlemények 1936. 349-353. o., Az Északamerikai Egyesült Államok új központi levéltárának munkája In: Levéltári Közlemények 1938. 345-352. o., Új amerikai levéltári folyóirat: „The American Archivist”. In: Levéltári Közlemények 1938. 265-367. o.

⁴⁷ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 2/1945.

Itt helyezték el a legértékesebb iratokat: a diplomagyűjteményt, a török leveleket, a térképgyűjteményt. Továbbá kijelölte azoknak az iratoknak a körét, amelyeknek a megmentése veszély esetén elsősorban fontos. Ezek elszállítására külön erre a célra tervezett faládák készültek vaspántokkal ellátva, víz ellen impregnálva.⁴⁸ Az alagsori raktárhelyiség ablakait pedig a Városháza udvarán és kívül a Városháza keleti oldalán téglával falaztatta be a bombatámadások elleni védekezésül.⁴⁹

1944 nyarán a város határában fekvő nagycserei erdőszlakba szállíttatta ki a városi tanácsi, elnöki és bírósági iratok segédkönyveit, olyan megfontolásból, hogy vagy a levéltárban maradó iratok, vagy a kiszállított iktató és mutatókönyvek megmeneküljenek.⁵⁰ 1944. október elején az anyakönyvi másodpéldányok 453 kötetét pedig polgármesteri utasításra Egerbe szállították és az egri várban helyezték el.⁵¹

1944. szeptember 17-én éjjel gyújtóbombák hatására a városháza épületének tetőzete is kigyulladt. Attól tartva, hogy a tűz a levéltár helyiségeibe is továbbterjed, az iratokat elővigyázatosságból az ablakokon keresztül az utcára hordták, és őrséget állítottak mellé. Másnap reggel miután sikerült a tüzet lokalizálni az iratokat visszahordták a levéltárba.⁵²

⁴⁸ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. Debrecen sz. kir. Város Levéltára. 4. o.

⁴⁹ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 221/1945.

⁵⁰ MNL HBML IV. B. 1429. 3. d. 436/1946.

⁵¹ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 67/1945. és 80/1945.

⁵² MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 196/1945. Jelentés Debrecen város iratanyagáról 1945. július 7.

Végül a levéltár a bombázásokat és a háborús eseményeket jelentősebb iratpusztulás nélkül vészelte át, a veszteség az egész anyagnak még 1 ezrelékét sem tette ki!⁵³

Csobán 1940 augusztusától egyúttal a városháza és adóhivatal légmentes parancsnokságának a vezetője is volt. Feladatahoz tartozott a légvédelmi tanfolyamok megszervezése, az óvóhelyek berendezése, a légmentes szolgálatosok részére a megfelelő segédeszközök és orvosi szerek beszerzése, a tanfolyamon résztvevők vizsgáztatása, az éjjeli szolgálatosok és egyéb ügyeletesek kijelölése.⁵⁴

1944 októberétől Vásáry István polgármester szóbeli megbízására egy éven keresztül ellátta a Városházán, a Kossuth utcai kapu alatt működő népkonyha felügyeletét is. A népkonyha nemcsak a városi tisztviselőknek, hanem a kibombázottaknak és a nincstelen szegényeknek, sőt a hadifoglyoknak is osztott ebédet a Városháza udvarán.⁵⁵

A városi levéltár a háború alatt afféle átmeneti raktár szerepét is betöltötte: a városháza épületét ért említett légitámadás után az emeletről a városi szakkönyvtár állományát leköltöztették a levéltár helyiségébe, a műszaki ügyosztály ablaküvegeket, az adóhivatal 70 mázsa súlyú adófő-

⁵³ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. 406/1945.

⁵⁴ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. Debrecen sz. kir. Város Levéltára. 1. o.

⁵⁵ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 50/1945. és 72/1945.

könyvet helyezett el a levéltárban, sőt egy Guttmann Éliás nevű kereskedőtől a rendőrség által lefoglalt árukat is itt helyezték el. (ügymint kockacukor, krumplicukor, cipőkrém, Nivea gyermekszappan)⁵⁶

1944. október 19-én a megszálló orosz csapatok bevonulásakor a hivatalvezetők közül egyedül Csobán Endre tartózkodott a Városházán. Így a történelmi levéltárban torlódott össze a közigazgatási munka nagy része. Százával jöttek a debreceni lakosok menedéket keresni, akiket a városházi óvóhelyekre fogadott be Csobán. Polgármesteri utasításra pedig, az elemi iskolai tanítókat és a középiskolai tanárokat összegyűjtve megtette az első lépéseket az elemi és középfokú oktatás megindítására. Saját elhárításából önkéntes munkásokkal javíttatta a városháza épületének megromlódott tetőzetét, ablakait, ajtóit, zárait.⁵⁷

Csobán az Országos Levéltárnak küldött jelentésében megemlíti azt is, hogy a megszállást követően egy este orosz katonák jelentek meg a Levéltárban, „és az utánuk hatoló főlevéltárost fegyverrel kényszerítették a visszavonulásra. A másnapi vizsgálat viszont semmi megállapítható kárt nem talált a levéltári anyagban”.⁵⁸ A háború alatt tehát sikerült a levéltári anyag épségét megőrizni, azonban Jánossy Dénesnek, az Országos Levéltár főigazgatójának küldött levelében Csobán szomorúan állapítja meg, hogy az iratok „békében fognak sokkal több kárt szenvedni, mint amennyit a háborúban szenvedtek”.⁵⁹ Ugyanis 1945 novemberében Csobán tiltakozása ellenére, Pataki József miniszteri tanácsos, a levéltár alagsori raktárhelyiségéből az iratokat hozzá nem értő rohammunkásokkal egy olyan helyiségbe hordatta át, amely azelőtt élelmiszerraktár volt és tele volt egerekkel, valamint egy nyitott folyosóra, ahonnan a hivatszolgák, a tilalom ellenére tűzgyújtásra kezdték elhordani az iratokat.⁶⁰ Közben a levéltár teendői is tovább szaporodtak, előbb a nemzetgyűlési választások lebonyolítására, majd a háborús károk összeírására kapott megbízást a városi tanácstól. 1946 augusztusában a létszámcsökkenő bizottság B listázta és nyugdíjazta Csobánt, de ezt követően is aktívan dolgozott: az 1947. évi választások munkáját irányította és ellenőrizte, majd a Betonút-építő Vállalatnál statisztikusként dolgozott.⁶¹

⁵⁶ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 27/1945., 98/1945., 99/1945., 75/1945.

⁵⁷ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 400/1945., IV. B. 1406/b. 41660/1944.

⁵⁸ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. 406/1945.

⁵⁹ MNL HBML XV. 22/c. 2. d. 1947. április 17-ei keltezésű levél.

⁶⁰ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 361/1945., 16/1946.

⁶¹ MNL HBML IV. B. 1406/b. 433. d. 11181/1946. és Déri Múzeum Irodalmi gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 67.

A kulturális élet aktív szereplője

Csobán Endre Debrecen kulturális életének kiemelkedő alakjaként szerteágazó tevékenységet fejtett ki. Debrecen szabad királyi városról két nagy monográfia jelent meg a szerkesztésében: az egyik 1931-ben a „Magyar Városok Fejlődése” című sorozat köteteként „Debrecen sz. kir. város A város múltja, jelene és jövője rövid áttekintésben” címmel.⁶² A másik a „Vármegyei Szociográfiák” című kiadványsorozat részeként 1940-ben jelent meg „Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye” címmel.⁶³ Szerkesztője volt a Csokonai Könyvtár sorozat hat kötetének is, melynek első darabjaként 1928-ban Oláh Gábor válogatott költeményei jelentek meg, Csobán bevezető tanulmányával.⁶⁴

Az Olaszbarátok Debreceni Monti Körének (Circolo Monti Amici dell' Italia) az egyesület 1932. június 18-i hivatalos megalakulásától a

⁶² Főszerkesztők: Csobán Endre és dr. Csűrös Ferenc. Vármegyei Könyvkiadó, Budapest, 1931.

⁶³ Szerkesztette és az előszót írta Csobán Endre, főmunkatárs dr. Herpay Gábor. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940.

⁶⁴ A sorozat további kötetei: Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc; Szabó Mária: Sorsok és akarások; Bokréta IV. kötete; Új Debrecen. Fiatal költők és írók antológiája.; Tóth Endre: Örökké viharban.

felosztatásig folyamatosan Csobán volt az elnöke. Magyarország első vidéki olaszbarát egyesületeként a magyar – olasz kulturális és társadalmi kapcsolatok fejlesztését és a magyar – olasz barátság ápolását tűzték ki célként. Rendszeresen tartottak irodalmi, történelmi, művészettörténeti és politikai tárgyú előadásokat, melyeket gyakran filmvetítéssel illusztráltak. Hangversenyeket, Olaszország jelentős évfordulóihoz kapcsolódó ünnepeket rendeztek, olasz nyelvtanfolyamokat és tanulmányi kirándulásokat szerveztek. A Kör „Monti Könyvtár” címen egy kiadványsorozatot is tervezett kiadni, azonban csak egy száma jelent meg 1934-ben, Csobán Endre fordításában, Mussolini: „A fasizmus alapelvei” című munkája.⁶⁵

Az 1930. december 4-én alakult Tiszántúli Szépmíves Céh irodalmi és kulturális egyesületben Csobán az ügyvezető elnöki tisztséget töltötte be. A Városházán tartott alakuló közgyűlésen Csobán Endre beszédében leszögezte: „a Tiszántúli Szépmíves Céh működését egyetlen mondatban úgy lehetne kifejezni, hogy az nem más, mint az alföldi léleknek megismertetése. Debrecennek olyan értékes művész és írógárdája van, amellyel egy német vagy francia város nemcsak országos hírt, hanem ezrekre menő idegenforgalmat és milliókra menő hasznot szerezne magának. Ezt akarja elérni a Tiszántúli Szépmíves Céh Debrecen és a Tiszántúl számá-

⁶⁵ MNL HBML XV. 22/d. 1. d. A Monti Kör iratai 1931-1944. és Pete László: Olaszbarát egyesület Debrecenben. A Monti Kör (1929-1947). In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2000-2001. 109-117. o.

ra. Két feltételünk van mindenkivel szemben, aki ebben az egyesületben dolgozni akar. Az első: a művészetek tiszta, önzetlen szeretete, a második: annak tudomásul vétele, hogy mi mindig minden körülmények között és mindenütt magyarok akarunk maradni, magyarok minden szenvedésen, minden nyomorúságon, minden könnyön és minden halálon át utolsó lehetőségünkig”. Az egyesület alapszabályban megfogalmazott célja az volt, hogy a Tiszántúl íróit, művészeit, az irodalom, építészet, szobrászat, festészet, zene, szín- és iparművészet művelőit, pártolóit egyesületbe tömörítse, ezen művészi ágakat fejlessze, művelőit minden tekintetben támogassa.⁶⁶

A debreceni Református Kollégium Volt Diákjainak Szövetségében Csobán szintén az ügyvezető elnöki tisztséget töltötte be. Az 1928. május 6-án létrejött egyesület a diáktestvéri érzések ápolására és a szegénydiákok segélyezésére alakult. Üléseit minden hónap első szerdáján délután 6 órakor az Angol Királynő vendéglőben tartotta, „felekezeti és társadalmi különbség nélkül jelennek meg és töltenek el régi emlékek felidézése mellett 1½–2 órát azok, akik a Kollégium valamely tagozatának diákjai, tanítványai, hallgatói voltak”.⁶⁷

A debreceni Csokonai Kör irodalmi társaságnak 1920-tól választmányi tagja, 1924-től főtíkára, majd 1933-tól örökös tagja volt.⁶⁸

A Debreceni Bölcs Férfiak Sörtársasága elnevezésű körben Csobán a társasági titkár, látszat – söröző, ideiglenes statisztikus és örökös díszköltő címeteket viselte. A Sörtársaság rendszeresen megülte a közönséges sörév kezdetét és befejezését: március hó elsején sör-újév és február hó utolsó napján pedig sör-szilveszter napját. Az asztaltársaság eseményeiről a „Serélvezeti lapok” című időszak kiadványban tudósítottak. „Sörkrónika és sörtörténelmi arcképcsarnok” címmel „elnöki parancsra, rémes rímekben és pajzán prózában, kevés költséggel és sok intuícióval, csak kéziratképpen és csak a jogosult tagok számára” Csobán Endre szerkesztésében kiadványt is jelentettek meg 1928-ban. A társasági tagok a serdicsőítésére humoros verseket költöttek:

⁶⁶ Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára (továbbiakban: DEENK) Kézirat-tára Ms. 51/511.

⁶⁷ Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára Kézirtár 3506/2. és S. Szabó József: Debreceni diákszövetségek. In: Debreceni Képes Kalendárium 1929. 76-78. o.

⁶⁸ A Csokonai Kör történetét részletesen feldolgozta Asztalos Dezső – Lakner Lajos – Szabó Anna Viola: Kultusz és áldozat. A debreceni Csokonai Kör. című kötete (Debrecen, 2005.).

„Jöjj, érezd jól magad névnapján a Sernek,
Egy kis vígság is kell a dolgos embernek.
Hogyha nem vagy vidám, jön a tréfás Halál,
Rád fogja: meguntad az élted s lekaszál.
Ki vígan, Serrel él, csak az a bölcs ember,
Azt a Haláltól is oltalmazza a Ser!”⁶⁹

Az egyesületi üléseken illetve a társadalmi szervezetek képviselőitében a legkülönbözőbb témákban és alkalmakkor számtalan előadást és beszédet tartott Csobán. 1931-ben „Mit akar a Tiszántúli Szépmíves Céh?” címmel fejtette ki gondolatait: „...mi az igazság? Az igazság az, hogy minden bajt, legyen az kulturális vagy gazdasági, csak akkor lehet orvosolni, ha a bajnak az okát tudjuk. Mit akar a Tiszántúli Szépmíves Céh? Több kultúrát, nemcsak a magasabb iskolát végzett embereknek, hanem a csak szakoktatásban részesült gazdának és a teljesen iskolázatlan föld-népnek is.”⁷⁰ A Tiszántúli Szépmíves Céh ünnepélyén Hajdúböszörményben 1931-ben „Miért nem olvasnak ma verset?” címmel, a Csokonai Kör 50 éves jubileumi emlékünnepevényén 1940-ben „Csokonai egyetemes magyarságáról”, a debreceni református férfiak értelmiségi konferenciáján az Egyetemi Templomban 1942-ben „A református férfi és a korszellem” tárgykorben, a Magyar Vöröskereszt 60 éves jubileumán pedig „A debreceni vöröskereszt történetéről” tartott előadást. Beszédet mondott a

⁶⁹ MNL HBML XV. 22/a. 1. d. Meghívó a Ser nevenapjára, 1950. március 1.

⁷⁰ DEENK Kézirattára Ms. 51/532.

Csokonai Színház 75 éves jubileumán 1940-ben, üdvözölte az Erdélyi Írókat 1942-ben, megnyitotta a Turáni Társaság debreceni ünnepélyét a Déri Múzeumban 1942-ben. A Csokonai Kör 1939. november 20-ai Csokonai-ünnepélyén Csobán a megnyitóbeszédében az egységes irodalmi közszellemről szónokolt: „Az egységes nemzeti szellemet sok tényező hozza létre, de a legfontosabb ezek között a tényezők között az irodalom. Legfontosabb a könyvnyomtatás feltalálása óta. Gondoljunk vissza a magyar reformkorra: mennyire egy irányba törtek az összes irodalmi erők. Az író olyan, mint a szeizmográf: messziről megérzi a földrengést és figyelmezteti honfitársait a veszedelemre. Az író olyan, mint a próféta: jósol, de a veszély megelőzésének feltételeit is felmutatja. Jaj annak a népnek, amely nem hallgat a prófétákra.”⁷¹

A városi levéltár ebben az időszakban egyfajta szellemi központ szerepét is betöltötte, afféle irodalmi műhely volt, ahol maguk a beosztott munkatársak is rendkívüli személyiségek voltak. Csobán - távollétében - bátran rájuk bízhatta a levéltár ügyeinek vitelét, de gondolatai azért mindig a levéltár körül forogtak. Egyik levelében így ír: „Remélem, hogy semmi rendkívüli esemény nem történt és nem történik távollétem alatt s a levéltár egész személyzete kivont karddal vigyáz a hazámra”.⁷² Kik voltak a munkatársak? Szabó István történész, aki az Országos Levéltár munkatársa lett, majd egyetemi tanár; Szabó Béla, aki később Zala vármegye főlevéltárnoka lett; Mata János költő, fametsző; Tóth Endre költő, irodalomtörténész.

Csobán Endre nemcsak fiatal kollégáit támogatta költői tehetségük kibontakoztatásában, hanem maga is művelője volt az irodalomnak, számos verse maradt fenn kéziratban. Karácsonykor versben üdvözölte barátját, Oláh Gábort:

⁷¹ Asztalos Dezső – Lakner Lajos – Szabó Anna Viola: Kultusz és áldozat. A debreceni Csokonai Kör. Debrecen, 2005. 495. o.

⁷² DEENK Kézirattára Ms. 51/53. Harsányi Lászlóhoz írt levél. Budapest, 1940. december 8.

„Kedves Barátom!
Boldog karácsonyra köszöntsön e papír.
Szép piros orcádról ne hervadjon a pír.
Az egészség, minden pénzzel, kinccsel felér.
Légy piros, csupán a lelked legyen fehér.”⁷³

Rímeiben fejezte ki rémületét a várost ért bombatámadást követően is 1944 októberében:

„A föld alatt piszokban, bűzben
Élünk, halunk bombatűzben.
Boldog, ki túl van a halálon,
de aki még él, mit csináljon?
Tízmilliónyi testvéremmel
Remegő szájjal, véres szemmel
Nézek előre a viharba,
Vajjon mi vár még a magyarra?

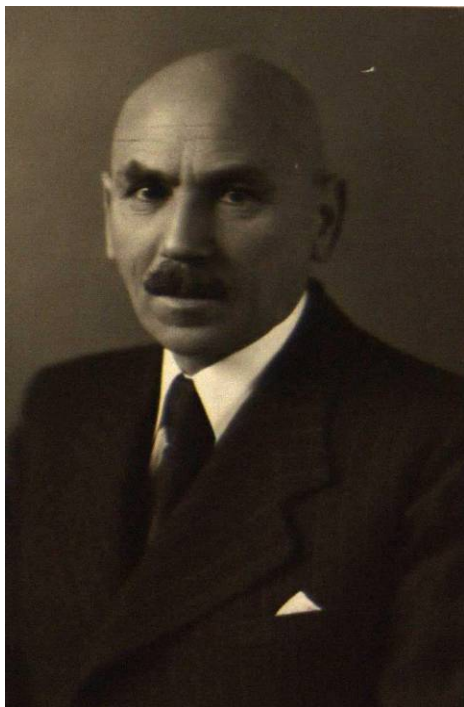
Jaj hová rejtselek, akiket szeretek,
hogy szót válthassak még holnap is veletek?
Jaj hová dugjam el nyavalyás életem,
hogy túl tudjam tenni e végítéleten?
Hiába itt pince, hiába itt árok,
igaz oltalmat én ezektől nem várok.
Hiába lángész itt az emberi elme,
egy oltalom van csak: az Isten kegyelme.”⁷⁴

Verseken kívül írt elbeszéléseket „Diákélet a gyöngyélet”, „Ecsedi Északsarki utazása” címen; novellákat „Csizmadia tógában”, „Az adóságsökkentő madár” címeikkel, pályamunkát a Színházi Élet hangosfilm pályázatára „Koldus Miska” elnevezéssel, valamint színdarabvázlatokat „A család székelye”, „A színház barátai”, és „A hősök szobra” címeikkel.

⁷³ DEENK Kézirattára Ms. 51/91.

⁷⁴ Déri Múzeum Irodalmi gyűjteménye K. X. 87. 4. 10. 1. 51. „Bombatűzben” című vers. 1944. október 16.

„Mindenkivel jót igyekszik tenni”

Milyen ember volt Csobán Endre?

Tóth Endre, a fiatal kortárs szemével így látta Csobánt: „Közvetlen modorú, demokratikus gondolkodású, minden irányban nyitott szellemű, folytonosan kezdeményező, bár kissé sokat markoló egyéniség volt”.⁷⁵

Oláh Gábor pedig Naplójában a következőképpen jellemzi barátját: „Van nekem egy figurális barátom, úgy hívják: Csobán Endre. Több gyermek apja, titokban költő. Olyan ezermesterféle típus. Egyik szenvedélye a statisztika, másik a kulturális mozgalmak irányítása. Mindent magára vállal, de nem mindent végez be. Van egy remek tulajdonsága, amit igazán becsülök

benne: mindenkivel jót igyekszik tenni. Nincs olyan hozzá bírálatra küldött kézirat, amit el ne olvasna és nem értékelne; nincsen olyan kérő száj, amelyiken mézes madzagot nem húzna át, nincsen olyan kinyújtott kéz, amelyikbe pár fillért ne dobna. Ez a derék fiú velem is sok jót tett, mióta lefelé ballagok a hegyről”.⁷⁶

Köztisztelőben álló ember volt, akit nemcsak a munkatársai, hanem a levéltárba betérő ügyfelek is becsültek, hiszen közismert volt segítőkészségéről. A levéltárból nem mehetett el szegény ember anélkül, hogy az ügyét el ne intézték volna. Csobán azt mondta, „ma még olyan a társadalom, hogy csak a befolyásos emberek ügyét intézik azonnal, mert félnek tőlük, de majd eljön az idő, mikor nem lesz különbség ember és ember közt, addig segíteni kell a protekció nélkülieket.” Megtörtént az az eset is,

⁷⁵ Tóth Endre: A Történelmi Levéltár és vezetője I.

⁷⁶ Oláh Gábor: Naplók. Szerk.: Lakner Lajos. Debrecen, 2002. 612-613. o.

hogy egyszer a főispán ment a levéltárba. „Mondják Csobánnak és kérdezik, hogy nem megy-e elibe. Azt felelte: az is csak olyan ember, mint a többi, nem jár neki extra. És nem ment egy tapodtat se.”⁷⁷

Csobán egy 1945-ben tett nyilatkozatában erről így vallott: „A társadalmi egyenlőség érdekében a hozzám forduló feleket rangra és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül egyforma előzékenységgel fogadtam és sohasem aktát, hanem ügyet akartam intézni. Ugyanilyen utasítást adtam ki hivatalom személyzetének is már az 1920-as évek elején. Másik utasításom volt, hogy akinek az ügyét nem tudjuk elintézni, pontosan magyarázzuk meg: milyen hivatalba, hová kell mennie, egyszerű embereket pedig magunk kísértünk el oda, ahol ügyüket elintézhetik. Nagyon sokszor írtunk és írunk ma is ilyen embereknek kérvényeket és adunk felvilágosítást minden ügyben, amiben az emberiesség szolgálata kötelességünké teszi vagy megengedi.”⁷⁸ Példamutató vezető volt, de a munkatársaitól sem követelt többet a rendes munkavégzésnél. Ha észrevette, hogy valamelyik munkatársa fáradt, kiküldte tíz percre a szabad levegőre sétálni. Az illető felfrissülve jött vissza és jó kedvvel dolgozott tovább. Szociális érzékenységét jól jellemzi, hogy a levéltárban dolgozó szellemi szükségmunkásoknak éveken keresztül minden délelőtt fél-fél liter tejet és negyed kiló kenyeret hozatott a saját költségén.⁷⁹

Mindenkin segített, ha másként nem tudott, néhány lelkesítő mondat megírásával:

„Te mindig belevetted Magad az Új gondolatok új folyóinak sodrába. Vesd bele most is. Kiábrándult az ember mindenből. Új hitre, új ideálokra, új versekre vágyik. Miért nem Te írod ezeket az új verseket? Ne csak a hangokat lázítsd fel, hanem a szagokat és a színeket, az agyakat és a szíveket is! Hurrá! Előre az élet hajóján.” – írta ezt Oláh Gábornak 1941-ben.⁸⁰

Csobán Endre az ifjú művészek mecénása is volt. Megbízásokat adott Mata Jánosnak egy-egy fametszet elkészítésére, és támogatta a fiatal írók bemutatkozását is, melynek eredménye a szerkesztésében 1938-ban megjelenő „Új Debrecen” című antológia.

⁷⁷ Déri Múzeum Irodalmi gyűjteménye D. X. 88. 23. 1. 68.

⁷⁸ MNL HBML IV. B. 1429. 2. d. 6/1945.

⁷⁹ Tóth Endre: A Történelmi Levéltár és vezetője I.

⁸⁰ DEENK Kézirattára Ms. 51/95. Oláh Gábornak írt levél. 1941. május 31.

Több levelet is írt egy Szepessy György nevű kondásból lett festőművész ügyében: „Isten adta tehetség, de nem tudja adminisztrálni magát. Arra kérlek, támogasd egy-két kép megvételével, ha teheted. A megvett kép mindenkor érték lesz és még az az érzés is hevíthet, hogy ezekben a nehéz időkben támogattál egy arra méltó magyar művészt.”⁸¹

Csobán vallotta: „Kötelességünk nekünk, művelt embereknek és a társadalom vezetőinek, hogy ne hagyjuk elkallódní vagy tönkremenni az igazi tehetségeket.”⁸²

⁸¹ DEENK Kézirattára Ms. 51/23. Vitéz Fejér István az Arany Bika Rt. igazgatójához címzett levél. 1942. április 25.

⁸² DEENK Kézirattára Ms. 51/30. Lőrinczy Mihálynak írt levél. 1942. június 9.

Csobán Endre 1959. április 29-én hunyt el.

Komoróczy György, nekrológiában így emlékezett meg róla: „Csobán Endre nem tartozott azok közé, akik hangoskodó és feltűnést keltő tevékenységükkel igyekeztek a figyelmet magukra vonni. Szerény munkása volt a történettudományoknak és azon belül is egy szakágazati tudományszaknak, a levéltártannak. Haladó gondolkodású személy volt. Tudományos munkássága előremutató és hasznos értékeket képvisel még ma is. Most több évtizedes munkája után örök nyugalomra tért Debrecen történetének tudós búvára. Emlékét megőrizzük.”⁸³

⁸³ Hajdú-Bihari Napló. 1959. május 4.

SZABADI ISTVÁN

Herpay Gábor, Hajdú vármegye levéltárnoka

Magyarország történetének egyik legátfogóbb közigazgatási reformja Tisza Kálmán-kormányának első hivatali évében, 1876 során történt. Ekkor 65 vármegyébe szervezték át az ország területét, egyúttal felszámoltak a széket, kerületeket, mezővárosokat, vidékékeket stb. Hajdú vármegye is 1876-ban kezdte meg működését, az új vármegye magját a volt Hajdúkerület városai alkották. Megszervezésekor a Hajdúkerület tisztikara az általános tisztújításig helyén

maradt, alakuló közgyűlését 1876. szeptember 4-én tartotta meg. Hamarosan sor került az árvaügy, a pénztári készletek átvétele mellett a levéltár átvételére is, Weszprémy Gáspár egykori hajdúkerületi alkapitány, az új megyei alispán vezetésével¹.

A vármegye első levéltárnoka Gál Sándor (korábban hajdúkerületi levéltárnok)², aki csupán egy évig, 1876/1877-ben töltötte be hivatalát. 1878-1916 között aztán Weszprémy Kálmán lett a megyei levéltárnok³, jellemző, hogy mindketten a Hajdúkerülethez kötődő bőszőrményi polgárok voltak.

A levéltárrá érett iratok őrzésére kezdetben nem volt szükség. Bár az első szervezési szabályzatok a levéltárosi állást már ismerik, annak munkaköre nem a megyei anyag gondozására volt lekötvé, hanem a volt kerületi levéltár őrzésére és kezelésére. Csak a század végére váltak levéltárivá a megye működéséből keletkezett első iratok, melyeket azonban akkor már minden levéltári átdolgozás nélkül, regisztratura

¹ Nyakas Miklós: Hajdú vármegye megszervezése 1876/77-ben. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 7. szám. Debrecen, 1980. 5-17.

² Nyakas i. m. 13.

³ Weszprémy Kálmán (1844-1921) Weszprémy Gáspár (1811-1883) alispán fia.

formájában vettek át a levéltárba⁴. Komoróczy Géza fogalmaz úgy, hogy a levéltár legkiemelkedőbb gondozója dr. Herpay Gábor főlevéltáros volt, aki 1916-1945-ig látta el ezt a feladatot, ráadásul Hajdú megye utolsó alispánjaként fejezte be működését⁵.

Herpay Gábor személyes életútját látva, elsőre szembetűnik, hogy két elődjével ellentétben nem volt hajdúsági származású. Szabadszálláson született 1885-ben, kunsági ember volt és maradt, és ahogy keresztkomája, Erdős Károly teológus professzor fogalmazott: élete végéig meglátszott rajta a kunok jellemző tulajdonsága, a hűség⁶ (megjegyzem, ezt a tulajdonságát emelte ki a Levéltári Közleményekben nekrológját közreadó Ila Bálint is, aki Herpay Gáborra, a Kiskunság szülöttjére úgy emlékezik, mint kötelességét minden körülmények között lelkiismeretesen és híven teljesítő igaz magyar emberre⁷).

Herpay Gábor a gimnázium négy alsó osztályát Kunszentmiklóson végezte, a mindvégig kunszentmiklóson élő Baksay Sándor dunamelléki református püspök⁸ szeme előtt, és párfogása alatt. A négy felsőbb gimnáziumi osztályt már Debrecenben fejezte be jeles eredménnyel. Továbbtanulásként a református lelkészi pályát választotta, a Debreceni Református Kollégiumban egy évig a szenior helyettese, esküdtfelügyelő volt. Teológiai akadémiai hallgatóként négyszer nyert pályázaton díjat, ebből három alkalommal latin nyelven írta meg dolgozatát. Már ekkor kiváló latinos volt, s egész életében így tartották számon.

Pályája kezdetén, lelkészi képezésének megfelelően vallástanár lett a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában, ezt a szolgálatot egy éven át látta el. Hitoktatói munkájával párhuzamosan foglalkozott a tiszántúli református egyházkerület levéltárának rendezésével, és nem csupán átnézte az egész levéltári anyagot, hanem az ott elhelyezett igen

⁴ Hajdú megye mai levéltára a megyei törvényhatóság működéséből származó iratokból áll. 1950-ig önálló levéltárként működött, majd 1950 márciusában, Hajdú és Bihar megye összevonása után egyesült Bihar megye levéltárával; székhelye mindvégig Debrecen maradt.

⁵ Komoróczy György: A Debreceni Állami Levéltár fondjegyzéke. (Magyar Állami Levéltárak Fondjegyzéke 3. kötet. 3. rész.) Bp., 1963. 2.

⁶ Erdős Károly: Dr. Herpay Gábor 1885-1946. In: Debreceni Képes Kalendárium 47. évfolyam Debrecen, 1947. 82-83.

⁷ Ila Bálint: Herpay Gábor 1885-1946. In: Levéltári Közlemények 24. Bp., 1946. 350.

⁸ Baksay Sándor (1832 -1915) Csurgón, majd Kecskeméten tanult, utóbbi helyen szerzett teológiai végzettséget. 1866 nyaratól lelkész Kunszentmiklóson. A solti egyházmegye 1878-ban esperessé, a dunamelléki egyházkerület 1904-ben püspökké választotta. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a genfi egyetem teológiai díszdoktora.

értékes Sinai Miklós-féle kéziratot hagyatékokat is rendbe szedte, kiegészítve ezt a kollégiumi nagykönyvtár kéziratok anyagának tanulmányozásával⁹. Munkájának egyik gyümölcseként 1911-ben nyomtatásban, bilingvis formában, saját fordításában kiadta Sinay Miklós: *A magyar és erdélyországi reformáció története 1564-ig* című kéziratát. *«Ma is elmondhatjuk, hogy a magyar – és erdélyországi reformáció történetét, 1564-ig, vagyis kialakulásáig, hasonló terjedelemben, alaposabb készültséggel, világosabb összefoglalásban és áttekintésben senki sem írta meg munkája sok tekintetben ma is forrásértékű...A fordításról különben elmondhatjuk, hogy teljesen hű, annyira, hogy pár helyen a magyarosság szenved miatta. Herpay különben nemcsak a fordításért, de a szöveghez csatolt jegyzetekért is teljes elismerést érdeme»*- írta Révész Kálmán a Századok című folyóiratban közölt recenziójában a 26 esztendőes Herpayról¹⁰. Ugyancsak műfordítói munkásságáról tanúskodik jóval később, 1933-ban kiadott, de ekkoriban készített fordítása Otrokocsi Fóris Ferenc: *Furor bestiae contra testes Jesu Christi in Hungaria* című írásából¹¹.

Az ifjú Herpay 1912-ben Debrecen város levéltárosa lett, mely hivatalt négy évig, 1916-ig töltötte be. A Város című lap 1912 januárjában közölte, hogy a város új szervezeti szabályzatában rögzített új levéltárosi állásra többen pályáztak, arra Domahidy Elemér főispán Herpay Gábor vallástanárt nevezte ki. Herpay ugyanebben a hónapban kapta meg bizonyítványát a Magyar Országos Levéltárban letöltött gyakorlati idejéről és levéltárosi képesítéséről. Itt kell megjegyezni, hogy a levéltár iránti érdeklődésének felkeltésében, illetve ezen a pályán való

⁹ Egyik önéletrajzában, 1917-ben így ír: *“Irodalmi működésem eddigelé inkább az adatgyűjtésben határolódik, amire különös alkalmakat szolgáltattak a következő körülmények. Mint theologus kiváló szeretettel fordultam az egyháztörténet felé s boldogemlékezetű dr. Balogh Ferenc theol. professzor útmutatásai és buzdítása szerint átbúvároltam Kollégiumunknak egyháztörténeti adatokban gazdag könyvtárát, annak főleg kéziratárát. Majd segédtanár koromban a tiszántúli egyházkerület levéltárának rendezésével bízván meg, még nagyobb tér nyílt az adatgyűjtésre, amit csak fokoz az a körülmény, hogy Sinay Miklósnak nagybecsű kéziratgyűjteménye szintén itt van elhelyezve”*. TIREL I.27.c.3.

¹⁰ Révész Kálmán: *A magyar- és erdélyországi reformáció története 1564-ig*. Latin nyelven írta Sinay Miklós, sajtó alá rend. és magyarra ford. Herpay Gábor, a fordítást revídiálta S. Szabó József. Debreczen, 1911. In: Századok 45. évf. 10. sz. Bp., 1911. 800-801.

¹¹ Otrokocsi Fóris Ferenc: *Furor bestiae contra testes Jesu Christi in Hungaria* MDCLXXVI. Sajtó alá rendezte Herpay Gábor. Bp., 1933. (Antiqua Bibliotheca Ecclesia Reformatae Hungariae Series III. 1).

útra indításában véleményem szerint szerepe lehetett Zoltai Lajosnak, aki szintén református lelkészből lett Debrecen város segédlevéltárosa, majd 1905-től múzeumának vezetője. Kettejük munkássága, kutatási tematikájuk is szinte egymásba illeszkedik, ráadásul Herpay egyik legfontosabb műve annak a Földes településnek a monográfiája, amelynek Zoltai Lajos a szülőtte volt.

Várostörténettel foglalkozott, annak tudatában, hogy a város és annak egyháza történetét különválasztva nem szabad kutatni. Tanulmányozta a Tiszántúli Református Egyházkerület, a Kollégium és a város levéltárait, ezeknek tartalmát rendszerezte, mérhetetlen mennyiségű jegyzetet készített, és számos összefüggésre nyert rálátást, melyet beszélgetések során osztott meg barátaival, ahogy erre Erdős Károly is visszaemlékezik. Világos volt, hogy az adatai együtt vannak, csak fel kellene dolgoznia azokat. Levéltári kutatásait számos kiadványban publikálta. Az 1917-ben elhunyt Koncz Ákos városi főlevéltárossal, aki szintén Zoltai Lajos közvetlen munkatársa és egykori (római katolikus) vallásánár volt 1915-ben jelentette meg Debreczen szabad királyi városi rangra emelésének történetét¹².

Az előbbinél nagyobb elismerést kapott a szakmától az 1916-ban, immár Herpay önálló munkájaként megjelent *« Debrecen sz. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái »* című kiadvány. *Debrecen város 1915 folyamán nyitotta meg az ú.n. titkos levéltárat a kutatók előtt. Az áldozatkész egyetemi város azonban nem elégedett meg a megnyitás pusztá tényével, hanem a legkiválóbb szakférfiak (Csánki Dezső, Tagányi Károly) közvetlen szemléleten alapuló utasításainak meghallgatásával haladéktalanul hozzáfogott a rendezés munkájához. Ennek eredménye a Herpay Gábortól nagy buzgalommal és ügyszeretettel összeállított címbeli regestakiadvány is, melyet a városi levéltár múltjára vonatkozó tanulmány vezet be ... A kiadvány 325 drb regesztát tartalmaz; valamennyi 1526 előtti időből való, köztük két Árpádkori*¹³.

¹² Megjegyzem, a kiadvány igen negatív kritikát kapott a Századokban : *“a füzetben a szerzők a címbeli kérdéssel alig foglalkoznak (53–72.l.); ellenben közlik a Szűcs monographiájából már ismert kiváltságlevelek jegyzékét időrendi egymásutánban; néha jelentéktelen formulákat is közlétesznek ... ezen füzetből nyert benyomásaink alapján aligha volna történetirodalmunk nyeresége a városnak a szerzőktől kilátásba helyezett nagy monographija”*. [Név nélkül]: Koncz Sándor és Herpay Gábor: Debreczen szabad királyi városi rangra emelésének története. In: Századok 50. évf. 7-8. sz. Bp., 1916. 530.

¹³ [Név nélkül]: Herpay Gábor: Debreczen sz. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regestái. Debreczen. Városi tanács kiadása. 1916. 8- 169 l. In: Századok 51. évf. 2-3. sz. 185-186.

Ez a munka már jól mutatja Herpay tudatos önképzésének az eredményét. Tudni kell ugyanis róla, hogy 1915-ben hosszabb levéltári tanulmányútra ment, melynek eredményeit későbbi családtörténeti munkáiban is gazdagon kamatoztatta. Tanulmányútja alkalmával a budapesti Országos levéltárban Csánky Dezső, Baranyai Béla és Tagányi Károly, a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchivban Károlyi Árpád és Szekfü Gyula vezetésével, végül a kolozsvári erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában heteken át szerzett szakismeretei alapján szervezte meg Debecen város történeti levéltárát. Amikor 1916 júniusában Hajdú vármegye főlevéltárnokává nevezték ki, a városnál viselt állását három évig nem töltötte be a városi tanács, hanem a szervezés munkájának befejezéséig, vármegyei állása mellett továbbra is ott dolgozott. Közben 1914-ben beiratkozik a debreceni egyetem bölcsészkarára, 1917-ben abszolutóriumot szerez mint doktorandusz, de doktori diplomát majd csak 1926-ban kap diplomatikából.

Herpay hivatalosan 1916 augusztusától lett a vármegye főlevéltárnoka, ezt az állást kerek harminc éven át haláláig, 1946-ig töltötte be. Úgy tűnik, hogy a vármegye összesen három levéltárnoka közül érdemi munkát Herpay Gábor végzett. Komoróczy György értékelése szerint nevéhez nem annyira Hajdú vármegye levéltárának, mint inkább a hajdúkerületi levéltári fondoknak rendezése s az eredeti regisztraturák visszaállítására irányuló törekvés fűződik. Nagy érdeme, hogy sikerült a levéltári anyagot viszonylag épségben megőriznie a II. világháború folyamán.

Tudományos tevékenysége a 20-as, 30-as években lankadatlan. Sok kisebb közleményt publikál, elsősorban helyi lapokban, és megszületnek jelentősebb munkái, melyekre az országos szakma is felfigyel. 1925-ben jelenik meg a „Nemes családok Debrecenben” című kötete. A recenzens Iványi Béla¹⁴ írja róla a Századokban, hogy *“a háborút követő felfordulás után talán Herpay munkája az első, amely valamely vidék nemes családainak névsorát, kataszterét úgy igyekszik összeállítani, amint azt genealogusaink a régi jó békevilágban tenni szokták ... Herpay Bihar, Szabolcs vármegyéék levéltáraiból, Debrecen város levéltárából, a kollégium könyvtárának kézirati anyagából s máshonnan, lehetőleg eredeti forrásokból dolgozott, de azért a nyomtatott anyagot is felhasználta. Mű-*

¹⁴ Iványi Béla (1878-1964): levéltáros, történész, egyetemi tanár. Munkásságát az Országos Levéltárban kezdte, 1915-től a jogtörténet tanára a debreceni, 1927–1937-ben a szegedi egyetemen. Nyugdíjba vonulása után a Batthyány és Festetics családok levéltárainak rendezésével és feldolgozásával foglalkozott. Számos tanulmányt, történeti munkát és fontos városi és családi oklevéltárakat tett közzé.

ve gyakorlati szempontból, nemességi, genealógiai kutatóknak nagyon használható s a kutatásnál való elindulást mindenestre megkönnyíti, úgy hogy derék munkájáért csak elismerést érdemel.”¹⁵

1926-ban a hasonló gonddal összeállított “Nemes családok Hajdú vármegyében” című művét, 1929-ben a debreceni Ispotály történetét teszi közzé, utóbbi kiadvány akár egyháztörténészek számára ma is példaértékű lehetne. 1936-ban két könyve jelenik meg. Az egyik, a *Debrecenbe beköltözött polgárok. Matricula civium 1715–1867* lényegében korábbi genealógiai munkái sorába illeszkedik, azokhoz hasonló műgonddal készült. Másik a Földes község történetét tárgyaló monográfiája, melyről Ila Bálint így ír: “Földes község történetéről írt testes könyve a helytörténetírás rendszerint gyatra termékei közül magasan kiemelkedik, mind forrásanyagával, mind módszerével utat mutat, példát ad és eredményeit az általános történetírás a legnagyobb haszonnal értékesítheti. A munka olvasgatása közben érezzük meg igazán, milyen veszteséget jelent helytörténeti irodalmunknak, hogy nagy munkaerejét nem szentelhetette maradéktalanul a levéltárnak és anyaga feltárásának”¹⁶. Ila Bálint arra utal itt, hogy Herpay egy 1940-es beszélgetésük alkalmával legfájóbb pontként emlegette, hogy levéltárával s történetkutatói munkával már hosszú ideje nem foglalkozhat, mert előjárói más súlyos feladatokkal bízták meg. Herpay elmondta, hogy milyen szívesen gondol arra az időre, amikor majd folytathatja munkásságát ott, ahol abba kellett hagynia: a levéltárban. Ez az idő sajnos nem jött el, s ez a tény hozzájárult korai és hirtelen halálához is.

¹⁵ Iványi Béla: Herpay Gábor: Nemes családok Debreczenben. In: Századok 60. évf. 7-8. sz. 753-754.

¹⁶ Ila Bálint i. m. 350.

1944 októberében, a legválságosabb időben a város katonai parancsnokának utasítására kénytelen volt elvállalni Hajdú vármegye főispáni hivatalát, majd hamarosan, az új, demokratikusnak nevezett kormány megalakulása után az alispáni hivatalra. Ezek a nehéz hónapok öröklék fel egyébként legendásan erős szervezetét, az a feladat, amihez semmi kedve nem volt, de kötelességtudatból elvállalt. Pedig levéltári kutatásai alapján készült jegyzeteinek tömege állt készen a feldolgozásra, mely a háború során mindenestül elpusztult, ugyanígy a család összes vagyontárgya, bútora, ruhája stb. (Szolgálati lakása évtizedek óta a vármegyeháza második emeletén, a főispáni és az alispán lakásai fölött volt)¹⁷. Igazából ez tette tönkre az egészségét. A már említett Erdős Károly írja, hogy egyedül a neki lektorálásra átadott Otrókócsi Fóris Ferenc-féle *Apocalyptica Tuba* fordításának kézírata maradt meg Herpay tudósi hagyatékából, s ez sajnos

¹⁷ Veje, Pethő Károly 2004-ben így emlékezett erre a pusztulásra: „Apósomnak, Herpay Gábornak, Hajdú megye főlevéltárnokának egyetlen, a család történetével foglalkozó könyve, kézírata, vagy feljegyzése nem maradt, bár tudtuk, hogy a megyeházán lévő hivatali helyiségében voltak ilyenek. Azt is tudtuk viszont, hogy a bevonuló szovjetek az egész megyeházát lefoglalták, s vagy mindent elhurcoltak, vagy sok mindent tönkretettek, az ő irodájából is kihajigáltak mindent az ablakon a hátsó udvarba, ahol azok a tűz és az eső martaléka lettek” (Dr. Pethő Judit szíves közlése).

megfelel a valóságnak. 1946. augusztus 16-án hunyt el, súlyos betegség után, B-listára téve s így főlevéltárosi állásából is elbocsátva¹⁸.

Magánéletéről annyit hadd mondjak még el, hogy apai ágon Petőfi Sándor rokona volt (szépanyját Hrúz Annának hívták, Hrúz Mária testvére volt). Herpay feleségét Szász Matildnak hívták, ő 1964-ben hunyt el. Gyermekeik: Zsombor, Gábor, Tibor, Borbála, és Ibolya¹⁹. Herpay legendás társasági ember volt (erről még Gyökössy Endre is megemlékezik²⁰), szeretett fehér asztal mellett időzni a barátaival nem egyszer hajnalig, gyönyörűen zongorázott és énekelt. A református egyházban többféle hivatalt vállalt (papi jellegét haláláig megtartotta), baráti köre is jórészt innen került ki. Parókiális elnöke volt például a Kálvinisták Templomegyesületének, egyházmegyei tanácsbírói tisztet többször töltött be.

Ila Bálint írja már idézett nekrológjában: *“Herpay Gáborra, a Kiskunság szülöttjére úgy emlékezünk, mint aki kötelességét minden körülmények között lelkiismeretesen és híven teljesítette”*. Erdős Károly így búcsúzik tőle: *“Hű volt mint barát... hű volt hazájához és városához ... hű volt családjához... emlékét híven őrzy mindenki, aki ismerte és áldással emlegeti, aki műveit használni fogja”*.

Ami írott, személyes hagyaték maradt utána, az a családnak köszönhetően a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában található a következő jelzetek alatt: TtREL I.27.c.3. (159 tétel) illetve I.8.d. (54 tétel).

¹⁸ TtREL I.27.c.3. 81. A kommunisták (MKP) már 1945 novemberében elkészítették a közigazgatás „megtisztításának” tervét, ennek eszköze a B-listázásnak nevezett elbocsátási hullám lett, mely 1946-ban kezdődött, amikor két hónap leforgása alatt 50 ezer embert bocsátottak el.

¹⁹ Debrecenben Herpayról az idősebb generációnak általában az jut eszébe, hogy gyermekeinek olyan nevet adott, amelyben benne van a BOR szó (s valóban, szándékos volt a névválasztás, legkisebb leányát s leggyakrabban Iborkának becézte).

²⁰ TtREL I.8.d. 3. *„Herpay Gábor Hajdú vármegyei főlevéltáros igen rokonszenves, ártatlan tréfákkal teli szívű ember volt. Nagyszerű munkása a vármegyének. A levéltárnak szerelmese is, tudósa is, napszámosa is. Ha olykor-olykor mulatgatott, s egy-két napig nem ment a hivatalába, senki se vont a felelősségre, mert a vármegyei főjegyző is, az alispán is tudta, hogy a „főlevéltáros úr” sokkal több órát tölt el hetente komoly munkával a levéltárban, mint amennyi a kötelessége volna. Herpay Gábornak jó barátja volt Futó Gábor püspöki tanácsos, nagytiszteletű úr, jó barátja volt Kiss Ferenc egyetemi tanár is, aki Csikesz Sándor előtt a gyakorlati teológia professzora volt...”* (megjelent a Reformátusok Lapjában, 1973. május 13-án).

ERDÉSZ ÁDÁM

Egy elfeledett párbeszéd. Mata János és Kner Imre levelezése.

A Békés Megyei Levéltár Kner fondjában terjedelmes és rendkívül érdekes levelezéskötegek pihennek. A magyar könyvművészetet megújító európai híru nyomdász, Kner Imre rengeteg emberrel levelezett: szakmabeliekkel, művészekkel, közigazgatási szakemberekkel. Közülük sokan a két háború közötti Magyarország szellemi életének meghatározó személyiségei voltak. A diskurzusokat érdekessé teszi az, hogy éveken, sőt évtizedeken keresztül folytak. Az egymással személyesen csak ritkán találkozó levelezőpartnerek az őket körülvevő világ minden, számukra fontos mozzanatára reagáltak. Az értékes forrásokból főként a filológusok és művészettörténészek publikáltak, de rátaláltak az anyagra a társadalomtörténészek is. A legérdekesebb két háború közötti értelmiségi párbeszédnek közé tartozó Fülep Lajos–Kner Imre-levelezés teljes terjedelmében megjelent.¹

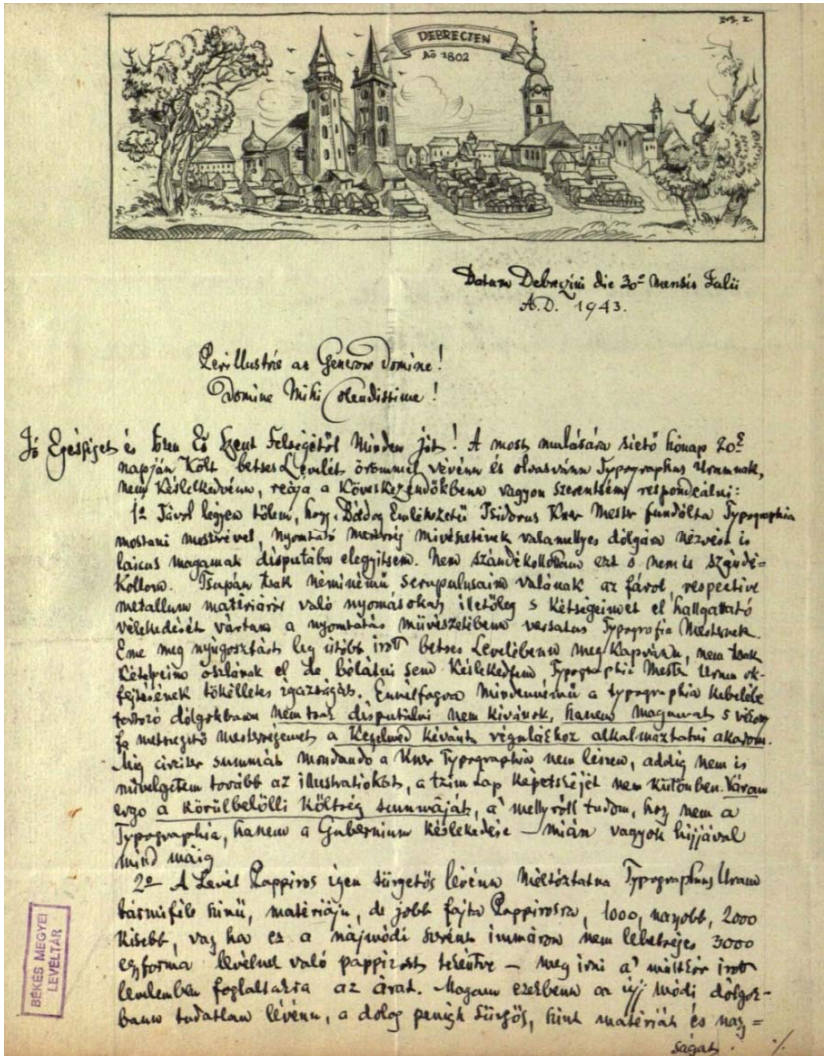
A levelezéscsomók között van egy, amely első pillanatra szemet szúr. Kner Imre indigós levélmásolatai merített papírra írt, archaizáló stílusban fogalmazott kéziratos levelekkel váltakoznak. A 17–18. századot idéző levelekben a megszólítás olykor „Bizodalmas Nagy Jó Uram”, másszor „Perillustris ac Generose Domine! Domine Mihi Colendissime!”² A vélhetően levéltári iratok közül kiemelt, üres merített papírra írt leveleket nem borítékba tette szerzőjük, hanem a hajdani minta szerint levéllé hajtogatta és viaszpecséttel zárta le azokat. Néha a címzés mellé is jutott egy-két múltidéző szó: „Nagyságos Kner Imre Úrnak, Kner Isidor Könyvnyomtató Műhely Possesorjának”.³ Az évszázadokkal korábban

¹ Fülep Lajos és Kner Imre levelezése. Összeáll. és bev.: Sümegi György. Gyula, 1990. 285.

² Mata János Kner Imréhez, 1943 aug. 22. és é. n. [1943. aug.] MNL Békés Megyei Levéltára – a továbbiakban MNL BéML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

³ Mata János Kner Imréhez, 1943. júl. 30. MNL BéML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

alkalmazott megszólításokat és szófordulatokat használó levelezőpartner szinte minden második levelébe rajzolt valami különlegeset: a református kollégium hajdani épületét, Debrecen 1800-as évekbeli látképét vagy csak egyszerűen egy szép iniciálét.

A levelek mellett rajzolt illusztrációkra, fametszetek próbanyomataira bukkan a böngésző. A különös levelező Mata János, Debrecen szabad

királyi város Levéltárának tisztviselője volt; ő maga első, hivatalos formában írott leveleiben az egyetemi lektor titulust használta. A levelezés első darabja 1943. július 6-án kelt, ebben a rövid levélben Mata János árajánlatot kért az Exodus Kiadó számára Nagykállói Fényes István krónikájának kinyomtatására.⁴ Az üzleti levelezés augusztus elejére sok kérdést görgető, rendkívül érdekes diskurzussá alakult át s az alkalmi személyes találkozásokkal tarkított, rendkívül intenzív levelezés 1944 márciusáig tartott. Kner Imrét április 4-én deportálták.⁵ A Kner–Mata-levelezéshez két „függelék” is tartozik. Mata Jánossal Kner Imre húszéves Mihály fia is levelezett. 1945-ben – Mata János halála után – Kner Mihály jó néhány levelet váltott özvegyével is. Kner és Mata levelezésének intenzitását egyfelől a levélváltások sűrűsége jellemzi. Kilenc hónap alatt 101 levelet váltottak. A megmaradt levelek közül Kner Imre 50-et, Mata János 51-et írt.⁶ Ugyancsak az intenzitásra utal a levelek terjedelme is, Kner több, öt-hat oldalas sűrűn gépelt, tanulmány terjedelmű levelet is írt. Mata sem maradt adós a válasszal: hat-nyolc oldalas kéziratos levelekben mondta el véleményét az éppen soron levő témákról. Olykor egy-egy Gyomárról kapott könyvküldeményre kéziratos füzetbe foglalt, szabályos recenzióban válaszolt. A Kner-életmű ismerői számára meglepő lehet, hogy a gyomai nyomdász életének utolsó két évében ilyen szellemi intenzitással járó új barátságot kötött. Nyitott, a jó minőségű partnerekre kimondottan kíváncsi ember volt Kner Imre, napi munkája Gyomárhoz kötötte, ezért korábban szívesen és sokat levelezett. Ám ebben az időben

⁴ Mata János Kner Imréhez 1943. júl. 6. BéML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵ Az utolsó levél 1944. március 29-én kelt, Kner Imre írta. Biztos, hogy erre is érkezett válasz, de ez már nem került be a nyomda irattárában őrzött és később levéltárba került vállalati irattárba.

⁶ A levelek legnagyobb részének lelőhelye: BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21. Kner Imre az 1920-as évek elejétől az üzleti levelezés mintájára minden levelét indigóval írta. Ennek köszönhetjük, hogy általában teljes párbeszédetek maradtak meg levelezésében. A Mata család tulajdonában 17 Kner Imre-levél eredeti példánya maradt meg. Ezek a levelek ifj. Mata János közlése szerint édesanyjától Szij Rezsőhöz jutottak, aki publikálta is azokat, majd 2003-ban, saját gyűjteményének részeként a Borda Antikváriumon keresztül eladta valamennyit. E levelek részletes felsorolása: Szij Rezső gyűjteménye – Első kiadások, számozott, illusztrált és dedikált könyvek, kéziratok. Zebegény, Borda Antikvárium, 2003. 65–66. (Műgyűjtő magyarok 4.) A Kner leveleket szerencsére az Országos Széchényi Könyvtár vásárolta meg. A levelezés publikált részei: Szij Rezső: Kner Imre levelei Mata Jánoshoz. In: A Debreceni Déri Múzeum 1971. évi évkönyve. Debrecen, 1973. 497–541. Ebben a közlésben az említett 17 Kner Imre által írt levél szerepel, Mata-levelek nem. A Kner–Mata levélváltás hét darabja szerepel A könyv mestere – Kner Imre levelezése c. kötetben. Vál. és szerk. Szántó Tibor. Bp., 1969. 328–357. és 358–362.

már nemigen kötött új barátságokat, ennek elsődleges oka a reá háruló rendkívüli munkateher volt. 1942-ig a gyomai nyomdát a pénzügyi területen dolgozó öccsével, Endrével együtt irányították. 1942 nyarán Kner Endrét behívták munkaszolgálatra, a vállalat igazgatása egyedül Kner Imrére maradt. A Kner-nyomda hírért ugyan könyvművészeti teljesítménye őrizte meg, de a vállalkozás üzleti alapját a közigazgatási nyomtatvány-gyártás adta. A cég az első világháború előtt is, a két világháború között is domináns szerepet játszott az országos közigazgatási nyomtatvány piacon. 1938-at követően három hullámban zajlott le az „országgyarapítás”, amely a nyomda számára azt jelentette, hogy visszanyerte 1918 előtti piacainak jelentős részét. A nyomdaalapító – ekkor már nem élő – Kner Izidor is, Kner Imre is két évtizeden keresztül várta ezt a fordulatot és készültek is rá. Viszont amikor végre bekövetkezett, a nyomda igen nehéz helyzetben működött. A második zsidótörvény után a cég csupán azért tarthatta meg közszállítói pozícióját, mert az egyik tulajdonos – Kner Endre – rendelkezett olyan első világháborús kitüntetésekkel, amelyeknek köszönhetően mentesültek a közszállításból való kizárás alól. A háborús korlátozások ellenére a nyomda óriási lendülettel pörgött ezekben az években, s mindent megtett, hogy a visszatért területeken nyomtatványaival elősegítse a magyar közigazgatás berendezkedését s egyúttal a vállalat a szorongatások közepette megerősítse a maga pozícióját. Ez viszont azzal járt, hogy Kner Imre 12–14 órát dolgozott. A nyomtatványok mellett szinte semmire nem maradt ideje. 1943-ban mindössze három könyv készült a nyomdában, ezek közül is csak a Mata János által sajtó alá rendezett Fényes István-féle krónika került piacra.

Ilyen helyzetben valóban meglepő a levélbeli párbeszéd intenzitása és folyamatossága. A levelezés azon túl, hogy igen alkalmas a két eltérő személyiség bemutatására, kortörténeti dokumentumgyűjtemény is. Értékes forrásanyag arra nézve, hogy kiszorított helyzetbe került, de a maguk közösségéhez nagyon erős szálakkal kötődő emberek milyen filozófiai alapállásból értelmezték a maguk helyzetét. Hogyan reagáltak az egymást követő eseményekre és milyen módszerekkel próbálták ezt a helyzetet átvészelni. A mára elfeledett párbeszédnek drámai hátteret ad az a tény, hogy 1944–1945-ben a diskurzus mindkét szereplője tragikus körülmények között meghalt. Írásomban szeretném felidézni a két szereplő pályáját és személyiségét, e téren elsősorban írásomban Mata Jánost kívánom előtérbe állítani, hiszen Kner Imre jól ismert alakja a magyar művelődéstörténetnek. Mata János emléke viszont megfakult s ez a levelezés a csak részben megmaradt kézíratos hagyatékának számottevő része. S szeret-

ném bemutatni a párbeszéd legfontosabb gondolati csomópontjait, bízva abban, hogy a személyes narratív dokumentumok a kor lényeges jellemzőit is láthatóvá teszik.

Egy „fanyesegető” levéltárnok

Ki is volt az a fiatal levéltáros, aki 1943-ban kéziratával Kner Imréhez fordult? Ha a bibliográfiákban, régi – főként debreceni – kiadványokban utánanézzünk a nevének, több róla szóló publikációt találunk. E publikációk többsége barátaitól, hozzá közel álló kortársaitól származik. Akad közöttük, Szij Rezső tollából egy kisebb könyv is. A kortársak írásainak közös jellemzője, hogy a szerzők megpróbálták elmondani valamit egy olyan személyiségről, akit érezhetően különös tehetségű, vibráló egyéniségnek tartottak. Megkísérelték megőrizni egy számukra különleges ember emlékét, akinek a sors nem adta meg a lehetőséget arra, hogy a maga tehetségét igazán kibontakoztassa. A kortársak íásaiban felvillanó töredékek bizonyossá is teszik az olvasó számára, hogy Mata János a maga közegében meghatározó szerepet játszó, sokféle tehetséggel megáldott, lucidus elme és színes egyéniség lehetett, de a rövidebb visszaemlékezések a leveleiben megmutatkozó személyiségjegyeiből keveset őriznek meg. Szij Rezső kis könyvében elsősorban a könyvművész, fametsző Matát állítja elénk. Sajnos könyvének illusztrációi technikailag olyan színvonalúak, hogy inkább cáfolják azt, amit leír, nevezetesen, hogy Mata János jelentős fametsző volt. A kiadvány legnagyobb érdeme, hogy a kettejük személyes kapcsolatát bemutató bevezető után következő *Műtárgyjegyzékben* sorra veszi és leírja Mata fametszeteit.⁷ Lényegesen igényesebb munka viszont a Mata János verseiből, Tóth Endre szerkesztésében, *Megnőttem* címen megjelent válogatás.⁸ Ha a filológus talál is adatokat, a publikációk zöme az 1960-as évekből és az 1970-es évek első feléből származik. S nagyon is érdekes lehet a kortársi visszaemlékezésekből, Mata életében vagy utóbb megjelent műveiből és publikálatlan leveleiből egy újabb portré összeállítása.

Mata János a Bihar megyei Hegyközkovácsiban született, 1907. december 12-én. Későbbi debreceni kapcsolata miatt fontos adat, hogy apai felmenői református vallásúak voltak. A családi hagyományok és a megmaradt források szerint a Maták között akadt katona, református lelkész

⁷ Szij Rezső: Mata János 1907–1944. H. n., 1995. 81.

⁸ Mata János: *Megnőttem*. Szerk.: Tóth Endre. Debrecen, 1974. 117.

és tanító. Mata János édesapja, Mata Ferenc jegyző volt, édesanyja, Kraupa Gizella a férjhez menetele előtt tanítóképzőbe járt.⁹ A familiából ketten, Mata János nagyszüleinek testvérei Debrecenben éltek. Egyikőjük – Mata Sándor – közhivatalnokként, másikójuk – Mata Imre – öntőforma mintakészítőként kereste kenyerét.¹⁰ Az utóbbi mesterség arra utal, hogy ügyes kezű ember az előző generációban is akadt. A család Mata János születése után Margittára került. 1920 után Mata Ferenc elvesztette jegyzői állását, mivel nem volt hajlandó felesküdni a román királynak. Ettől kezdve méhészkedésből, kertészkedésből éltek, felesége pedig a helyi református elemi iskolában tanított. Mata János középiskolai tanulmányait a zilahi Wesselényi Gimnáziumban végezte.

Zilahon őt még tanította Ady hajdani osztályfőnöke, aki a maga – főként Ady Lajos irányába vezető – kapcsolatait meg is próbálta az írással is

⁹ Ifj. Mata János szíves közlése. Igen nagy köszönettel tartozom ifj. Mata Jánosnak, aki a család birtokában lévő iratokkal, nyomtatványokkal és fényképekkel segítette munkám. Emellett rendelkezésemre bocsátotta *Apámról* c. kéziratát s számos levélben idézte fel édesapjáról megőrzött emlékeit.

¹⁰ Ifj. Mata János közlése.

kísérletező tanítványa javára fordítani. Mata János 1928-ban, az érettségi után – mivel nem akart a román hadseregbe bevonulni – kalandos körülmények közt átszökött Magyarországra. Egyik életrajzírója szerint első magyarországi állomása Hajdúszoboszló volt, innen származik a később használt „Szoboszlai” előnév.¹¹ Valószínűbb azonban, hogy az előnév magyarázatát a családi legendáriumban kell keresnünk: eszerint a Maták nemességet kaptak I. Rákóczi Györgytől, de a nemesi levél elpusztult. A nemesség igazolást kérő 18. századi irat említ egy Szoboszlóról jött Matát. Erre a dokumentumra alapozva vehette fel Mata János a Szoboszlai előnevet. Amúgy sem tölthetett sok időt Hajdúszoboszlón, mert még átszökése évében katona lett. A Debrecen városánál vezetett törzskönyvi lapja szerint 1928 és 1930 között teljesített katonai szolgálatot.¹²

Ez azt jelentette, hogy hivatásos katona volt és Esztergom-Kenyérmezőn szolgált. A katonaság egy időre biztos egzisztenciát adott, ám egy makacs visszérgyulladás következtében le kellett szerelnie. A vissza-visszatérő

¹¹ Tasi Miklós: Szoboszlai Mata János költő, filozófus, fámetsző művész. http://www.szoboszlokepessonyve.hu/hiresseg.php?hid=szoboszlai_mata_janos (Letöltve: 2014. okt. 28.)

¹² MNL HBML IV. B. 1406/b. 813. k. Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának ir. Tisztviselői törzskönyv.

visszérproblémák miatt használt azután sétapálcát. A kényszerből használt elegáns sétapálca még karakterisztikusabbá tette amúgy is jellegzetes alakját. A harmincas évek elejétől Debrecenben élt, a legendaszerű visszaemlékezések szerint sokféle pénzkereső alkalmi foglalkozást üzött. Ami tény, 1933 szeptemberében reálgimnáziumi érettségi vizsgát tett a debreceni katolikus gimnáziumban. Erre a magyarországi továbbtanulás miatt volt szükség. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán befejezett tanulmányai után 1939-ben végbizonyítványt, 1940-ben pedig doktorátust szerzett a filozófia-esztétika-pedagógia tudományágban.¹³ A *Nyiladozó emberi elme* című, a görög filozófia etikai alapvonásait tárgyaló doktori disszertációja könyv alakban is megjelent.¹⁴ Az egyetemen a filozófus Tankó Béla volt rá a legnagyobb hatással. Évekkel később egyik levelében kiemelte, hogy tőle tanulta a gondolkodás módszertanát: „Egyébként a fene a filozófiai felkészültségemet, ha történetesen nem Tankó Bélától hallgatom a filozófiát, bár az egyetemtől kódolni mehetnék »felkészültség« dolgában. Képzelve, milyen tragikus dolog az, hogy egyetlen professzor volt abban az időben Magyarországon káthedrán, akitől meg lehetett tanulni gondolkozni, és azt az embert is széltére bolondnak tartották. Most annyival jobb a helyzet, hogy ketten vannak Karácsony Sándor Bá-val, s már nemigen tartja őket bolondnak senki – hanem »másnak« tartja.”¹⁵ Az idézet jelzi, hogy Tankó Béla után ki volt rá nagy hatással.

Az egyetem befejezésének idejére Mata János már „nevezetes” ember lett Debrecenben. Versei, cikkei jelentek meg a városi lapokban s a művészet iránt érdeklődő körökben különösen ismertté tették nevét fametszetei.

¹³ Uo.

¹⁴ Mata János: *Nyiladozó emberi elme*. Ethikai alapjellemvonások a görög gondolkodás problémátörténetében Thalestől Sokratesig. Debrecen, 1940. 65.

¹⁵ Mata János Kner Imréhez, 1944. jan. 22. BÉML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

Kezdetben főként exlibriseivel szerzett híveket magának. *Hús fametszetű könyvjegy a magyar parnasszusról* című sorozata 1935-ben jelent meg. Az 1930-as évek második felében alakult Exodus Kiadó könyvillusztrátorként is foglalkoztatta. Az ő metszeteivel jelent meg 1939-ben Fazekas Lúdas Matyija, majd a Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyvecske. Illusztrálta a *Toldit*, a *Nagyidai cigányokat*. Az Exodus értékes irodalmat

népszerűsítő, nagy példányszámú „ponyvái” sok emberhez vitték el Mata fametszeteit. Maga némi iróniával, a következőképpen beszélt a fametszet felé fordulásáról: „*Én csupán amolyan sorscsinálta rajzolgató vagyok... Rajzolást, festést, fametszést soha senkitől rendszeresen nem tanultam. A sors pedig, úgy látszik, nem csekély humorérzékre vallóan, grafikusművészt csináltatott belőlem a nyomorúsággal...*”¹⁶

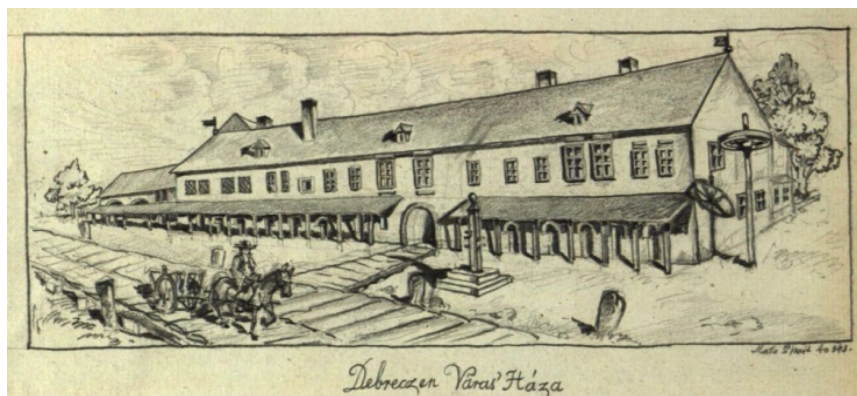
Ha jobban megvizsgáljuk, hogyan szerezte fametsző ismereteit, az derül ki, rendszeresen valóban nem képezte magát. Ám a fametszetről mégis nagyon sokat tudott. A Kner Imrével folytatott levelezésben olvashatjuk, hogy már fiatal korában megismerte a gyomai nyomda által megjelentetett programadó tanulmányokat és Kozma Lajos fametszeteit. Rendszeresen tanulmányozta a középkori és kortárs művészek metszeteit. A fametszettel kapcsolatos esztétikai kérdésekkel igen behatóan foglalkozhatott, mert Kner Imrének többször – egy alkalommal teoretikus áttekin-téssel – írt a középkori művészekről. Különösen Dürer metszetei foglalkoztatták, vele kapcsolatban azt emelte ki, hogy nem állapotot, hanem folyamatot ábrázolt. Az ő vonalainak s a művész anyaghoz való viszonyának titkai izgatták a legjobban.¹⁷ A levelekből az is kiderül, jól ismer-te kortársai művészetét is, Divéky József, Fáy Dezső, Conrad Gyula, Molnár C. Pál fametszeteit tartotta legjobbre. A rajztudására vonatkozó kritikai megjegyzései mellett becsülte a Kner-féle „tipográfiai iskolát” már kijárt Buday Györgyöt is. Autodidaktaként, nem kis mértékben intu-ícióinak köszönhetően, széles körű elméleti ismeretanyagot gyűjtött össze a fametszetről. Viszont metszetei vésésekor – gyakorlati tapasztalatok hiányában – kevésbé vette számításba a nyomtatás technikai szempontjait. A nyomatok, kivált gyenge nyomdász kezén, nemegyszer vesztek ar-tisztikumukból. Ellensúlyozta mindezt Mata fametszeteinek intellektuális ereje. A *Húsz fametszetű könyvjegy a magyar parnasszusról* című sorozat sikerének titka is abban rejlett, hogy a metszetek alkotója a könyvjegye-ket ihlető klasszikus írókat kitűnően ismerte és az ex librisekbe sikerült műveik, életük egy különlegesen jellemző pillanatát összesűriteni.

¹⁶ Tóth Ervin: Mata János fametszetei. Debrecen, 1962. 9.

¹⁷ Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 22. BémL – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

A fametszetek ebben az időszakban népszerű illusztrációs eszközök voltak, Mata munkáira felfigyelt Soó Rezső és Mitrovics Gyula professzor. A művészi tevékenységet értékelő Csobán Endre debreceni főlevéltáros pedig – Tóth Endre költővel együtt – 1937. március 1-jén szellemi szűkségmunkásként felvette a Debreceni Történelmi Levéltárba.

A városi levéltárba való belépése előtt ideiglenes irodai kisegítő volt az egyetem gazdasági hivatalánál. Nagyon szerény állás volt ez, de legalább valami csekély állandó jövedelemmel járt. 1940-ben „kisegítő munkaerővé” minősítették, ez a besorolás 95 pengő fizetéssel járt. 1942-ben díjnokká lépett elő, 1944. január 1-jén – éppen Nagykállói Fényes István Krónikájának elismeréseképpen – kezelővé nevezte ki a város polgármestere. Ez igen nagy előrelépés volt, mert „ideiglenes szakdíjnokból” „ál-

landósított napidíjas” lett.¹⁸ A köztisztviselői hierarchia alsó fokozatai voltak ezek, de a levéltárban mégis jól érezte magát, mert nagyon szerette a régi levéltári iratokat. Legszívesebben ezeket böngészte, s jutott is rá idő bőven, még ha időnként a városi levéltár munkatársaira háruló ügyviteli feladatokat is el kellett látniuk. Mata a maga levéltárosi „attitűdjét” – a rá jellemző iróniával – a következőképpen vázolta Kner Mihálynak: „...mikor belém csap valami sokszor a levéltárban, piszkál, hogy valami nem úgy esett meg, ahogy megírták históriának; fogom a kúcsot beballagok, jól beszívom a finom 50–60 éves porocskát, és meglelem félig, hogy kb. nekem lesz igazam, egészen megkótyagosodva vájkálom tovább a dokumentumokat, és akkor sürgősen kihívnak, elő kell keresnem pld. a tornyostanyai árnyékszék vagy a Déri úti nyilvános illemhely építésére vonatkozó vállalati szerződést, hogy a Műszaki Ügyosztály utólag is beleüthesse az orrát.”¹⁹ A levelek tanúsága szerint bőséggel jutott idő az önfeledt kutatómunkára. A levéltári munka öt-hat órája mellett sok minden egyébre is maradt idő. Például arra, hogy 1940-től ellássa a debreceni egyetem román tanszékének lektori feladatait.

Személyi lapja szerint Mata tökéletes román tudása mellett beszélt és írt franciául, németül és otthonos volt a latin nyelvben is. Fia visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az ógörög szövegekben is eligazodott. Irodalmi és képzőművészeti tevékenysége mellett baráti körében közismeret volt gyűjtőszenvedélyéről. A régi fegyverek és a régi nyomtatványok iránt különös vonzalmat érzett. A XVIII. századi lőfegyvereket nemcsak gyűjtötte, hanem előszeretettel próbálgatta is. Kner Imrének is írt arról, hogy Menyhárt Béla „szívbeli barátjával” olykor kétszáz éves fegyverekkel lőttek célba. Ifjú Mata János is lejegyzett egy-két ízes történetet a régi fegyverekről. Például elmesélt egy lakásbeli „lőgyakorlatot”, mikor is a céltábla – a hirtelen rajzolt labanc generális – a szekrény ajtajára került s csak a véletlen mentette meg az édesanyja családjának jobb időszakaira emlékeztető meissenai porcelánkészletet a szekrényt átütő lövedéktől.²⁰ Kner Imrét egyik könyvküldeménye viszonzásaképpen egy 1594-ben nyomtatott kötet táblájából kiáztatott, fametszettel ékesített naptárlappal örvendeztette meg.²¹ A Mata személyiségét legérzékenyebben megragadó

¹⁸ MNL HBML IV. B. 1406/b. 813. k. Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának ir. Tisztviselői törzskönyv.

¹⁹ Mata János Kner Mihályhoz, 1943. dec. 11. BÉML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

²⁰ Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 29. BÉML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21. és ifj. Mata János: Apámról. Kézirat. 2004.

²¹ A velencei naptárlap máig ott pihen a levél mellett.

Kiss Tamás is kiemelte a fiatal levéltáros régi tárgyak iránti vonzalmát. „Egyszer regénybe kezdett valamelyik főbíróról– olvashatjuk a költő visszaemlékezésében – a protokollumok ízes, ódon nyelvén. Meghívott otthonába, s elolvasta az elkészült részleteket. Ekkor figyeltem fel különös gyűjtőszenvédélyére. A kis szoba tékáin tipográfiai érdekességű könyvek, régiségek, a falon ósdi fegyverek, kardok, karabélyok, kovás pisztolyok, mintha egy kuruc strázsamester vendége lennék Majtény után, mikor még él a Fejedelem, s minden percben üzenhet, hogy vissza akar jönni.”²² Kiss Tamás nemcsak a különleges tárgyakat vette észre, hanem azt is, hogy a múlt rekvizitumai a fiatal levéltárnok gondolkodásmódját tükrözik: „... a történelem lett menedéke, Klió a múzsája. Már-már nem is a mai Debrecenben élt, hanem a régiben, a nemes város nagy korszakaiban, az egykor sokat küzdő republikában.”²³ A Mata János fametszeteit bemutató Tóth Ervin ugyancsak arra a megállapításra jutott, „az archaizmus nem afféle kölcsönzött modorosság nála, hanem természetes életszemlélet”.²⁴ A Mata költészetét elemző Julow Viktor hasonlóan fogalmazott: „A stílusát meghatározó másik tényező [a filozófiai érdeklődés mellett] múltba néző hajlama, az a képessége, hogy mélyen beleélje magát a történelembe, különösen a magyar népi múltba.”²⁵ A Kner levelezés felfedi a múlt felé fordulás okait is.

Személyiségét és gondolkodását hasonló erővel határozta meg az, hogy a világ intellektuális szférájában élt. A történelem, a művészet és a filozófia jelentette számára az érdekes, megélni egyedül érdemes életkezetet. Maga is az élet ajándékának tekintette, hogy képes volt a saját értékrendje szerint megszerveznie mindennapjait. „... kétszeresen érzem, mennyire nem érdemlette kegyelme Istennek rajtam, hogy nekem – noha sokszor pitymallatig való fennmaradással s más, de kibírható nyomorúságokkal, csak futja rá, hogy elmerüljek Csokonaiba, Kántba, Berzsenyibe, Adyba, Kálvinba, Méliusba” – írta egy alkalommal Kner Imrének.²⁶ A felsorolás egyúttal a számára legfontosabb szerzők névsora. Fametsző, grafikus költő, prózaíró, műfordító, filozófus, esszéíró, a múlt történetét kutató levéltáros volt egy személyben Mata János. Megannyi részterület,

²² Kiss Tamás: Mata János (1907–1944). http://www.kiss-tamas.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=25%3Amata-janos&catid=12%3Airodalmi-portrek&Itemid=14&lang=hu (Letöltve:2014. okt. 28.)

²³ Uo.

²⁴ Tóth Ervin i. m. 12.

²⁵ Julow Viktor: Mata János költészete. In: Déri Múzeum évkönyve 1960–1961. 241.

²⁶ Mata János Kner Imréhez 1944. jan. 22. BÉML – XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

ám ez a szinte polihisztori sokoldalúság rendkívül erős rendszeralkotó készséggel párosult. Bármiről írt – még ha csak levélben is – igyekezett az érintett témát tágabb rendszerbe foglalni. Például amikor Kner Imre megküldte neki a *Nyolc levél a reklámról* című sorozatát, önálló kéziratos füzetté formált „recenzióban” válaszolt, érintve a reklám társadalmi szerepét, társas lélektani összefüggéseit és gazdasági, tipográfiai vonatkozásait. Az értelmezésben kulcsszerepet játszott a jel-jelkép, egyik ember–másik ember fogalompáros, vagyis Karácsony Sándor alapkategóriái.²⁷

Természetesen a szellemi szférákban való szabad kalandozásnak és a függetlenségnek ára volt, el kellett fogadni a fenti idézetben említett „ki-bírható nyomorúságokat”. Úgy tűnik, Mata János nem törekedett arra, hogy szerény levéltári státusánál jövedelmezőbb állást szerezzen magának. A levéltár adta kutatási lehetőség és az időbeli szabadság értékesebb volt számára. Inkább alkalmi megbízásokból egészítette ki jövedelmét. 30–50 pengőért készített ex libriseket, alkalmi grafikákat. Egy Tóth Ervin által idézett levele szerint száz pengőért írt doktori értekezéseket és – ifj. Mata János elbeszélése szerint – az erdélyi fejedelemség iratpusztulással járó, zavarosabb időszakaira datált nemesi leveleket is rajzolt. A rendszertelen, de állandó jövedelemre annál inkább szükség volt, mert 1934-ben – 27 évesen – megházasodott, és még ebben az évben megszületett első gyermekük, János, majd 1941-ben Zsófi lányuk. Felesége, Leitner Rózsi, a család háztartásának feladatait vállalta magára. A küzdelmesen előteremtett jövedelem a rendkívüli időszakokban, például katonai szolgálata idején s a háborús hiány közepette bizonyult nagyon szűkösnek. Ilyenkor aztán a rá jellemző humorral, de annál határozottabban igyekezett behajtani a fizetéssel késlekedő kuncsaftjaitól kinnlevőségeit. Szíj Rezsőt az alábbi, jellegzetes Mata-stílusban megírt levéllel próbálta gyorsabb fizetésre bírni: *„Kedves Komám ott Sárváron, a pénzt itt hiába várom, pedig ám az nékem kéne, valld bé tehát, hogy mivégre késlelkedtek ennyit véle? / Fametszésből, vajh, mi hasznom, ha most éhen kell elasznom? Nem csukoltok mostanában, nem nyilall gerinced tája (hogy az ördög megszánkázza). / Éhezik gyermekim apja, kölyökjének nincs falatja; summátok békalkulálva, koppan mindnyájunknak álla. / [...] Eszettekbe hát vegyétek, hogy tettetek minő vétek, mer én a hazát szógálom, zubonyom van, nem kabátom, bakancs fedi sánta lábom, s pénzetekeket mégse látom. – Fordítom a szót prózára, kügyétek el, komám, már a – pénzt, mert meggebedünk éhen. Ölel: Mata János [...] Nem is kívánom, hogy*

²⁷ Mata János Kner Imréhez: Levél a „Nyolc levélről”. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

*részletes válasz írásával gyötörjétek magatokat, csak annyit írjatok, amennyi a pénzesutalványra ráfér.*²⁸ A katonáskodás 1943 februárjáig tartott. Egy másik, összetéveszthetetlen Mata-stílusban odavetett levélrészlet az általános háborús viszonyokból villant fel egy apró mozzanatot: „... a cipőm talpa bémondotta az último-t s egy hét beletellett, amíg végre a magam bőre helyett egy nagyobb marhának a bőrén járhatok.”²⁹ Ilyen viszonyok közepette készült el Fényes István krónikája.

A szellemes, jó humorú, sokoldalúan tehetséges Mata az 1940-es évek elejére Debrecen szellemi életének ismert alakja lett. Hívei és közeli barátai voltak, közéjük tartozott a muzeológus Lükő Gábor, a költők közül Tóth Endre és Kiss Tamás, a zeneesztéta Újfalussy József, a művészettörténész Koczog Ákos. Menyhárt Bélával is sok jó órát töltött együtt. A számára vonzó világot jelentő tágabb szellemi kört Karácsony Sándor munkatársai és tanítványai között találta meg. Tulajdonképpen az 1940-es évek elejére – harmincharmadik évét töltötte be 1940-ben – megtalálta a maga közegét és bizonyos presztízzsel, ismertséggel bírt. Voltak, akik a jobb idő beköszönte után nagyon sokat vártak tőle. Fogalmazhatunk úgy, hogy egy igen küzdelmes évtized után már láthatta a maga további útját. Ám abban a világban, amely körülvette, vigasztalanul elborult a horizont s Mata egyre rosszabbul érezte magát. Ez volt a helyzet, amikor a Kner Imrével való párbeszéd elkezdődött.

A Kner–Mata párbeszéd

Mint korábban szó esett róla, Mata János 1943 júliusában kért árajánlatot Gyomáról Nagykállói Fényes István krónikájának kiadására. Mata számára különösen fontos volt ez a könyv. Levéltárosként bukkant rá a város 1658–1664. évi jegyzőkönyveinek utolsó, üresen maradt lapjaira írott krónikára. Nagykállói Fényes István, a város jegyzője verses formában jegyezte le, hogy az 1664. esztendő tizenkét hónapjában milyen megpróbáltatásokat és alig-alig elviselhető szorongattatásokat kellett kibírnia Debrecen városának. A kézirat nem volt ismeretlen, a szakirodalom számon tartotta, hivatkozott rá, de még a város története iránt érdeklődő debreceniek sem ismerték. Mata a töröktől, némettől, sőt magyaroktól sanyargatott város históriáját 1943-ban, a háború ötödik esztendejében különösen aktuálisnak találta. A krónika elé írt egy terjedelmes beveze-

²⁸ Mata János Szij Rezsőhöz, é. n. [postabélyegző: 1942. okt. 5.] In: Szij, 1995. 74.

²⁹ Mata János Kner Imréhez, 1943. dec. 8. MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

tést, amelyben bemutatta a forrást és szerzőjét, ám ezeknél a „csak” történeti kérdéseknél is jobban érdekelte „*a különös magyar lelkiségnek szövevényes gyökere, ága-boga, ami kiviláglik a krónika minden sorából*”.³⁰ Az archaizáló stíluselemeket használó *Elöljáró Beszéd* történeti részébe finoman beleszótt egy-egy, a mű aktualitását erősítő, de a cenzúra számára mégis nehezen megragadható idézetet. Például Bartha Boldizsár ugyanebben a korban keletkezett leírásának néhány bekezdését: „*Honnan várjunk külső segítséget, azt meg se gondolhattuk, nem igen bízhatunk mi a Méltóságos Fő Rendeinkben, mert azoktól megvettetünk; nem Vitézinkben, mert azoktól prédáltatunk, nem jószágunkban, pénzünkben, mert azoktól megfosztattunk, hanem az egy Istenben, mert az Úré a szabadság.*”³¹ Majd következett a Mata számára láthatóan legfontosabb rész, a Karácsony Sándor szellemében megírt s Méliusz Juhász Péter téziseire alapozott „lelkiség” vizsgálat. Egy nagy ívű esszé Debrecen polgárainak gondolkodás- és mentalitástörténetéről. Mata gondolatait úgy summázta, hogy a nem erős falakkal, hanem nemzedékek alatt megtalált igazságokkal védett város évszázadokon keresztül példája volt a gondviselő kegyelmébe vetett hitű, igazi magyar élni akarásnak. Ezt a példát kínálta Mata a könyv olvasójának is. A zárt logikájú, lendületes esszével több ponton lehetett volna vitatkozni, de a korabeli reagálások szerint az olvasók nem vitáztak, hanem jó érzéssel forgatták a könyvet s örömmel konstatálták, a jelen uralmi viszonyokra vonatkozó közvetett kritikát és a hajdani prédikátorok módján nyújtott reményt.

³⁰ Debrecen városának, ez keresztyén res-publicának az 1664-ik esztendőben esett minden dolgairól való verses krónika, mellyet meg írt Nagy Kállói Fényes István. Elöl járó beszéddel, némely hasznos jegyzésekkel jobbitotta és 12 fametszettel csinosította Mata János. Bp., 1943. 4. lev.

³¹ Uo.

Mata számára a könyv művészeti szempontból is fontos volt: az év hónapjai szerint tagolt krónika kínálta a lehetőséget a fametszőnek, hogy az egyes hónapokról szóló fejezeteket egy-egy, a tartalomhoz kapcsolódó metszettel vezesse be. Ez a kézirat is az Exodus Kiadóhoz került, de a szerzőnek sikerült elérnie, hogy a kiadó ezúttal egy jó nyomdát keressen meg. Az általa illusztrált, 1941-ben kiadott *Toldi* külső megjelenését egy-

szerűen „fertelmesnek” minősítette.³² Egy időre még a fametszéstől is elment a kedve. A rossz tapasztalatok után a legjobbnak tartott Kner-nyomdához fordult. Fentebb említettük, hogy a Kner-nyomda Mata János jelentkezésekor több szempontból is nagyon nehéz helyzetben volt, a plusz munka nem hiányzott, Kner Imre mégis nagy örömmel fogadta a megrendelést. 1943 októberében a könyv elkészültekor össze is foglalta, hogy a maga számára miért tartotta fontosnak a munkát: *„Már régen nem volt alkalmunk valami rendes dolgot nyomtatni a nyilvánosság számára, s éppen nemrég hallottuk azt, hogy bizonyos helyeken tönkremenésünk hírét is kolportálják. Életjelként is hasznos lesz, hát ez a könyv, másrészt azért is fontos, hogy a minőség egyre inkább elsikkadó gondolatát szolgálja egy kicsit. Személyileg, a vállalatnál túl pedig hálás vagyok érte, mert Mihály fiamnak így alkalma volt ezzel a dologgal gyakorlatban is foglalkozni. Megismerhette nemcsak az egésznek a problematikáját, de az egyes részletek megoldási lehetőségeit is volt alkalmunk megtárgyalni.”*³³ Kner Imre korábban is hangsúlyt helyezett arra, hogy időről időre megmutassa „hol kezdődik a rendes tipográfia”, ekkor, amikor a konkurrencia bukásukat, a cég felszámolását várta, még fontosabbnak tekintette, hogy dokumentálják, a Kner-nyomda a háborús anyagihiány, a zsidó törvények nyomása alatt is a korábbi nívón készíti könyveit. Úgy vélekedett, minél tovább szolgálják ki közönségüket a rendkívüli körülmények közepette, az összeomlás után annál hamarabb talpra áll a cég. Másfelől szilárd meggyőződése volt, hogy fia csak akkor tudja nagyapja és apja szintjén tovább vinni az üzemet, ha néhány éven keresztül vele együtt dolgozhat, s minden munka apró részletét megmutathatja neki. Kner Mihály érettségi után két évre nyomdász inas lett, 1942-ben szabadult fel s ez volt az első, piacra készülő igényes fametszetes könyv, amelyet apa és fia együtt tervezhetett és nyomtathatott.

Kner Imre tehát az árajánlatkérésre pozitívan reagált és kérte a szöveget, a dúcokat. Az első, próbanyomatra küldött fametszetekről látta, hogy tehetséges, de a nyomda technikai követelményeiben kevésbé járatos művész került az útjába. A legkorábbi levélváltásokon érződik, hogy bizonytalan abban a kérdésben, vajon elkezdje-e azt a hosszú tanítási folyamatot, amellyel már más, nevet szerzett művészt – például Buday Györgyöt – bevezette a nyomdai technikák rejtelmes világába. Mata közvetlensége, bizalma s nem utolsó sorban a Kner-könyvek iránti respekta pozitív irányba billentette a mérleg nyelvét. Mielőtt Fényes István

³² Szij, 1995. 75.

³³ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. okt. 15. MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

krónikájára került volna sor, az Exodus, Mata fametszetének felhasználásával, levélpapírosokat és borítékokat rendelt a kiadó számára. Ennek a kis munkának a nyomása során számtalan technikai probléma előkerült. S a kis problémák szinte azonnal elvitték a levélbeli vitát a legfontosabb alapkérdéshez: vajon kinek mi a célja a múlt, a tradíció felidézésével? A háború ötödik esztendejében, a nemzeti múlt bizonyos elemeit propaganda eszközzé silányító környezetben mit adhat a társadalomnak és az egyes embernek a sokszínű és valóságos tradíciókhoz való visszafordulás? Ez mindkettőjük számára kulcskérdés volt. Kner 1920 óta kereste a maga területén a jelen számára alapot jelentő, folytatható tartalmi és formai hagyományokat. Mata félig a múltban élt, legalábbis – mint arról szó esett – a régmúlt díszleteivel rendezte be a maga világát. Még egy hónap sem telt el az első kapcsolatfelvételtől, és minkét fél teljes szellemi erejével belevetette magát a vitába. Mata Kner Imre első, fametszeteire vonatkozó megjegyzéseire vázolta a maga emberi és művészi pozícióját: „...jómagam afféle mindenbe belekóstoló amatőr fanyesegető vagyok, aki dideregve menekül mindig legalább száz évvel hátrább a saját rideg korszakából, és szerelmesebb a múltba, mintsem kritikaállón ábrázolni is tudná azt a mai időben. Elmagányosodott ember életformájának és nemes passzióinak ez kiválóan alkalmas, de csaknem mindig lehetetlen és nem ritkán nevetséges, kicsit tragikus, ha az ember nem szakadhat el gyökereken a jelentől. A »ma« reális viszonyulásai vasmarokkal fognak s én komikus vagyok a repülőerődök és az öldöklés korszakában, amikor szívesebben írok ilyen öreg papírra, rossz, színes könyomat-utánzatot hamisítván a tetejére – mintsem szokásos formákban írnak szokásos szavakat. A múlt konvencióiban is több emberséget sejtek, mint a ma igéiben, s talán az alibiigazolás paradox formája a hozzá való mániákus ragaszkodásom. Ott szoktam aztán megbukni, ahol a múlt másolása és a saját kis énem találkozik, furcsa vadházasságuk eredménye: torz utódok, kuriózus xylographiák és bosszantó írások, amelyeknek kettősségi dinamikája örökre az én szomorú magánügyem marad. Megérti most már, mennyire jólesett a typographus-művész magánlevele, akinek éles szeme mindazt meglátta az én kínzott fáim nyomataiból, amit fentebb elfecsegetem.”³⁴

Kner Imre az elsők között Mata stílusának romantikus voltát tette szóvá: „Utaltam levele hangjára és egész attitűdjére. Kérem, ne vegye rossz néven, de ez is ismerős hang nekem. Ez a hang nagyon is romantikus

³⁴ Mata János Kner Imréhez, [1943. aug.] MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

nekem. Hasonlít sokban Szabó Dezső hangjára és más újabb magyar írókéra. Az ön grafikája nem régies, hanem csak régieskedő, s ezt annál jobban fájlam, mert van stílusérzéke és rajztudása ahhoz, hogy jobbat csináljon. Rá kell jönnie arra, hogy hol van a lépték, a mérték, a tónus, amelybe bele kell illeszkednie.”³⁵ A kritikára Mata hosszú, önvallomásnak tekinthető levélben válaszolt, még nyomatékosabban hangsúlyozva, hogy számára a régmúlt, a „história” egyenesen narkotikum, amire a jelen elviseléséhez van szüksége. „Higgye el – olvashatjuk a válaszban – én nem érdemlem azt, amit Ön reám pazarol szeretetéből és idejéből, mert én tudom, hogy életformám felelőtlen barangolás, amelyből sohasem lesz igazi hazatérés. Valamikor azt hittem, hogy úri passzióm lesz az csupán, amivel most egyre gyakrabban kenyeret kell keresnem, és ha noblesse oblige, akkor mennyivel inkább becsületügy az, amire a nyomorúság kényszerít ugyan, de amelynek egyre súlyosabb és letagadhatatlanabb a felelőssége. Évek óta vigasztalgattam magam azzal, hogy az én xylographiám magánügy, az írásom is az, de mióta egyre gyakrabban kerülök abba a fatális helyzetbe, hogy kenyérre váltom ezeket, nem lehet tovább lappangatni és elodázni a felelősséget, mert a magánügyi forma pro publico nem elégséges. És ez, sajnos, nem tévedés részemről, hanem tudott dolog, tehát erkölcstelen, akárhogy szépítgetném. Az egyetemes örök normák kontójára nem lehet fenegyerekeskedni. Sok dolog van, amit kristályos bizonyossággal látok, és tudnám azt is, hogyan kell megcsinálni, leírok öt oldalt, aztán vagy jobb a felhőket és fákat nézni, vagy beülni jó dohos öreg írások közé, és kizárni 2–3 évszázadot az ajtón kívülre. – Olyan mindegy végeredményben, hogy az ember a sarki pálinkamérésben vagy a históriához adresszált csapszékben szedi be a napi adagot, ami az élet elviseléséhez feltétlenül szükségeltetik. Sőt az utóbbi csapszék veszedelmesebb, korlátlan a hitel és bénítóbb a mámor és kínzóbb a kijózanodás. Ezt, mint notórius kontós a história csapszékében, hittel vallhatom.”³⁶ Megrendítő, világos mondatok – Mata számára a múltba fordulás menekülés volt a jelen és még inkább a jövő megjósolható borzalmai elől. A jövőt illetően Kner Imre sem volt optimistább, ő a tények és lehetőségek racionális mérlegelése révén jutott el ugyanoda, ahová Matát megérzései vezették el. Ám Kner a századfordulón szocializálódott evolucionista hitű polgár volt. Sokszor emlegetette egyik alaptételét, hogy ő csupán szem a generációk láncában, akit a múlt és a jövő egyaránt köt. A múlt meghatározó ereje révén, a jövő pedig azzal, hogy cselekedeteibe be kell

³⁵ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. aug. 7. MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

³⁶ Mata János Kner Imréhez, [1943. aug.] MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

építeni a jövő iránti felelősséget. Ennek szellemében úgy gondolta, hogy ha valakinek a sors tehetséget adott, kötelessége a kapott talentumokat közössége javára hatékonyan forgatni. Mata Jánosnak a következőképpen írta ezt le: *„Levelének hangja, egész attitűdje nagyon ismerős nekem. Sok derék és tisztességes, jó magyar ember él így, és ez azért fájdalmas, mert ez nagyon felelőtlen életforma, a tehetséges magyarok, akik szeretik és érzik a magyar múltat, vannak elsősorban hivatva arra, hogy építsék a jobb magyar jövőt, és amellet magyarán, magyarul építsék, s ne engedjék át a teret olyanoknak, akik csak magyarkodnak. Sok kitűnő magyar embert ismerek, aki belemerül abba a lelkiállapotba, amelyben Ön van, s így pazarolja el képességeit. Önnek is észre kell vennie, hogy hamis úton van...”*³⁷ Ettől a szigorú megállapítástól több irányba ágazott a diskurzus, az egyik irány visszatérően a szakmai kérdések felé mutatott: mit kíván a tipográfia a fametszőtől, hogyan lehet a nyomtatott szöveget és az illusztrációt harmonikus egységbe forrasztani? De más irányba is elkalandoztak, az egyik legfontosabb kérdés az volt, mennyire van jelen az élet különböző területein a múlt, a hagyomány s vajon hogyan lehet az értékes tradíciót elevenné tenni? Kner úgy látta, az Alföldön igencsak elvesztek a hagyományok, legalábbis a sok ember számára látható, vizuálisan megjelenő értékek: például az épületek, a használati tárgyakon látható ornamentális diszítés. Mata egészen más tradíció-értelmezéssel állt elő. Kner tradícióhiányt emlegető levelére úgy válaszolt, hogy a hagyományt nemcsak „a kövön maradt kőben és a megmaradott betűben” kell keresni. Debrecen hozta példának s esszéyszerű levélrészletben foglalta össze – csakúgy, mint a krónika előljáró beszédében – a város hagyományvilágának kialakulását. Az ismét Karácsony Sándor gondolataival rokon érvelés oda futott ki, hogy a Méliuszéhoz hasonló személyiségek tanításának lélekbe való befogadása az igazi, a „*Traditio Verissima*, amelyik sokszor pusztában lakik, mint a kenyérosztogató Jézus és nem realékat, hanem előfeltételeket ad mindenkinek, aki méltó rá.”³⁸

A levélbeli párbeszédben következett a kérdés: vajon a múlt hagyományait, a népművészet értékeit hogyan lehet megjeleníteni? Mivel Kner Imrét ezek a kérdések mintegy huszonöt éve foglalkoztatták és a gyomai nyomdában több, nemzetközi figyelmet kiváltó kísérlet zajlott le, kikristályosodott válaszai voltak. Például a népművészetet illetően a formavilág, a technikai eszközök és a hordozóanyagok harmóniáját tartotta kulcs-

³⁷ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. aug. 7. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

³⁸ Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 17. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

fontosságúnak. Arról írt Matának, hogy a ma népművészeti tárgynak számító eszközök hajdani alkotói pontosan tudták, hogy milyen anyagra, milyen eszközökkel és technikával mely ornamenseket lehet felvinni. Ha a fába faragott, szaruba vésett díszítőelemek egyszerű reprodukálással jelennek meg egy könyvcímlapon vagy malterből kiformálva házak falán, az a szempontok összezavarása, nem a magyarság szellemi kincsének megjelenítése, hanem egyszerű magyarkodás.³⁹ Máskor Zilahy Lajos, akkoriban a sajtó hasábjain is emlegetett házának történetét hozta fel példaként. Zilahy parasztkúriák mintájára építettett magának házat a Rózsadombon. Knernek az volt a véleménye, hogy a vasbetonszerkezetre húzott, belül üres oszlophengerek hamis és funkcionálisan is rosszul használható épületeket eredményeznek. Ennek megfelelően újra és újra hangsúlyozta, hogy a múlt tipográfiában megjelenő formavilágát a ma használatos nyomdai technikához kell illeszteni.

A levelezés július 30-a és augusztus vége közé eső, legintenzívebb szakaszában nagyon sok mindenről szó esett: Kner Imre a maga tipográfiai elvei kapcsán elmesélte családjuk és nyomdájuk történetét, Mata János írt Karácsony Sándorról. Mivel mindkét ember rendszerben látta a világot, gondolataik gyakran elfutottak a társadalmi és gazdasági kérdések területére. Kner számára az egyik kulcsponthoz a maga pillanatnyi társadalmi helyzete volt. A július 30-án kezdődő „nagy diskurzusban” távolságtartóan ugyan, de azonnal érintette a számára fájó pontot: *„Szinte kétségbe vonják azt, hogy magyarnak érezhetem magam és jogom van a magyarság dolgaival foglalkozni. Ezt ugyan kívülről megállapítani vagy valakitől elvenni nem lehet. De mégis illik ilyenkor tartózkodóbbnak lenni. Ez is egyik oka annak, hogy sokesztendő kiadó tevékenységünket abbahagytuk.”*⁴⁰ Ez a kérdéskör, különféle kontextusban újra és újra előkerült, Mata János a lehető legegységesebben reagált. *„Manapság, olyan világot élünk – írta egyik augusztusi levelében – hogyha az ember vitatkozik, nem csinálhat diszkrét magánügyet a legbensőbb elvi meggyőződéséből, mert az összes közhasznú szövegeket, nemkülönben azokat a fogalmakat, amelyek néhol alapvetők, néhol eszközileg, de nélkülözhetetlenek, bizonyos immorális szellemi és gyakorlati konjunktúra kisajátította, devalválta, úgyhogy, ha az ember használja őket, alapos gyanúba kerül maga is, hogy szintén a bandához tartozik.”*⁴¹ A „bandához” tartozásnak

³⁹ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. aug. 15. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

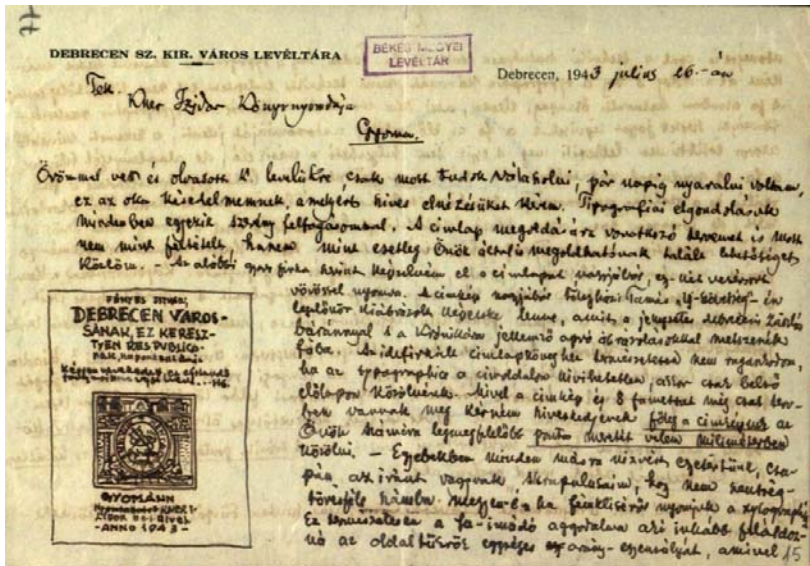
⁴⁰ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. aug. 2. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁴¹ Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 22. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

még a látszatát is szeretne volna elkerülni. Mint a válaszból kiderült, nem is volt szükség erre a magyarázó bevezetésre.

Nagykállói Fényes István krónikája

A levelezés nagy intellektuális témákat görgető, egyben szellemi ismerkedést jelentő s mindkét fél számára kimondottan izgalmas szakasza augusztus végén zárult le. Ekkor írta Kner Imre, hogy beszélgetésük, vitájuk levélbeli lehetőségeit kimerítették, mert egyre távolabbi területekről hozzák érveiket és példáikat. A levelezés hasonló sűrűséggel folytatódott, de a legfontosabb elvi álláspontok manifesztlása és a „nagy teoretikus kérdések” tisztázása, befejeződött. Előtérbe került a krónika és a munka kapcsán adódó aktuális ügyek és témák. Mellesleg ennek a barátsággá alakuló kapcsolatnak volt egy mellékszála is, Kner Imre fia, Mihály élénk érdeklődéssel követte apja és Mata János levelezését. Az ajánlók kiadványok között az ő mesterremekét is elküldte Kner Imre új ismerősének s Mata nyitottságának köszönhetően kettejük között is szoros személyes kapcsolat alakult ki. Matáék vendégül is látták Kner Mihályt, házigazdaként megmutatta neki a városi levéltárat, a kollégium könyvtárát s a levelek tartalmából következtethetően a Karácsony-körbe is bevezette. A gimnázium befejezése után Gyomára visszakért és meglehetősen bezártan élő fiatalember számára – levelei tanúsága szerint – élmény volt a körrel való találkozás. Ez volt az első olyan intellektuális közeg, amellyel felnőttként kapcsolatba került s amely nyitottan, érdeklődéssel és szeretettel fogadta. Kner Mihály a Mata Jánossal kialakított kapcsolatban próbálgatta először apja szerepét, azaz nyomdászként és intellektuális partnerként levelezett egy személyes barátta váló kuncafttal.

A levelezésnek természetesen az első pillanattól fogva alaptémája volt a kiadandó krónika és maga a tipográfia. Kner tulajdonképpen lépésről lépésre vezette be Matát a könyvkészítés rejtelmeibe. Mivel egyik-másik nyomódúc, árnyalatnyival ugyan, de kilógott a szedéstükrökből, először arról írt, hogy a kódexmásolók számára a margóként meghúzott vékony vonal szigorúbb határ volt, mint ma a fém kizáró. Maga is a szép könyv kulcsának tekintette a szabályos, harmonikus szedéstükröt. Azzal folytatta, hogy Gyomán nem nyomnak fametszetet eredeti fa dúcra, hanem fototechnikával klisé készítettetnek az eredeti metszetről. Ez az egyenletes nyomás feltétele. A Kner-nyomdában készült, fametszettel illusztrált könyvek sokkal szebbek, mint a korban kiadott hasonló kiadványok többsége. A szép, egyenletesen telt, fekete nyomás egyik titka abban rejlett, hogy a szöveget és a metszetet külön fázisban nyomtatták a papírosra. Sőt, Fényes István krónikájánál harmadik nyomásra is sor került: a piros sorokat is külön nyomtatták. Nem mindennapi precizitás kellett ahhoz, hogy három nyomás során a metszetek és a sorok egy árnyalatnyival se csússzanak el s a nyomtatott szöveg és az illusztráció azonos fekete árnyalatban jelenjen meg. Miközben ezekről a szakmai fogásokról szó esett, Kner Imre küldögette a maga korábbi szakkikkeit, az adott munkánál is példának tekinthető szép könyveit Matának. Fogékonyabb és invenciózusabb tanítványra aligha akadhatott volna. Kner Imre, mint a korábbi idézetek is tükrözik, nem finomkodott kritikai megjegyzései

megfogalmazásakor: régieskedésről beszélt, külön kiemelve, hogy Mata fába metszett betűi rosszak, mert a kéziratos és nem a nyomtatott betű hagyományaiból indul ki. A fia által is hirtelenharagúnak mondott Mata nem, hogy nem sértődött meg, hanem érezhetően örömmel vette a kritikai megjegyzéseket. Pontosan értette, mi van az időnként szigorú mondatok mögött. „Köszönöm a hosszú levelét, a bizalmat, a kritikát, a szeretetet, őszinte szívvel” – írta például az egyik terjedelmes Kner-levél után.⁴² A Kner Imre által küldött tipográfiai tanulmányokat is nagy figyelemmel olvasta. A küldemények első hulláma után egy *Betsületes számotadás arról, hogy mindent elolvastam* című kéziratos füzetben írta le a maga gondolatait. A Gyomárról kapott könyvek is lenyűgözték, nem is fukarkodott az elismerő mondatokkal. Egy alkalommal a következőképpen fogalmazott: „Önök azt csinálják, a typografiában, mint Beethoven a szonátában.”⁴³ Jó fél évvel később derült ki, hogy mennyire fontosak voltak Mata János számára ezek a levelek és kiadványok. Októberben a könyv elkészültékor írt arról, hogy korábban csak azt tudta, milyen sok mindent nem tud, most már azt is, hogy mit nem s hozzátette: amit eddig nem tudott, azt igyekszik gyorsan megtanulni.

⁴² Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 17. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21

⁴³ Mata János Kner Imréhez, 1943. aug. 22. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21

A krónika nyomdai munkái augusztus 20-a után indultak el, erre az időre sikerült megegyezésre jutni a szakmai kérdésekben⁴⁴ és a többi akadály is elhárult. A háborús viszonyok közepette a nyomda tulajdonában lévő merített papír felhasználására is engedélyt kellett kérni. Szeptemberben Mata János Szabó Imrével, az Exodus Kiadó vezetőjével Gyomára is ellátogatott, hogy a tipográfia terv néhány kérdésében egyeztessék elképzeléseiket. A személyes találkozás mindkét fél számára örömet okozott és már ekkor felvillant az Exodus és a Kner-nyomda hosszú távú együttműködésének lehetősége. Kner Imre fájlalta, hogy nehéz helyzetben egyetlen kiadótól sem kaptak olyan méltó megbízást, amivel megmutathatták volna magukat a könyves világban. A megbeszélés után számolhatott azzal, hogy az Exodus a cég rendszeres megrendelője lesz. A kiadó számára a gyomai nyomda a minőségi problémák megoldását jelenthette volna. Matára is nagy hatást tett a nyomda s mindaz, amit látott és hallott, s rá jellemzően a Hármas Kis tükör verseinek parafrázisával köszönte meg a vendéglátást. „...Gyoma egyetlen szová tömörödött bennem: Knerék! Azt hiszem, semmiféle lírai több oldallal sem tudnék többet mondani. Ha még mindig »Kis Tükörből« oktatódnék iskoláinkban a honi Geographia, akkor a Gyomát mutató memoriter versetskét én írnám meg belé, annyi Szent, valahogy ilyen formán: Békés Vármegyének vagy on sík határa, / Sebess Gőz-Vasúttal juthatol Gyomára, / Hol is, ha edáig hozott a vaspálya, / Typographiát látsz, melly Világ tsudája. / Mellynek léte óta már nem olyan árva / Tótfalusi Miklós setét síri álma, Mert itt vagy on immár és nem lett hiába’ / Magyar Officina Elzeviriana.”⁴⁵

⁴⁴ „... mindennémű, a typographia kebelébe tartozó dolgokban nemcsak disputálni nem kívánok, hanem magamat s vékony fametszegető mesterségemet a Kegyelmed kívánta régulákhoz alkalmaztatni akarom” – írta Mata július legvégén. Mata János Kner Imréhez, 1943. júl. 30. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁴⁵ Mata János Kner Imréhez, 1943. szept. 23. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

A munka igen gyorsan haladt, szeptember 27-én vitte a posta az első korrektúrát Debrecenbe. Hamarosan elkészült a címlapra nyomott kis szignet, amely teljes mértékben elnyerte Kner Imre tetszését. Ez a szignet jól mutatja azt az irányt, amely felé Mata Kner Imre hatására elindult: a zászlós bárányt ábrázoló szignet széles, sötét tónusok helyét vonalakkal ábrázol. Ez volt az a stílus, amely Kner szerint a nyomtatott betűhöz harmonikusan illeszkedett. Az 1920-as évek elején megjelent *Monumenta Literarum* köteteihez nagyon hasonló krónika október végén készült el 1000 példányban. Kner Imre engedélyt kért még 50–60 példány kinyomtatására, hogy a háború elmúltával külföldi szakmai partnereinek is küldhessen belőle. A korábbi példák szerint ez Mata határon túli megismertetése szempontjából is nagyon sokat jelentett volna. Arról is gondoskodott Kner Imre, hogy a legnevesebb hazai bibliofil gyűjteményekbe, például a Todorescu-gyűjteménybe kerüljön példány. Maga a könyv szerzőnek és nyomdásznak egyaránt rendkívüli örömet okozott. Mata a szokott barokkos formában írt levélben köszönte meg a minden várakozását felülmúló könyvet. A levelekből kicsendülő túlárado öröm először is magának a könyvnek szólt. A nyomtatás befejezésekor arról írt Kner Imrének, hogy

nem is sejtette, hogy ilyen „bensőségesen nagy öröm könyvet csinálni”. Kner pontosan tudta, mit érez fametsző barátja és válaszként elárulta, hogy maga ugyan tizenhat éves kora óta csinál könyveket, mégis minden egyes új könyv izgalommal tölti el.⁴⁶ Szépen fogalmazott mondatokban többször megköszönték egymásnak a könyvet, mesterségükről szólva konfesszió számba menő gondolatokat vetettek papírra. Mata örült annak, hogy a krónika olyan külsőt kapott, amely megemelte az egész munkát s még inkább annak, hogy meglátta a fametszés és a tipográfia szintézise felé vezető utat. A napi robotba egyre jobban belefáradó Kner Imre pedig örült annak, hogy rövid ideig azzal foglalkozhatott, amit a legjobban szeretett, és amit ebben az időben ő tudott legjobban az országban. „Kell, hogy az embernek öröme is teljen abban, amit csinál, e nélkül nem lehet élni, az életet elviselni és vállalni a sok küzdelmet, amivel ma az élet jár” – sóhajtott fel az egyik, könyvet méltató levélre válaszolva.⁴⁷ A kimondottan nagy öröm azonban nemcsak Fényes István elegáns, szépen sikerült krónikájának szólt, hanem annak a ténynek, hogy a „pusztulások, pogány időkben” sikerült elkészíteni a könyvet. Úgy egy-egy év volt hátra mindkettőjük életéből, rosszul érezték magukat az őket körülvevő világban, közös örömük leginkább annak nyugtázása, hogy a viszonyok dacára sikerült megteremteniük valami számukra különleges fontosságú alkotást.

Debrecen várossának, ez keresztyén respublicának néhány versekben foglalt Compendiuna, azaz a krónika nagy sikert aratott. „Szíven találta Debrecent” – írta a visszhangokat összefoglaló levelében Mata. A szép külsejű kiadvány békeidőben is feltűnést keltett volna, a háborús anyaghiány közepette egyenesen kuriózum számba ment. A régi szöveg aktualitása is hatott. Hivatalos elismerésben sem volt hiány: Mata Jánost magához kérlette Kölcsény Sándor, a város polgármestere s elismerését azzal is kifejezésre juttatta, hogy az ideiglenes szakdíjnokat állandó napidíjassá nevezte ki. A város 50 példányt megvásárolt s eljuttatta a maga intézményeihez. Nagy, nyilvános elismerésnek számított, hogy a református egyházkerületi gyűlésen a polgármester citálta a könyv bevezetőjét, mire Révész Imre a krónika két strófáját fejből idézte. Minderről a sajtó is hírt adott.⁴⁸ Mata a könyvért megkapta Debrecen koronázási ösztöndíját is. Összességében a könyv alaposan megemelte Mata János presztízsét Debrecenben.

⁴⁶ Mata János Kner Imréhez, 1943. okt. 25. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁴⁷ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1943. okt. 27. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁴⁸ Mata János Kner Imréhez, 1944. febr. 22. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

A Békaegérharc

Jószérivel be sem fejezték első közös könyvüket, amikor Mata János új tervvel állt elő. November végén arról írt Knernek, hogy Méliusz valamelyik írásának kiadása jöhetne szóba. Gondolt Fényes István kortársának, Bartha Boldizsárnak *Rövid Chronicájára* is, de a legjobban Csokonai *Békaegérharc* című humoros eposza izgatta. Többször említette, hogy öt éve foglalkoztatja Csokonai humoros írása s vázlatrajzokat is készített a tervezett szövegkiadás illusztrációihoz. Ifjabb Mata János írt arról, hogy lakásukon nagy dunsztos üvegben kuksoltak a békák és az egerek, hogy „modellt álljanak„ a rajzolóknak. Mata „veszedelmesen nagy mű”-nek tartotta a *Békaegérharcot*, emellett meg volt győződve arról, hogy az 1791-ben írott eposz soha nem volt olyan aktuális, mint éppen 1943–44-ben.⁴⁹ Az intellektualitás világában élő Mata úgy hitte, ha valaki 1944-ben azt olvassa, hogy egy jakobinus sipkát viselő kígyótól megriadt egér trónörökös – „Pszikharpax Kronprinz” – vízbe fullad, mert lehúzza az angol rockja zsebében lévő poézis és retorika kötet, akkor pontosan tudja, ez a jelenet az éppen hatalmon lévő vezető rétegről szól. Azokról, akik az anglus rock által jelzett felszínes kulturáltságuk ellenére a tudást nem fejükben, hanem legfeljebb zsebükben tartják s ráadásul még a tragikus pillanatban is nevetségessé teszik magukat. Egyik januári levelében hasonló módon több jelenetből is kibontotta az aktuális magot. Egyenesen sokkalni akart a több mint százötven éves verses szöveggel. Mivel maga – amint azt írta – a jelen elől menekülve oly mélyen benne élt a múltban, arra nem is igen gondolt, hogy a szöveg még a műveltebb embernek is értelmezési nehézségeket okozhat. Szinte beleélte magát az eposzba: „... a Békaegérhartz engem hosszú esztendőök óta bizgat, sokszor már álmodom is vele. Olyan ez nekem, mint Hamlet őfenségének a boldogult papa szelleme.”⁵⁰

⁴⁹ „... a Békaegérhartz most olyan aktuális, mint uram bocsá’, az Evangéliom.” Mata János Kner Imréhez, 1943. dec. 8. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵⁰ Mata János Kner Imréhez, 1944. jan. 27. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

Szabó Imre, az Exodus Kiadó vezetője már december elején jelezte Matának, hogy a kiadó szívesen vállalkozik a *Békaegérharc* kiadására. Azonnal nagy tempóban megindult a munka: Mata János rajzolta a majdani fametszetek vázlatait és belemerült Csokonai műveibe, hogy megírja a bevezetést. A levelek fejlécén a debreceni látképek helyett puskás, kardos békák és egerek jelentek meg. Kner Imre és Mihály fia is nagy lendülettel látott munkához. A munka gyakorlati előkészítését inkább Mihály végezte. Nagyon gyorsan próbanyomatokat készítettek s megindult a könyv tipográfiai arculatának kialakítása. Kner Imre a krónika fametszeinél világosabb tónusú, kisebb léptékű ábrázolást javasolt, azaz a sze-

dett szöveghez jobban illeszkedő, vonalasabb textúra felé tolta Matát.⁵¹ Nem is nagyon kellett minderre figyelmeztetni, a Kner Imrével folytatott intenzív levelezés, tipográfiai tanulmányainak és a nyomda könyveinek tanulmányozása megtette a hatását. Mata János megtanulta, sőt, tehetségének köszönhetően intuitív módon megérezte, hogy milyen irányba kell elindulnia. Örömmel töltötte el gyarapodó biztonságérzete: „*Tudja csuda, mióta ezzel a Békaegérhartz-val bibelődöm, mind felbuggyant s véresen komoly dologgá vált bennem, amit Kner Imre Uramtól tanultam typographnia téren. S most pompás dolog azt érezni, hogy a typographia korlátai nem nyomnak el, hanem – igazán mondom – vezetnek és felszabadítanak. Persze, olyan vagyok, mint a járni most tanuló gyenge »tsetsemőnél«*”⁵². Kner Imre nagy örömmel olvasta ezeket a mondatokat, a tipográfia elméletéről és gyakorlatáról szóló „levelező kurzus” kezdete óta mindössze fél esztendő telt el. Gyorsan meg is erősítette, hogy valóban, az egészséges kötöttségek figyelembevételével a fametszet nem válhat illusztrációvá. A január 17-i levél mellékleteként érkezett az első, fametszet alapnak szánt, kidolgozott rajz, amelyet Kner Imre elismeréssel fogadott. Összesen hat fametszetes illusztrációt terveztek. Március 25-i levelében írt Kner Imre a korábban megküldött rajz alapján készült első fametszetről. Ez már nem tetszett neki annyira: a betű és az oldaltükör által nyújtott összenyomáshoz képest túl sötétnek találta. A finom rajz után halkabb tónusra számítottam – írta.⁵³ Bizonyára tovább folyt volna a metszetek finomítása, de a sors erre már nem adott időt. A hat fametszetből mindössze ez az egy készült el.

Párhuzamosan írta Mata a könyv bevezetőjét, szokása szerint belemerült az öt különösen érdeklő témába. Egyik hosszú levelében meg is írta Knernek, hogyan értelmezi az eposzt s miért is találja annyira aktuálisnak.⁵⁴ Kner Imre kissé megriadt a Mata bevezetőjében esetleg megjelenő aktuális utalásokról s nyomban felhívta figyelmét a sajtójogi veszedelmekre. Az aggodalmakat az adott viszonyok között Mata is indokoltnak találta. Ráadásul mindkettőjüknek volt már valami a rovásán. Knert egy tízpéldányos kiadvány cenzúráztatásának elmulasztása miatt, Matát egy újságcikke miatt marasztalták el. Rögtön meg is nyugtatta Knert, hogy nem kell semmitől tartania, úgy fog írni, hogy a cenzor ne köthessen bele. S még hozzáfűzött egy rá igen jellemző mondatot: akit megbüntetnek,

⁵¹ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1944. jan. 10. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵² Mata János Kner Imréhez, 1944. jan. 17. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵³ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1944. febr. 25. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵⁴ Mata János Kner Imréhez, 1944. jan. 27. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

megérdemli, mert csak a mának ír.⁵⁵ Ő, miközben igyekezett az általa teremtett kontextus révén borotvaélessé tenni a régi szöveget, természetesen nemzedékek számára érvényes interpretációt akart papírra vetni. Régi kedvteléseit is félre tette a munka miatt. „*Annyira nyakig vagyok Csokonaiba – írta februárban –, hogy most mondtam le életem nagy álmát – a farkas vadászatot – esetleg medve is akadt volna. Döbbenve tapasztalom, hogy nem is tudom annyira sajnálni, mint amennyire evett évekig utána a fene. Fegyvereim rozsdásodnak és néha tehernek érzem, ha elsütöm valamelyiket és takarítani kell. Úgy látszik, kezd benőni a fejem lágyja. Ideje is. Annyi időt elloptam már, ideje dolgozni is, különösen, ha más értelmét már nem lát az ember az életnek az asszonyán, a kölykein és a munkán kívül*”.⁵⁶ Bizonyos változást élesebb szemű barátai is észrevettek. Kiss Tamás írt arról, hogy a háború alatt pusztíthatatlan kedélye elborult s kezdett fölsejleni igazi arca és tehetsége.⁵⁷ – A kész bevezetőt március 5-én postázta Gyomára, párhuzamosan átadta véleményezésre Karácsony Sándornak. Kner Imrének tetszett az írás, bár talált benne egy-két, az aktuális hatalom képviselői által támadható pontot. A kézirat és az első fametszet elkészülte után megindulhatott volna a könyv tipográfiájának tervezése, de időközben nagyot fordult a világ: március 19-én lezajlott Magyarország német megszállása.⁵⁸

Az utolsó stáció

1944-ben kelt leveleiben Kner Imre többször írt családjá és a nyomda helyzetéről. Beszámolt arról, hogy milyen nehézségek közepette sikerült márciusban papírt szereznie a nyomda számára s miként hidalta át a csökkenő megrendelések okozta munkahiányt. Egy-egy áttételes megjegyzéssel utalt arra is, mennyire aggódik családtagjai sorsa miatt. A március 25-i, *Békaegérharcot* illusztráló fametszetről szóló levél utolsó bekezdése pedig arról tanúskodik, hogy igen pontosan látta a jövőt. „*Jó volna már egyszer személyesen elbeszélgetni a dolgokról – fűzte hozzá a metszetről írott megjegyzésekhez –, de hát, ki tudja, van-e erre lehetőség*

⁵⁵ Mata János Kner Imréhez, 1944. febr. 7. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵⁶ Mata János Kner Imréhez, 1944. febr. 16. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁵⁷ Kiss Tamás i. m.

⁵⁸ A Mata és Kner által tervezett könyv végül 1957-ben jelent meg, íjf. Mata János kézzel színezett rajzaival illusztrálva. Mata János 1944-ben írott esszéje a könyv utószava lett. A kiadásra az 1944-eshez hasonlóan izgalmas történelmi pillanatban került sor: ifjú Mata Jánost '56-os tevékenysége miatt lefoglalták, s apja barátainak közbenjárására engedték ki időnként, hogy színezzék a száz számozott kötet illusztrációit.

*megírva számunkra a közeljövő könyvében, a távolabbiról pedig még sokkal kevésbé lehet beszélni.*⁵⁹

A sors könyvében más volt megírva: Kner Imrét április 4-én, mint a társadalmi rendre veszélyes személyt, őrizetbe vették és deportálták. Budapest, Nagykanizsa és Sárvár érintésével Németországba hurcolták, ahon-

⁵⁹ Kner Imre Mata Jánoshoz, 1944. febr. 25. MNL BéML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

nan soha nem tért haza.⁶⁰ Kner Mihály április 17-én vonult be munkaszolgálatra. Mata János sorsa is tragikusan alakult: Debrecen egyik bombázásakor találatot kapott lakásuk és kénytelenek voltak elköltözni. Felesége 1945-ös leveléből tudjuk, nem akartak „zsidó lakást” igénybe venni, inkább kiköltöztek Nyírmihálydiba, onnan járt be Mata János a levéltárba, amíg volt vonatközlekedés. Felesége számolt be arról is, hogy egy időben a Gestapo letartóztatásától is kellett tartania, de ezt sikerült megúsznia. 1944 októberében kiderült, Nyírmihálydinál rosszabb helyet a háború átvészelésére aligha választhattak volna. A falu négyszer cserélt gazdát. A Mata családot közvetlen veszély nem fenyegette, sőt Mata János román és valamelyes orosz tudása révén kapcsolatot teremtett a községet elfoglaló orosz és román egységek tisztjeivel.

Rajzkészsége révén számukra is fontos emberré vált. A katonák sorban üldögéltek az ideiglenes otthonuk udvarán, várva, hogy a „doktor” lerajzolja őket. Az általános helyzet azonban szörnyű volt, a katonák erőszakoskodtak a nőkkel s híre futott, hogy a község férfilakosságát az oroszok

⁶⁰ Kner Imre deportálásáról részletesen: Erdész Ádám: Gyomától Németorszáig – Kner Imre internálása. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári évkönyv XVIII. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2008. 99–114.

összeszedik és elviszik, erőszakoskodó katonák állítólagos agyonverése miatt. A lakosság egy része elmenekült, de a nyírmihálydi, sőt a szomszéd községbeli férfiak egy részének elhurcolása megtörtént. Az érzékeny idegzetű Mata Jánost rendkívüli aggodalommal töltötték el a hírek. Sőt, általános várakozásaiban is csalódott. A felesége a következőképpen írta le, mi is játszódhatott le benne: „... *nem vettem észre, hogy Ő mennyire összetört. Nem ezt várta, nem így gondolta dolgok folyását.*”⁶¹ Amikor meghallotta a férfiak deportálásáról szóló hírt önuralma felmondta a szolgálatot, sem felesége, sem a helyben állomásozó, iránta messzemenő jóindulatot tanúsító orosz kapitány nem tudta megnyugtatni. Egy, a család iránt barátságos tanítónál töltötte az éjszakát, s reggel elindult az ismeretlen felé. Eltűnése hatodik–hetedik napján találták meg, holtan. „... *a református temetőben feküdt. Hanyatt. Másnap reggel egy öregember meg én temettem el*” – olvashatjuk felesége 1945 márciusában Kner Mihálynak írott levelében.⁶² Hogy pontosan mi történhetett, az a ránk maradt forrásokból nem állapítható meg, de legközelebbi hozzátartozói sem ismerhették meg utolsó óráinak eseményeit. Felesége és fia is a tények és feltételezések mozaikdarabkáiból rakták ki a maguk interpretációját. Mata Jánosné arra a meggyőződésre jutott, hogy férjét lelőtték: „*Agyonlőtték. Azt hitték biztosan, hogy német*” – olvashatjuk a már többször idézett levélben.⁶³ Fia, aki ugyancsak ott volt a nyírmihálydi temetőben, más következtetésre jutott. Ő hatvan évvel később a következőképpen írta le a megrendítő jelenetet: „... *nem tudtam felfogni, hogy nem él. Úgy feküdt ott hanyatt, ruhástól a hideg homokon, mintha aludna. De a lábáról hiányzott a vadonatúj magas szárú cipő, meg a pecsétgyűrűje a jobb kezéről. ... A tárcája, töltőtolla a zakója zsebében, és ahogy nehezen alá sikerült nyúlnom, a hátsó zsebében ott volt nagyapám vadáskése. Ezeket én szedtem össze, és ahogy emlékszem, nem, nem féltem. Valahogy nem tudtam elhinni, hogy nem él. Talán azért, mert, ahogy a száraz, hivatalos nyelv mondja, semmi külsérelmi nyom, se lőtt, se zúzott seb, semmi. Csak egy kis odaszáradt vér a bal fülében.*”⁶⁴ Ifjú Mata János az átélt izgalmak nyomán fellépő agyvérzést tartotta a legvalószínűbb haláloknak. Nem bukkant elő olyan forrás, amely a bizonytalanságot eloszlatná. Viszont a halálesetet fedő homály kedvezett a legendaképződésnek. Több, dramaturgiaiailag kerekre csiszolt történet röppent fel és terjedt Mata János halá-

⁶¹ Mata Jánosné Kner Mihályhoz, 1945. márc. 1. MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Ifj. Mata János: Apámról i. m.

láról, például olyan is, hogy muzeális fegyvereivel harcálláspontot foglalt el a temetőben s így érte lövés...

A haláleset az iratok tanúsága szerint október 26-án következett be, a temetésre három nappal később került sor.⁶⁵ – Debrecen városa később dízsírhellyel és utcanévvel tisztelte meg fájdalmasan korán eltávozott levéltárnokát.

Mata János harminchat éves volt halálakor. Fiatal évei nem alkotó nyugalomban teltek, ennek ellenére mind az irodalom, mind a képzőművészet terén számottevő életművet hagyott maga után. Történelmi és irodalmi esszéi ma is érdekes olvasmányok. Nem véletlen, hogy költő barátja – hajdani szellemi szükségmunkás levéltáros kollégája – harminc évvel halála után *Megnőttem* címmel adta ki a nagyobb részt publikálatlan verseinek gyűjteményét.⁶⁶ Az érdemleges munkásság ellenére barátai, szellemi teljesítményének ismerői úgy tekintettek, Mata Jánosra, mint aki majd a háború után, a jobb időkben fogja igazán megmutatni, hogy mire képes. Csobán Endre, az őt levéltári álláshoz segítő debreceni főlevéltáros sokak véleményét fogalmazta meg egy 1945 elején írott levelében: „*Mata János elvesztését nagyon sajnálom én is, a hivatalomnak minden tagja is és egyáltalában, mindenki, aki ismerte, Ki tudja, mire lett volna képes örökölt és megszerzett képességei révén* [Kiemelés EÁ].”⁶⁷ Éppen így nyitva maradt a kérdés, hány különlegesen szép könyv születhetett volna Kner Imre és Mata János közös munkájából, ha a sorstól kapnak még két-három jó évet – a következő sötét korszak beköszöntéig.

⁶⁵ Mata Jánosné Vásáry Istvánhoz, Debrecen város polgármesteréhez, 1944. nov. 17. MNL HBML IV. B. 1406/b. Debrecen Város Polgármesteri Hivatala ir.1258/1945., Ifj. Mata János: Apámról. i. m.

⁶⁶ Mata János: *Megnőttem* – válogatott versei. Szerk.: Tóth Endre. Debrecen, 1974. 117.

⁶⁷ Csobán Endre Kner Mihályhoz, 1945. febr. 20. MNL BÉML XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/21.

SZÁMOLNÁM AZ ESZTENDŐKET

Számolnám az esztendőket,
Azt se tudom, hol kezdődtek,
Hol kezdődött a borúja,
Hogy estünk a háborúba?

Mi a sorja, mi a forszja,
Kivel vagyunk egy bokorba?
Jó is volna, hogyha tudnám,
Mért ülök egy kötés csutkán
Sövény alatt, mint a liba,
A Nyírségen, Mihálydiba.

A diófa hányja halvány
Levelét a kertek alján.
Házak végén a kazalba
Szőke ágyat vet a szalma.
Sárga lesz a dongó lába
A kései tökvirágba.
Tengeriföld szélén kóró
Már csupán a napraforgó,
Régi színe már a sárga.
Szent Katalin legendája
Esővízbe, fél-tökhajba
Tükröződő fellegarca,

Ami rég volt, ami szép volt,
Mint az égről szakadt kék folt.
Veronika keszkenője
Terül rá a temetőre
Halkan, mintha nem is lenne,
Úgy libben a nyíri csendbe.
Nagy sárga, őszi holdvilág
Szőke bánata leng le rád,
Mint sírjában alvó halott
Üdvével szálló angyalok.

BAKÓ ENDRE

A levéltáros Nadányi Zoltán

Nadányi Zoltán költő, újságíró majd levéltáros történelmi família leszármazottja volt. Ősei közé tartozott II. Nadányi Gergely, a lovas hajdúk vicekapitánya, előbb Báthory Gábor feltétlen híve, majd 1613-ban Szilassy Jánossal és Zámbo Balázssal együtt gyilkosa. Gergely három fia közül Miklóst rokona, Pázmány Péter fogadta be, később ezt a katolizált Miklóst I. Lipót császár, mint nógrádi főkapitányt bárói rangra emelte, de a bárói ág gyermekeivel kihalt. Egyik testvére IV. Mihály, Barcsai Ákos erdélyi fejedelem bizalmi embere, ítélőmestere volt. Állítólag ő fo-

galmazta II. Rákóczi György manifesztumára a szászsebesi „mocskos” artikulusokat, ezért Rákóczi Mihnye vajda segítségével elfogatta. 1659-ben *„Fogarason feje elüttetni parancsoltatott vala.”* A siralomházban szép búcsúverset írt, amit az irodalomtörténet is számon tart. Fia, Nadányi János, már fiatalon megírta a *Florus Hungaricus...* c. történelmi munkáját, később nagyenyedi professzor lett, de „kijesztették” Erdélyből. Végül Biharnagybajomban, békési birtokaihoz közel állapodott meg, mint református prédikátor. Ennek a családi vonalnak egyenes ági leszármazottja a költő.¹

Édesapja Nadányi Károly, a Függetlenségi és 48-as-párt politikusa, 1908-1910 között Kossuth Ferenc határozott kívánságára országgyűlési képviselővé választatta magát. 1913-ban halt meg, a családra adósággal agyonterhelt birtokot hagyott. Az özvegy minden megmaradt vagyónrészt hadikölcsönbe fektetett, így az immár nem egészen ezer holdra apadt Nadányi-birtok végleg elúszott. A két örökös, János és Zoltán az első világháború után csak 113-113 holdat tudott visszaperelni. Mindkét Nadányi-fiú jogot tanult a Nagyvárad Királyi Katolikus Jogakadémián, János annak rendje és módja szerint megszerezte a doktorátust Kolozsvá-

¹ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1861. 8. köt. 6-14., ill. Pótkötet. Pest, 1868. 340., ill. egyéb források.

rott, Zoltán nem. Ő hírlapíró lett, majd 1920-ban repatriált a román impérium alá vetett Nagyváradról, megnősült és Budapesten próbált szerencsét. De nem volt vérbeli újságíró, nem kapott állást, ezért hazatért Bakonszegre, a nagyapai kúriába, s ahogy egyik versében írta, várta a szerencsét. Lévén a bihari dzsentrí egyetlen nagy rokoni família, a levéltárosi állást a család találta ki neki.

A MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában található törzskönyvi lapja szerint 1913-ban érettségizett, ami nem felel meg a valóságnak, mert 1910-ban maturált. 1926. június 8-án tett levéltárkezelő szakvizsgát, és 1928. december 14-én, a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen államvizsgázott. Nyelvtudása magyar, német és latin. Nyelvtudásának az 1940/50-es évek fordulóján vette nagy hasznát, amikor 4-5 évre kirekesztették a magyar irodalmi életből. De románból, angolból és oroszból is magyarított költeményeket.²

Levéltárosi állását 1926. november elsején foglalta el, noha Csonka-Bihar vármegyének levéltára még nem volt. Erre utal Szűcs Sándornak, a Sárrét legendás kutatójának levele e tanulmány szerzőjéhez: *„Mint említettem volt, Nadányival mindössze háromszor–négyszer találkoztam, beszélgettem. Előszörre 1938-ban, amikor a Bihar vármegye című monográfia szerkesztésével bajlódott. Nehezen vállalta el ezt a munkát, de hát ez némi pénzt hozott a házhoz, meg aztán szinte kikerülhetetlen hagyomány volt, hogy az effajta kiadványt a megyei főlevéltáros szerkessze. Ez első találkozásunk alkalmával a monográfiában kiadandó dolgozatom témáját beszéltük meg, s közöltem vele, hogy milyen levéltári anyagra, mely községek régi jegyzőkönyveire lenne szükségem. Egy kis papírszeletre jegyezgette kívánságomat, hogy az anyagot Reszegi Lajossal majd terítékre rakassa. Ezt a kis papírt – mint érdekességet – Reszegi megmutatta nekem: a jegyzőkönyvek listája végén ugyanis ez a rigmus volt olvasható:*

*Nemes urak kérdezgetnek:
Ősükről mi okmány maradt?
Szűcs Sándort meg az érdekli:
Pákászokról van-e adat?*

Vagyis, (így gondolom): egy költő vállán micsoda teher a főlevéltarosság! Azért gondolom ezt, mert Reszegi mutatott még néhány

² Bakó Endre. Nadányi Zoltán világa. Debrecen, 2009. 173-178.

ilyen rímbe öntött sóhajtást, feljegyzések margójára vetve. Egyiket, talán a legérdekesebbet, leírtam:

*Lett Biharban a levélnek tára.
Mondták nekem: te tárnoka legyél!
Így lett a tágas tárban tárnok is.
Am üresek a polcok, nincs levél!*

Ez abban az időben íródott, amikor még Reszegi nem hozta át Váradról az átadásra szánt levéltári anyagot. S hogy a tágas helyiségeknek legyen mégis némi levéltári színezete, az újfalusi községházán összege-reblyézett régi írásokkal beteregettek három hosszabbacska asztalt – vékonyan – hogy többnek tűnjön. (...)”³ Szűcs Sándor megfigyelését igazolja az a levél, amelyet Nadányi Babits Mihályhoz intézett. „Évek óta elkeseredett harcot folytatok az anyagi gondokkal, ebben merül ki minden energiám. Megyei levéltáros vagyok, felelősségteljes, nehéz és nem nekem való munkával foglalkozom, az egész dologba a vak véletlen ugratott be, s az a tévedés, hogy azt hittem, szabad időmben verseket írhatok. Iszonyú tévedés volt, tíz év óta sínylem. Most ráadásul odáig jutottam, hogy a fizetésemet adóhátralék címén lefoglalták, úgyhogy csupán 120 pengő jut a kezemhez havonta, ebből kellene megélnem, ha lehetne, feleségemmel és két gyerekkel. Időmet elveszi a hivatal, fizetésemet elveszi az adóhivatal, s hogy a nyugalmamat is tönkretegyék, összes bútoraimat elárverezik január 7-én (ezt is az adóhivatal cselekszi). Azonkívül nem is vagyok népszerű ember Berettyóújfaluban. Mindenki fenekedik rám, és ha csak teheti, ártani igyekszik. „Piripócsi képek’ c. sorozatomért haragszanak rám, ami tíz év előtt jelent meg ugyan egy pesti lapban, de azóta sem tudják megbocsátani. Most, hogy Ezüstkert c. könyvemben ismét benne szerepel ez a sorozat, a régi düh újra fellobbant ellenem, s a ’társadalom’ kimondta a szentenciát: bojkottálni kell a könyvet. Ez egymagában még nem volna baj, de mai súlyos anyagi helyzetemben, mikor már minden egyensúly megbillent, az ilyen támadások messzebb menőleg éreztetik hatásukat, mint más, normális időkben. Ezt a bojkottálók maguk is tudják, éppen ezért kezdtek bele. Egyszóval: Piripócs végleges győzelme fenyeget.” Megemlíti még, hogy egy falusi verses regény terve kóvályog a fejében.⁴

³ Szűcs Sándor levele a dolgozat szerzőjéhez. Biharnagybajom, 1973. január 17.

⁴ Nadányi Zoltán levele Babits Mihályhoz. 1931. dec. 27. OSZK Fond III/929. Babitsné a levélre ezt jegyezte: „Mihály nem ismerte személyesen, de nagyon becsülte és gyakran élvezte kitűnő formaérzékkel megírt verseit.”

Igen, Nadányi nehezen illeszkedett bele a kisvárosi, de talán helyesebb azt mondanunk: a falusi millióbe. Berettyóújfalut különben ő nevezte el faluvárosnak. Váradon már jelentős írók, újságírók, színészek társágában forgolódott, Budapesten az Otthon Kör törzstagja, Nagy Lajossal és másokkal sakkozik, és minden partnerének mattot ad.⁵ Nehezen viselte a kötöttségeket, bár családirag érdekelt volt a megyei status quo fenntartásában. Édesanyja a MANSZ megyei elnöknője, bátyja előbb főszolgabíró, majd alispán, a főispán, piskárosi Szilágyi Lajos dr., császári és királyi kamarás veje, s szinte minden vármegyei poszton rokon ül.

A költő azonban – lévén humoros, sőt ironikus alkat – kajánul figyeli a neobarokk Magyarország bihari dzsentri tenyészetét, a nyusztprémes, kacagányos, bandériumos főispáni installációkat, kineveti a hivatalnoki

⁵ Nagy Lajos: A menekülő ember. Bp., 1977. 254.

körülményeskedés alázatos formuláit, a cím és rangkorságot. Nem áttallotta nevetségessé tenni még a főispánt sem:

(...)
*Egy úton jár, gondolj csak arra
Öméltósága, meg a marha.
Amellett ebben nagy veszélyek
Rejtőznek, hogy erről beszéljek,
Mert a csapatból ki-kitör,
Járdára csap fel az ökr,
S a méltóság úr után csatangol
És aki szembejön olyankor,
Nem látja meg mögötte rögtön
Az ökröt, csak a szarvakat
És azt hiszi, nem is az ökrön,
Hanem... De nem, ezt nem szabad!
Öméltósága*

Némelykor tett lépéseket a váltás, az elmozdulás érdekében. Ki más-hoz fordult volna segítségért, mint ifjúkori barátjához, az agilis Zilahy Lajoshoz, aki már többször is a hóna alá nyúlt. Például szindarabíráásra ösztönözte. *Az ajtó c.* kalandba Nadányi – a pompás szereposztás ellenére: (Honthy Hanna, Gózon Gyula, Ráday Imre stb) - belebukott. Ennek a tétova próbálkozásnak egyetlen dokumentumát ismerjük, Zilahy Lajos 1932-es levelét, amely így hangzik: „*Kedves Barátom! A napokban alkalmam volt beszélni ügyedről Hóman miniszterrel. Nagyon a lelkére kötöttelek, ennél fogva lépj fel Pestre és jelentkezzél Ivántsovits Kálmán miniszteri titkárnál, akinek Hóman a jelenlétemben adta ki az utasítást, hogy próbáljon kisütni valamit. Miután egy miniszteri titkár egyedül soha nem tud kisütni semmit, szükséges volna, hogy a sütésnél segédkezzél, amíg az ügy meleg.*”⁶

Minthogy azonban a kitörés nem sikerült, olykor közszereplésre is kellett vállalkoznia, helyi ünnepekre illet alkalmi verseket szereznie, előadásokat tartania. Jelentőségénél fogva kiemelendő a Szabó Pállal, a vármegye egyik „fekete bárányával” közösen tartott szerzői est, amelyet ő kezdeményezett.⁷ 1933-ban Arany Jánosról többször is tartott előadást.

⁶ Nadányi Zoltán levelesládájából. Szerk.: Bakó Endre. In: A Bihari Múzeum Évkönyve. Berettyóújfalú, 1976. 335.

⁷ Nadányi Zoltán és Szabó Pál szerzői estje. „Bihar”, 1933. ápr. 6. 1.

1933-ban a MANSz Arany János emlékestjén „Arany, Petőfi, Vörösmarty és Berzsenyi verseiből olvasott fel részleteket, és azokból megállapítja, hogy Petőfi mindig bátor hangjával, Vörösmarty pátozával, Berzsenyi mennydörgés-szerű erejével szemben Arany az aggódó honfi-gond, a valóság költője. Petőfi a csillagokba tekint, Vörösmarty a felhőkig szárnyal. Arany János az első modern magyar költő, aki a legtermészetesebb eszközökkel alkot nagyot, talán maga sem tudja, hogyan. Mert a költészet olyan találmány, amely csak addig érvényesül, amíg föl nem találják.”⁸

1935-ben nevezetes Kosztolányi-estet rendezett K. Harmos Ilona közreműködésével.⁹ 1936-ban egy Arany-kézirattal bizonyította, hogy a nagy költő milyen lelkiismeretesen látta el jegyzői feladatát Nagyszalontán. Az elnöklő főispán „bemutatta az egybegyűlt társaságnak a vármegyei levéltárból kiemelt egyik kézírását Arany Jánosnak, egy egyszerű beadványt, amelyet Nagyszalonta község nevében a Tekintetes Karokhoz és Rendekhez írt saját kezűleg Arany János. A jelenlévők hosszasan elgyönyörködtek a gyönyörű kézírásban, s a kitűnő fogalmazásban, amelynek a negyvenes években oly nagy híre is volt, és lelkesen ünnepelték Nadányi Zoltánt és vele a jelenleg őt kitüntető mostani Kisfaludy Társaságot.”¹⁰ Még abban az évben ismét méltatta a nagy bihari költő elődöt a kaszinó társasvacsoráján. Több példával bizonyította, hogy „a természet képeihez ő igazította hozzá látásunkat. Nem is képzeljük, mennyire az ő szemével látunk mindent. Mit tudjuk mi azt, napjában hányszor gondolunk Arany Jánosra.”¹¹ 1940 májusában tagja volt annak a küldöttségnek, mely Bihar vármegyéet képviselte Bessenyei sírjának exhumálásakor.¹² 1940 szeptemberében jelen volt Csonka-Bihar megye utolsó közgyűlésén, majd visszatért ifjúkora városába, Nagyváradra, ahol nagy ovációval és szeretettel fogadták.

1941 nyarán Egyed Zoltán, a Film-Színház-Irodalom neves szerkesztője látogatott Nagyváradra. Riportjában többek között ezt írta: „A Japport teraszán szíveskedik hozzánk Nadányi Zoltán vármegyei főlevéltáros úr és mellékesen Magyarország egyik legnagyobb élő lírikusa. Bagariára cserzett aszkétikus arcából két sötét szem lángol felénk,

⁸ Nadányi Zoltán Arany Jánosról. Bihar, 1933. márc. 16. 1.

⁹ Az est teljes dokumentálása: Bakó Endre: Kosztolányi a „faluvárosban”. In: Bihar Füzetek. Berettyóújfalú, 2000. 38.

¹⁰ Élénk társadalmi élet a Bihar megyei kaszinóban. Bihar, 1936. február 20. 1.

¹¹ Nadányi Zoltán Arany Jánosról. Bihar, 1936. december 24. 1-2.

¹² Bakó Endre: Nadányi Zoltán Bessenyeiről. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2011/1. 39-45.

ahogy szemrehányást teszünk neki, mert esztendőök óta nem írt új verset. Megmagyarázza, hogy miért, s azzal exkuzálja magát, hogy azért dolgozik ám, éppen regényt ír Révaiéknak. Ha – hagyják! Ma is egyik legizgalmasabb fejezet közben állították fel az íróasztalától, hogy jöjjön azonnal, mert egy falusi ember iratait kell eligazítani, aki meg szeretne esküdni a szíve választottjával. – S ezt csak maga a főlevéltáros úr tudja elintézni – kérdezzük? – Magad uram, ha szolgád nincsen – feleli diplomatikusan, s egy angyal mosolyával a magyar irodalom-költő büszkesége. Mellesleg megjegyezzük, ő a népszerű Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte szerzője is. Mástól tudjuk meg, hogy nincs neki se helyettese, se titkára, de még egy kisasszonya se. Egyedül bolyong, matat és buzgólkodik a levéltár tizenhat órási termében, emeletes polcokon elhelyezett fóliánsok és iratok között.”¹³

Országos lapban megjelent híradás tanúskodik róla, hogy 1942 első napjaiban elvállalta Maróth Annie és Pataky Jenő estjének bevezető előadását a Szigligeti Színházban, amelyet szélsőjobboldali elemek megzavartak, a rendőrségnek kellett helyreállítania a rendet.¹⁴ 1943-ban a Film-Színház-Irodalom még interjút készített vele munkavégzés közben a boltíves levéltárban, ahol fehér köpenyben szolgálja ki az ügyfeleket, főleg budapesti ügyvédeket.¹⁵ Egy-két emlékező szerint Nadányi hivatali helyzeténél fogva, hajlandó volt segíteni üldözött állampolgárokon. Hogy ez miben nyilvánult meg, nem tudjuk pontosan, de Cseres Tibornak van egy írása, mely arról szól, hogyan szerzett nemesi igazolást, (mert csak így lehetett a Ludovica hallgatója, majd katonatiszt) egy bizonyos Thormay Béla nevű árva fiú, Cseres katonatiszt társa. „Nyár elején Ványáról átvonatoztam Újfaluba, s ha aznap nem is, másnap (az állomáson aludtam) Nadányi elé kerültem. Kopaszodó, szép úriember volt. (...) Kikérdezett. Aztán kikiáltott az irattárba: - Reszegi úr, kérem! Reszegi! – Olyan ember jelent meg a szólításra, akihez akkor sem fordultam volna bizalommal, ha nem int mindenki mástól óva árvaházi jötevőm. – Tessék, nagyságos uram. – Reszegi, kérem! Ennek a nemes fiatalembernek kiállítunk Thormay Béla névre, természetesen téhával és ipszilonnal, egy Zsigmond király korából származó nemesi igazolást a Ványai és Szerepi előnevek-

¹³ Várad, Várad, Nagyvárad, de pompás kis város vagy! Film-Színház-Irodalom. 1941. június 6-12. 4-5.

¹⁴ Nomád levele három Zoltánról. Magyar Nemzet, 1942. jan. 20. 4.

¹⁵ Bella Andor: Nadányi Zoltán a költő őszinteségéről. 1943/7.

*kel; egy példányban, hiteles másolatként. Itt van öt pengő az okmánybélyegre. (...)*¹⁶

A következő hónapokat beárnyékolják a háború, s főleg a zsidótörvények keltette izgalmak, lévén felesége szülei zsidó vallásúak. 1944 nyarán, lakását, értékeit hátrahagyva, lóhalálában menekült feleségével Nagyváradról. Kőszegen, Weöres János vasgyáros, Katalin lányuk férje bújtatta őket, majd miután Horthy Miklós erőteljes nyugati figyelmeztetésre leállította a zsidók deportálását, Budapestre mentek, s noha lakásuk bombatalálatot kapott, ott vészelték át az ostromot. Egy váradi barátjához írott 1947-es leveléből idézünk: *„Az 1944-es esztendő nagyon kifárasztott, valóságos letargiába estem akkoriban és nagyon nehezen ocsúdtam belőle. (...) Én magam itt ragadtam Pesten, itt ért a felszabadulás, és utána nagyon jól találtam itt magamat. Pest megye levéltárába vagyok beosztva hivatalilag.”*¹⁷

1949-ben ment nyugdíjba azzal a szándékkal, hogy csak irodalmi munkásságának fog élni. De azon a bizonyos 1949-es hírhedt írószövetségi közgyűlésen őt is kizárták a tagok sorából, és évekig nem jelenhetett meg a neve, csak műfordítóként. Amikor rendeződni látszott a helyzete, már szervezetében hordta a gyilkos kórt, amely édesapjával is végzett. *Aranypiros pillangó* c. kötetét még ő állította össze, de megjelenését már nem élte meg: 1955. február 2-án meghalt.

¹⁶ Cseres Tibor: A költő joga. Népszabadság. 1976. máj. 1. 14.

¹⁷ Nadányi Zoltán levele Bod Jánoshoz. (A levél a dolgozatíró birtokában.)

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET

Komoróczy György tudományos tevékenysége¹

Komoróczy Györgynek, a Debreceni Állami Levéltár, majd a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatójának történettudományok iránti vonzalma gimnáziumi éveire nyúlik vissza. A latin és görög nyelvű történeti források iránti érdeklődését többek között tanárának, dr. Barthos Kálmánnak köszönheti. Országos tanulmányi versenyt is nyert történelemből, így könnyen felvételt nyert a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára.

Az Eötvös Collégium tagjaként a kor legjelebb professzorai, Domanovszky Sándor, Szekfű Gyula, Hajnal István, Hóman Bálint, Szentpéteri Imre oktatják. Másodéves korában kezdett el a 16. századi nagybirtok gazdálkodásának rendszerével, Nádasdi Tamás nádorispán birtokainak vizsgálatával foglalkozni, és abból készítette doktori értekezéseit is. Az 1932-ben nyomtatásban is megjelent tanulmányban a 16. századi magyar nagybirtok szervezetét, gazdálkodási formáit és társadalmi életét igyekszik bemutatni, rámutatva a nyugat- és kelet-európai birtokviszonyok különbségeire, illetve az egyes birtokok életformáiban mutatkozó hasonlóságokra.²

Az egyetem történelem-földrajz és levéltáros szakának elvégzése után 1932-ben Domanovszky Sándor és Szekfű Gyula támogatásának eredményeként két évig állami ösztöndíjasként levéltári kutatómunkát végezhetett Lengyelországban. Elsősorban a magyar borkivitelre vonatkozó adatokat kutatta az állami és törvényhatósági levéltárak anyagában, ennek a munkának lett az eredménye a levéltár-tudományi doktori disszertációja, „*A lengyel állam kereskedelempolitikája a XVI-XVII. században.*” című

¹ Személyi bibliográfiáját összeállította Mervó Zoltánné. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VII. Debrecen, 1980. 195-200.

² Nádasdi Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Bp., 1932.

munka³ Lengyelországi élményeinek másik hozadéka „*A mai Lengyelország*” című kis kötete, egy összefoglaló helyzetkép az akkori Lengyelország életéről.⁴ Hiánypótlónak szánta, hiszen akkoriban sem magyar, sem más európai nyelven nem jelent meg hasonló mű. Több megállapítása teljesen önálló kutatás eredményeként alakult ki.

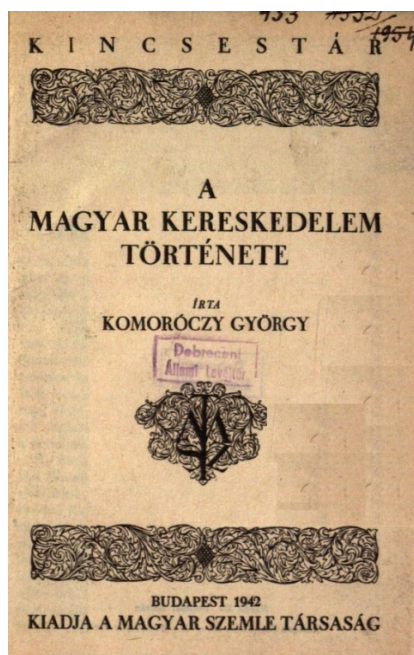

Hazatérve 1934-ben a Magyar Királyi Országos Levéltár ösztöndíjasa, állástalan diplomás, és csak 1938-tól lesz gyakornok. Ösztöndíjasként Bécsben gazdaságtörténeti kutatásokat végez. 1939-ben újra Lengyelországba utazik a magyar-lengyel gazdasági kapcsolatok kutatása céljából. Több, határ mentén fekvő magyar és lengyel városi levéltár és az Országos Levéltár régi kormányhatósági és múzeumi levéltári anyagának elemzése, valamint a hét évvel korábbi kutatásnak az eredménye a borkivitelről szóló könyve. „*Jól tudom, az anyag teljességét nem öleli fel, több olyan kérdést csak érint, amelynek feldolgozása az eljövendő idők feladata lesz. Minthogy a kereskedelem az állammal, a társadalommal, különfé-*

³ A lengyel állam kereskedelempolitikája a XVI-XVII. században. Bp., 1934. (Hóman-
emlékkönyv).

⁴ A mai Lengyelország. Bp., 1937.

le fizikai és technikai jelenségekkel függ össze, a tárgyalás ezeket a szempontokat ragadta meg”- írja a szerző a kötet előszavában.⁵ A magyar kereskedelem témakörében már egy évvel korábban is publikált: 1938-ban a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felkérésére írta meg „*A kereskedelem és ipar Szent István korában*” című könyvét. A korszak ilyen irányú feldolgozása merész vállalkozásnak tekinthető, hiszen Szent István korának kereskedelmi és ipari viszonyairól egy szó írás sem maradt fenn, hangsúlyozza Domanovszky Sándor az előszóban. „...Az előtünk fekvő földolgozás...bizonyára ellenvéleményeket...fog kiváltani, egyes pontjaival szemben a mi felfogásunk is eltérő, mégis örömmel üdvözljük ezt a próbálkozást, mint első kísérletet mai tudásunk összefoglalására.”⁶ A témát tovább kutatja és bővíti: 1942-ben jelenik meg „*A magyar kereskedelem története*”⁷ című, a „Kincsestár” sorozatban megjelenő rövid írása, amikor már Kassán dolgozik, mint az Abaúj-Torna vármegye főlevéltárosa.

⁵ Borkivitelünk Észak felé. Fejezetek a magyar kereskedelem történetéből. Kassa, 1944.

⁶ A kereskedelem és ipar Szent István korában. Bp., 1938. 5.

⁷ A magyar kereskedelem története. Bp., 1942.

Távlati terve az volt, hogy egy nagy tanulmánykötetben foglalja össze kutatásait, amit 1963-ban meg is kísérel. A tanulmánykötet kiadását így indokolja: „Egy ilyen tárgykörű tanulmánykötetre már régen szüksége van nemcsak a történettudománynak, hanem a legszélesebb körű olvasóközönségnek is ...A kereskedelemtörténet egyike a legizgalmasabb és a legérdekfeszítőbb tudomány-ágazatnak a történelem síkján, mert nemcsak az árucserre forgalom és az áruközvetítés kérdés-anyagát veti fel, hanem feleletet ad arra a kérdésre is, hogy különböző termelési zónák és kultúrtájak hogyan jutottak kapcsolatba egymással sokszor kizárólag a kereskedelem révén. Az embernek eltérő kultúrájú emberekkel történő érintkezését túlzás nélkül mondhatjuk: a kereskedelem elégítette ki.”⁸

A háborús évek nem kedveznek a tudományos munkának: 1944-ben behívják katonai szolgálatra, 1945-ben szovjet hadifogságba esik, és csak 1947-ben szabadul. 1950-ig az Abaúj –Torna megyei Levéltár levéltárosa, majd eredményesen megpályázza a debreceni városi levéltár főlevéltári állását. A család Debrecenbe költözik, Komoróczy György tudományos érdeklődése pedig ettől fogva elsősorban e város és levéltárának kutatása felé irányul.

A debreceni levéltár az államosítást követően részben a háborús pusztítás, részben a szakértő vezetés hiányában még nagyon rendezetlen volt.⁹ Sajátos iratkezelési rendszere a történelem folyamán alakult ki. Dr. Tagányi Károly, a híres agrártörténész, az Országos Levéltár kiküldöttje az ország legrendezetlenebb levéltárának titulálta már 1916-ban. Ekkor nyílt meg ugyanis a titkos levéltár, s hatalmas mennyiségű birtokgazdálkodásra vonatkozó anyag szabadult fel. 1952 után pedig a legfontosabb feladata az volt, hogy begyűjtse és feldolgozza az értékhatár feletti iratképző szervek óriási mennyiségű anyagát. Ezt az időszakot „hőskorszakknak” is szokták nevezni. Begyűjtötték és középszinten rendezték az iratok többségét, segédleteket készítettek hozzá, melyek a helytörténeti kutatás bázisaivá váltak. A levéltár igazgatójaként óriási felelősség és feladat hárult rá. A munka szervezése és végzése mellett azonban a tudományos munkát sem hanyagolta el. Kutatásainak eredménye az a több száz tanulmány, kötet, cikk, melynek bibliográfiai adatai már nem sokkal halála után összegyűjtésre és kiadásra kerültek volt kollégája, Mervó Zoltánné által. A következőkben válogatni kívánunk azokból a műveiből, melyeket

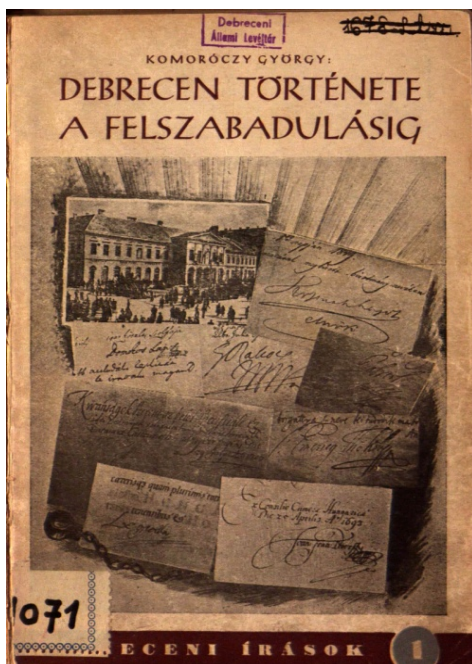
⁸ MNL HBML XXVI. 860/e. 8. d. 17/1963.

⁹ A közoktatási miniszter 864-0111/1952. K. M. számú utasítása a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltárat és a Debrecen Városi Közlevéltárat 1952. november 6-án egyesítette Debreceni Állami Levéltár néven.

a levéltártörténet-írás és a helytörténetírás szempontjából a legfontosabbnak ítélnék.

Debrecen történetének kutatása

Debrecen város történetének kutatójaként 1955-ben jelent meg a „*Debrecen története a felszabadulásig*” című könyve, melyet a „Debreceni Írások” néven induló sorozat első művének szánt Debrecen Városi Tanácsa Magyarország felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából.

Komoróczy tisztában volt azzal, hogy munkája hiányos, rapszodikus, hiszen hatalmas történelmi anyagot volt kénytelen összezsúfolni egy néhány íves kiadvány keretébe. Másrészt „... *hosszú évekre és nagyobb munkaközösségeket összefogó tevékenységre van szükség, hogy a város egész fejlődése helyes megvilágításban táruljon elénk*”¹⁰ Ezt azonban ő már nem élte meg: közel 30 év múlva adják csak ki a Debrecen történetét

¹⁰ Debrecen története a felszabadulásig (A város gazdasági és társadalmi képe). Debrecen, 1955.

több kötetben bemutató, alaposabb történeti kutatásokra épülő, új szellemű várostörténet első kötetét.¹¹

Debrecen város fennállásának 600. évfordulója alkalmából készült el „A hatszázéves Debrecen” című, szemelvényes formában kiadott mű. „A kutatásra csak másfél hónap állt rendelkezésre, de egyébként is nagyon nehéz feladat volt, hogy úgy foglalják össze a Tiszatáj központjaként élő városnak történelmi fejlődését, hogy az az élet minden területére kiterjedjen.”¹² Népszerű tudományos kiadványnak szánták, és olyan forrásokat válogattak hozzá, hogy az adott tárgykörben a legjellemzőbb iratokkal ismertesse meg az olvasót.

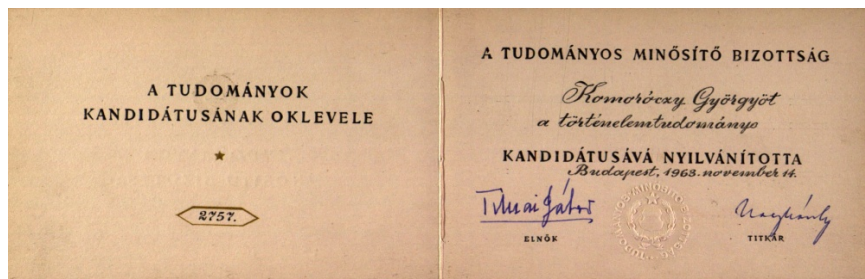
Debreceni vonatkozású a „Pénzügyigazgatás a feudáliskori Debrecenben” című kandidátusi értekezése is, mely három év forrásgyűjtésének eredménye, vitája pedig 1963 szeptemberében volt. A 530 oldalra terjedő tanulmány „... Debrecen város pénzügyigazgatásának feudáliskori állapotát igyekszik bemutatni. Debrecen sajátos települési és közigazgatási rendszerét tárja fel, amelyben az ősi magyar jogszokások hagyományai élnek az egész feudális koron át, és annak ellenére, hogy jogrendszere lényegileg más városok jogrendszerének alapjait vette át, mégis a városi igazgatás jellemvonásai eltérő tulajdonságokat hordoznak, és ezek a pénzügyigazgatásban kiválóan tükröződnek. A disszertáció a közös vonásoknak és az egyedi tulajdonságoknak történeti fejlődésünkben jelentkező összességét próbálja megrajzolni...”¹³ A dolgozat három részből áll. Az első rész a hivatali rend szervezetét és munkáját, a második a gazdálkodás tartalmi tényezőit, a harmadik pedig az elszámolás rendszerét mutatja be. Az értekezés kiadására többször tett kísérletet, még arra is, hogy egyes részei jelenjenek meg a nyugati „kapitalista” országokban. A Művelődési Minisztérium 1963. augusztus 23-án engedélyezi, Komoróczy György pedig felveszi a kapcsolatot egy Olaszországban élő magyar történésszel, aki átnézi az olaszra fordított anyagot. Székely György egyetemi adjunktus recenziót ír a műről: „... Az értekezés nem csak hatalmas forrásanyagával, hanem újszerű tárgyával is felkeltette érdeklődésemet. Reméljük, hogy az értekezés mielőbb nyomtatásban is rendelkezésre áll majd a jogtörténészek és történészek érdeklődő körei

¹¹ Debrecen története 1693-ig. 1. Szerk.: Szendrey István. Debrecen, 1984.

¹² A hatszázéves Debrecen. Szemelvények a város történelméből. Debrecen, 1961. 7.

¹³ Pénzügyigazgatás a feudáliskori Debrecenben XV-1848. Kandidátusi értekezés tézisei. H. n. 1963. 1.

számára... ”¹⁴ A „Városigazgatás Debrecenben 1848-ig” című munkája kandidátusi disszertációja eredményeinek összefoglalása volt.¹⁵

„A reformkori Debrecen” című kötet hiánypótlónak tekinthető, hiszen a korszakkal addig inkább csak az irodalomtörténet foglalkozott. Addig „... kiaknázatlan levéltári forrásokra támaszkodva elemzi azokat a gazdasági, politikai és társadalmi jelenségeket, amelyek a reformkori küzdelmek során előtérbe kerültek, s amelyek megmozgatták a rendi világot, lázas tevékenységre, a nemzetet újjáélesztő tettekre sarkalva. A dolgozat egy város helyzetét vizsgálva az országos helyzet megértéséhez kíván részleteket taglaló adatokat nyújtani, ezért a feldolgozás olyan várost állít előtérbe, amely a reformkorban viszonylag fontos szerepet játszott”¹⁶

„A kertgazdálkodás fejlődése Debrecenben 1950-ig” szintén egy még feltáratlan témát dolgoz fel. Bevallása szerint azonban ahhoz, hogy részletes képet kapjunk a debreceni kertgazdálkodásról, legalább 20 év kutatómunkát kíván. „A dolgozat a fejlődésnek csak néhány vonatkozását tárta fel, de egyes kérdéseknél azoknak elmélyültebb elemzésébe is belebocsátkozott a végleges megoldás igénye nélkül”.¹⁷

Levéltár-történeti, irattani és levéltártani munkák

Komoróczy György levéltárosként két levéltári korszakban is dolgozott: a polgári korszak 1930-40-es évei után a szocialista korszak levéltáraiban. A levéltári rendszerek történeti fejlődését nemcsak hazai, hanem

¹⁴ MNL HBML XXVI. 860/e. 9. d. 18/1964.

¹⁵ Városigazgatás Debrecenben 1848-ig. In: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 12. Szerk.: Béres András. Debrecen, 1969.

¹⁶ A reformkori Debrecen. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 6. Debrecen, 1974. 5.

¹⁷ A kertgazdálkodás fejlődése Debrecenben. Gyula, 1970. 37.

külföldi példák alapján is vizsgálta. Tapasztalatait külföldi tanulmányútjainak is köszönhetette, hiszen 1932-34 között, mint állami ösztöndíjas, Lengyelországban, 1935-ben Bécsben az Institut für Öst. Geschichtsforschung tagjaként, 1937-ben Csehszlovákiában, 1957-ben Potsdamban járt tanulmányúton. Lengyelországba 1959-ben újra ellátogat. A külföldi levéltárakban való kutatómunkáját lehetővé tette nyelvismerete is: „... beszélek egészen jól németül és lengyelül, szótár nélkül olvasok franciául és latinul, szótár segítségével olvasok csehül, szlovákul, szerbül és angolul”- írja pályázati anyagában.¹⁸ Kutatásai kezdetben gazdaságtörténeti jellegűek, ugyanakkor több publikációja is megjelent már a 30-as évek végén a külföldi (francia és belga) levéltárakra vonatkozóan.¹⁹ A levéltári rendszer történeti fejlődését a magyar szakirodalom hiányában Lengyelországban, Ausztriában és Németországban vizsgálta. Miután a lengyel levéltári rendszerek történeti fejlődése nagyjából egészéből párhuzamos volt az osztrák birodalmi levéltári rendszerek alakulásával, kézenfekvő volt, hogy ott tanulmányozza a kérdést. Németországban a berlini levéltárban vizsgálta már ezt a problémát. Lengyelországba a magyar-lengyel akadémiai egyezmény keretében sikerült 1959-ben újra eljutnia, melynek célja a feudális irattári rendszerek, fondjegyzékek vizsgálata volt a lengyelországi önkormányzati városokban (Poznan, Warsawa, Lublin, Krakow).²⁰

Nemzetközi kitekintésű munkái között említhető a „*Legújabbkori iratok rendszerezésének problémái Lengyelországban és a Német Demokratikus Köztársaságban*”²¹ című tanulmánya, mely egy igen fontos kérdést, az iratok rendezésének kérdését vizsgálta. Hasonló témakörű, de a feudális iratokra vonatkozó tanulmánya már 1959-ben megjelent a Levéltári Híradóban „*A fondképzés néhány tapasztalata Debrecen város feudális kori iratai alapján*” címmel. Végso következtetése, hogy „*a fondképzés minden esetben induktív módszerrel valósítható meg s nem szabad elméleti konstrukció kedvéért feladnunk azt az álláspontot, hogy az iratok rendezésének sokrétűségében kizárólag egyetlen vezérelv legyen a levél-*

¹⁸ MNL HBML XXVI. 860/e. 5. d. 103/1959.

¹⁹ A francia levéltárügy utolsó évtizede. In: Levéltári Közlemények 1937. 323-326., A belga levéltárügy fejlődése. In: Levéltári Közlemények 1937. 327-331. A belga állami levéltárak munkája. In: Levéltári Közlemények 1938. 341-345.

²⁰ MNL HBML XXVI. 860/e. 5. d. 103/1959.

²¹ Legújabbkori iratok rendszerezésének problémái Lengyelországban és a Német Demokratikus Köztársaságban. In: Levéltári Híradó 1960. 3-4. sz. 162-167.

táros munkájának irányítója, mert feladata maga: a levéltári rend, a kutathatóság, az anyag áttekinthetősége."²²

A levéltári fondok kialakítása és a fondjegyzékek kiadása különösen sürgős feladat volt, hiszen az 50-es évek nagy iratbegyűjtése után országosan megkezdődtek a feldolgozás munkálatai, az iratok középszintre való rendezése. A rendezés elvi alapja minden esetben a fondok oszthatatlansága volt. Szükség volt ugyanakkor egy olyan leltárra, amely tükrözte a levéltári anyaggyarapodást és az iratok rendezettségének fokának emelkedését. A munka előrehaladása és az a tény, hogy a levéltárak a fondjegyzék összeállításánál a fondok és az állagok fogalmáról és konkrét viszonyukról még sok helyen nem rendelkeztek tudományosan kellően tisztázott ismeretekkel, szükségessé tette a szerkesztési alapelvek tisztázását és a munka összefogását. A gondolat a Levéltárak Országos Központja (LOK) részéről már 1957-ben felvetődött, s a szerkesztési alapelvek meghatározása után 1963-ban kiadásra került a *Debreceni Állami Levéltár fondjegyzéke*²³ is, melynek összeállítása Komoróczy György irányításával történt.

A fondjegyzék hiányosságai hamar felszínre kerültek, már az éves beszámolóban is utal rá az igazgató: túlságosan sematikus-mechanikus szerkesztési elv érvényesült az országos szervek elnevezéséhez alkalmazkodó helyi anyag megállapításánál és terminológiájánál. Ez a probléma módszertani megbeszélés tárgyát kell, hogy képezze a jövőben a LOK irányítása alatt.²⁴ A fondjegyzékben fennálló szerkezeti ellentmondásokat később igyekeztek az iratok rendezése során feloldani.

A levéltárak feladatai közé tartozik az iratkezelés és az iktatási rendszerek vizsgálata is. Mielőtt ugyanis az iratok levéltári anyaggá érlelődnének, már magukban hordozzák a történelmi források sorsát. „*A ma irattárából fejlődik ki a holnap levéltára. Nem közömbös a levéltár tudományos művelése szempontjából tehát az, hogy milyen az iratanyag kezelése, állapota, irattározási módja s nem utolsósorban iktatási rendje*”-írja Komoróczy 1957-ben „*A tizedes (decimális) iktatási rendszer tapasztalatai Hajdú-Bihar megye államigazgatási szerveinél*” című írásában.²⁵ Végső konklúzióként azt vonja le, hogy vagy tökéletesítsék a decimális

²² A fondképzés néhány tapasztalata Debrecen város feudáliskori iratai alapján. In: Levéltári Híradó 1959. 1-2. sz. 7-14.

²³ A Debreceni Állami Levéltár fondjegyzéke. LOK, Bp., 1963.

²⁴ MNL HBML XXVI. 860/e. 9. d. 1267/1963.

²⁵ A tizedes (decimális) iktatási rendszer tapasztalatai Hajdú-Bihar megye államigazgatási szerveinél. In: Levéltári Híradó 1957. 3-4. sz. 359-397.

rendszert, vagy még inkább térjenek vissza a sorszámos iktatásra. Véleményével nem állt egyedül, hiszen az 50-es évek második felére mind az ügyviteli, mind a levéltári szakemberek egyöntetűen a csoportszámos rendszer megszüntetését szorgalmazták. Az 1058/1956. MT határozattal végül a pártállami vezetés beismerte az országosan egységes, központi szabályozás kudarcát, és előírta 1957. január 1-től az iktatóhivatalokban a sorszámos iktatási rendszer visszaállítását.

A tanácsi iratkezelésről, illetve a tanácsi iratok fondképzésének elveiről írt 1960-ban „*A tanácsi iratkezelés levéltári problémái*” című cikkében. Felhívja a figyelmet arra, hogy szabályozásra vár az iratkezelés kérdése a tanácsapparátusban, „... a kiadandó szabályzat azonban túl kell, hogy nőjön az ügykezelés keretein és ki kell térnie az irattár helyiségi, adminisztratív, személyzeti és más, az anyagi ellátottsággal összefüggő problémákra is a levéltári törvény szellemével összhangban.”²⁶ A tanácsi iratok fondképzésénél szintén szabályozást sürget és a levéltárba kerülő járási és községi iratok kezelésénél a regisztratura elv dialektikus alkalmazását javasolja, hiszen nem lehet mereven felszámolni a mesterségesen kialakított sorozatokat, amelyeket a gyakorlati élet igénye alkotott.²⁷

A levéltárak az iratképző szervekkel és irattárosokkal mindig szorosan együttműködtek. Az illetékességi terület felügyelete azonban nem csak a szervellenőrzésre és a selejtezési jegyzőkönyvek jóváhagyására terjedt ki. A szakszerűen végzett irattári munka elengedhetetlen feltétele volt az irattárosok szakmai továbbképzése, mely kezdetben 3 napos „berendelés” alapján történt, ahol a járási és községi irattárosok mellett néha a vb. titkárok is megjelentek. A 60-as években azonban a megye szervezett irattáros képzést, ahol időnként a levéltár megbízottja is előadást tartott. A tanfolyam azonban nem volt elég hatékony, ezért is szorgalmazta, hogy szervezzenek külön a tanácsok, külön a vállalatok részére olyan továbbképzést, mely biztosítja az irattári fegyelmet. Az irattárosok alkalmazásánál ugyanakkor kérte a Végrehajtó Bizottságot, hogy csak olyan irattárost alkalmazzanak, aki részt vett a levéltárak által szervezett irattáros tanfolyamon.²⁸

²⁶ A tanácsi iratkezelés levéltári problémái. In: Levéltári Szemle 1963. 4. sz. 62.

²⁷ Uo. 69.

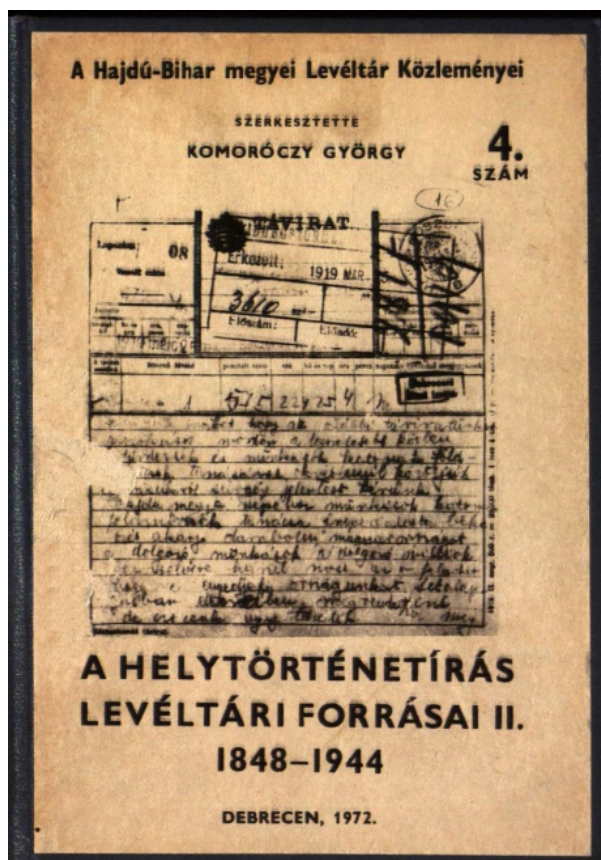
²⁸ MNL HBML XXVI. 860/f. 1. d. 482/1968.

Helytörténetírás

A levéltáraknak igen nagy szerepe van a helytörténeti kutatás koordinálásában. Hajdú-Bihar Megyében a megyei tanács szervezésében 1968-ban alakult meg a Helytörténeti Bizottság, melynek szekciói részben kutatással, részben feldolgozó munkával foglalkoztak. A bizottság célkitűzéseire csatlakozva Komoróczy György 1969-ben készített egy tanulmányt Hajdú-Bihar megye helytörténetírására vonatkozóan. *„Ennek a tanulmánynak megírását...az tette szükségessé, hogy az eddigi eredményeket számba vegyük, és módszertani segítséget nyújtsunk azoknak, akik az egyetemről, a levéltáráktól, a nemzeti könyvtáráktól távol, a szülőföld, az otthon, a munkahely fejlődésének kérdéseivel kívánnak foglalkozni.”*²⁹ Áttekintve a felszabadulás utáni eredményeket, felhívja a figyelmet egyrészt arra, hogy a helytörténetírónak túl kell néznie a megye határain, hiszen a megyék nem önállóan fejlődtek, hanem az országban kibontakozó életnek voltak a részei. Leszögezi ugyanakkor, hogy a helytörténetírás komoly eredményeket csak akkor érhet el, ha az adatok feldolgozásában nemcsak a szájhagyományra, az élő emlékekre, hanem a levéltári forrásokra és elsősorban azokra épít. A helytörténetírók számára egyébként már 1962-ben készített egy tájékoztató füzetet a Debreceni Állami Levéltárban található forrásokról. A szerkesztés módszere az volt, hogy az iratok tárgykörétől függetlenül és a területi vonatkozásra való tekintet nélkül a kronológiai elv érvényesüljön. A helytörténeti kutatásnál ez ad a legáttekintőbb tájékozódást *„Legyen e kiadvány a helytörténeti kutatók hasznos segédkönyve és a nagyközönség számára is buzdítás szülőföldünk története levéltári értékeinek megbecsülésére és gyarapítására.”* - írja Marjai Márton a kiadvány előszavában.³⁰

²⁹ Hajdú-Bihar Megye helytörténetírása 1945-1968. Debrecen, 1969. 5.

³⁰ Szülőföldünk történeti adatai. Levéltári tájékoztató helytörténeti gyűjtőknek. (Hajdú-Bihar megyei helytörténeti kiadványok II.) Debrecen, 1962.

A fondjegyzék alapján készült el „A helytörténetírás levéltári forrásai” című levéltár-ismertető, melynek első két kötetét Komoróczy György szerkesztette 1972-ben. Eredetileg két kötetre tervezték, de az anyag terjedelme szükségessé tette még egy kötet megjelentetését. „...A jelen kiadvány a levéltárban alkalmazott nyilvántartás rendszerét követve ismerteti a fondképző szervek történeti szerepét, s ha erre lehetőség van, hivatali felépítését, irattári rendszerét, majd az iratok leírásánál a raktári egységek... őrzési száma szerint az egymástól elkülönülő tárgyú vagy szerkezetű irategyütteseket..., a leíró rész az állagokat elválasztotta egymástól, és külön-külön, a levéltári elhelyezésnek megfelelően csoportosította. Ez a kutatómunkát nagymértékben megkönnyíti, és főként azok számára nyújt nagyobb fokú segítséget, akik valamely terület történetének általános fejlődésére, politikai változása iránt érdek-

lődnék. Ezért tekinthető a jelen kiadvány elsősorban a levéltártudomány módszerével összeállított helytörténeti segédletnek, - olvashatjuk a szerkesztő előszavában.³¹

A térképek iránti tudományos érdeklődés indokolta, hogy szerkesztőként kiadta a „*Hajdú-Bihari kéziratos térképek*” című kötetet az 1972-ben induló új sorozatban, a „Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei” sorozatban.

„A kéziratok térképek forrásértékének fontosságára az utóbbi években elsősorban a társadalmi-gazdasági kérdések, a nép életének közelebbi megismerése indított helytörténeti kutatások kibontakozása során derült fény. Bebizonyosodott, hogy sok olyan adatot és részletet tartalmaznak, melyek máshonnan nem nyerhetők és sok olyat, melyek a forrásainkból elkerülő adatokat rögzítik, bemutatják, helyére teszik. A térkép kiválóan

³¹ A helytörténetírás levéltári forrásai I. és II. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 3. és 4. Debrecen, 1972.

szemléltet és összefoglal, nélküle egy-egy helység adattömegéből csak kusza kép marad a késői szemlélőben. Az előttünk fekvő kiadvány ezt a felismerést kívánja továbbfejleszteni, amikor arra mutat rá, hogy napjainkban mind erőteljesebben előtérbe lép a honismereti munka és az ezzel összefüggő történeti kutatás. ...”³² A kiadvány jelentőségét és hírét mutatja, hogy a British Múzeum rögtön a megjelenés után kért egy példányt a kötetből, illetve Benda Kálmán külön gratulált a színvonalas munkához.³³

Az MSZMP X. Kongresszusának tudománypolitikai irányelvének megfelelően a 70-es évek elején szorgalmazták a helytörténeti monográfiák kiadásának részben levéltáron belüli, részben azon túlnéző megszervezését, a történeti olvasókönyvek összeállítását, általában a kiadványi tevékenység összefogását. Így került sor 1972-ben több község monográfiájának, majd 1973-ban a Hajdú-Bihari történelmi olvasókönyv megjelentetésére. 1971-ben jelent meg a „Hajdúdorog története” című monográfia Komoróczy György szerkesztésében, melyben a község közigazgatási szervezetét és társadalmi funkcióját elemzi.³⁴ Tudományos követelményekhez igazodva, de a széles olvasóközönség igényeit szem előtt tartva került kiadásra szintén Komoróczy György szerkesztésében a „Tanulmányok Sarkad múltjából” című kötet. A helytörténeti monográfiák sorába illeszthetnénk, mégsem az: „... inkább arra vállalkozhatunk, hogy a helység történetének egy-egy lényeges kérdését feldolgozó tanulmányokat adjunk közre ... bemutatni igyekszik globálisan azt, hogyan alakultak a község politikai szervezetei, maga a közigazgatás, valamint a jogi és kulturális felépítmények hálózati formái.”³⁵ A „Hajdúhadház múltja és jelene” kötet a szerkesztő szerint tanulmánygyűjtemény, melyben Komoróczy György hasonlóan a hajdúhadházi kötethez, a község településtörténetét vizsgálta „... a társadalom települési viszonyairól, gazdasági szervezeteiről, termeléséről, valamint a művelődési állapotokról, népszokásokról, néphagyományokról, s nem utolsósorban a település politikai szervezetének változásairól.”³⁶ A „Józsa nagyközség 100 éve 1872-1972” monográfiájának már nem ő, hanem Szűcs Ernő volt a szerkesztője. A II. fejezetben Józsa község közigazgatásának 1872 és 1950 közötti

³² Hajdú-Bihari kéziratok térképek. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 1. Debrecen, 1972. 3.

³³ MNL HBML XXVI. 860/f. 3. d. 3/1970.

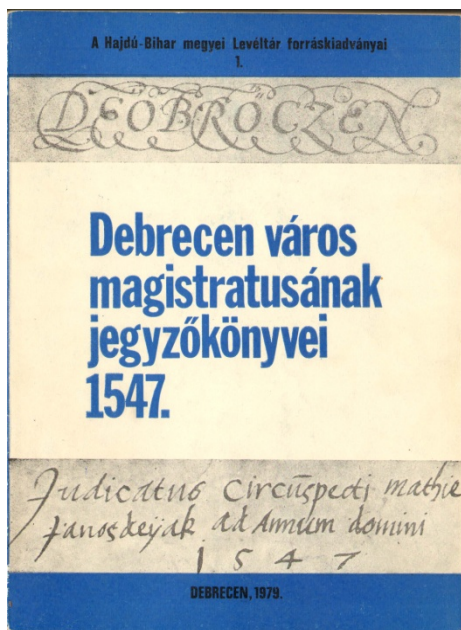
³⁴ Hajdúdorog története. Szerk.: Komoróczy György. Hajdúdorog, 1971. 219-299.

³⁵ Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972.

³⁶ Hajdúhadház múltja és jelene. Szerk.: Komoróczy György. Gyula, 1972.

történetével,³⁷ *Hajdúszoboszló monográfiájában*³⁸ pedig az 1720 és 1848 közötti városigazgatással foglalkozott. Lektorként működött közre a „*Püspökladány újkori története helyneveiben*”³⁹ című könyv kiadásában.

A helytörténetírók munkájának támogatásában igen nagy szerepe van a mai napig a *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyveinek*, melyek publikálási lehetőséget adnak számukra. Az 1974-ben indult sorozat szerkesztője ugyan Gazdag István, de a már nyugdíjba vonult Komoróczy Györgynek, is igen nagy szerepe volt az évkönyvek kiadásában. A sorozat célja az volt, hogy a szerzők a helytörténeti témák feldolgozásával gazdagítsák helytörténetírásunkat, tegyék megalapozottabbá a jövőben elkészítendő monográfiákat, így járuljanak hozzá az országos jellegű és jelentőségű problémák megoldásához.⁴⁰

Fél évtizeddel később, 1979-ben indult a levéltár másik jelentős sorozata, „*A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai*”. Ennek első

³⁷ Józsa nagyközség 100 éve 1872-1972. Szerk.: Szűcs Ernő. Debrecen, 1972. 20-74.

³⁸ Hajdúszoboszló monográfiája. Szerk. Dankó Imre. Debrecen, 1975. 255-296.

³⁹ Kecskés Gyula: Püspökladány újkori története helyneveiben. Püspökladány, 1974.

⁴⁰ A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve I. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1974.

kötetében kezdték kiadni Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyveit 1547-től kezdődően.⁴¹ A jegyzőkönyvet Balogh István fordította, Komoróczy György pedig lektorálta. Debrecen város levéltára legértékesebb iratsorozatának, a magisztrátusi jegyzőkönyvek kiadásának gondolata nem egészen magától született. 1973-ban a Kossuth Lajos Tudományegyetem professzorai elhatározták, kiadják Debrecen város történetét 5 kötetben. E nagy munka viszont szükségessé tette a debreceni jegyzőkönyvek kiadását, hiszen Debrecen történetének írói – Zoltai Lajos és Szűcs István kivételével – nem igazán használták a jegyzőkönyveket forrásként, holott alapvető forrásai voltak a város közigazgatásának, lakosai gazdasági kapcsolatrendszerének. A Levéltári Központ is szorgalmazta a kiadást, így 1979-ben sikerült közzétenni az első kötet anyagából az 1547-től 1557-ig terjedő időszak bejegyzéseit. Debrecen város történetének kiadása is megvalósult, igaz elég lassan, pl. először a második kötet jelent meg 1981-ben, az első kötet pedig 1984-ben. A második kötetben, mely az 1693 és 1849 közötti időszakot öleli fel Komoróczy György is publikált a városigazgatás témájában, sajnos a kiadást már nem élte meg.⁴²

Közművelődés

Az államosítás után a levéltárak egyik döntő feladata volt a levéltár erkölcsi súlyának emelése, tekintélyének elmélyítése, s éppen ezért Komoróczy György, a Debreceni Állami Levéltár igazgatója igyekezett minden fórumot felhasználni a levéltárakban őrzött iratok értékének felismeréséhez. A tudományos munka mellett széleskörű közművelődési munka kezdődött már az 50-es évek elején. 1951-ben pl. azzal a céllal, hogy a levéltárak kilépjenek addigi elszigeteltségükből és eloszlassák a dolgozók bizonyos fokú tájékoztatatlanságát a levéltárak munkája és feladatai tekintetében, levéltári kiállítást rendeztek a Déri Múzeum egyik termében. A kiállítás megrendezése vidéki viszonylatban úttörő jellegű volt. A történeti kiállítás mellett bemutatta a levéltárosok tevékenységét az anyag megőrzése, rendezése és megmentése kapcsán. A kiállítás várákózáson felüli érdeklődés kísérte. Helyi viszonylatban is igen jelentős volt a látogatók száma (3000), akiknek többsége egyetemi és középiskolai tanu-

⁴¹ Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1547. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 1. Debrecen, 1979.

⁴² Debrecen története 1693-1849. 2. Szerk.: Rác István. Debrecen, 1981. 216-243.

ló volt.⁴³ Kiállítások sora következett ezután, melyek közül kiemelnénk még a 600. évfordulóját ünneplő Debrecen város történeti anyagát feldolgozó és bemutató nagyszabású fejlődéstörténeti kiállítást, melyet szintén a Déri Múzeumban rendeztek. 20. sz.-i forgatókönyvét teljes egészében Komoróczy György, a levéltár vezetője készítette, és az ő elgondolásai alapján valósult meg. Nemcsak Debrecenben, hanem a megyében is szervezett kiállításokat, így pl. Hajdúszoboszlón „Hajdúszoboszló története” címmel, amely a fürdő története mellett bemutatta a város történetét az 1606. évi megletelepedéstől egészen 1950-ig.⁴⁴

A levéltárak közművelődési tevékenységének nagyon fontos eleme az iskolai oktatásba való bekapcsolódás, melynek egyik formája a csoportos levéltár-látogatás. A debreceni és vidéki diákok 1953-tól látogatják a levéltárat, ahol megismerkedhetnek annak feladataival, történetével, az iratok jelentőségével és az iratvédelem fontosságával. A diákok

szemléletesebben, illetve hitelesebben, a történelmi források felé fordulva ismerkedhetnek múltunkkal. Ha látják kiállítva az okleveleket, a pecsételési módját, az egyes hivatali intézmények ténykedését, jobban megértik az elvont történelmi alapfogalmakat. „Ma még – írja Komoróczy 1954-ben - *kezdetleges kapcsolat van az iskolák és levéltárak között, ... de a nevelők nagy része mind gyakrabban keresi fel a levéltárat kutatási igényekkel...pl. a Hajdúság történelmének feldolgozására kiírt pályázaton részt vett 28 dolgozat közül négy önálló kutatás anyagát ismertette....így a levéltár „porosodó” iratai mind inkább és inkább válnak életteli telített emlékké s a levéltár sem lesz többé egy-egy kiváltságos kutató munkaterülete...*”⁴⁵

Az iskolai oktatás számára szorgalmazta Komoróczy György a *Hajdú-Bihari Történelmi Olvasókönyv*⁴⁶ kiadását is, mely országos vállalkozás volt. Szedő Antal, a Levéltári Osztály vezetője már 1962-ben megadta az olvasókönyv elkészítésének szempontjait. „...*A területi levéltárak munkatársaira az a feladat hárul, hogy az őrizetükben lévő gazdag és változatos anyagból az e célra leginkább megfelelő iratokat kiválogassák, összegyűjtsék és a szükséges apparátussal ellátva sajtó alá rendezzék. Az olvasókönyv elsősorban a középiskola I-IV. osztályába járó tanulói ifjúság számára, az általános és középiskolai történelemtanárok munkájának*

⁴³ MNL HBML XXVI. 860/c. 1. d.

⁴⁴ MNL HBML XXVI. 860/e. 12. d. 408/1962.

⁴⁵ MNL HBML XXVI. 860/e. 2. d. 1092/1954.

⁴⁶ Hajdú-Bihari történelmi Olvasókönyv. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 5. Debrecen, 1973.

*megkönnyítésére készül, de bizonyára szívesen forgatja majd a történelem iránt érdeklődő nagyközönség is akár tanulságos olvasmányként, akár szervezett oktatási formák keretében.*⁴⁷ Az iskolai oktatás nélkülözhetetlen segédletét csak 1973-ban, hosszas kilincselés után sikerült kiadni. A kötet anyagát több szerző gyűjtötte és dolgozta fel. Az olvasókönyv szerkezetében igazodott a középiskolai könyvek anyagához, s azok időbeosztását vette alapul. Az egyes fejezeteket bibliográfiai áttekintés egészítette ki.

A politikai nevelőmunka s ezzel összefüggően a tudományos kutatás céljait szolgálta a levéltárban őrzött iratok alapján összeállított kötet, „*A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919*”. című dokumentumgyűjtemény.⁴⁸ A levéltárvezető irányítása alatt egy szerkesztői kollektíva állította össze a gyűjteményt, melyet az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága gondozott és adott ki. A kötetet több fényképfelvétel egészítette ki részben dokumentumokról, részben pedig akkor élő emberekről.

A kiállításokon, levéltár-látogatásokon, és az olvasókönyv kiadásán túl Komoróczy György a közművelődés számos más lehetőségét is megragadta a nép „művelésére”, szorosan együttműködve a múzeummal, könyvtárral és egyetemmel. Rendszeresen tartott előadásokat, gyakran a TIT keretében fényképszemléltetést alkalmazva. 1965-ben előadást tartott a nyári egyetemen nemcsak magyar, hanem német nyelven is. 1966-ban a KLTE külföldi vendégprofesszorai látogatták meg a levéltárat, amikor is a kijevei egyetem professzora azt nyilatkozta, hogy örülne, ha az otthoni levéltár elhelyezésének és felállításának rendje hasonló volna a debreceniéhez. Hasonlóan megfelelő propagandának bizonyult a Benda Kálmánnal megszervezett rádióelőadás is, amelyhez többen gratuláltak a város vezetői köréből.⁴⁹ Propaganda céljából javasolta 1963-ban, hogy készítsenek a levéltárak egyszerű levelezőlap nagyságú fotókat és azokon történjen a szervekkel való levelezés. Ugyanebben szorgalmazta, hogy „... a múzeumi napokhoz hasonlóan országos szervezésű irányítás alatt alakulhatna ki a levéltári napok vagy hasonló jellegű összefogás, mint ahogy ez Lengyelországban három évvel ezelőtt történt.”⁵⁰ Az első levéltári napok megrendezésére végül egy évtizeddel később került sor. A sajtóval mindig jó kapcsolatot ápolt abból a célból, hogy felhívja a figyelmet a levéltár anyagának kultúrtörténeti jelentőségére. A debreceni értelmiség is gyakran ült össze a levéltár igazgatói szobájában munkaidőn kívül, hogy

⁴⁷ MNL HBML XXVI. 860/e. 7. d. 357/1962.

⁴⁸ A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Dokumentumgyűjtemény. Debrecen, 1959.

⁴⁹ MNL HBML XXVI. 860/e. 12. d. 303/1966.

⁵⁰ MNL HBML XXVI. 860/e. 9. d. 1267/1963.

a levéltári iratok felhasználhatóságáról és az általános művelődéspolitikai kérdésekről beszélgessek

Komoróczy György rendszeresen publikált a különböző levéltári folyóiratokban, a Levéltári Közleményekben, a Levéltári Híradóban és Levéltári Szemlében, de a kiadásuk eléggé rapszodikusán történt, ezért javasolta már 1958-ban a tudományos munkalehetőségek fokozása végett a folyóiratok megjelenésének gyakoribbá tételét. *„A Könyvtári Szemle és más szakmai folyóiratok megjelenése és rendszerezettsége biztosítja a szakmába tartozó dolgozók tudományos munkásságának tágabb lehetőségeit, míg térhiány miatt a levéltáron belül alig van publikációra mód. Gazdagabbá válna a kutatás és nagyobb kedvvel dolgoznának az emberek.”*⁵¹ Személyi bibliográfiájából kiténik, hogy a levéltári folyóiratok mellett megjelentek írásai a Századokban, az Alföldben, a Hadtörténeti és Irodalomtörténeti Közleményekben, az Agrártörténeti Szemlében, vagy a Déri Múzeum Évkönyvében, hogy csak a legfontosabbakat említsük. A helyi és országos sajtónak is gyakran küldte be írását egy-egy évfordulóra emlékezve.

A „Hungarica” iratanyag felderítésében is jelentős szerepet játszott. 1968-ban Bulgáriába kérte kiküldetését Debrecen város és a volt török közigazgatás alatt élő Bulgária közötti kapcsolatok felderítése végett, hiszen *„... a kereskedelmi összeköttetések már a 16. századra visszanyúlnak és a levéltári irataik feltárása legalább 400 esztendő iratainak átvizsgálását kívánja.”*⁵² A kutatás igen eredményes volt: *„...Bolgáriában 1878 óta gazdag magyar vonatkozású iratanyag található, s csak az általam felderített jelzetek legalább 50000 oldalnyi terjedelműnek tekinthetők a magyar kutatás szempontjából.”*⁵³ Lengyelországban szintén 1968-ban végez „Hungarica” gyűjtést Poznan, Wrocław és Krakow levéltáraiban. Szakmai előadásainak igen kedvező visszhangja volt. Kutatásairól a lengyel sajtó is megemlékezett.⁵⁴

Hitvallása

Ideálja a „történész-levéltáros” volt, s azok között elsődlegesen szakmai oktatója dr. Szabó István, aki debreceni egyetemi tanári szolgálata előtt az Országos Levéltárban közvetlen főnökeként tanította meg a ren-

⁵¹ MNL HBML XXVI. 860/e. 4. d. 532/1958.

⁵² MNL HBML XXVI. 860/f. 1. d. 239/1968.

⁵³ MNL HBML XXVI. 860/f. 5. d. 983/1970.

⁵⁴ MNL HBML XXVI. 860/f. 1. d. 685/1968.

dezés, az anyagfeldolgozás sok részletkérdésére. Kutatói szenvedélyét és a feldolgozó munka iránti vágyát a levéltárosi munkakörben tudta legjobban kielégíteni. *„A levéltári munka az én felfogásom szerint a múlt minden haladó hagyományának szeretetéből és minden visszahúzó erő szellemi, etikai eltasztásából fakadó tudományos tevékenység. Csakis az olyan forráscsoportok értékesíthetők, amelyek rendezett állapotban vannak. A levéltáros önzetlenül, áldozatkészséggel dolgozik, mert mások számára rendez, vagy akár selejtezi ki a fölösleges ballasztot, de ugyanakkor önző is, mert e tevékenységek nélkül boldogtalan lenne. Csodálatos annak az érzése, amikor egy-egy iratképző szerv anyagának rendezett állapota fölött boldogan felsóhajtunk: most eggyel több a kutatható irategyüttes. És ha ehhez még a feldolgozás vágya is hozzájárul, akkor megvalósul a történész-levéltáros szép eszméje: úgy írni meg a források alapján egy-egy témát, ahogyan az megtörtént, minden előzetesen megfogalmazott elfoglaltság nélkül. A tacitusi „sine ira et studio” szerint: harag és részrehajlás nélkül”* - nyilatkozta 1979-ben a Hajdú-Bihari Naplónak⁵⁵ Ekkor már nyugdíjasként kutatott a levéltárban. Beszélni nem tudott, 1978-ban gégeműtéten esett át, de ez nem zavarta a tudományos munka folytatásában. *„A nyugdíjas nem pihenhet. 1972. december 31, nyugdíjazásom óta több tanulmányt és főként recenziót írtam, latinból, németből, lengyelből fordítottam, majd egyes irattárakat rendeztem ... A nyugdíjas állapot önmagában értéktelen, az ember elveszti azt a tudatot, hogy még hasznára lehet a társadalomnak, hogy még számítnak reá. Ezt a tudatot csakis az aktív és változatos tevékenység sugározza vissza. ...Aki egész életében a kutató és feldolgozó munkával foglalkozott már 14 éves kora óta, az nem hagyhatja el ezt az életformát 70 éves korában, sőt később sem. Ez az én hivatásom, és ez tartja bennem még a gégerák után is az életörömet, amely boldogságot tud nyújtani az unokák, a gyermekek, a mindenben támogató feleség együttérzése mellett.”*⁵⁶ Optimizmusát, fiatalos lendületét tehát a betegsége után is megőrizte. Alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez, új életrendet alakított ki, lényegében 1981-ig, haláláig központi helyet kapott életében a levéltár és a tudományos munka.

⁵⁵ Hajdú-Bihari Napló. 1979. július 15.

⁵⁶ Uo.

HORVÁTH BENEDEK

„Egy felmenőm, akire büszke vagyok.” Komoróczy György életútja.

2010 szeptemberében, az új iskolaév kezdetén, magyar tanárunk ismertette azt a feladatot, mely szerint utána kell járni egy már nem élő felmenőm élettörténetének, és az összegyűjtött adatokból meg kell írni az életpályáját. Én némi gondolkodás után anyai ági nagymamám édesapját, Komoróczy Györgyöt választottam. Különösen kedvezőnek bizonyult, hogy nagymamám már régebben összegyűjtötte az édesapjára vonatkozó dokumentumok jó részét, így levéltári kutatással nem kellett foglalkoznom. Ami pedig magát a választott személyt illeti, dédapám élettörténete fordulatokban gazdag

és tanulságos, ő maga pedig nemcsak személyiségként becsülendő, hanem tudományos munkássága is számottevő. Az anyaggyűjtés keretében nagymamám részletesen elmesélte családjuk történetét, a fényképek és iratok közös tanulmányozásával egybekötve. A dokumentumokat később itthon még egyszer áttekintettem, hogy be tudjam illeszteni a dolgozat menetébe. A munka elkészítéséről dióhéjban ennyit, most már ideje a tárgyra térni!

Komoróczy György 1909-től 1981-ig élt. Az anyakönyvi kivonat szerint 1909. április 14-én született a Szatmár vármegyei Kapnikbányán, Komoróczy Péter községi főjegyző és Richter Gizella negyedik gyermeként (később még két testvére született). Ennek ellenére ő maga egész életében úgy tartotta, hogy április 11-én (húsvét vasárnap) született, csak tévesen anyakönyvezték, talán éppen az ünnep miatt. Egyes családtagok egyenesen szándékos manipulációt sejtene a főjegyzőként dolgozó édesapa részéről, aki meggyőződéses függetlenségpárti volt, és az április 14-i dátummal az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat előtt kívánt tisztelegni, máskülönben érthetetlen, hogy hivatalnokként miért várt három napot fia anyakönyvezésével. Mindenesetre az írott forrással szemben csak a homályos családi emlékezet áll, így csupán annyi állapítható meg, hogy

Horváth Benedek: „Egy felmenőm, akire büszke vagyok”...

Komoróczy György születésének pontos dátuma tisztázatlan. A családfő állami tisztviselőként nem hajlandó felesküdni az első világháború után a területre bevonuló román államra, így állását veszti. Ekkor a család a megélhetés reményében Budapestre költözik, ahol a vagonlakók sorába kerül. Az édesapa egy árvaházban kap jegyzői munkát, majd 1922-ben az intézmény igazgatójává nevezik ki, s a család ekkor jut lakáshoz.

Komoróczy György közben a budapesti Lónyay utcai Református Főgimnázium tanulója, 1920 és 1928 között. Középiskolai tanulmányait illetően eleinte nehézségekkel és fegyelmi problémákkal küzd, azonban teljesítménye folyamatosan javul, s végül kitűnő tanulóként fejezi be a gimnáziumot, melynek utolsó évében megnyeri a történelem országos

középiskolai tanulmányi versenyt, és érettségi vizsgáit kiváló eredménnyel teljesítve beiratkozik a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára.

Az egyetemi tanulmányok idején az Eötvös-kollégiumnak is tagja. Ebben az időszakban – ahogy az egyetemi indexéből kiderül – a kor legjelesebb tudós professzorait hallgatja, többek között Domanovszky Sándort, Szekfű Gyulát, Hóman Bálintot, Szentpétery Imrét, Hajnal Istvánt, Mályusz Elemért, Angyal Dávidot, Gerevich Tibort, Horváth Jánost és Cholnoky Jenőt. 1932-ben végez történelem–földrajz tanári, valamint levéltáros szakon, egyúttal a szükséges disszertáció beadása és megvédése után diplomája mellett doktori címet is szerez. Az állampolgársági bizonyít-

Horváth Benedek: „Egy felmenőm, akire büszke vagyok”...

ványt is ekkor igényli (mivel dédapám a trianoni határokon kívül született, állampolgárságát igazolnia kellett).

Az egyetem elvégzése után házasságot köt egyetemista évfolyamtársával, Bisitzky Máriával. A diploma megszerzése után rögtön kétéves ösztöndíjat nyer el Varsóba, a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok kutatására. Fontos megemlíteni, hogy a család szerényebb anyagi körülményei ellenére sikerül mindezt elérnie, csakis kitűnő eredményeinek köszönhetően, hiszen így szerezhethet különféle tanulmányi ösztöndíjakat, és tanulhat mindvégig tandíjmentesen.

1934-ben közalkalmazotti besorolást kap a Magyar Királyi Országos Levéltárban, amelyhez hivatali esküt is kell tennie (tényleges állása azonban nincs, csak mint állástalan diplomást – ún. „ádobost” – foglalkoztat-

ják). Ugyanekkor elnyer egy kutatói ösztöndíjat is, gazdaságtörténeti tanulmányainak elmélyítésére. Ennek keretében rövid ideig Bécsben is kutat. 1936-ban feljogosítják levéltári tisztviselői állás betöltésére. Ennek ellenére az Országos Levéltárnál egészen 1938-ig ösztöndíjas, és csak ezen év júliusában nevezik ki gyakornokká. Így magasabb illetményhez jut, és tulajdonképpen ekkor indul el a tudományos pályafutása.

1937-ben születik meg első gyermeke, Géza, majd 1939-ben Emőke (a nagymamám). 1939 júliusában ismét Lengyelországba utazik, ahol a már korábban végzett gazdaságtörténeti tanulmányait és kutatásait folytatja. Ekkor kezdi írni – az 1944-ben Kassán megjelent – *„Borkivitelünk Észak felé”* című könyvét, melyet a magyar–lengyel gazdasági kapcsolatok kutatásában máig szakirodalomként használnak. Közben, az ország területnövekedéseinek következtében egyre több hivatalnokra lesz szükség; így nevezik ki Komoróczy Györgyöt Abaúj-Torna vármegye főlevéltárosává, 1940 januárjától (a hivatali esküt január 15-én teszi le). Ehhez a beosztáshoz nemcsak magasabb fizetés jár, hanem a család kap egy komfortos, tágas, több szobás szolgálati lakást is Kassán, ami nagy előrelépés az életszínvonal tekintetében: mindeddig a nagyszülők budapesti lakásában élnek, velük és Komoróczy György húgának családjával együtt. A harmadik gyermek, ifjabb György már Kassán születik 1940 szeptemberében.

A nyugalmasnak mondható időszak azonban nem tart sokáig: 1941-ben, amikor már az ország részt vesz a második világháborúban, a családfőt tartalékos zászlóssá minősítik, ami időnként kötelező hadgyakorlatokkal jár. Emellett még ellátja munkáját, és otthonában tartózkodhat. 1944 második felében, a szovjet csapatok közeledtével azonban behívják katonai szolgálatra, ahol a hadtáphoz osztják be, a fronton nem kell harcolnia. A hadtest, amelynek állományában szolgál, eleinte Ruttkán állomásozik, majd Budapest felé vonul vissza. Erre megbízható forrásként szolgálnak a levelek, amelyeket az út során küld haza családjának Kassára (ugyanis ezeken fel van tüntetve nemcsak a feladás dátuma, de helye is). Komoróczy György a levelekben a kitartást, mint a túlélés egyik legfontosabb feltételét hangsúlyozza, valamint a család biztonságának érdekében többször kéri feleségét, hogy maradjanak Kassán. Egy ilyen levélből álljon itt most egy részlet: *„Akármilyen történik, maradj otthon, mert borzalmas a menekülők sorsa! Ha Isten valamit ránk szabott, nem kerülhetjük el, de hiszem, hogy nem osztott ránk olyan csapást, amelyet ne tudnánk küzdő erővel elviselni. Most úton leszünk, talán Marcsáékkal (dédapám Budapesten élő testvére) találkozom, ha lehet. Vajon gondoltok-e rám, és*

Horváth Benedek: „Egy felmenőm, akire büszke vagyok”...

szeretnek-e a gyerekek? Szeretettel csókolom őket is, téged is, egyetlen lelki párom! Gyurka” A hadtest később Budapestet elhagyva a nyugati határ felé vonul. 1945 tavaszán azonban még az ország határain belül szovjet fogságba esnek (június 5-én a Vas megyei Jánosházáról már hadifogolyként küld levelezőlapot).

HADIFOGOLY-LEVELEZŐLAP
ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО ДЛЯ ВОЕННОПЛЕННОГО

Кому (Név) *Которовский Пётр*
Фамилия и имя
Куда (Cím) *Уфимская, Илья-Томаш. Вилла*
Город, улица, No.
Отправитель (Feladó) *Которовский Пётр*
Фамилия и имя
Почтовый адрес (Feladó címe) *Фокшан*
Почтовый ящик No.
ERŐSÍTSD A SZOVJET-MAGYAR BARÁTSÁGOT!
КРЕПИ СОВЕТСКО-ВЕНГЕРСКУЮ ДРУЖБУ!

A levelezőlapot Kldja: A Magyar Kommunista Párt Központi Hadifogoly Irodája, Budapest, VI. Ó-utca 12.
Центральное Бюро по делам военнопленных при Ц. К. Венгерской Коммунистической Партии Будапешт, Венгрия VI. ул. О. No. 12.

О сев. беллет. т. 12. 12. 12.

A foglyokat hamarosan Szovjetunióba, a Kaukázusba szállítják, ahol embertelen körülmények között szállásolják el és dolgoztatják őket. Dédapám későbbi elbeszélései szerint gyakran a szemétből kellett krumplihéjat túrniuk a túlélés érdekében, valamint fennmaradt az a történet is, amikor megcsípte őt egy skorpió, és mivel az orvosi ellátás elégtelen volt, a méreg terjedését ő maga akadályozta meg úgy, hogy kiharapta a csípés helyét. Egy másik történet szerint egyszer munkavégzés közben egy teherautóról építőkövek zuhantak rá, nagy szerencséjének köszönhetően azonban sikerült többszörös bordatöréssel megúsznia a balesetet, és életben maradt. Ezek a történetek is mutatják dédapám hihetetlen akaraterejét és kitartását, hiszen csak ennek köszönhetően lehetett képes a túlélésre (ráadásul maradandó egészségkárosodás nélkül). A fogság borzalmas időszakában mindvégig az a tudat vezérelte, hogy neki haza kell érnie a családjához, a többieknek feltétlenül szükségük van rá, mint ép, egészséges családfőre, neki nem szabad itt meghalnia. Egész idő alatt

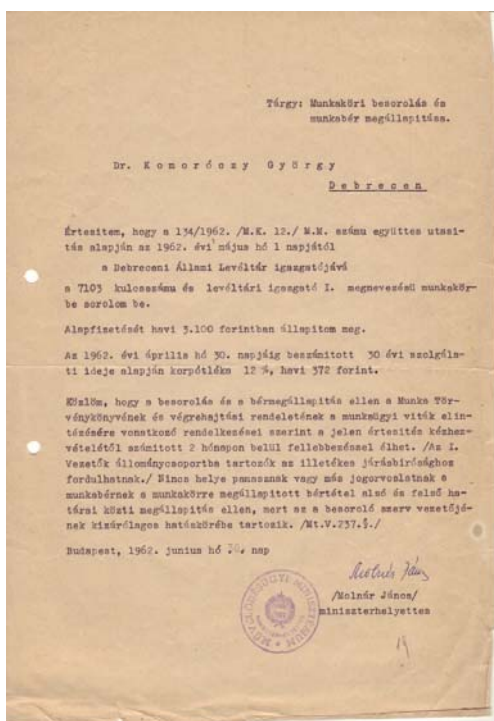
nála volt egy a családjáról készült kis fénykép, amelyből mindig tudott erőt meríteni.

Komoróczy György attól kezdve, hogy bevonult a katonai szolgálatra, semmit nem hallott a családjáról. Szovjetunióban szerez hírt arról, hogy a szomszédos államokból 1945 októberében minden magyar közalkalmazottat kitelepítettek a trianoni határokon belülre, így nyilvánvalóan az ő családját is. Később a moszkvai Vörös keresztben keresztül tudja meg, hogy családja az abaúji Göncruszkán tartózkodik, így 1946. november közepétől már oda küld tábori levelezőlapokat a fogságból, 1947-től pedig már ő is kap személyes üzeneteket a családjától; ettől kezdve rendszeresen váltanak egy-egy levelet (a Vörös kereszt közvetítésével). Így tehát a család és a családfő összesen egy évig kölcsönösen nem tudnak egymásról (a kitelepítéstől kezdve). Dédapám, felismerve az új politikai realitást, hogy hamarabb hazakerüljön, a kommunista pártba is belép. Valószínűleg ennek is köszönheti, hogy egyáltalán kapcsolatba tud lépni a fogság idején a feleségével. Mindeközben a családot minden vagyon és ingóság nélkül kitoloncolják Kassáról. Dédnagymamám a három gyermekkel a család egykori háztartási alkalmazottjának rokonságánál kap helyet, egy parasztház földpadlós szobájában, Göncruszkán, ahol dédapám egykori gimnáziumi osztálytársa, Patay Pál gróf szíveségének köszönhetően beköltözhetnek a Patay-kastély gazdasági épületébe. Dédnagymamám – katolikus létére – a helyi református általános iskolában kap tanítói állást. A helyzetet nehezíti, hogy egy kutyaharapás miatt több hónapra ágyba kényszerül. Betegsége alatt tanítványokat fogad, sőt, középiskolai tanári végzettsége révén érettségire is felkészít falusi gimnazistákat.

1947 szeptemberében hadifoglyok egy csoportjával útnak indítják hazafelé Komoróczy Györgyöt is. Ősszel érkezik Göncruszkára, nagymamám visszaemlékezése alapján annyira soványan, hogy testvéreivel első látásra fel sem ismerik édesapjukat (a 160 cm magas férfi állítólag 38 kg-osra fogyott). A családfő már a fogság idején gondolt a jövőre, és még akkor, szintén a Vörös kereszt útján megtudakolta az egykori Abaúj-Torna vármegye levéltárának sorsát. Megtudta, hogy az intézmény Szikszóra költözött. Így Komoróczy György hazaérkezvén jelentkezik a levéltárnál, és felgyógyulása, fizikai megerősödése után levéltárosi állást kap Szikszón. Mivel a város és lakóhelyének távolsága kb. 50 km, ebben az időben csak hétvégenként tud hazautazni a családjához. Ebből az időszakból való az a legendás történet, mely szerint egy alkalommal, amikor a Hernád éppen áradt, és emiatt a vasúti hídon nem jártak a vonatok, ő a megáradt folyót átúszva ment haza családjához. A fogság időszaka mellett ez

a történet is jól mutatja, hogy dédapámat mindig mennyire hazahívta a családszeretet, és mennyire nem tudta megállítani őt semmiféle akadály, hogy eljusson szeretteihez.

Komoróczy György 1950-ben, miután a megyerendezés következtében megszűnik állása (a korábbi Abaúj-Torna vármegyét egyesítik Borsod-Gömör és Zemplén megyével), megpályázza a Debreceni Állami Levéltár főlevéltárosi állását, egykori egyetemi tanára, Domanovszky Sándor professzor ajánlásával (akivel szintén már a hadifogság idején kapcsolatba lépett álláslehetőség ügyében). Az állást korábbi szakmai tevékenysége alapján el is nyeri. Ekkor a család Debrecenben kap lakást. Komoróczy György további tudományos munkásságának jelentős része a Debrecen és Hajdú-Bihar megye történetével kapcsolatos kiadványsorozat szerkesztése a levéltári anyagok felhasználásával. E sorozat részeként Debrecen történetéről könyvet is ír. Munkásságát az Országos Levéltárban is elismerik, és többek között ennek is köszönhető, hogy 1962-ben kinevezik a Debreceni Állami Levéltár igazgatójává. 1963-ban megszerzi a történettudományok kandidátusa fokozatot.

Komoróczy György fiai már a gimnáziumot is Budapesten végzik, hiszen édesapjuk fontosnak tartja, hogy a fiúk tágasabb intellektuális körbe kerüljenek, és minél magasabb szintű képzésben részesüljenek. A család anyagilag soha nem tudja kiheverni a háborús veszteségeket, Debrecenben mindvégig szűkösen élnek, egy kis kétszobás lakásban, korábbi életmódjukhoz képest nehezebb körülmények között. Az édesapa azonban igyekszik mindent megtenni a gyermekek színvonalas taníttatásáért. Komoróczy György felesége, Bisitzky Mária a debreceni Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium vezetőtanára (történelmet és művészettörténetet tanít). Emőke lányuk Debrecenben végzi a középiskolát és az egyetemet is (magyar–német–orosz szak, 1956–61), majd később középiskolai, illetve főiskolai tanárként működik, miközben irodalomtörténeti írásai jelennek meg. Családjával Győrben, majd Budapesten él. Az idősebb fiúgyermek, Géza a későbbiekben ókortörténész, asszirológus, az ELTE professzora, az MTA judaisztikai intézetének alapítója, jelenleg professor emeritus. A harmadik gyermek, György (1940–1974) a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen végez tervmatematikusként; később az elsők között foglalkozik számítógépes tervezéssel-modellezéssel, *„Adatabázisok tervezése és szervezése,”* című könyvét a mai napig számon tartja a szakirodalom. Pályafutása kibontakozásában megakadályozza tragikusan fiatalon bekövetkezett, váratlan halála. Özvegye ezután egyedül neveli fel két kisfiukat.

Dédapám szakmai érdeme, hogy munkájába nem enged politikai szempontú beavatkozást: nem engedélyezi a rendszer visszaéléseivel kapcsolatos dokumentumok (például kulákká nyilvánítások és birtokelkobzások) selejtezését és megsemmisítését, és sikerül elérnie ezek raktárban való elhelyezését. Cselekedetének jelentősége a rendszerváltás után értékelődik fel, amikor ezek az iratok bizonyítékként szolgálnak az elnyomó hatalom károsultjainak kárpótlási folyamatában. Komoróczy Györgyöt munkájában mindvégig erkölcsi felelősségtudata és magas színvonalú szakmai képzettsége vezérli. Emberségére jellemző, hogy a valódi értéket támogatva mindig igyekszik segíteni azokon, akikkel szemben politikai retorziót alkalmaznak: például szakmai kapcsolatai révén eléri nem egy kulák származású fiú egyetemre való felvételét, és 1957-ben, a forradalom utáni megtorlás idején egy alkalmazottjáért bátran és eredményesen áll ki a hatalommal szemben. Az 1956-os forradalom idején nem vesz részt semmilyen megmozdulásban, ugyanis az ifjúság próbálkozásait a kezdetektől fogva reménytelen küzdelemnek látja egy, a Szovjetunió közvetlen árnyékában létező államban (a szovjet hadi-

fogságban volt módja tapasztalatot szerezni ilyen kérdésekben). Dédapám reális megfontolásai által vezérelve jobbnak látja otthon maradni. Azt is belátja, hogy hivatali állása és történetírói munkássága folytatásához elkerülhetetlen a párttagság, ezért azt a forradalom után is fenntartja.

Levéltár-igazgatóként minden hivatali tevékenységet személyesen felügyel, s a fizikai munkából is gyakran kiveszi a részét. Munkatársaival jó kapcsolatot ápol, mindig figyelemmel követi kutatásait, s egy-egy anyag megtalálásakor rögtön tudja, hogy az kinek a munkájához nyújthat komoly segítséget. Dédapám ugyan szigorú vezető, de emberséges, és tekintettel van az alkalmazottak családi igényeire (például nem egyszer ad egy-egy asszonynak szabadnapot, ha beteg a gyermeke). Segítőkészségén kívül megnyerő tulajdonsága, hogy jó kedélyű, és szívesen beszélget bárkivel (munkatársaitól kezdve a sarki zöldségesig). Dédapám a hétköznapi életben szigorú munkarendet követ: minden nap gyalog jár a munkahelyére, egészsége érdekében a napi kétszer félórás sétát soha nem hagyja ki. Reggel fél 8-tól délután 5-ig a levéltárban tartózkodik; kizárólag a hivatalban hajlandó dolgozni (például a kandidátusi disszertációján is), hogy az otthon töltött idő már teljesen a családé legyen. Hazatérte után minden nap együtt vacsorázik a család, gyakran vendégek társaságában, ilyenkor rendszerint nagy, kulturális témájú beszélgetések bontakoznak ki, amelyekben – nagymamám elmondása szerint – az egész szellemi életet átfogják (ezt fogalmazza meg nagymamám úgy, hogy édesapja egész lényével nevelt); vacsora után pedig dédapám minden este olvas. Aktív szellemi életet él, a családdal gyakran jár színházba és moziba.

Komoróczy György 1972-ben, 63 éves korában megy nyugdíjba, azonban továbbra is publikál, valamint szerkeszti a levéltár kiadványait. A nyugdíjazás és legkisebb fiának tragikus halála testileg-lelkileg egyaránt megviselik; ez vezet néhány év múlva (1978) gégerákos megbetegedéséhez. Bár a betegséget mindvégig hősiesen és elfogadóan viseli, s végül regenerálódik és felépül, nagy csapást jelent számára, hogy élete hátra lévő részére a műtét következtében elveszíti természetes beszédképességét. Dédapámnak hat unokája születik, akikkel mindig szívesen és sokat foglalkozik, főleg nyaranta, amikor hosszabb időre látogatóba jönnek Pestről, illetve Győrből. Az unokák – köztük édesanyám – ma is szeretettel emlegetik az „Atyukával” töltött időt. Feleségét többszöri súlyos betegségében hónapokon keresztül, nagy odaadással ápolja. Ilyenkor mindig azzal biztatja nejét, hogy nem halhat meg előbb, mint ő, mert nem bírna nélküle élni. Ez a kívánsága teljesül: Komoróczy György 1981.

március 23-án hal meg, váratlan szívinfarktusban. Halálának napján dél előtt még moziba megy, és filmnézés közben lesz rosszul. Azt gondolja, egyszerű gyomorrontásról van szó, és hazamegy. Délután lepihen kedvenc karosszékeiben, és többé nem ébred fel. Felesége ezután még hét évet él, egy nagy műtétből felépülve jó erőben és egészségben.

*

Dédapámra – habár én már csak a róla szóló családi elbeszélésekből ismerhetem – példaként tudok tekinteni hihetetlenül nagy akaratereje és kitartása, családszeretete, felelősségtudata, a kultúrában való jártassága, kedélyes természete, valamint embersége és segítőkészsége miatt. Életének legnagyobb tanulsága, hogy a legreménytelenebb helyzetekben sem szabad elkeseredni és feladni, mindig kitartóan kell küzdeni, mert bármilyen katasztrófa után van lehetőség az újrakezdésre.

Komoróczy György életútjának áttekintése után érdemes végig gondolni, miként is módosították az életét a történelmi körülmények, hiszen ilyen tényezőkből egy, a huszadik századot átélt embernek bőven kijutott. A trianoni békeszerződés után a család korábbi lakhelyétől több száz kilométerre költözik. Ekkor megváltozik az anyagi helyzet is: a korábban tehetős főjegyző egy jó ideig még lakást sem talál, szó szerint földönfutó. A család ezután sokáig szűkösen, és a későbbiekben is szerényen él, a taníttatás csak a kitűnő eredményekkel járó tandíjmentesség mellett kivitelezhető. Az ország revíziós területnövekedésével Komoróczy György nemcsak lakóhelyet változtat (szintén több száz km-es költözés), hanem jelentős beosztáshoz jut, és anyagiakat tekintve is többet engedhet meg magának, a lakáskörülmények egy csapásra jobbak lesznek. A második világháború a leggyökeresebb változás: ez egyrészt a személyiséget teszi próbára, másrészt lenullázza mindazt, amit dédapám eddig elér: az anyagi értékek mind elvésznek, és gyakorlatilag újra kell kezdeni az életet. Megismétlődik az, amit gyerekkorában, az első világháború után él át. Habár az új politikai rendszerben a korábbi életszínvonalat a család már soha nem érheti el, szellemi értelemben mégis sikerül teljesen újjáépíteni az életet.

MERVÓ ZOLTÁNNÉ

Emlékeim Komoróczy Györgyről

1953 októberében Kollega Tarsoly Sándor levéltárvezető-helyettes ajánlása alapján kerültem a pedagógus pályáról a Debreceni Állami Levéltár állományába. A hivatali eskü letétele után, mint levéltári kezelő indult el levéltári pályafutásom Komoróczy György levéltárvezető irányításával. Korábban 1950 nyarán Reszeghy Lajos megbízott megyei levéltárvezető, majd 1951 nyarán Kollega Tarsoly Sándor vezetése alatt már 2-2 hónapot középiskolás diákként dolgoztam a megyei levéltár-

ban, tehát a levéltári munka nem volt idegen számomra, de Komoróczy Györgyöt személyesen csak 1953-ban ismerhettem meg.

A Debreceni Városi Levéltár és a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár Debreceni Állami Levéltárrá történő összevonására a közoktatásügyi miniszter 1952. november 6.-i utasítása alapján került sor. A levéltár vezetésére Komoróczy György, míg helyettesítésére Kollega Tarsoly Sándor kapott megbízást. A Levéltárak Országos Központja /továbbiakban LOK/ által 1952. december 23.-án kiadott és 1953. január 1.-én érvénybe lépő működési szabályzat szerint a „*DÁL tudományos intézmény, a Közoktatásügyi Minisztérium és a LOK felügyelete és irányítása alatt áll. Személyzete a KM egyesített személyzeti létszámába tartozik, költségvetése ugyanezen minisztérium költségvetésében jelentkezik.*”¹ A működési szabályzat meghatározta a levéltár feladatkörét, melyben előírta a gyűjtőterülettel kapcsolatos feladatait, a kezelésében lévő iratok selejtezését és rendezését, a kutatószolgálati teendőket és a tudományos feltáró munkát. A feladatok ellátásához a személyzet létszámát 7 főben jelölte meg.²

¹ MNL HBML XXVI. 860/c. 1. d.

² Uo.

Komoróczy György szigorú, a munkafegyelmet és a kiszabott feladatok maradéktalan teljesítését keményen megkövetelő vezető hírében állott, s az együtt töltött évek során ezt magam is tapasztaltam. Egyéniségében azonban mindezek a vezetői aspektusok nem negatívumként jelentkeztek. Felnéztünk rá, mert szorgalmával, tudásával, munkabíráásával mindnyájunkat lenyűgözött. Nem volt idegen számára a fizikai munka sem, hiszen a nagy raktári átrendezéseknél a fondok átcsoportosításakor személyesen, a tőle megszokott nagy tempóban irányította a munkát. Különösen embert próbáló feladatot jelentett 1965-ben a Városi Tanács épületében lévő részlegünk kiürítése, mivel az épület megsüllyedt, s a korábban beépített állványzat lebontásra került. Az itt tárolt levéltári anyagot az Újházy Ede utcán kijelölt és ideiglenesen igénybe vett szükség óvóhelyen kellett elraktározni. Ily módon a DÁL iratanyagát már három őrzési helyen kezelte. Szívbemarkoló látvány volt számomra, amikor a feudáliskori anyagot őrző raktár csodálatos fémgalériás részlegét lángvágóval darabolták szét, s helyette könnyűszerkezetes állványokat építettek be, amelyre a korábbi anyagnak csak felét tudtuk visszahelyezni a statikai előírások miatt.³

Komoróczy igazgató mindezen munkálatok mellett is szeretettel foglalkozott a munkatársakkal, azok is tisztelték és szerették. Nyitott volt a szakmai kérdések megoldásában és nemcsak a munkatársakat, de a kutatókat is támogatta, hasznos tanácsokkal látta el, sőt ha kutatásai során valamelyik kutató témakörébe illő levéltári anyagra talált, azt feljegyezte és a kutató rendelkezésére bocsájtotta. Engem is ő indított el a tudományos pályán, amikor az 16. századi jegyzőkönyvek tanulmányozása során rábukkant egy 1700. december 12-i bejegyzésre, mely így hangzik: „*Te-kintetes prédikátor úrék a leányokat tanítsák!*” Figyelmembe ajánlotta, hogy ezzel a témával érdemes lenne foglalkozni s én nagy örömmel kezdtém kutatni a leánynevelés kérdését és a továbbiakban is főként iskolatörténeti kutatásokat folytattam. Munkatársai képességeivel tisztában volt és igyekezett a munkák felosztása során mindenkit a neki megfelelő munkakörbe beosztani, hogy azon a területen képességének megfelelően a legjobb teljesítményt nyújthassa. Voltak ún. „sínemberei”, amit nem elmarasztaló, sokkal inkább elismerő jelzőként használt. S ez az emberi felismerés jó volt az egyénnek és a hivatalnak egyaránt.

A jó szervezésre nagy szükség volt, hiszen a LOK által előírt tervfeladatok megoldása kis létszámú csapattal csak így volt teljesíthető. Erre az

³ MNL HBML XXVI. 860/e. 12. d. 303/1966.

időszakra tehető az iratfelderítés helyben és vidéken, az iratbegyűjtés, a külső és belső iratselejtezések lebonyolítása, a selejtezések ellenőrzése, az ömlesztett állapotban levéltárba kerülő iratok rendezése, segédletekkel való ellátása, az anyakönyvi másodpéldányok kezelésével kapcsolatos évtizedes mulasztások pótlása. Mindez azzal a céllal, hogy a birtokunkban lévő iratanyagot minél előbb kutathatóvá tegyük. A levéltárak ebbeli tevékenységét a LOK szakmailag mindenkor segítette selejtezési ügykörjegyzékek kidolgozásával, munkautasítások közreadásával és személyes tapasztalatok átadása útján.

Első feladatként az anyakönyvi munkát jelölte ki számomra az igazgató, mivel nyári diákként 2 hónapot 1950-ben már ezzel foglalkoztam. E kiváltság nem tartott sokáig, mert 1954-ben a 8 fős létszámot a racionalizálás végrehajtása során 6 főre csökkentették, így át kellett vennem az adminisztrációval és a levéltár gazdálkodásával kapcsolatos olyan feladatokat, mint az iktatás, gépelés, postázás, anyagszámadás stb. Mindezt teljesen kezdőként. Fő szempont a takarékoság volt. Jellemzően a selejtből kitermelt féltiszta papírokat használtuk fel témacédulázásra, a palliumok (borítólapok) tiszta oldala szolgált a segédletek készítésére az éves takarékosági tervek alapján.

Később a könyvtár kezelését is feladatul kaptam, és a külszolgálati munkában is részt vettem. Ez utóbbi erőt próbáló feladat volt, hiszen a rossz közlekedési viszonyok, a távoli bihari falvak megközelítése hóban, fagyban és sárban vonattal, gyalog, vagy kerékpárral nem volt „leányálom”. Az iratfelderítésnek különösen fontos szerepe volt a történeti értékű iratok megmentésében, hiszen nem egyszer eldugott pincerészekben, padláson, fészerekben „szemétként” heverték az iratok. Harcot vívtunk a nagy „népgazdasági papírgyűjtéssel”, hogy megmentjük a történeti és ügyviteli értékű iratokat a papírzúzáktól.

A Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, mint fenntartó a 2045/1967. sz. kormányhatározat értelmében 1968. január 1-i hatállyal a területi levéltárakat tanácsi kezelésbe adta, így levéltárunk a Hajdú-Bihar Megyei Tanács VB felügyelete alá került. Személyi és dologi kiadásait ettől kezdve a Megyei Tanács biztosította. A tanácsosítással jutott végre önálló gépkocsi használatához is néhány évre a levéltár. Az igazgató a külszolgálati munkában sem kímélte magát, hiszen évente 30-40 napot töltött el az iratképző szervek meglátogatásával helyben és vidéken. Iratfelderítéseket végzett és a külső selejtezések ellenőrzésében is aktívan részt vállalt. E kiszállásokat használta fel a vezetőkkal való kapcsolat kiépítésére. A tanácsi apparátus elnökeivel, vb. titkáiraival való együttmű-

kódés hasznosnak bizonyult többek között a helytörténeti kiadványok megjelentetéséhez nyújtott anyagi támogatás biztosításával.

Közben folytak a belső munkálatok: a segédletkészítés, a térképek, rajzok, képek katalogizálása, az oklevelek regesztázása, a levéltári raktári jegyzékek, alapleltárak készítése, a feudáliskori összeírások feltérképezése, nyilvántartásba vétele. E feladatok jelentős részét az igazgató végezte egy-egy munkatárs bevonásával, akik a későbbiekben már – elsajátítva az ismereteket – önállóan is megbirkóztak a feladatokkal. Ezek a segédletek később alapul szolgáltak olyan kiadványok publikálásához, mint a „Kéziratos térképek Hajdú-Biharban”, vagy a „Helytörténetírás levéltári forrásai” kötetei, amelyeket szakmai körökben máig úttörő vállalkozásnak tartanak. Az egyik recenzius véleménye szerint *„a kutatókon kívül a vidéki levéltárosok is haszonnal forgatják, mert saját irataik rendezéséhez analóg példákat találnak, amelyeket hasznosítani lehet.”*⁴ Koroknai Ákos megfogalmazta azt a véleményét a két kötetről, hogy *„A levéltáros és történész szaktudásának ötvöződése a szerkesztő személyében újat eredményezett. Megmutatta a hogyan tovább útját még akkor is, ha ez az út rögös s még sokaknak járniuk kell rajta ahhoz, hogy simára csiszolódjék.”*⁵ A kiadvány első kötetében helyet kapott Vörös Károly tanulmánya *„A levéltár feladatai a közművelési munkában”* címen, melyben módszer-tani útmutatást nyújt és megadja azokat a fontos könyvészeti és levéltári forrásanyagokat, amelyekből a helytörténeti kutatók egy-egy település múltjára alapvető segítséget kaphatnak. Mindezek a kiadványok úgy tudtak megjelenni, hogy a kiadáshoz szükséges fedezetet Komoróczy György a községi és járási tanácselnökök anyagi hozzájárulásaiból gyűjtötte össze, cserébe egy-egy kiadványért. De hasonló módon a községi tanácsok vezetőivel való jó kapcsolata révén tudta a szétziláltan, sérülten begyűjtött községi és hajdúvárosi iratokat, jegyzőkönyveket beköttetni, így biztosítva az iratok védelmét.

A már hivatkozott 1950. évi 29. számú törvényerejű rendeletnek köszönhetően megindult a megyei levéltárakban is a tudományos feltáró munka, s az 1969. évi 27. tvr. már igazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézményekké nyilvánította a levéltárakat. Szabályozta a levéltári anyag közművelődési célú felhasználását is. Ezek sorában szerepelt többek között a helytörténeti kutatást elősegítő levéltári segédletek össze-

⁴ A helytörténetírás levéltári forrásai I. és II. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 3. és 4. sz. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. Ism.: Farkas Gábor. In: Századok 1974. 2. sz. 519-523.

⁵ Koroknai Ákos. In: Levéltári Szemle 1973. 77.

állítása, tudományos és népszerűsítő kiadványok, közlemények készítése és közzététele, helytörténeti jellegű konferenciák, kiállítások szervezése, levéltár-látogató csoportok fogadása, stb.⁶ Az 1969.évi törvényből adódó célkitűzéseket Komoróczy György gyakorlatilag már csaknem két évtizeddel a LÜSZ megjelenése előtt feladatának tekintette. A levéltári anyag „propagandájának” kérdését már 1952-ben felvetette. A helyi sajtóban „*Védjük meg a történelem írásos emlékeit*” címen tett közzé felhívást, míg Nagy Lászlóval elkészítették a levéltári anyag első dokumentum publikációját „*Levelek a múltból*” címen, Debrecen város Tanácsa gondozásában.⁷ Sokszor akár kompromisszumok árán, de elindítója volt az 1950-es években megjelent helytörténeti munkáknak, melyeknek kiadását nem egy esetben a Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság, Hajdú-Bihar megye illetve Debrecen város Tanácsa biztosította. Míg Komoróczy Györgyöt az ötvenes évekig elsősorban gazdaságtörténeti témák foglalkoztatták, debreceni levéltárosi működésére a helytörténetírás, ezen belül is Debrecen múltjának feltárása volt jellemző. Ilyen tárgyú művei többek között: „*Debrecen története a felszabadulásig*„ vagy a szerkesztésében megjelent „*A hatszázéves Debrecen*” című kötet.⁸ Kimondottan helytörténeti gyűjtők és kutatók számára készítette el a „*Szülőföldünk történeti iratai*” című levéltári tájékoztatót, mely Debrecen város alapító oklevelének bemutatásától (1361) a tanácsrendszer megalakulásáig (1950) mintegy 50 levéltári forrástípust mutatott be, miközben azok helytörténeti hasznosításáról nyújtott tájékoztatást fotokópiák közzétételével.⁹

A kormányzat által életre keltett Országos Honismereti Bizottság irányító tevékenysége folytán 1968-ban megalakult Hajdú-Bihar Megyei Helytörténeti Bizottság munkájában Komoróczy György is aktív szerepet vállalt. Elkészítette „Hajdú-Bihar megye helytörténetírása” című munkáját, amellyel módszertani segítséget kívánt nyújtani azok számára, akik „*az egyetemtől, a levéltáraktól, a nemzeti könyvtáraktól távol, a szülőföld, az otthon, a munkahely fejlődésének kérdéseivel kívántak foglalkozni.*”¹⁰ Az 1970-es években országszerte igény jelentkezett főként a nevelők és diákok részéről a különböző területek történeti múltját feltáró olvasókönyvek kiadására melyek tudományos igénygel, de népszerű feldol-

⁶ A Levéltárak Ügyviteli Szabályzata /LÜSz/ Művelődésügyi Minisztérium. Bp., 1971. 33.

⁷ Komoróczy György – Nagy László: *Levelek a múltból*. Debrecen, 1954. 37.

⁸ *Debrecen története a felszabadulásig*. Debrecen, 1955., *A hatszázéves Debrecen*. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1961.

⁹ *Szülőföldünk történeti iratai*. Debrecen, 1962.

¹⁰ Komoróczy György: *Hajdú-Bihar megye helytörténetírása 1945-1968*. Debrecen, 1969. 5.

gozás formájában mutatják be „...a múlt haladó hagyományait, a fejlődést fékező erőviszonyokat, az osztályharc menetét” - írja Elek Sándorné a Komoróczy György szerkesztésében és a Hajdú-Bihar Megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztályának kiadásában Hajdú-Bihari Történelmi Olvasókönyv címen 1973-ban megjelent ajánlásában.¹¹

A népművelési munka területén a levéltár vezetése igyekezett az iskolákkal, a tanácsi szervekkel és az intézményekkel jó kapcsolatot ápolni közös kiállítások szervezésével, tárlatvezetéssel, előadások tartásával. Kiemelt szerepet kapott a levéltár a történelmi évfordulók ünneplése kapcsán. A Tanácsköztársaság jubileumi ünnepségei során 1959-ben különösen sok feladatot vállalt az igazgató. Irányítása alatt készült el „A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919.” című dokumentum-gyűjtemény, de részt vett a LOK által kiadni tervezett tanácsköztársasági levéltárismertetés vidéki anyagának összeállításában is. Négy sajtócikket tett közzé az Alföld, az Élet és Művelődés, a Hajdú-Bihari Napló és a Közal-kalmazott c. folyóiratokban. Kiállítást rendezett a Déri Múzeummal és a Városi Tanács VB. Művelődési Osztályával közösen, míg Hajdú-Bihar Megye Tanácsával vándorkiállítás anyagát gyűjtötték össze, amit több községben bemutattak. Előadást 15 alkalommal tartott az év folyamán gyárakban, üzemekben, szakszervezetekben. Beszédvázlatot készített a megyei és városi pártbizottság részére, míg megemlékezést írt a megyei és városi tanács díszünnepségére. Sor került a pártbizottság részére emléktáblák szövegezésére, és cikket írt a Levéltári Híradó számára a dokumentumkötet eredményeiről és módszeréről.¹² Mindezen feladatot a kiadványi munkára biztosított tervidőn belül lehetetlen volt elvégezni: „... ha egy tudományos feladattal foglalkozom, amely a tervidőben szerepel, nem szoktam abbahagyni a munkát a hivatalos idő lejártával, hanem tovább folytatom a kutatást, és függetlenül a hivatalos idő jellegétől, befejezem több nap egymásutánjában.” - írja a Levéltári Osztálynak 1959. november 12-i beszámolójában.¹³ Lényegében ezt a munkatempót folytatta évről-évre miközben „Pénzügyigazgatás a feudáliskori Debrecenben XV-1848” címen 1963-ban elkészítette kandidátusi disszertációját, s annak megvédése után tudományos fokozatot szerzett.

Bekapcsolódott a Levéltári Osztály által szervezett „Hungarica” gyűjtésbe is, amely célul tűzte a külföldi levéltárakban lévő magyar vonatkozású iratanyag felkutatását. Ennek keretében végzett felderítő munkát

¹¹ Hajdú-Bihari Történelmi Olvasókönyv. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1973. 2.

¹² MNL HBML XXVI. 860/e. 5. d. 855/1959.

¹³ Uo. 1004/1959.

Potsdamban, Bulgáriában és Lengyelországban. Szükségesnek tartotta a feudáliskori irattári rendszerek történeti fejlődésének tanulmányozását is több lengyel város levéltárában.¹⁴ Lengyelországban töltött ösztöndíjas éve (1932-34, 1939) hozadékaként rendszeresen írt ismertetéseket a Levéltári Közlemények hasábjain a lengyel Állami Levéltárak Főigazgatósága által kiadott Archeion c. folyóiratról.¹⁵

Történész-levéltárosi működésének, többéves, évtizedes kutatómunkájából adódó óriási levéltári anyagismeretének, kiváló munkabírásiának köszönhetően láthatott napvilágot *„Városigazgatás Debrecenben 1848-ig és „A reformkori Debrecen”* című munkája. A recenzensek véleménye szerint *„... a vidék történetének elsőrangú szakértőjévé vált.”* Komoróczy György a maga gondolta iratanyag alapos ismeretével, lelkiismeretes kutató és feldolgozó munkájával nagymértékben hozzájárult a város története egy-egy korszakának alaposabb megismertetéséhez. Munkáira a nemzetközi sajtószolgálat is felfigyelt. A Hajdú-Bihari kézíratos térképek című kiadvány megküldését a British Museum kérte, míg *„A reformkori Debrecen”* című munkája –kérésre– a Washingtoni Kongresszusi Könyvtár állományába került.¹⁶

Annak ellenére, hogy Komoróczy György csak 1950-től volt debreceni lakos, s mint ilyet Debrecenben „gyütt-mentként” kezelték, barátkozó természete, emberismerete, széleskörű tájékozottsága, határozott egyénisége hozzásegítette, hogy rövid időn belül jó kapcsolatot tudott kialakítani a tanácsi vezetőkkel, a pártbizottság munkatársaival, a szakszervezetekkel, az egyetemi oktatókkal, a tudományos és közművelődési intézmények vezetőivel. Alelnöke volt a TIT megyei szervezetének, a Közalkalmazottak Szakszervezete levéltári szakosztálya elnökségének, a Hazafias Népfront megyei bizottságának, a megyei Műemlékvédelmi Bizottság elnökségének.¹⁷ Segítőkészsége mindnyájunk számára közismert volt. Emberi nagyságáról számomra az 1957-es politikai meghurcoltatásom során tett tanúbizonyságot. Férjem 1956-os tevékenységéért börtönbüntetést kapott s ez ürügyül szolgált a város vezetőinek, hogy engem is eltávolítsanak a Városházáról. Történt ugyanis, hogy 1957. október 1-én felmondó levelet kaptam a Városi Tanács elnökhelyettesétől, s egyidejűleg

¹⁴ Uo. 103/1959.

¹⁵ Komoróczy György (1909-1981). Személyi bibliográfia. Összeállította: Mervó Zoltánné. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VII. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1980. 195-200.

¹⁶ MNL HBML XXVI. 860/f. 3. d. 3/1970. és 16. d. VI.72. 493/1972.

¹⁷ Uo. XXVI. 860/e. 5. d. 5/1959.

erről határozatot kapott a levéltár vezetője is. Igazgatóm azonnal kivizsgálást kért a Művelődési Minisztérium Levéltári osztályától, mint munkáltatótól. Idézek leveléből: *„Ebben a határozatban szerepel az a hozzám intézett felkérés, hogy Mervó Zoltánnénak azonnali hatállyal mondjak fel, illetve mentsem fel a szolgálat alól, miután a Városi Tanács neki felmonddott. Ennek a felkérésnek két okból nem tudok eleget tenni: 1./ nincs jogom sem az alkalmazásra, sem a felmentésre, mert a munkáltató a LOK s attól erre felhatalmazást nem kaptam sem írásban, sem szóban. 2./ a határozatot törvénytelennek és a szocialista jogrendet sértőnek tartom, amely illetéktelenül más hatóságok ügykörébe avatkozik. Ha ez az állapot továbbra is fennmarad, egyetlen munkatársam, sőt magam sem lehetek biztonságban egy szektás, meggondolatlan intézkedés lehetősége mellett. Egy harmadik körülmény pedig egyenesen érthetetlen. Nevezetesen az, hogy egyik legkiválóbb munkatársamra minden vizsgálat, az ő személyes megkérdezése nélkül „politikai megbízhatóság hiánya miatt” mond ítéletet egy idegen hatóság vezető dolgozója, amikor azt sem tudja, hogy nevezett milyen magatartást tanúsított az ellenforradalom előtt, utána és alatt. Ezt a megállapítást egyszerűen férje után szűrte le...”*¹⁸ Azt hiszem ez a harcos kiállítás egy vezető részéről 1957 októberében - különösen azok előtt, akik ismerték az akkori körülményeket - feljogosít arra, hogy megmentésemért egész életemben hálával és tisztelettel emlékezzem Komoróczy György igazgatómra és a levéltárra, mely közel 40 éven át volt második otthonom.

¹⁸ Uo. 663/1957.

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET

40 év a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. Interjú Mervó Zoltánnéval.¹

Mervó Zoltánné, Rózsikával pontosan 20 évvel ezelőtt, 1989-ben találkoztam először, amikor frissen végzett diplomásként munkába álltam a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. Rózsikától nagyon sokat tanultam, ő vezetett be a levéltári munka rejtelseibe. Hivatásának tekintette a levéltári munkát, és nagyon szerette is azt. Mi, a levéltáros munkatársai is úgy gondoltuk róla, hogy minden szál iratot ismer. A levéltáros egyik legfontosabb céljának a levéltári anyag kutathatóságának elősegítését tekintette és tekinti mai is: meg kell szólaltatni

az iratokat és hozzáférhetővé tenni az emberek számára, ez a levéltári munka értelme.

1935-ben született Váncsod községben. Szülei földművesek voltak. 1941-1949 között a Dóczy Intézetben, majd 1949-1953 között a Tanítóképző Intézetben tanult, és érettségi után gyakorlóéves tanítójelöltként kezdte pályáját. 1954-ben képesítő vizsgát tett, és tanítói oklevelet kapott. 1953 októberében kapott kinevezést a Debreceni Állami Levéltárba. 1971-ben megszerzi a történelem szakos tanári oklevelét, 1984-ben pedig pedagógia munkája alapján bölcsészdoktorrá avatják. Munkájának elismeréseként kétszer kapott (1974-ben és 1986-ban) „Szocialista Kultúráért” kitüntetést, majd 1990-ben kiemelkedő levéltárosi tevékenységéért Hajdú-Bihar Megye Tanácsa Csokonai-díjat adományozott részére.

¹ Az interjú 2009. május 26-án készült a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Kossuth utcai részlegében.

1990-ben főlevéltárosként mentél nyugdíjba. Közel 40 évig dolgoztál a levéltárban. Kérlek, meséld el, hogyan kerültél ide!

1950-ben kerültem a levéltár közelébe, amikor első éves tanítóképzős voltam. Akkoriban is divat volt, hogy a nyári vakációban a diákok munkát vállalnak. A régi Megyeháza épületében székel akkor az ún. Hajdú Megyei Levéltár, ott kezdtünk dolgozni egy másik diáktársammal, Gyökér Andrással együtt. Teljesen ismeretlen volt számunkra a levéltár, de tulajdonképpen mindegy volt, csak munkához szerettünk volna jutni, és egy kis pénzt keresni. Úgy emlékszem, hogy 400 forint volt a havi fizetésünk, aminek nagyon örültünk, hiszen nagy segítséget jelentett a továbbtanulásban. A levéltár akkor még teljesen szervezetlen volt, a megyei részleg éppen azon a nyáron kapta meg a Kossuth utcai helyiséget, ami ideális volt a levéltár számára, hiszen a 7 szintes betonraktár nagyon sok anyagnak adott férőhelyet.

Az átköltöztetés egészen mostoha módon történt, teherautók helyett egyszerű városi hordárkocsival szállítottuk az iratokat a Megyeházáról a

Kossuth utcai levéltárba. A munkát Gál Imre bácsi vezette, aki jól ismerte az anyagot, hiszen korábban az alispáni hivatalban hajdúként a levéltárba volt beosztva. A megbízott igazgató Reszeghy Lajos volt, aki korábban elsősorban családkutatással és régészettel foglalkozott. Az általa gyűjtött anyagokat ma is őrzi a levéltár, és nagy haszonnal forgatják a családkutatók.

Milyen embernek ismerted meg Reszeghy Lajost?

Kellemes, joviális úriember volt Lajos bácsi. Minket, a két diákot gyerekeiként kezelte. Nagyon kedves volt hozzánk, egyszer a felesége fotózás-letébe is elvitt, hogy képet készítsen rólunk. A nyár végén, amikor befejeztük a nyári munkát, adott nekünk egy igazolást, hogy megbízható személyek vagyunk, a levéltárban bármikor kutathatunk. Ezzel az ajánlással jelentkeztem a következő nyáron is diákmunkára. A diáktársam akkor már egyetemista volt, elkerült Debrecenből. Ekkor, azaz 1951-ben a megyei levéltár kinevezett igazgatója dr. Kollega Tarsoly Sándor volt. Bővült a létszám is: Gál Imre bácsi mellett itt dolgozott Farkas Imre bácsi is, aki hajdúdorogi lakos lévén onnan járt be minden nap dolgozni. Egyébként a Fővárosi Levéltárból került ide, és nagy szakértelemmel rendezgette az iratokat. Tudományos munkatársként Sárközi Zoltán, az Országos Levéltár későbbi osztályvezetője is itt kezdte levéltárosi pályafutását.

A levéltár átköltöztetése folyamatosan haladt. Rendezésről ekkor még szó sem lehetett, örültünk, hogy az iratok egyáltalán polcra kerültek. A rendezési feladatokkal a következő nyáron ismerkedtem meg, amikor feladatul kaptam, hogy a két Imre bácsi mellett rendezzem a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara anyagát, amelyet korábban gyűjtöttek be. Az iratok levéltárba kerülését az 1950. évi (29. §) törvény tette lehetővé, mely kiszélesítette a levéltárak jogkörét. Az iparkamarai anyag rendezetlenül került őrzésünkbe, teljesen össze volt borulva, így két hónapra keresztül szinte egész nap a raktárban dolgoztunk, hogy eredeti rendjét helyreállítsuk. A hét szint között az iratok szállítását egy kis teherhordó lifttel oldottuk meg. A lift kézi üzemeltetésű volt, egyszerűen kötélre húztuk fel és le az anyagot, és lekiáltottunk, ha meg kellett állnia valame-lyik szinten.

Ezek szerint mi már szerencsésebb helyzetben vagyunk, hogy elektromos lifttel oldjuk meg a raktárközi iratszállítást...

Érdekességképpen elmondom, hogy óránk sem volt, és sosem tudtuk, hogy mennyi az idő. Ezért engem, a legkisebbet beültettek ebbe a liftbe, és felhúztak a legfelső szintre, ahol el tudtam olvasni a Nagytemplom toronyórájáról a pontos időt.

1953-ban, kinevezésed után már az I.-es számú Kutatóban dolgoztál?

1953 őszén az Oktatási Osztályra kellett mennem egy ügyben és nosztalgiaiból bementem a levéltárba.² Ott pedig mondták, hogy lenne egy álláshely, gondoljam meg, véglegesen alkalmaznának. Akkor én már tanítottam, de meglehetősen rossz körülmények között: másfél hónapon belül két helyen, Martinkán és Vámospércsen. Úgy döntöttem, hogy Debrecenre választom, és így kerültem 1953 októberében a levéltárba. Ekkor már egyesült a debreceni és a megyei levéltár Debreceni Állami Levéltár néven, dr. Komoróczy György vezetésével.

Az államosítás lehetővé tette, hogy a levéltárak begyűjtsék a városi és községi önkormányzatok, az állami érdekeltségű gazdasági és állami szervek történeti értékű iratait. Ezt az időszakot szokás „hőskorszaknak” is nevezni. Ebben a munkában te is részt vettél. Igaz, hogy sokszor székéren mentetek ki a községekbe?

Igen, ún. stráfkocsinak hívták ezeket a lófogatú járműveket. Ha jól emlékszem, először 1951-ben vettem részt iratbeszállításban. Vámospércsről és Hajdúdorogról hoztuk be az anyagot. Felfogadtunk egy lovas kocsit, és jól megraktuk iratokkal. A hajdúvárosok iratait korábban kinn őrizték a városokban, és többségük nagyon-nagyon rossz állapotban volt.

Meddig tartott ez a nagy begyűjtési időszak?

Több éven keresztül. A községek anyaga után következett a nagyobb vállalatok, intézmények iratainak beszállítása, mely folyamatos munkát jelentett. Ezt követően pedig nagy erővel kezdtük meg az anyag selejtezését, feldolgozását és középszintre rendezését.

² A Debreceni Járási Tanács akkor a Kossuth utca 12-14. sz. alatt működött.

Úgy tudom anyakönyvi munkákkal is foglalkoztál, ezenkívül adminisztratív és gazdasági jellegű ügyintézésben is részt vettél és a könyvtári nyilvántartásokat is vezetted.

Az anyakönyvi munkákkal először 1950-ben kerültem kapcsolatba, mikor még diákként alkalmaztak.

KERESZTELESI						ANYAKÖNYV.			
Év és napja		Megkereszteltének		Szülők neve, vallása, állapota		Lakóhely	Keresztanyjak s anyuk neve, állapota	Keresztelő lelkész neve	Észrevételek
Papja	Állapota s házszáma	Nev	Nem	Év	nap	s házszámával			
1	1952. 02. 29	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
2	1952. 03. 02	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
3	1952. 03. 05	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
4	1952. 03. 08	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
5	1952. 03. 11	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
6	1952. 03. 14	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
7	1952. 03. 17	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
8	1952. 03. 20	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
9	1952. 03. 23	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
10	1952. 03. 26	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
11	1952. 03. 29	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
12	1952. 04. 01	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
13	1952. 04. 04	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
14	1952. 04. 07	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
15	1952. 04. 10	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
16	1952. 04. 13	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
17	1952. 04. 16	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
18	1952. 04. 19	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
19	1952. 04. 22	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
20	1952. 04. 25	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
21	1952. 04. 28	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
22	1952. 05. 01	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
23	1952. 05. 04	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
24	1952. 05. 07	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
25	1952. 05. 10	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
26	1952. 05. 13	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
27	1952. 05. 16	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
28	1952. 05. 19	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
29	1952. 05. 22	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
30	1952. 05. 25	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
31	1952. 05. 28	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
32	1952. 05. 31	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
33	1952. 06. 03	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
34	1952. 06. 06	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
35	1952. 06. 09	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
36	1952. 06. 12	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
37	1952. 06. 15	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
38	1952. 06. 18	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
39	1952. 06. 21	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
40	1952. 06. 24	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
41	1952. 06. 27	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
42	1952. 06. 30	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
43	1952. 07. 03	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
44	1952. 07. 06	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
45	1952. 07. 09	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
46	1952. 07. 12	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
47	1952. 07. 15	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
48	1952. 07. 18	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
49	1952. 07. 21	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
50	1952. 07. 24	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
51	1952. 07. 27	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
52	1952. 07. 30	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
53	1952. 08. 02	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
54	1952. 08. 05	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
55	1952. 08. 08	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
56	1952. 08. 11	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
57	1952. 08. 14	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
58	1952. 08. 17	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
59	1952. 08. 20	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
60	1952. 08. 23	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
61	1952. 08. 26	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
62	1952. 08. 29	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
63	1952. 09. 01	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
64	1952. 09. 04	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
65	1952. 09. 07	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
66	1952. 09. 10	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
67	1952. 09. 13	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
68	1952. 09. 16	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
69	1952. 09. 19	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
70	1952. 09. 22	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
71	1952. 09. 25	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
72	1952. 09. 28	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
73	1952. 10. 01	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
74	1952. 10. 04	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
75	1952. 10. 07	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
76	1952. 10. 10	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
77	1952. 10. 13	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
78	1952. 10. 16	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
79	1952. 10. 19	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
80	1952. 10. 22	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
81	1952. 10. 25	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
82	1952. 10. 28	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
83	1952. 10. 31	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
84	1952. 11. 03	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
85	1952. 11. 06	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
86	1952. 11. 09	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
87	1952. 11. 12	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
88	1952. 11. 15	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
89	1952. 11. 18	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
90	1952. 11. 21	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
91	1952. 11. 24	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
92	1952. 11. 27	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
93	1952. 11. 30	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
94	1952. 12. 03	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
95	1952. 12. 06	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
96	1952. 12. 09	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
97	1952. 12. 12	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
98	1952. 12. 15	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
99	1952. 12. 18	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád
100	1952. 12. 21	Árpád	f	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád	Árpád

Sürgős munka volt, hiszen már évek óta nem foglalkoztak a másodpéldányok kezelésével, az utólagos bejegyzések bevezetésével, pedig ezeknek napra készeknek kellett volna lenniük. Annál is inkább, mivel a háborús pusztítások során megsemmisült eredeti anyakönyveket a levéltárban őrzött másodpéldányok alapján pótolták. Az anyakönyvek vezetése nagyon érdekes feladat volt, nagy precizitást igényelt, hiszen egy vesszőnek is nagy jelentősége volt. 1953-ban, amikor már véglegesen a levéltárba kerültem, újra ezt a munkát kaptam, hónapokig az anyakönyvekkel foglalkoztam. A gazdasági ügyintézői feladat nagyon egyszerű volt abban az

időben. Az ellátmányt a LOK-ból³ kaptuk, ami végül is írószerekre, köztöő anyagokra terjedt ki. Nem kellett ehhez könyvelőnek lenni, egyszerű anyagszámadást kellett vezetni, meg a kifizetéseket teljesíteni. Akkor tanulgattam gépelni, pötyögni inkább, akkor még nem is volt szükség kimondottan gyorsíróra és szakképzett gazdaságvezetőre. Viszont az ellenőrzés nagyon szigorú volt, mert a LOK-nak volt egy gazdasági osztálya, amely majdnem minden évben lejött ellenőrizni az anyagszámadásokat. Olyan mértékű volt az ellenőrzés, hogy még a tollhegyeket is megszámolták, hogy egyezik-e a készlettel.

Közben férjhez mentél... A férjed forradalmi tevékenysége miatt 1957-ben csaknem derékba tört a pályád. Hogyan vészeltétek át ezt az időszakot?

Nagyon-nagyon nehezen. A férjem az Orvosi Műszergyár mérnöke volt, és a Munkástanács elnöke. A Forradalmi Bizottmányban is tevékenykedett, ezért izgatás vádjával elítélték, első fokon 6 évet kapott. Az ítéletet módosították, majd újra tárgyalták. Éppen egy tárgyalásról jöttem haza 1957 szeptemberében a bíróságról, amikor egy levél érkezett számomra a Városi Tanács elnökhelyettesétől, hogy azonnali hatállyal felmondanak számomra. A felmondás előzménye lehetett – mint utólag tudomásomra jutott – hogy az 1957 júniusában tartott megyei pártértekezleten már felvetették, hogy „... a Városi Tanácsnál szintén megtalálhatók még az olyan személyek, akik nem odavalók, mint pl. a Mervó felesége, akinek a férjét elítélték...”⁴ Nagyon nehéz helyzetben voltam: a férjem börtönben volt, a lakásunkat is elvették. Tragikus lett volna a levéltártól megválni, egyáltalán munkát találni. Felmentem az elnökhelyetteshez, akivel jó kapcsolatban voltam, mert korábban a Városi Tanács DISZ szervezetében tevékenykedtem, és megdöbbenett, hogy pont tőle kapom ezt a levelet⁵. Megkértem, hogy hadd maradhassak a levéltárban. Ő viszont azt mondta, hogy szó sem lehet róla, hogy egy ellenforradalmár felesége bejárjon a Városi Tanács épületébe. Felvettem, hogy legalább a tanítói oklevelem hasznosíthassam, hadd menjek el tanítani. „Hogy képezelem én – mondta - hogy a gyerekeket egy ellenforradalmár feleségére bizzuk? Esetleg konyhai munkáról szó lehet.” A főnököm, Komoróczy

³ Levéltárak Országos Központja.

⁴ 1956 dokumentumai Hajdú-Biharban. Szerk.: Filep Tibor - Valuch Tibor. Debrecen, 1993.

⁵ A felmondó levélről később kiderült, hogy jogtalan, hiszen nem a Városi Tanács volt a munkaadó, tehát ők nem mondhattak fel.

Gyuri bácsi javaslatára kértem a Levéltári Osztálytól egy fegyelmi vizsgálatot. Ezt a fegyelmi vizsgálatot le is folytatta a Levéltári Osztály, és nagyon becsületesen tisztázták a kérdést. Miután semmit nem tudtak megállapítani, megsemmisítették a felmondást, és így maradhattam a levéltárban.

Házasságodból két gyermek született, Zoltán és Nóra. Úgy tudom, hogy akkor voltak kicsik, amikor te egyetemre jártál⁶. Hogyan tudtad összeegyeztetni a munkádat a tanulással és a két gyerekkel?

Bizony, amikor a fiam született még csak 12 hét volt a szülési szabadság, és hat hét után vissza kellett menni dolgozni. Az volt a szerencsém, hogy a családban volt egy nagynéni, aki velünk élt, és rábízhattam a gyerekeket, így ez nem jelentett különösebb nehézséget. Más kérdés, hogy így a család létszáma kibővült, róla is gondoskodni kellett anyagilag. Nem volt könnyű időszak, akkor sem voltunk túlfizetve.

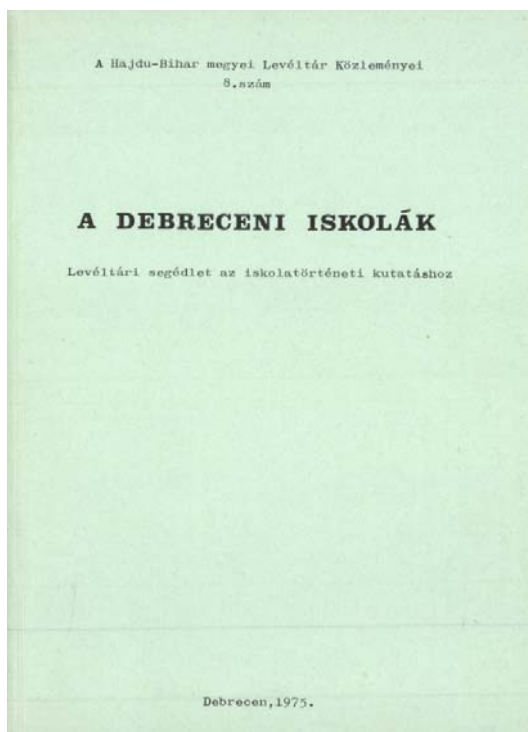
A levéltárban tudományos munkatársként elsősorban iskolatörténettel foglalkoztál. Ebből írtad doktori disszertációd is.⁷ Hogyan esett erre a témára a választás?

Már korábban is foglalkoztam ezzel a témával oly módon, hogy a szakdolgozatomat is neveléstörténetből írtam.⁸ Később kezembe akadt egy 1700-as évekbeli jegyzőkönyv, amelyben ezt a feljegyzést olvashattam: „...*Tekintetes prédikátor uramék a leányokat tanítsák...*” Ez a mondat nagyon megragadott, hiszen korábban a Dócziba jártam, egy igazi leányiskolába, és úgy gondoltam, hogy ezen az úton fogok haladni: megírom a leányok iskoláztatásának történetét, ami részben sikerült is sok-sok évi kutatással. Először megírtam 1848-ig, majd a Dóczi Intézet megalkulásáig. Így kaptam kedvet az iskolatörténeti kutatáshoz, és ugyan nem a teljesség igényével, de feldolgoztam Debrecen, majd Hajdú és Bihar megye iskoláinak történetét.

⁶ 1963-tól történelem szak.

⁷ A debreceni leányiskolák története a 18-19. században.

⁸ A tanügyigazgatás újrakezdése 1944-től az iskolák államosításáig.

Készítettem egy segédletet is a levéltárban található iskolatörténettel kapcsolatos iratokról.⁹

Ezeket a tanulmányokat és segédleteket ma is nagy haszonnal forgatjuk...

Örülök, hogy ezzel is a kutatók szolgálatára lehetek. Később a 70-es években megalakult a Kossuth Lajos Tudományegyetem Neveléstörténeti Intézetében egy szakbizottság, melynek tagjai iskolatörténeti témakörből készültek doktori disszertációt írni. Engem is meghívtak ebbe a bizottságba, és szakmai tanácsokkal láttam el az érdeklődőket, de részt vettem a Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti Szakbizottságának munkájában is.

⁹ Az iskolatörténeti kutatás levéltári forrásai. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve IV. Debrecen, 1977. 193-203. és A debreceni iskolák. Levéltári segédlet az iskolatörténeti kutatáshoz. Debrecen, 1975.

A levéltárak 17 esztendőös állami múlt után 1968-ban visszakerültek a megyékhez.¹⁰ Tapasztaltál-e valamilyen változást? Javultak-e a feltételek? Milyen intézkedéseket hoztak például a raktározási gondok enyhítésére?

A tanácsosítás nagy fordulópontot jelentett a levéltár életében, elsősorban anyagi téren. Ekkor kaptunk először önállóan gépkocsit a vidéki szervlátogatásokhoz, és létszámbővítésre is lehetőség nyílt. Több pénz jutott az anyagvédelemre, kötetésre, restaurálásra, mikrofilmezésre.

Olvastam valahol, hogy biciklivel is jártál ellenőrizni.

Persze, 1953-tól folyamatosan jártuk a vidéket is, meg a debreceni iratképző szerveket ellenőrizni. A vidéki szervlátogatások nagyon nagy fáradtsággal jártak, akkor még nagyon gyenge volt a vonat- és buszközlkedés. Ha ki akartunk jutni a bihari falvakba, a hajnal 4 órakor induló busszal kellett menni. Nekem szerencsém volt, hogy pedagógusként sok ismerősöm volt, akiknél megszállhattam. Gyakran kaptam biciklit is, hogy másnap továbbmenjek, mert volt olyan község, ahol nem is nagyon volt más jármű. Ha gyalog nem is, de kerékpárral sok falut meglátogattam. A MÉH Vállalattal¹¹ is nagyon jó kapcsolatban voltunk. Kormányhatározat folytán nagy mennyiségben kellett iratokat beszolgáltatni új papírok gyártásához. Már akkor is előírás volt, hogy iratokat csak levéltári engedéllyel, jóváhagyásával lehetett a MÉH-nek átadni, ezért a vállalatnak érdeke volt, hogy tartsa velünk a kapcsolatot, és segítsen. Ritkán gépkocsival, gyakrabban motorkerékpárral vittek bennünket a selejtezés jóváhagyásához és a vidéki MÉH telepek ellenőrzésére.

1973-ban dr. Gazdag István váltotta fel Komoróczi Gyuri bácsit az igazgatói széken. Kezemben tartok egy fényképet, amelyen mindketten láthatók egy könyv fölé hajolva. Nagyon különbözött a két ember?

Igen. Komoróczy Gyuri bácsi ízig-vérig levéltáros volt, és nagy szakmai hozzáértéssel vezette a levéltárat. Nagyon nagy része volt abban, hogy az összehordott és begyűjtött limbusból középszinten rendezett anyag vált. Ebbe a munkába ő maga is aktívan bekapcsolódott. Regge-

¹⁰ 1968-tól beszélünk Hajdú-Bihar Megyei Levéltárról.

¹¹ Melléktermék és Hulladékgyűjtő Vállalat.

lenként munkába menet útba esett neki a Kossuth utcai levéltár, és mindig itt kezdte a napot. Tanácsokkal látta el a dolgozókat, a raktárrendezéstől kezdve minden nagyobb munkába bekapcsolódott. Utána a városi részlegben, a Piac utcán folytatta a munkát. Elsősorban segédletkészítéssel foglalkozott. Kiválóan tudott latinul, ő készítette el az oklevelek regesztáit, de részt vett a térképek katalogizálásában, a feudális-kori összeírások feltárásában, alapleltárak készítésében. Az ő nevéhez fűződik a kéziratos térképek kiadása 1970-ben, majd a „Helytörténetírás levéltári forrásai I-II.” kötetének megjelentetése 1972-ben, amely az ország összes levéltára számára mintául szolgált.¹² Ezen túlmenően ő irányított és ellenőrzött mindenfajta szakmai munkát, vidékre járt, és nagyon jó kapcsolatot épített ki a vidéki tanácselnökökkel is. Ennek köszönhetően anyagi segítséget is nyújtottak számos kiadvány megjelentetésében, de finanszírozták a községekből, járásokból bekerült sérült anyagok köttetési, restaurálási költségeit is.

Gazdag István egyetemi oktatóként került a levéltárba 1973-ban nagyon jó szándékkal. Korábban is ismerte a levéltárat, mert hiszen már egyetemi hallgatónaként rendszeresen kutatót az intézményben. Az ő nevéhez fűződik a levéltári évkönyvek, a levéltári délutánok, majd levéltári napok elindítása. Ez a fajta közművelődési munka különösen a tanácsosítás után került előtérbe. Nagy része volt tehát abban, hogy a levéltár nyitottabbá váljék: a levéltári napok mellett kiállításokat szerveztünk és helytörténeti vetélkedőket. Ő elsősorban agrártörténettel foglalkozott. A termelészövetkezetek történetének megírása közben egy nagy kiállítást is szerveztünk Hajdúhadházon. Míg Komoróczy György maga irányította a levéltárat, Gazdag István szervezte a levéltár belső ügyrendjét. A folyamatos létszámnövekedéssel és a gazdasági feladatok sokasodásával szükségessé vált a szakmai és gazdasági csoport megszervezése. A szakmai csoport vezetését rám bízta az igazgató, míg a gazdasági és adminisztratív feladatok irányítását Nagy Gyuláné kapta, aki 1960-tól folyamatosan részt vett mindenfajta levéltári munkában, s a későbbiekben is hasznosította szakmai ismereteit.

¹² A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig. Szerk.: Komoróczy György. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 3. Debrecen, 1972. és A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848-1944. Szerk.: Komoróczy György. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 4. Debrecen, 1972.

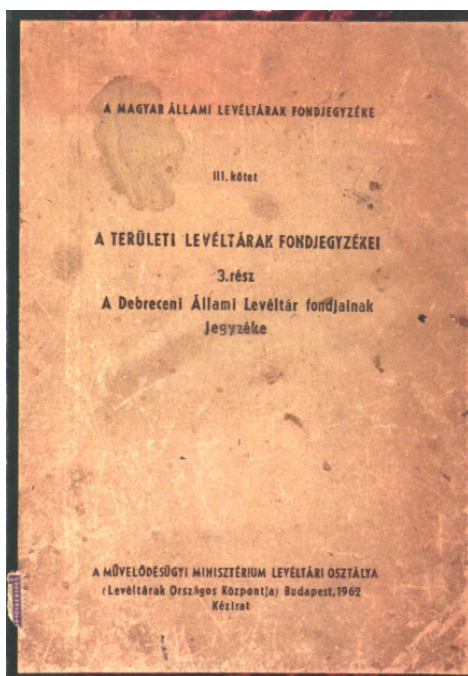
Akkor is nagyon fontos volt a közművelődési tevékenység?

1968 után került előtérbe, és vált ismertebbé a levéltár, de a szakmai munkát sem hanyagoltuk el, mert az irtók begyűjtése, a raktárrendezés, a selejtezés és rendezés ettől függetlenül folyamatosan haladt. Ekkoriban kezdődött a községi monográfiák elkészítése, melyhez szintén nagy segítséget nyújtott a „Helytörténetírás levéltári forrásai” című kiadvány.

Nagyon nagy munka volt a fondjegyzék kiadása is, ami először 1962-ben jelent meg,¹³ majd önálló kötetben 1986-ban. Ebben a munkában te is részt vettél Béres Andrással, Gazdag Istvánval, Major Zoltánnal, Radics Kálmánnal és Ujlaky Zoltánnal.

Az 1962-ben elkészült fondjegyzék alapul szolgált. A Művelődési Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának Levéltári Osztálya kiadott egy fondutasítást, amely hasznos instrukciókat adott számunkra, hiszen a fondjegyzék elkészülte után a bent lévő több ezer folyóméter iratot új nyilvántartási számmal kellett ellátni. Átszámoztuk, felíratoztuk, és elhelyeztük megfelelő sorrendben őket. Iszonyatos mennyiségű anyagot kellett megmozgatni, és ebben a munkában gyakorlatilag mindenki részt vett, a tudományos dolgozóktól a levéltári kezelőig mindenki. Ez egy kollektív feladat volt. Magának a fondjegyzéknek az összeállítása természetesen a tudományos dolgozók feladata volt. Mindenki azon az anyagrészen dolgozott, ami a kutatása során közelebb került hozzá.

¹³ A magyar állami levéltárak fondjegyzéke. III. kötet. A területi levéltárak fondjegyzékei 3. A Debreceni Állami Levéltár fondjegyzéke. Szerk: Komoróczy György. Bp., 1963. és A magyar állami levéltárak fondjegyzéke. III. kötet. A területi levéltárak fondjegyzékei 3. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár 2. bővített és átdolgozott kiadás. Debrecen, 1986.

Az előbb felsoroltam kollégáid többségét. Kikkel dolgoztál együtt közvetlenül? Milyen munkakapcsolatban voltatok?

Én mindegyik munkatárssal napi kapcsolatban voltam, hiszen csoportvezetőként nekem kellett számon kérni az elvégzett munkát, sőt magát a munkatervet is összeállítani, és a munkaterv részfeladatait személyekre szétosztani. Ez nem volt egy hálás feladat, mert emberektől munkát számon kérni nagyon nehéz.

Tudnál-e valamilyen érdekes esetet elmondani?

Nagyon nehezményezték például, hogy a napi munkáról nyilvántartást kellett vezetni, tehát minden nap le kellett írni, hogy mit rendeztünk, milyen feladatot végeztünk, mennyi volt az eredeti mennyiség, és mennyi ment selejtbe. Az ilyen apró nyilvántartásokat a dolgozók nem nagyon szerették, gyakran haragot, vagy ellenszenvet váltott ki. Számon kellett viszont kérni, mert az év végi beszámoló ezekre az adatokra épült s így lehetett megállapítani ki, hogyan teljesítette feladatát.

Napi 25 cm...

Igen, általában, ez attól függött, hogy az anyag milyen természetű volt. Ha sok volt pl. a segédkönyv, akkor nagyobb mennyiséget, mert azzal nincs annyi gond, mint a szálas iratokkal. Általában 20 és 25 cm között volt a napi feladat, és ha ezt nem teljesítették, akkor következett az igazgatói retorzió... Igazán nagy problémák nem voltak, mindenki igyekezett a feladatát a maga módján elvégezni, ki így, ki úgy, hibát azért lehetett találni. Különösen Béres András tiltakozott ez ellen, aki korábban múzeumigazgató volt, nem volt hozzászokva a számonkéréshez.

Ő inkább tudományos kutató szeretett volna lenni, legszívesebben a tematikai feltárással és tanulmányok írásával foglalkozott. Akkor ez nem volt megoldható, mindenkinek részt kellett vállalnia a szakmai munkában, az iratselejtezésben, iratrendezésben, külszolgálati munkában, ügyintézésben.

A levéltári tevékenység nagyon sokrétű, fizikai és szellemi munka egyaránt: iratrendezés, kutató- és ügyfélszolgálat, tudományos munka, se-

gédletkészítés, szervlátogatás, raktárrendezés, stb. Melyiket szeretted legjobban végezni?

Mindegyiket szerettem, és mindegyikben részt is vettem. Sajnos a tudományos tevékenységre nagyon-nagyon kevés időm maradt a csoportvezetői munkám mellett. Sokat mondok, ha az évi 30 napból 10 napot igénybe tudtam venni. Akkor is mindig ott kellett lennem a hivatali szobámban. Ha ügyfél jött nem mondhattam, hogy én ma kutatónapos vagyok, nyilván segíteni kellett.

Különösen a segédletkészítést kedveltem. Ebben nagyon sokat dolgoztam: katalógusokat készítettem az összeírásokról, a térképekről, képekről és rajzokról; tematikai feltáró cédulákat, valamint raktári jegyzékeket. Nem mindig önállóan, gyakran Komoróczy Gyuri bácsival együtt dolgoztunk. Bár a latin tudásom nem felsőfokú, azért az oklevelekben is elboldogultam. Elkészítettem többek között a Levéltári Osztálynak és az Országos Levéltárnak a levéltárunkban őrzött oklevelek kataszterét.

Kedvenc feladataim közé tartozott egyébként a kiadványok technikai szerkesztése, amivel szintén sokat foglalkoztam. A jegyzetelés a kutatók gyenge pontja volt, sokszor kellett kijavítanom, és megfelelő levéltári jelzetekkel ellátni a tanulmányokat. A korrektúrák átnézése, a nyomdával való kapcsolattartás, egyáltalán a kiadványok egyeztetése is sok-sok feladatot jelentett. Sokat jártam a Történettudományi Intézetbe, ahol Vörös Károly engedélyezte a helytörténeti kiadványok megjelenítését, de be kellett szerezni a Párttörténeti Intézet engedélyét is, mivel a Művelődési Minisztérium csak ezek birtokában adta ki a kiadói engedélyt. Manapság már lényegesen könnyebb a levéltárosok dolga, hiszen mindenféle technikai eszköz (számítógép, xerox gépek) áll rendelkezésre. Korábban ezek mind hiányoztak, kezdetben csak egy írógépünk volt, xerox gép csak a 80-as évek végén került a levéltár tulajdonába. A nyomdai munkálatokat a Városi Tanács nyomdaüzemében végeztük, például a „Helytörténet-írás”c. kiadványunkat is ott sokszorosították, majd laponként összeraktuk, és úgy köttettük be. Így készült egy kiadvány. A levéltári évkönyveknél már könnyebb volt a helyzet, a tanácstól kaptunk bizonyos pénzkeretet a nyomdai munkálatokra.

Manapság inkább azzal van gond, hogy milyen pénzből adjuk ki a köteteket. Szinte egyedüli megoldás a pályázati úton való anyagi fedezet előteremtése.

Akkor sem volt könnyű, minimális összeget tudtunk fizetni tiszteletdíjként a tanulmányokért is, tehát viszonylag szűkösek voltak a keretek.

A kutatókkal is szívesen foglalkoztam. Sokszor előfordult, hogy talán én jobban megörültem, amikor megtaláltam egy érdekes anyagot, mint maga a kutató. Nagyon jó érzés volt segíteni. Nem elég a helytörténeti kiadványt a kezébe adni, hogy abból jelölje ki a kikérendő iratot. Ennél több segítséget kell nyújtani, hiszen ez egy nagyon speciális szakma: megfelelő módon kell tájékoztatni a hozzánk betérőket. Persze vannak és voltak kutatók, akiknek nem kellett segíteni, pl. Balogh Istvánnak, Rácz Istvánnak, Orosz Istvánnak, ők nem szorultak a levéltárosok segítségére. De az amatőr kutatók elvárták, hogy segítsünk.

A kutatók többsége – különösen mostanában, amikor a családkutatás reneszánszát éli - nehezményezi, hogy az anyakönyveket csak Hajdúböszörményben tudja megnézni. 1980-ban került ki ez az anyag, amikor megnyitották a Fióklevéltárat. Milyen megfontolásból szállították oda az anyakönyvi másolatokat?

Elsősorban a helyhiány miatt, hogy Debrecenben férőhelyet szabadítsunk fel. 1980 előtt nem folyt ugyanis kutatás az anyakönyvekben, legfel-

jebb az 1954-es évet említhetem meg, amikor a személyi igazolványok bevezetése miatt dolgoztunk belőlük. Akkor a születési és egyéb okmányokat mi is kiadhattuk az ügyfeleknek. Mellékesen megemlíteném, hogy 1953-ban, amikor a levéltárba kerültem az anyakönyvek felügyeletét még a BM gyakorolta. A beérkezett anyakönyvi másodpéldányokban elég sok volt a hiba, sok anyakönyvvezető még felkészületlen volt az 50-es években. Én magam is tanfolyamot végeztem és anyakönyvvezetői vizsgát tettem.

1990-ben mentél nyugdíjba, de a kárpótlási munka miatt visszahívtak egy időre dolgozni. Azokban az években közel kétmillió ember fordult a levéltárakhoz az igényeiket igazoló dokumentumok beszerzése érdekében, így a levéltárak soha nem tapasztalt ismeretségre tettek szert a magyar társadalomban. Tapasztaltad ezt a saját környezetemben is?

Természetesen, hiszen akkor vált igazán nyitottá a levéltár. Korábban egy viszonylag szűk kör kereste fel ügyintézés céljából, pl. tanulói-igazolás, segédlevél, mesterlevél-másolatok kiadása végett. A kárpótlással viszont nagyon sok ember került kapcsolatba a levéltárakkal, és sokszor olyan anyagokat kellett megmozgatni, amit a levéltárosok sem nagyon ismertek. Új volt például az ingatlan-államosítások, a hadifogolyhazatérések igazolása. Új anyagok kerültek felszínre, amiben nagyon sokat kellett ezekben az években dolgozni.

Sok segédlet is készült ebben az időben.

Ezekben a munkákban én már nem vettem részt, mert csak pár hónapot dolgoztam és elsősorban az ügyfelek kiszolgálása volt a feladatom.

Napjaink szlogenje, mely a feladatainkat is erősen meghatározza: „Nyitott levéltár-szolgáltató levéltár”. Az új kor embere megköveteli az adatokhoz való gyors hozzáférést, türelmetlen, nem nagyon hajlandó a levéltárakban megszokott aprólékos kutatómunkára. Azt tapasztaljuk, hogy a források feldolgozására önállóan képes kutatókat fokozatosan felváltják azok, akik rendszerint a levéltárosok szakmai segítségét igénylik a kért anyag kikeresésében, sőt elvárják komplett anyagok fordítását vagy értelmezését is. Nyilvánvaló, hogy a változó elvárások hatására a levéltári dolgozó szerepének is meg kell változnia. Mit üzensz nekünk, a

jelen kor levéltárosainak? Mit tartasz a legfontosabbnak a levéltári munka végzésében?

A precizitást, a szorgalmat, és a kitartó munkát. Nagyon fontosnak tartom a kutatóknak való segítségnyújtást és a további feltáró munkát, az iratok védelmét.

Rózsika, nagyon szépen köszönöm a beszélgetést! Jó egészséget kívánok az elkövetkező nyugdíjas éveidre is, és hogy nagyon sok örömed teljen az unokáidban!

RADICS KÁLMÁN

Az állami levéltártól a nemzeti levéltárig – levéltártörténeti adalékok¹

A koalíciós korszakban megalkotott 1947. évi XXI. levéltári törvénycikk az új hatalmi szerveződésnek nem felelt meg, már 1948-tól egyre erősebben követelték a szocialista viszonyok megteremtését a levéltárügyben. Az 1950-ben megszülető jogszabály államosította a megyei, a városi, a községi és a hiteleshelyi levéltárakat, és előírta, hogy ezek, illetőleg a területi állami szervek és más közületek levéltárárett iratanyagait kerületi állami levéltárakba kell összevonni, és közvetlen irányításukra létrehozták a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alatt működő Levéltárak Országos Központját (LOK), amely konkrét munkautasításokat adhatott ki, és központilag intézte a levéltárak pénz- és gazdasági ügyeit.

A hiányos feltételek miatt azonban lemondtak a kerületi állami levéltárak felállításáról, helyettük már 1950 második felétől megyei és városi közlevéltárakat hoztak létre, valójában a volt vármegyei és városi törvényhatósági levéltárak nevét változtatták át, és megkezdték az egy településen működő megyei és városi intézmények összevonását.

Hajdú-Bihar megye területén a következő törvényhatósági levéltárak működtek, illetőleg alakultak át a jogszabályok változásainak megfelelően a napjainkig tartó időszakban:

¹ Jelen összeállítás a 2013. évi Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napokon elhangzott előadás némiképp bővített, de nem a teljesség igényével közreadott, és főképpen az 1950-es évektől bekövetkezett levéltártörténeti adatokra utaló változata.

Debrecen Város Levéltára

A második világháború alatt sikerült anyagát épségben megőrizni, azonban a háború után a különböző helyekre szállított és közben összekeveredett anyagok eredeti rendjét helyre kellett állítani, amint azt Lükő Gábor is írta: „A háború folyamán és a városháza égése alkalmával összezekuszálódott levéltári anyag rendezése nem tűr további halasztást.”²

Először a levéltár háború utáni helyzetének elemzésére került sor, majd elkészítették az intézmény hivatali és alkalmazotti ügykörét, és megkezdődtek a selejtezési munkák is. A meglévő létszám- és helyhiányon a város nem segített, hiába hívta fel Lükő Gábor a tanács figyelmét, hogy a „levéltári anyag szakszerű elhelyezése mind közigazgatási, mind várostörténeti szempontból további halasztást nem tűrhet”³.

A helyreállítás sikeresnek volt mondható, számos fontos gyűjteményt rendeztek, például: az 1848/49-re vonatkozó iratokat, a kancellária gyűjteményét, de rendbe tették a térképgyűjteményt is, mely kb. ezer darabból állt. A több évig átmenetileg raktározott iratokat rendezték, majd leszállították a pinceraktárakba, illetve mutatókat készítettek a különböző anyagokhoz. A következő években folyamatosan napirenden voltak a további rendezések, rendszerezések, de a levéltár 1950-ig csak irattári feladatokat látott el.

Az átszervezés folyamatában Debrecen Város Tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1950. december 20-án határozatba foglalta a városi levéltár átadását a Levéltárak Országos Központjának.

Vezetők:

Csobán Endre (1918-1946)

Lükő Gábor (1946-1949)

Komoróczy György (1950)

Bihar Vármegye Levéltára

A második világháború után a történelmi Bihar nálunk maradt része Csonka-Bihar megye néven működött tovább, a levéltári anyag pedig a költöztetések és az áttelepítés miatt teljesen elkeveredett. A két megye egyesítését követően a bihari iratokat Hajdú Megye Levéltárába szállított-

² Gazdag István: A Hajdú-Bihar megyei Levéltár története. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 21. Sorozatszerk.: Gazdag István) Debrecen, 1985. 19.

³ Gazdag I. 1985. i. m. 19.

ták. A levéltári anyag sokat károsodott a költözések, de különösen a hadiesemények, illetőleg a szabálytalan selejtezések következtében is.

1951-ben megkezdődött a községi iratanyagok begyűjtése, amiket gyakran padláson vagy pincében, ömlesztett állapotban találtak meg. Sok községi irat a háborús veszteségek és az ellenőrzés nélküli iratselejtezések következtében semmisült meg a papírgyarak nyersanyaghiányára tekintettel kiadott rendelet nyomán⁴, amely előírta nemcsak a törvényes kereteken belüli, hanem az ezen felül lehetséges irattári selejtezések⁵ haladéktalan megkezdését. Sőt a Gazdasági Főtanács előre meghatározta azt is, hogy az egyes községek⁶ mennyi papírt adjanak be.

Vezetők:

Nadányi Zoltán (1926-1944)

Kecskés Balázs (1944-1948)

Hajdú Vármegye Levéltára

A városok és községek iratait 1951-1953 között vette át a levéltár, a volt hajdúvárosok anyaga itt is a háború után „előírt” selejtezések idején károsodott.

Herpay Gábor 1918 és 1946 között dolgozott a levéltárban, halála után csak 1950 végétől jelentett megnyugtató megoldást dr. Kollega Tarsoly Sándor kinevezése megyei főlevéltárosnak.⁷

Debrecen Városi Közlevéltár és Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár

A két megyei és a debreceni levéltár anyaga nagyrészt feudális kori, illetőleg 1930 előtt keletkezett iratokból állt. Az államosítással a levéltáraknak lehetősége nyílt arra, hogy begyűjtsék a városi és községi ön-

⁴ A Debreceni Állami Levéltár 1954-re kirótt hulladékpapír leadási kötelezettsége 16 mázsa volt, de az Oktatásügyi Minisztérium 1955-re már nem állapított meg begyűjtési keretszámot.

⁵ Ennek levéltári összefüggése volt, hogy selejtezési munkaversenyeket hirdettek meg az 1953. április 1. – szeptember 30-ig tartó időszakra. A debreceniek a szegedi levéltárral kerültek párba. A szegediek polgármesteri, a debreceniek pedig Bihar vármegyei alispáni anyagot selejtezték. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (Továbbiakban: MNL HBML) XXVI. 860/e. 256/1953. Lásd még: uo. 1161/1953.

⁶ Szerencsére előírták, hogy a levéltári referens által a helyszínen ellenőrzött hulladékpapír adható át a gyűjtővállalatnak. MNL HBML XXVI. 860/e. 1. d. 620/1953.

⁷ Gazdag I. 1985. i. m. 32.

kormányzatok, valamint az állami gazdasági és egyéb szervek történeti értékű iratait.

Az 1950. évi 29. sz. törvényerejű rendeletnek végül is kedvező hatása, hogy kötelezővé tette az archiválást valamennyi közigazgatási, szakigazgatási és igazságszolgáltató szerv és intézmény számára, tehát levéltárba kellett juttatni minden történeti értékű és megőrzésre érdemesnek tartott közületi iratot. A levéltári szervezet kialakításakor a Levéltárak Országos Központja vidéken az egy városban lévő megyei és városi törvényhatósági levéltárakat egy állami levéltárrá (közlevéltárrá) vonta össze. Ez a legtöbb esetben csak szervezeti egyesítést jelentett, s ennek a levéltári hálózathoz lett a része a Debrecen Városi Közlevéltár is 1951. január elsejétől. Még 1951-ben átvette a városi levéltár berendezését és iratanyagát, majd a városi tanácstól a közigazgatási iratokat. Gyűjtőköre jelentősen bővült, a vármegyei igazgatás szervei mellett a városok, községek, vállalatok, Tsz-ek és más intézmények történeti értékű iratanyagát is gyűjtötte. Vezetője 1950-1952 között Komoróczy György volt.

A Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár a két megye levéltári anyagából jött létre a megyeegyesítés után. 1952 folyamán aztán minden még létező városi közlevéltárat megszüntettek, ezért novemberben egyesítették a Debrecen Városi Közlevéltárat és a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltárat, amelyek Debreceni Állami Levéltár néven működtek tovább.

Debreceni Állami Levéltár

A közoktatási miniszter 864-011/1952. K. M. utasításával a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltárat és a Debrecen Városi Közlevéltárat egy levéltárrá egyesítette, és a Magyar Országos Levéltárral együtt egységes hálózatba szervezte. Az 50-es évek legfőbb feladatává a három volt törvényhatóság területéről az iratok átvétele, selejtezése, rendezése és megőrzése vált.

A Levéltárak Országos Központja szoros figyelemmel kísérte az előírt tervfeladatok folyamatos végzését, a külső és belső selejtezést, az iratok felderítését, azok begyűjtését és rendszerezését. A nagy tömegben, teljesen összekeverve és rendezetlenül átkerülő iratok teljesen összekeverve, rendezetlenül rengeteg feladatot róttak a levéltár munkatársaira.⁸ Ráadá-

⁸ Nyilván ennek ösztönzését jelentették pl. az Augusztus 20-ai ünnep tiszteletére ütemezett munkafelajánlások, úgymint a terven felüli iratrendezések, selejtezési normák túlteljesítése vagy soron kívüli raktári állványozások vállalása. MNL HBML XXVI. 860/e. 1. d. 813/1953.

sul az 1954. évi racionalizálás következtében a levéltári dolgozók számát nyolcra csökkentették.⁹

A levéltár munkája az 1950-es évek közepéig az általános politikai légkörnek és ebből kifolyólag a maximálisan centralizált irányításnak megfelelően alakult. Ezt a korszakot Gazdag István a levéltár „hősi korszakának” nevezi, amikor is nagy jelentőségű dolgok születtek, mégpedig a hatalmas méretű iratfelkutatás, annak begyűjtése és rendezése. Az 1956-os forradalom eseményei szerencsére nem okoztak kárt a levéltár anyagában, továbbra is folyt a rendezés-segédletkészítés és az iratképző szervek ellenőrzése.

A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából dokumentum kötet készítésére került sor a megyei pártbizottság szervezésében. A levéltár két munkatársa is szerepet játszott a kötet elkészítésében, s ezzel lényegében újrakezdődött megyénkben a helytörténetírás. A levéltár igazgatója egyik beszámoló jelentésében sürgette a Levéltárak Országos Központját, hogy segítsék a levéltárakat helytörténeti-tudományszervező

⁹ Gazdag I. 1985. i. m. 33.

tevékenységükben, munkájukban, hogy az minél szélesebb körben kibontakozhasson.

A levéltár helyzetét kedvezőtlenül befolyásolta, hogy 1965-ben megrogyant a Debrecen Városi Tanács épülete, így veszélybe került az anyag biztonságos őrzése, menekítése szükségessé vált.

Az államosított levéltárakban a tevékenység struktúrája nagyot változott. Az archiválási kötelezettség minden szervre kiterjesztése, valamint a rendszeres iratátvételre és ezzel kapcsolatban az irattári anyag sorsának levéltári figyelemmel kísérésére vonatkozó előírások bizonyultak a legjelentősebbeknek. 1958-ban egy kormányrendelet biztosította a levéltáraknak azt a jogot is, hogy ellenőrizzék az irattári selejtezéseket, amelynek eredményeként a levéltárak dönthettek arról, hogy mi kerüljön a gyűjteményükbe. Ez a kormányrendelet 10 évre emelte az iratok levéltárba adásának korábban irreálisan rövid határidejét, és feljogosította a levéltárakat az irattáros-képzés segítésére.

A korábbi időszakban is előfordult, hogy a levéltárak népművelő programokban vettek részt, 1950 után ez a tevékenység rendszeressé vált.¹⁰ Hasonló mondható el a kiadványkészítésről is. Zömmel a LOK és a Levéltári Osztály kiadásában, az állami és az egyházi levéltárakat is felölelő segédlet-sorozatok és más tudományos kiadványok jelentek meg. Az 1960-as években a területi állami levéltárak bekapcsolódtak a helytörténet művelésébe, ekkortól kezdődött meg például a forráskötetek és a történeti olvasókönyvek megjelentetése helyi kiadásban.

A levéltári alapfeladatok munkautasítás alapján történő egységes végzése is komoly szakmai eredményeket hozott. Az állami levéltári hálózat intézményeiben őrzött levéltári anyag mennyisége az 1950. év végi kb. 75 000 ifm-ről¹¹ 1967. év végéig 144 000 ifm-re emelkedett. Az 1950-es évek végétől megkezdődött a levéltári anyag fondokba rendszerezése, az iratok nagy részének középszintű rendezése és segédletelése, elkészültek a térképtári anyag és a Mohács előtti oklevelek jegyzékei, törzskönyvei.

¹⁰ Ekkortól kezdtek rendszeressé válni az iskolák levéltári látogatásai, foglalkozásai, a helytörténeti anyagok gyűjtése kiállításokhoz, a TIT történelmi szakosztályában szemléltető anyagokkal tartott előadások, a helyi sajtóban (elsősorban a Néplapban) minden hónapra publikálásra tervezett cikkek, de akár a történelmi tárgyú színházi előadásoknál a dekorációhoz biztosított oklevelek vagy a meginduló Debreceni Szemlében tervezett forrásközlések. MNL HBML XXVI. 860/e. 3. d. 1193/1954.

¹¹ Iratfolyóméter.

A területi állami levéltárak létrehozásával eredetileg intézményenként egy épületbe kívánták összevonni a különálló volt levéltárakat, e terv azonban a hiányzó feltételek miatt nem valósulhatott meg.

A Debreceni Állami Levéltár 1968-ig maradt fenn, s ezt követően alakult meg a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, amelynek első igazgatója Komoróczy György lett (DÁL: 1952-1968, HBML: 1968-1972).

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár

A 2405/1967. sz. kormányrendelet értelmében az ország levéltárai 17 év állami múlt után 1968-ban visszakerültek a megyékhez.¹² A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár működési feltételei ettől fogva rohamosan javultak, azonban az elhelyezési gondok még mindig nyomasztóan hatottak. Semmi érdemi intézkedés nem született arra vonatkozóan, hogy esetleg új levéltárat építsenek, vagy kijelöljenek egy megfelelő épületet, amelyet átalakítással a levéltári munkára alkalmassá tettek volna. Azonban Hajdúböszörmény vezetői azon gondolkodtak, hogy városukban újra levéltár létesülhetne, és ez a tervük sikeresen találkozott a megyei tanács levéltári gondokat enyhíteni kívánó szándékával. A tanácsi levéltárak szervezetében már fióklevéltárak is létesülhettek, így először Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a volt állami levéltárból Sátoraljaújhelyen jött létre fióklevéltár, majd Vas megyében Kőszegen (1971), Pest megyében Nagykőrösön (1973) és Vácon (1979), Csongrád megyében a volt 2. számú állami levéltárból Szentesen (1973), Békés megyében Békésen (1977) és Hajdú-Bihar megyében Hajdúböszörményben (1981).¹³

¹² Gazdag I. 1985. i. m. 34.

¹³ Gazdag I. 1985. i. m. 34.

Megjegyezzük, hogy a Dorogi út 5. szám alatti épület egy részét a levéltár még 1979-ben átvette, akkor még a helyi gimnáziummal közösen is használtak helyiségeket. A megyei levéltár munkatársai közül különösen Nagy Gyuláné gazdasági vezető és Uri Sándorné levéltári kezelő tett sokat a fióklevéltár kinevezett vezetőjével együtt az épület levéltári célokra való átalakítása érdekében, amiben a takarítási feladatok elvégzése mellett a raktárak felszerelésének megtervezése egyaránt szerepelt. Az épület ünnepélyes átadására már a működés megkezdése után, az 1981. évi májusi Levéltári Napok egyik programjaként került sor.

A végrehajtott „tanácsosítás”¹⁴ és az említett változtatási törekvések szükségessé tették, hogy új, átfogó szabályozást alkossanak a levéltárügyről. Ezt a célt szolgálta *A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról* szóló 1969. évi törvény és a végrehajtása tárgyában kiadott 30/1969. (IX. 2.) sz. kormányrendelet. E jogszabályok kimondták, hogy a bárki tulajdonában lévő és bármilyen szempontból történeti értékű iratokat levéltári anyagnak kell tekinteni, és védelemben kell részesíteni. A védelmet a művelődésügyi (kulturális) miniszter látta el. A kormányrendelet újraszabályozta az iratkezelést, többek között iratkezelési szabályzatok és irattári tervek alkalmazását rendelte el, és a levéltári anyag védelme érdekében megadta a levéltáraknak az iratkezelés ellenőrzésének jogát. A történeti értékű iratok levéltárba adási idejét az iratok keletkezési idejétől számított 15 év elteltében jelölte meg. A törvény a levéltárakat igazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézményekké nyilvánította.

Az új levéltári szervezet intézményeiben sok helyen lényeges fejlesztések történtek, a korábban felhalmozódott súlyos problémákat azonban

¹⁴ Az állami levéltáraknak korábban kiadott iratkezelési szabályzat (MNL HBML XXVI. 860/e. 1. d. 1312/1953.) helyett 53/1969. levéltári számmal kiadták a levéltár ügyviteli intézkedését, ami szerint a levéltár kettős irányítással végzi munkáját: egyrészt a Levéltári Igazgatóságnak (LIG), másrészt a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának alárendelve.

összességében nem sikerült megoldani. Jelentős eredménynek számított a tanácsi levéltárak raktárainak minőségi javulása, amely részint a pince-raktárak zömének kiváltása, más épületek, épületrészek levéltári célra hasznosítása és a fióklevéltárak, levéltári részlegek létesítése révén következett be.

A személyi ellátottság terén kedvező helyzetbe kerültek levéltáraink, különösen érvényes ez a tanácsi levéltárakra. Egy-egy megyei állami levéltárban 1967-ben 5–6 ember dolgozott, a tanácsosított intézményekben 1989-ben az átlagos létszám már 20 fő körül volt. A levéltári tevékenység sok új vonással gazdagodott. A levéltárak ebben a két évtizedben a korábbihoz képest sokkal nyitottabbá váltak.¹⁵ Egyrészt az iratképző szervekkel erősödtek meg hivatalos kapcsolataik az iratkezelés-ellenőrzési jogkör megszerzése következtében. A levéltárak munkaidő-ráfordításának tekintélyes része esett a gyűjtőterületi munkára, vagyis az iratkezelési szabályzatok, irattári tervek véleményezésére, az iratkezelési folyamat és az iratselejtezések ellenőrzésére, az irattáros képzés segítésére. Másrészt erősödött, intézményesebb lett a tudományos munka és a közművelődési tevékenység. Eltérő mértékben ugyan, de valamennyi levéltár kivette részét az ezzel kapcsolatos munkákból tudományos kiadványok megjelentetésével, kiállítások rendezésével, népszerűsítő előadások tartásával, levéltár-látogató csoportok fogadásával, évfordulókra készült másolatgyűjtemények összeállításával.

A rendszerváltozás után az önkormányzatokról szóló 1990. évi XL. törvénnyel, majd az önkormányzatok tulajdonáról és hatásköréről szóló törvények következtében a tanácsi levéltárak egyszerűen önkormányzati levéltárakká váltak. Fontos volt, hogy a törvény széles körben biztosította a települési önkormányzatok intézmény-fenntartási és alapítási jogát.

Az 1991. évi LXXXIII. törvény megszüntette a pártarchívumi hálózatot úgy, hogy az 1948-tól 1989-ig fennállt volt állampártok (Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Szocialista Munkáspárt) iratanyagát állami tulajdonná nyilvánította. A megyei archívumok anyagát – a Kommunista Ifjúsági Szövetség és más szervezetek iratait is beleértve – a megyei önkormányzati levéltárak vették át, így a hajdú-biharit is 1992-ben.

A levéltárak 1990 utáni tevékenységét alapvetően befolyásolták a rendszerváltozás nyomán bekövetkezett közigazgatási átszervezések és két fontos jogszabály: *Az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul*

¹⁵ Nemcsak belföldön erősödtek a kapcsolatok, de 1977-ben szorgalmazták először a nagyváradi és a lublini levéltárral történő kapcsolatfelvételt is az anyagfeltárás és kutatás érdekében.

okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. és A csőd- és végelszámolásról szóló 1991. évi II. törvény. Az utóbbi rendelkezései értelmében a felszámolással és végelszámolással jogutód nélkül megszűnt gazdasági szervek iratait, illetve az 1993. évi törvenymódosítás után a történeti értékű iratait az illetékes általános levéltárban kell elhelyezni. A közigazgatásban átalakuló, megszűnő szervezetektől és a felszámolt, végelszámolt cégektől rövid időn belül nagy mennyiségű iratanyag került be a levéltárakba.

Az éveken át tartó adatszolgáltatás és a kutatók számának emelkedése azt eredményezte, hogy a levéltárak iratkezelés-ellenőrzési és belső feldolgozási munkái jelentősen háttérbe szorultak, súlyos elmaradások keletkeztek. A tudományos kiadványok készítése és a közművelődési tevékenység folyamatossága ugyanakkor nem sérült, hiszen ezek akár otthon is elvégezhetőek voltak.

Az általános levéltárak személyi állománya 1995 és 2000 között 631-ről 658 főre gyarapodott, ami mindössze 4%-os növekedést jelent. (Eközben a levéltári anyag mennyisége 16%-kal, a kutatási esetek száma több mint 40%-kal emelkedett.) A 1996-tól hatályos levéltári törvény és más törvények (pl. a csődtörvény) bővítették a levéltárak feladatkörét, márpedig az 1995. évi létszámok az akkori feladatkörhöz mérten sem voltak elégségesek.

Bár az elmúlt évtizedekben folyamatos, a 90-es években gyorsuló ütemű fejlesztések valósultak meg, s ezeknek köszönhetően a raktárak bővültek, a tárolóeszközök (állványzatok, speciális tárolók, dobozok) korszerűsödtek, betörésvédelmi riasztó és tűzjelző berendezéseket szereltek fel, ennek ellenére döntő változás nem ment végbe a levéltárak raktározási viszonyaiban. Továbbra sem a hosszabb távra szóló és komplex megoldást jelentő levéltári célépületek létrehozása volt a prioritás, hanem szinte mindig az olcsó, de közép- és hosszú távon egyértelműen drágább, a pillanatnyi gondokat éppen csak orvosoló épületadaptálások kaptak zöld utat. 2006-ban a szakfelügyeleti vizsgálatok keretében országosan raktárminősítések kezdődtek, amelynek felmérései arra világítottak rá, hogy szinte kivétel nélkül sok alkalmatlan raktára van az általános levéltáraknak, közülük pedig a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár egyike a leghátrányosabb helyzetűeknek.

2010-re – részben kényszerű költözések miatt – a következő telephelyek és raktárak szűntek meg: a Monti ezredes utca 7. szám alatti, a Fűvészkert utca 4. szám alatt lévő és a Piac utca 20. szám alatti (régii Központ) szervezeti egységek. A levéltár központja a Vármegyeháza utca 1/b.

számú épületben kapott helyet, ami mindenképpen szükségmegoldásnak tekinthető, hiszen a sok kintlévőség átvételére, de még a teljes debreceni iratanyag egy helyen történő összevonására sem adott lehetőséget.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatói:

Komoróczy György (1968-1972)

Gazdag István (1973-1993)

Radics Kálmán (1993-2012)

A levéltár közművelődési tevékenysége

A levéltár az őrizetében lévő levéltári anyagot bemutathatja az érdeklődőknek. Ezt vagy kiállítás formájában teheti meg, vagy szervezett csoportoknak illetve egyéni látogatóknak mutathatja be a levéltárat. Bemutatóterme, kiállítóhelye külön nem volt, így a korábbi összeállított anyagait a települések valamelyikén és gyakran iskolákban mutatta be. Ilyen kiállításai voltak például: Hunyadi Mátyás halálának 500. évfordulója, a reformkori Debrecen, Debrecen szabad királyi város 300 éves évfordulója, 1848/49 és Debrecen, Millenniumi vándorkiállítás, választások a 19-20. században, 1956 vagy az iskolatörténeti kiállítások Debrecenben, Berettyóújfaluban és Hajdúböszörményben. A Vármegyeháza utcai központba való költözés után már lehetőség van kamarakiállításra a bejáratnál, a IV. emeleten és akár a kutatóteremben is.

A levéltár valamennyi egysége lehetőséget biztosít egyetemi és főiskolai hallgatók, általános és középiskolák csoportfoglalkozásainak a levéltárban történő megtartására. Levéltár-látogatási alkalom volt a „Levéltári Nyílt Napok” – egyúttal forrásbemutatók – tartása is, ami gyakran a januári Kultúra Napjához kapcsolódott. A levéltár dolgozói esetenként, felkérések alapján az intézményen kívül is tartanak ismeretterjesztő előadásokat kutatási területükről. Ezek az előadások elsősorban helytörténeti témájúak. A levéltár munkatársai a sajtóban, népszerűsítő kiadványokban rendszeresen írnak ismeretterjesztő cikkeket a levéltári anyagról és a levéltári munkáról, gyakran kapnak meghívást rádió- és tv-szereplésre is egy-egy rendezvény vagy konkrét téma kapcsán.

2012 óta közművelődési tevékenységét az együttműködési megállapodások alapján közösen végezi a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárral, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetével, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetével, a Déri Múzeummal és a Méliusz Juhász Péter Könyvtárral. Ezeken kívül jó kapcsola-

tot ápolunk és kölcsönösen segítjük egymás munkáját a Bihari Múzeummal, a Hajdúsági Múzeummal, a Jósza András Múzeummal, a Báthori Múzeummal, a Debreceni Művelődési Központtal, a Debreceni Akadémiai Bizottsággal és a Debreceni Városi Könyvtárral. A Debreceni Egyetemmel (elsősorban a Történelmi Intézettel) évekre visszanyúló és jelenleg is fennálló kapcsolata van. Közös kiadványokat jelentetnek meg (pl. az úrbéri forrásokat a XVIII. századból), és együttműködve rendeznek konferenciákat (pl. Vármegyék és szabad kerületek I-IV.). A levéltár kiadványaiban lehetőséget biztosít oktatók, Phd-képzésben résztvevők publikációinak közreadásában. A levéltár a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolával három területen alakított ki és tart fenn kapcsolatot: irattárosokat képző tanfolyamokat szervezünk, fogadjuk levéltárlátogatásra, forrásbemutatóra, rendhagyó történelemórára a hallgatókat és a főiskola helyet ad a levéltár rendezvényei egy részének. A Római Katolikus Püspökség könyvtárával-levéltárával közösen pályázott iratok digitalizálására, archiválására, amely munka több éven át folytatódott.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napok: A Levéltári Napokat minden megrendezik a levéltár munkatársai. A helyszín általában változik, de mindig Hajdú-Bihar megyében kerül rá sor, és közös bennük, hogy az első napi programokat, a megnyitót rendszerint Debrecenben vagy Hajdúböszörményben tartják meg.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napok általában valamilyen történelmi esemény köré szerveződnek: a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásának 300. évfordulója, Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója, illetve az 1848/49-es szabadságharc eseményei, a Bocskai-szabadságharc és a hajdúk letelepítésének 400. évfordulója, stb. Volt olyan Levéltári Nap is azonban, ahol a témát nem valamilyen történelmi esemény szolgáltatta, hanem a környező országok levéltárainak bemutatkozására került sor, illetve az adott évben rendezőként fellépő település(ek)hez kötődő valamilyen történelmi eseményről hallhattak előadásokat az érdeklődők. A Levéltári Napok programjának túlnyomó többségét kitevő előadások mellett sor kerül egyéb eseményekre is, mint például: kiállítások megnyitására, a levéltár életében meghatározó szerepet betöltő személyek köszöntésére, a megyei helytörténeti pályázat díjainak kiosztására vagy vetélkedőkre középiskolások részére.

HURO: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár a Magyarország – Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program (2007-2013) keretében pályázatot nyújtott be a „Határon átnyúló digitális közkincs és közös történelmünk bemutatása, szakmai konferenciák szervezése, kiadványok készítése” címmel.

A levéltár életében páratlan lehetőségeket kínált a projekt, amelynek eredményeként korszerű eszközparkkal rendelkezik. Tartalmi programjai sok örömet eredményeztek mind a megvalósításban közreműködőknek, mind a befogadó közönségnek. A történelmi Bihar vármegye írott forrásainak digitalizált feldolgozása, archiválása és elektronikus felületen történő elérhetősége céljából korszerű digitalizáló és archiváló műhelyek lettek kialakítva megfelelő infokommunikációs rendszerrel.

A pályázat keretében a levéltár munkatársai a következő tevékenységeket végezték:

- A „Bihar vármegye gazdaság- és társadalomtörténete, építészeti öröksége a 16-20. században” című konferencia és kiállítás két helyszínen (Debrecen, Nagyvárad) történő megrendezése. A kiállítás vándoroltatása további településekre, úgy mint Székelyhíd, Nagyszalonta, Biharke-resztes és Berettyóújfalu.

- Interaktív vetélkedő lebonyolítása Hajdúböszörményben.
- A tudományos konferencia előadóitól összegyűjtött előadások tanulmány formában megírt változatának 1000 példányos tanulmánykötetben való megjelentetése „Bihar vármegye a múlt időkben. Fejezetek történetéből, népeletéből.” címmel.
- Bihar vármegyét bemutató multimédiás DVD összeállítása és 1200 példányban történő kiadása, mely kiadvány az intézményi és a települési könyvtárakba is eljutott, határon innen és túl.
- Adatbázisok készítése: Bihar vármegye egyházi anyakönyvei, Bihar vármegye vízügyi iratai, Bihar vármegye községi szabályrendeletei, Oklevelek, Kéziratos térképek.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár kiadványai:

1. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve (1974-től);
2. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai (1979-től);
3. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei (1972-től);
4. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Levéltári Dokumentációk (1987, 2009);
5. Hajdú-Bihari Levéltári Füzetek (2010-től);
6. Régió kutatás. Elektronikus tanulmánykötet. (2011-től).

A sorozat jellegű kiadványmunka mellett a levéltár munkatársai természetesen részt vettek egyéb, nem saját kiadású kötetek elkészítésében is. Néhány példa a teljesség igénye nélkül:

- Iratok Bocskai István és kora történetéhez. A Bocskai- szabadságharc 400. évfordulója VI.;
- Hajdú vármegye egyesületi katasztere;
- Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében I-IV.;
- Biharkeresztes és Nyíradony monográfiái;
- a 90 éves Balogh István tiszteletére: Thesaurus Solemnis című emlékkötet;
- a hajdúböszörményi Községi Füzetek.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

2012. január 1-jétől kezdve a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – a többi önkormányzati fenntartású megyei levéltárhoz hasonlóan – újra állami fenntartásba került. Magyarország Kormánya a megyei levéltáraknak a

Magyar Országos Levéltárba történő beolvadásával kapcsolatos intézkedésekről szóló 1107/2012. (VI. 11.) Korm. határozat módosításáról szóló 1327/2012. (IX. 7.) Korm. határozata szerint arról döntött, hogy a megyei levéltárak 2012. szeptember 30-ai dátummal megszűnnek, és beolvadnak az október 1-jén létrejövő Magyar Nemzeti Levéltárba. A megyei levéltár intézményi önállósága megszűnt, a közfeladat-ellátás tartalmi elemei nem változtak.

Az MNL főigazgatója:

Mikó Zsuzsanna (2012-től)

Az MNL HBML igazgatói:

Radics Kálmán (2012-2013)

Szendiné Orvos Erzsébet (2013-tól)

VARJASI IMRE

Érdekességek a Hajdúkerület iratanyagából*

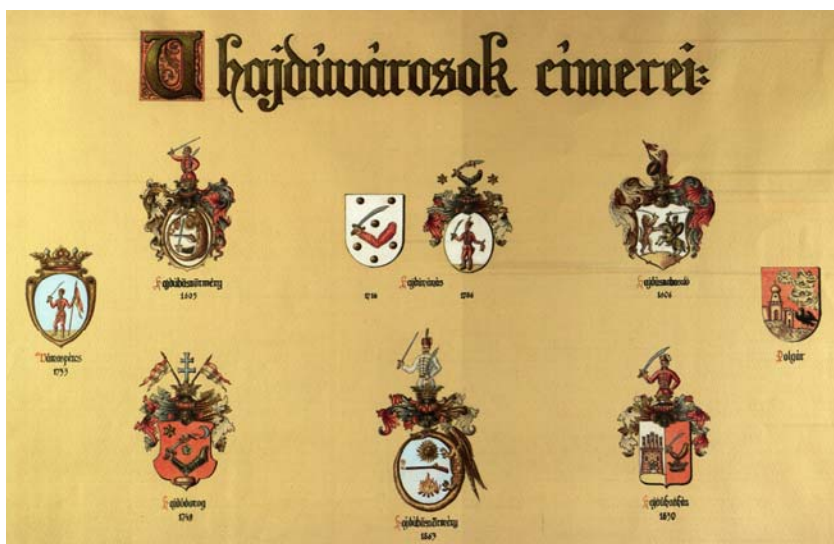

A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára Hajdúböszörményi Fióklevéltára (továbbiakban: Hajdúböszörményi Fióklevéltár) őrizetében található dokumentumok közül kiemelkedik a Hajdúkerület iratanyaga, ezért esett témaválasztásunk ezekre az írott forrásokra, s az azokban található egyedi iratokra. Mielőtt konkrétan a tárgyalt témára térnénk, előtte röviden bemutatjuk, hogy történetírásunk pontosan mit is ért a Hajdúkerület alatt.

A kerület létrejöttét, történetét több jeles kutató is feldolgozta az elmúlt időszakban. Elsősorban Nyakas Miklós történész, más tekintetben Porcsalmy Gyula helytörténet író, illetve Nagy Sándor bíró tanulmányait alapul véve jól kirajzolódik előttünk a Hajdúságon belüli közigazgatási egység múltja.¹ A Hajdúkerület esetében tulajdonképpen egy középfokú törvényhatóságról beszélhetünk, amely a 17. században fokozatosan vált külön Szabolcs vármegyétől, a század végén 1699-ben szerveződött meg, s amely az „öreg”, szabadalmas hajdúvárosokból jött létre.

* Jelen közlés a 2014. évi Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napon tartott előadás írásba foglalt változata.

¹ Vö. Nyakas Miklós: Hajdúkerületi statútumok 1696/8–1844. (Studia Haidonica X. Sorozatszerk.: Nyakas Miklós.) Hajdúböszörmény, 2003.; Nyakas Miklós: A Hajdúkerület kialakulása és korszakai. In: Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 27. Sorozatszerk.: Radics Kálmán.) Debrecen, 2001. 79-92.; Porcsalmy Gyula: Hajdúböszörmény rövid története a Hajdúkerület megszűnéséig. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 3. Sorozatszerk.: Béres András.) Debrecen, 1963.; Nagy Sándor: A Hajdúkerület bíraskodása. In: Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 27. Sorozatszerk.: Radics Kálmán.) Debrecen, 2001. 111-132.; Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszék ítélkezési gyakorlata az ember élete ellen elkövetett bűncselekményekben 1861–1871. In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve X. Szerk.: Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény, 2001. 185-280.

A Hajdúkerületet létrehozó városok

A Hajdúkerület jogelődje volt az 1876-ban a hajdúvárosokból, Debrecen szabad királyi városból, Bihar és Szabolcs vármegyei egykori jobbágyfálvákából és mezővárosokból kialakított Hajdú vármegyének.² „A Hajdúkerület elnevezés hosszú idő alatt alakult ki. A kezdeti időszakban inkább a hajdúvárosok, a hét hajdúváros, később Polgár kiválása után (1717) a hat hajdúváros, latinul oppida haidonica, septem oppidorum Hajdonicalium volt az általános, majd egyre inkább gyakoriabbá vált a hajdúvárosok kerülete, a Hajdúkerület, latinul Districtus Haidonialis elnevezés.” – fogalmaz Nyakas Miklós a kerület kialakulásáról írt tanulmányában.³

² Nyakas Miklós: Hajdú vármegye létrejötte. (Hajdúsági Közlemények 11. Sorozatszerk.: Nyakas Miklós.) Hajdúböszörmény, 1983.

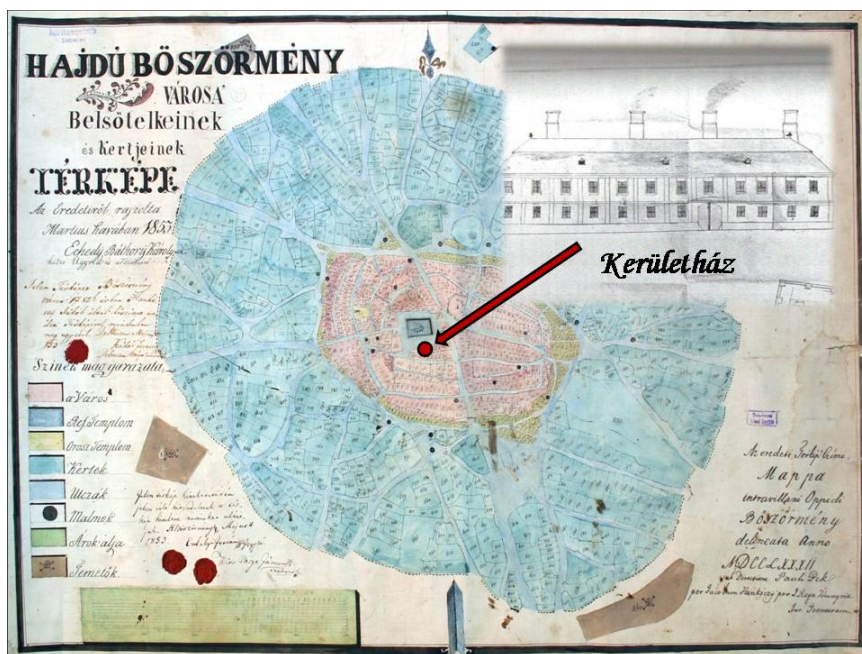
³ Nyakas M. 2001. i. m.

Hajdú vármegye térképe (1894)

Fényes Elek 1847-es „Magyarország leírása” című munkájában a Magyar Királyság szabad kerületeit, így a Hajdúkerületet is a következőképpen azonosította: „*lakosai összesen tesznek egy nemest, s különös portával, saját, a vármegyétől független tisztikarral, országgyűlési székkal és szavazattal rendelkeznek*”.⁴

⁴ Fényes Elek: Magyarország leírása. Pest, 1847.

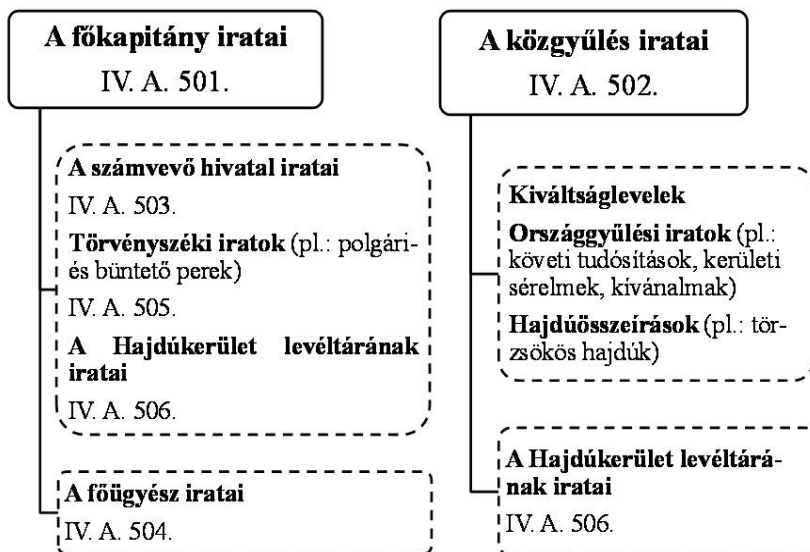
Hajdúböszörmény, a Hajdúkerület székhelye

Közigazgatásilag a Hajdúkerülethez előbb hét, majd Polgár 1717-es kiválásával hat város tartozott, amelyek kezdetben mezővárosok voltak, de az 1870-es évekre kivétel nélkül rendezett tanácsú városokká alakultak át. Székhelye Hajdúböszörmény volt. A kerület városai eredetileg széleskörű önállósággal rendelkeztek, egyenként gyakorolták jogaikat, így a bíraskodást és a pallosjogot is. Mindegyikük élén hajdúkapitány állt, akik közül csak a szokásjog alapján emelkedett ki a legnagyobb városé, Böszörményé. Mellettük eleinte a király által kinevezett főkapitány tevékenykedett. 1699-től viszont már a városok küldötteiből álló közgyűlés szabadon választotta a Hajdúkerület főkapitányát, aki mindenben képviselte a hajdúvárosokat.⁵ A főkapitány elnöklete alatt működő közgyűlés hozott döntéseket a közösség nevében és választotta az országgyűlési követeket. A közgyűlés döntéseit a települések élén álló kapitányok hajtották végre, akiket esetenként hadnagyoknak is hívtak. A városok mindegyikében külön bíróság mű-

⁵ Nyakas M. 2001. i. m.

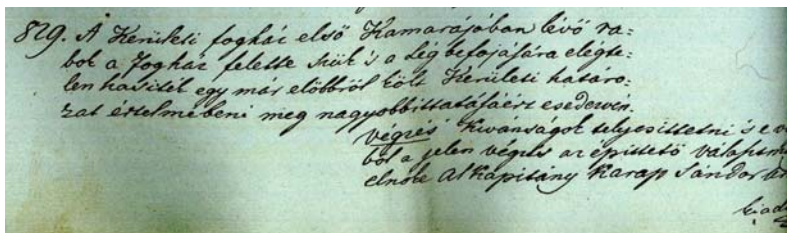
ködött, ahonnan a fellebbvitel közvetlenül a Debreceni Kerületi Törvényszékhez történt. A levéltárban őrzött hajdúkerületi iratanyag szerkezete hűen tükrözi az előbb felsoroltakat.

A Hajdúkerület iratai

Jegyzőkönyvek, nyelvemlékek

földszinti börtönszárnny megépítését is elrendelték az előjárók. Egy korábbi dokumentumból pedig az is kiderül, hogy egykor itt raboskodott az Alföld egyik híres- hírhedt betyárja, Angyal Bandi is.

Közgyűlési bejegyzés 1840-ből, amelyben a szűk, levegőtlen cellákra tett panaszt orvosolják a közgyűlés tagjai

A következőkben egy igazi ritkaságot, nyelvemlékünket is őrző feljegyzést mutatunk be a Hajdúkerület iratanyagából. A magyar bűnözők nyelvéről hosszú évszázadokon keresztül alig készültek feljegyzések. Ismerjük ugyan egy táskából lopó tolvaj nevét: Filetlen Pálét. A „Filetlen” esetünkben az úgynevezett fületlen, visszaeső bűnözőre utaló beszédes név, lévén egyik fülét (neve alapján) már levágták. A feljegyzés 1364-ből való, s Filetlent „szatyorvágó”-ként említi.⁹ Azonban az első tolvajnyelvi szójegyzék csak jóval későbből, pontosabban 1776-ból maradt fent egy – Sóváry Józsefre, Oláh Andrásra, Szabó Miskára és Varga Erzsókra halálos ítéletet kimondó – bírósági per iratai között. Az akasztófára ítélt négy zsvány egy kiterjedt vásári tolvaj-bandát alkotott.¹⁰ A Debrecen és Hajdúböszörmény közötti Mélyvölgyi Csárdában, kedvenc tartózkodási helyükön pedig még segítették is őket, és a csapszék kocsmárosai orgazdaként működtek együtt a bandával.

⁹ Kis Tamás: Zsványnyelvi emlékek Böszörményben. = Hajdúsági Tükör. Kulturális és közéleti magazin, 5. Hajdúböszörmény, 2013. 2. sz. 12-14.

¹⁰ MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 7.

kannak a hajdúkerületi iratanyagban: „Rajzolni” például annyit tett, hogy valaki lopott, „Nagy víz” jelentése sokaság a vásárban, a „Parás” erszény nélküli pénzre utalt a zsebben, míg „Kútazni” a zsebből történő lopást jelentette. Az ellopandó tárgyak megjelölésére is találunk kifejezéseket: a „Gagy” volt az arany, a „Leves” az ezüstpénz.¹³

ZSIVÁNY SZÓK.	
Fejes.	Fej. Ur.
Kucya.	Hajdú.
Vasár.	Működ. hely. a Zsiványtól
Kellantó.	Kajja
Sogor.	Nemes.
Ödög.	Kalat.
Sarel.	Fely.
Pogo.	Köfkenő.
Soparla.	Bor. Palinka.
Megtopánra, Pora.	Meg rőfegedem
Lúfóló.	Pa.
Sur Jardi.	Konvas.
Gaggi.	Arany.
Nagy Víz.	Sokaság a Vásárban
Kút víz.	Reves ember a Vásárban
Zsivány.	Tolvaj.
Pogo.	Köf.
Fejes.	Penz. Gűf.
Komnyik.	Dr. Gűda.
Kút ember.	Kőkör.
Meser.	Idem
Nana Soria.	Makrófa.
Meg fűtőfűk.	Meg rőfű, meg fűtőfű.
Kubi.	Parás
Gucika.	Kuha.
Sorolán.	Lido.
Pakka.	Kuerra.
Palet.	Ar. Ura.
Rajzolni.	Emberet a Vásárban öve fűtőfű

Zsivány szavak jegyzéke 1776-ból¹⁴

A zsiványszótárral kapcsolatban nagyon fontos tényező – és egyben továbbélését is jelentette – egy 1782 elején keletkezett hajdúkerületi irat,

¹³ MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 7.

¹⁴ MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 7.

Annô 1782. Die 17ma Aprilis, sub Se-
dria Diftrictûs Privilegiatorum Oppidorum Haj-
donicalium Cauſarum Criminalium Reviſoria in Oppido Bő-
ſzörmény celebrata, Conſignatio Terminorum, & Vocum, quibus
Fures Nundinales, vulgò 'Sivány, feu Vášári 'Tolvaj, in mutuo
 colloquio, occasione patratorum furtorum uti conſueverunt.

Peculiares Voces Fu- Interpretatio Hunga-
rum nundinalium. rica.

Fejes - - - -	Tifzt Úr.
Kútya - - - -	Hajdú. ('Siványok közt.
Tifztartó - - - -	Második Személly az feő
Rikkantó - - - -	Katsa, vagy Rútza.
Sógor - - - -	Német.
Ördög - - - -	Lakat.
Fasék - - - -	Fély
Lobogó - - - -	Kézkenő.
Topánka - - - -	Bor, Pálinka.
Topánkásodni - - - -	Részegeskedni.
Füftölő - - - -	Pipa.
Szürhordó - - - -	Kondás
Gagy - - - -	Arany.
Nagy Viz - - - -	Sokaság a' Vásárban.
Sivány - - - -	Tolvaj.
Perge - - - -	Kotfi, vágy Szekér
Leves - - - -	Ezüst pénz.

A böszörményi vásári tolvajok nyelvének kinyomtatott szótára 1782-ből

Összegezve tehát elmondhatjuk: a Hajdúkerületben készített zshivány-nyelvi szójegyzékek, melyek a maguk idejében jó szolgálatot tettek a bűnüldözésnek, segítettek egyes ügyek megoldásában, illetve a kihallgatások során érthetővé váltak bizonyos kifejezések, mára a magyar tolvaj-nyelv történetének legértékesebb nyelvemlékeivé váltak.

Boszorkányperek és tortúrák

A következőkben egy másik területre kalauzoljuk az Olvasót a Hajdúkerület iratanyagában, jelesül a „Boszorkányperek világába”: az azokat tárgyaló, illetve a különböző tortúrákat és büntetéseket elrendelő peranyagok dokumentumaiba. Itt jegyezzük meg, hogy a kerület működése idején az egyes városokban továbbra is élt az első fokú bírászkodás, melynek döntései ellen a Hajdúkerület törvényszékéhez lehetett fordulni. Ennek is köszönhető, hogy az elkövetkező peranyagokat a városok irataiból idézzük. Ezekben a dokumentumokban a bírák és ügyészek igen részletesen és a maguk valóságában ábrázolták a vádlottak tetteit, s például a kihallgatási jegyzőkönyveket áttanulmányozva kijelenthetjük, hogy az eljáró hatóság emberei a megfélemlítés mellett sok esetben próbálták csellel vallomásra bírni a vádlottakat.

A legelső ismert eset egy vámospércsi bűnügy, amelyben 1703. január 19-én Tiba Jánosnét bírái fővételre ítélték, mert „*kenyerének nagyobb részét megette, mégis kerítő lett*”. Mivel az ügyész „*ördögséggel*” is megvádolta, elrendelték, hogy „*tüzes fogókkal fogdostassék meg és csapassék feje*”.¹⁸ Az ítéletet a kor szokásainak megfelelően annak rendje és módja szerint a hóhér végrehajtotta, melyért tisztos bérét is felvette a tanácstól.

Egy másik vámospércsi bűnügyben szintén szigorú ítéletet hoztak a bírák. Jelesül Major Borbálát, aki „*maga nyelvével [értelmezésünkben: vallomásával, szerz. megj.], ki ezer tanú előtt, világosan megvallotta maga paráznságát. Mely Isten ellen való tetemes cselekedet*”, ezért 1714. szeptember 12-én „*erős megvesszőztetésre*” ítélték és elrendelték, hogy ennek végrehajtása előtt „*hóhér hozattatván, tortúrával megvallattassék, hogy kiderüljön kik voltak a társai kikkel követte el a paráznságot*”.¹⁹ Ennek részeként a hóhér és segédei tüzes fogókkal kínozták a paráznának ítélt asszonyt, majd a vesszőzés alól sem mentesítették, s végrehajtották az ítéletet.

Az iratokat áttanulmányozva szép számmal találtunk kínzásra utasítást adó bírói végzéseket. A levéltárban csak a vámospércsi, a hajdúböszörményi és a hajdúszoboszlói városi tanácsok közgyűlési jegyzőkönyveibe bejegyzett ítéletekben, Hajdúszoboszló esetében a tanúvallomásokban és a bűnvádi eljárás nyomozati iratai között találhatók tortúrára vonatkozó

¹⁸ MNL HBML V. A. 501/a. 1. k. 364. pag.

¹⁹ MNL HBML V. A. 501/a. 2. k. 7. pag.

utalások. Hajdúnánás, Hajdúdorog és Hajdúhadház ítélkezésével kapcsolatos iratokban nincs tortúra elrendelésére utaló ítélet.²⁰

De mit is jelent maga a kifejezés? A tortúra, mint büntetési gyakorlat az inkvizícióból maradt az utókorra. Az eljárás különböző kínvallatások sorozata volt. Egyébként hazánkban Mária Terézi 1757-ben tiltotta meg a városok pallosjogának gyakorlását, majd 1776-ban a kínvallatást sem engedélyezte, melyet a törvényszékek a tortúra alkalmazására vonatkoztattak, de más kényszerítő eszközöket (pl.: pálcázást, korbácsolást) továbbra is alkalmaztak ítéleteikben. Végül II. József 1791-ben véglegesen megtiltotta a „*kínzó vallatásokat*”. A kínzásnak egyébként az előbb jelzett időpontig tizenegy fokozatát rendelhatték el a törvényszék bírái. Ezek a következők voltak:

„1. ***Bíró általi kínvallatással való fenyegetés, előbb szelíd, majd kemény hangon.***

2. *A hóhér a tortúra színhelyén fenyegeti meg a gyanúsítottat.*

3. *Előkészületek a kínvallatás végrehajtására (a vádlott levetköztetése, kezének, lábának összekötözése, végül pedig a tűznek, a vádlott fedetlen testéhez való közelítése).*

4. *A végtagok és ujjak összeszorítása vékony, de erős zsineggel.*

5. *Nyújtólétrára fektetés, vagyis a test és a végtagok erőszakos nyújtása.*

6. *Tüzes vassal való égetés.*

7. *Az ujjak préselősatuba történő helyezése, ugyanakkor éles vas behelyezése a nyelv alá.*

8. *A test égetése gyertyával, szuokkal vagy szalmával.*

9. *A leborotvált fejbőrre jéghideg víz lassú csöpögtetése.*

10. *A test forró fémmelel, vagy szuokkal történő megégetése.*

11. *A lábszárak éles, hegyes fogazatú vassal való összehúzóztatása (pl. spanyolcsizma).”*

A fokozatok azonban nem voltak egységesek, alkalmazták például a következő négy módszert is: 1. hüvelykszorító, 2. spanyolcsizma, 3. megkötözés, 4. égetés. Azt, hogy a vádlottnak hány fokozatot kellett kiállni, minden esetben a bíróság szabta meg. Valójában tehát a tortúra egyfajta vádbizonyítási szereppel bírt, azért került alkalmazásra, hogy a gyanúsított minden vádat beismerjen.

A hajdúböszörményi tanács közgyűlési jegyzőkönyveiben ismereteink szerint egy olyan ítélet található, amely a tortúra elrendeléséről is rendelkezett. Mező Jánost lopás és orgazdaság miatt 1709. október 23-án „fel-

²⁰ MNL HBML HbFl IV. A. 505 /e. 1–111. cs.

akasztásra” ítélték, ennek végrehajtása előtt azonban tettestársai „kivallására” hóhér által „erős megkínóztatását” rendelték el. A tortúrában szokásos fokozatokból a harmadiknál már vallott az elítélt.²¹

1724. május 3-án Gyarmati Gergelyné ítélték megégetésre, mert elle ne az ügyész „világosan bizonyította tanúkkal, akik közül a hatodik szemével látta boszorkányságát”, a többi tanú pedig igazolta a „vesztésből és bűvölésből, bájolásból történt cselekedeteit, vesztését és gyógyítását”. Az ítélet végrehajtása előtt „társai megvallása végett” a bíró tortúrárt rendelt el.²²

Hajdúszoboszló város ügyésze 1750. szeptember 24-én Tóth György-né ellen azért emelt vádat, mert „az elmúlt esztendőben hol kvártélyos németekkel, magyar katonákkal és egyebekkel, hol éjszaka, hol nappal, hol jászolban, hol házban, hol egyebütt paráználkodott”. Indítványozta, hogy amennyiben a vádlott a tanács színe előtt nem ismerné be gonosz cselekedeteit, „minden haladék nélkül adassék mindjárt hóhér kezébe és kinoztassék, süttögettesék, lajtorja fogakra vonattassék, kötéllel csigáztassék, spanyolcsizmába verettessék, haja elborotváltatván szurokkal és hideg vízzel csepegtessék, egyszóval minden kinokkal gyötretessék. Azután hóhér által feje vétessék. Míg ez meg nem lenne, az alsó tömlőbe vettessék és erős áristomban tartassék”.²³ A büntető tanács az ítéletet végül hosszú idő elteltével csak 1754. június 15-én hozta meg, mely szerint a vádlottnak „sokakkal való paráznaságra célzó gonosz cselekedetei bővséggel bebizonyítottak”. De magát „a parázna cselekedetet valósággal nem látta” egyik tanú sem, a vádlott pedig tagadta annak elkövetését, „így kétséges, véghez vitték-e azt, vagy nem. Ám azért, hogy paráznaságra célzó cselekedeteiért büntetlen ne maradjon”, a tanács huszonöt korbácsütésre ítélte azzal, hogy az ütések alatt kérdezzék meg, „s ha a tagadásban álhatosan megmarad, a 25 korbács ütés büntetésébe tudódik”. Magyarán a feje vétetése helyett „csak” a korbácsolás maradt.

²¹ MNL HBML HbFl V. A. I/a. I. k. 121. pag.

²² MNL HBML V. A. 402/a. 2. k. 47. pag.

²³ MNL HBML V. A. 402/n. I. k.

Büntetőper alkalmával lefoglalt, hamisított pecsétnyomó lenyomata

Természetesen a Hajdúkerület és a hajdúvárosok iratanyagában számtalan más értékes, a kutatók számára nélkülözhetetlen forrás található. Azok, akik a Hajdúság, a hajdúk történetét kutatják, a törvényhozásról, a büntetőbíráskodásról és a szabad kerületekről készítenek tanulmányokat vagy nyelvi emlékeinket keresik, biztosan megtalálják a számukra fontos iratot. Más tekintetben pedig további érdekességeket is őriz a kerületi iratanyag, mert például honnan tudnák arról, hogy 1849. április 22-én Dembinszky Henrik, a honvédsereg fővezére Hajdúböszörményben járt, ha nem az egykori kerületi fogatoskönyvből vagy abból, hogy az egyik csapláros városi utalványt kapott, mely szerint „*Sándor kocsisnak*”, aki „*Dembinszki nagysága után várakozott, bort kellett kiszolgáltatni*”.²⁴

²⁴ MNL HBML HbFl V. B. 44/b. 1. d.

A HONISMERETI PÁLYÁZAT NYERTES DOLGOZATA

KANYUK PETRA

Hányattatott szoborsors. A debreceni Tisza-szobor története.

Bevezetés

A témaválasztás okai

A debreceni Tisza István-szobrot több okból választottam pályamunkám témájául. Egyrészt tanulmányaimat a Debreceni Református Kollégium Általános Iskolájában kezdtem, amelynek gimnáziumába járt a neves politikus is, ráadásul tevékeny szerepet játszott¹ a Debreceni Egyetem létrehozásában, amely intézmény jogi karának immár második éve vagyok hallgatója. A személyes elemeken túl Tisza ellentmondásos alakja is fő oknak bizonyult. Főleg azért, mivel személye és politikája korszakonként eltérő megítélést kapott, ezek a változások pedig nagy hatást gyakoroltak az őt ábrázoló emlékmű sorsára is. Ez a tény a téma kutatása terén egyrészt a forráshiány² miatt nehezebb helyzetet eredményez, másrészt egy rendkívül izgalmas munkának ad lehetőséget, mivel a szobor sorsa egészében (feltehetően a fenti okokból) még nem került feldolgozásra.

Mivel a szobor sorsát három fontos esemény határozza meg, történetének vizsgálatát is három lépésben végzem, leírva a Tisza-emlékmű felállítását, ledöntését, majd újraállítását. A feldolgozás nem lenne teljes a Tisza Istvánról alkotott – korszakonként különböző – képek vizsgálata nélkül, így minden szakaszt ezzel nyitok. Elsőnek tehát ismertetem Tisza István megítélését az ellenforradalmi rendszerben, majd rátérek a szobor felállításának folyamatára, feltárva az előkészületeket lebonyolító Tisza István- emlékbizottság létrejöttét és munkáját, végül a mű felavatását.

¹ Ezt jelzi az is, hogy az egyetem 24 évig (1921-1945) viselte nevét (ld. később).

² Gondolok itt például a szocializmus korára, mikor Tisza nevét úgymond „kitörölték” a magyar történelemből (ld. később a szobor ledöntésénél), ennél fogva kevesebb a rendelkezésre álló forrás is.

Ezt követi a Tisza-kép alakulásának ismertetése a második világháború utáni, illetve az elkövetkező szocialista időszakban, végül a szobor ledöntése zárja a szakaszt. Jellege miatt ennek leírása lesz a legrövidebb, ellentétben a ledöntés és újraállítás között eltelt idővel, amely a leghosszabb a szobor történetében.³

Így érkezünk el a harmadik szakaszhoz, a szobor újrafelállításának tárgyalásához. Az elsőhöz hasonlóan az események itt is hosszabb előkészületekkel kezdődtek, különböző elképzelések formálódtak a szobor elhelyezéséről, melyek tükrözik a Tiszáról továbbélő vélemények sokszínűségét. Ahhoz azonban, hogy a Tisza-szobor történetét megértsük, elengedhetetlen magának Tisza István alakjának a felvázolása, így dolgozatomat az ő elképzeléseinek, valláshoz, Debrecenhez és az egyetemhez való viszonyának rövid ismertetésével kezdem.

A kutatásban főképp levéltári és könyvtári helytörténeti forrásokat (pl. egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, évkönyvek, a Tisza-emlékbizottság adatai és feljegyzései) dolgoztam fel, a szakaszok vázainak építésekor azonban a Tiszával összefüggő szakirodalomra, korabeli sajtóanyagra is támaszkodtam.

Tisza István alakja, politikai pályája és nézetei

Tisza István 1861-ben⁴ született Pesten, ahol a családfő, Tisza Kálmán⁵ politikai elfoglaltsága miatt tartózkodott az egyébként Geszten⁶ (akkori Bihar megye) élő család.⁷ Előbb a debreceni Református Kollégiumban tanult,⁸ majd – nagyon fiatalon – Berlinben és Heidelbergben hallgatott jogot és közgazdaságtant. Egyetemi tanulmányait Budapesten

³ Mivel a szobor mindössze 19 évig állhatott a helyén, az újrafelállításra azonban 55 évet kellett várni.

⁴ Pontos születési dátumát tekintve megoszlanak a szakirodalmi források adatai: április 8. (Pölöskei Ferenc: *Tisza István*. Bp., 1985. 14.); április 22 (Tökéczki László: *Tisza István eszméi, politikai arca*. Győr, 2000. 7.) április 23. (Romsics Ignác: *Tisza István*. Debrecen, 2000. október 25. 7.)

⁵ Jókai a Kőszívű ember fiainak főhőseit, a Baradlayakat főleg a Tiszáról mintázta. Tisza Kálmán 1849-ben Debrecenben segédfogalmazóként szolgált, László pedig (Kálmán testvére) huszárhadnagyként harcolt a honvédhadseregben. Romsics: i. m. 7.

⁶ 1. sz. melléklet: A geszti Tisza-kastély akkor és most.

⁷ Tökéczki: i. m. 7.

⁸ Ld. később részletesebben Debrecenhez fűződő kapcsolatának tárgyalásakor.

fejezte be, ahol – már 18 évesen – államtudományi doktorátust szerzett.⁹ 1883-ban vette feleségül másod-unokatestvérét, Tisza Ilonát.

Politikai pályáját 1886-ban kezdte, amikor apja, az ekkor már miniszterelnökké választott Tisza Kálmán által irányított Szabadelvű Párt színeiben képviselővé választották. 1918-as haláláig folyamatosan¹⁰ képviselői, 1903 novemberétől 1905 tavaszáig, majd 1913-tól 1917-ig miniszterelnöki, 1913-ban rövid ideig képviselőházi elnöki tisztséget viselt. Tisza István a huszadik század eleji Magyarország legismertebb és leginkább vitatott politikusa volt.¹¹ Alig akad más olyan a magyar mezőnyben, akinek tettei, eszméi és egyénisége még életében olyan reakciókat váltottak ki környezetéből, mint az ő esetében: „a többség gyűlölte, de akik szerették, azok a rajongásig tisztelték.”¹² Nem lenne könnyű ítéletet mondani felette vagy elemezni világnézetét és nekem nem is ez a szándékom. Politikai elgondolásának csak azon lényeges elemeit szeretném kiemelni, amelyek nélkülözhetetlenek a róla kialakult kép vizsgálatánál. A sort meggyőződésének egyik legmeghatározóbb vonásával, a „korra jellemző liberális színezetű konzervativizmussal”¹³ nyithatjuk. Ez alatt azt kell értenünk, hogy a társadalomban fennálló különbségeket természetesnek tartotta, és hitt abban, hogy az ország sorsa a történelmi osztályok vezetőkéességén múlik, míg a magyar parasztság és munkásság zömét nem tekintette érettnek arra, hogy a politikai életben választójoggal felruházva egyenrangú félként szerepeljen.¹⁴ Politikai és társadalmi reformoktól való merev elzárkózásával számtalan ellenséget szerzett.¹⁵ A Tisza-ellenes ellenzék akkora volt, hogy jó része csak az eltávolításában formált azonos véleményt.¹⁶

Konzervatív beállítottságából következően a vallás és a nemzeti eszme szent volt számára. Az új irányzatokkal szemben, amelyek ezeket bírálni

⁹ A budapesti egyetem 1915-ben a jog, a debreceni egyetem 1917-ben a teológia diszdzoktorává avatta.

¹⁰ Egy fél évtizedes periódustól eltekintve. Romsics: i. m. 7.

¹¹ Vermes Gábor: *Tisza István*. Bp., 2001. 9.

¹² Prohászka László: *Szoborsorsok*. Bp., 1994. 96.

¹³ Romsics: i. m. 7.

¹⁴ Vermes Gábor: *Tisza István, mint ember*. Debrecen, 2000. október 25. 8.

¹⁵ Tisza István élete rendkívül szorosan összekapcsolódott a politikával. Befolyásának (apjával ellentétben, aki szívesen járt társaságba - híres tarokk - partik) nem nyájas személyisége, inkább meggyőződésének ereje és következetessége volt a fő forrása. Politikai társai inkább tisztelték, mintsem szerették, így keletkezett róla az a kép, hogy puritán és zord ember volt. Uo.: 8., Uő.: *Tisza István*. 9.

¹⁶ Tökéczki: i. m. 248.

merészelték, könyörtelen harcot hirdetett.¹⁷ Ellensége volt minden olyan politikai irányzatnak is, amely az ország békéjét veszélybe sodorhatta. Minden kérdésben, legyen az a polgárosodás vagy más modernizáció, a hosszú időtartamú és organikus változások híve volt, melyek a hit és a tudomány, az egyén és a közösség, a nemzet és az emberiség egyensúlyában valósulnak meg.¹⁸

A kor legtöbb feszültségét hordozó és az ország jövőjére nézve legveszélyesebb problémákról is markáns véleménnyel rendelkezett. Nemzeti-ségi politikája viszonylag engedékeny volt,¹⁹ bár mindkét fél számára megfelelő megoldást (ha létezett ilyen egyáltalán) ő sem talált. Ausztria és Magyarország viszonyát (melyet az 1867-es kiegyezés helyezett új alapokra), sokaktól eltérően nem lazítani, hanem erősíteni akarta.²⁰ Számára a dualista monarchia jelentette az egyetlen reális magyar biztonsági garanciát,²¹ ennek fenntartásáért foggal-körömmel harcolt, éppen ezért a Béccsel szembeni függetlenedést olyan „nemzetgyilkos” politikának gondolta, mellyel szemben az antiparlamentáris eszközök alkalmazását is megengedhetőnek tartotta.²²

A háborút – legalábbis kezdetben – ellenezte, benne mindenképp a dualizmus végét látta.²³ Ehhez vezet egyrészt az esetleges győzelem,²⁴ de

¹⁷ 1911-ben ellenük alapította a Magyar Figyelő című politikai folyóiratot, amelybe néha még ő maga is írt cikket Rusticus álnéven. Romsics: i. m. 7.

¹⁸ Tökéczki: i. m. 250.

¹⁹ Vermes: i. m. 9.

²⁰ Tiszát ellenfelei gyakran (és tévesen) vádolták azzal, hogy teljesen kiszolgálja az osztrák dinasztikus érdekeket, holott a dinasztiahoz nem kötötte semmilyen érzelmi azonosulás, meggyőződésében észérvek vezérelték. Tökéczki: i. m. 214, 217.

²¹ Tisza erről már 15 évesen is határozott véleménnyel rendelkezett: „Sokkal jobban szeretném, ha Magyarország, mint különálló alkotmányos királyság... saját érdekeinek kielégítésén dolgozhatna, de a jelen nemzetközi viszonyok közt mindenkinek be kell azt látnia, hogy a magyar nemzet... csak, mint az Osztrák – Magyar Monarchia egyik fele tarthatja fenn magát.” Romsics: i. m. 7.

²² Ld.: zsebkendőszavazás, 1904. november 18. A házszabályt puccsszerűen megváltoztatta, hogy letörje az obstrukciót és keresztülvihesse a véderőjavaslatot, mellyel a birodalom katonai erejét kívánták növelni. Ez azonban az ellenzék heves tiltakozásához, majd választási győzelméhez vezetett (1905).

²³ Tisza jó-barátjának, Teleszky János pénzügyminiszternek a véleménye jól festi le a helyzetet. „Tisza mindent elkövetett, hogy megakadályozza a háború kitörését s mikor kitört, minden erejét megfeszítette, hogy elkerüljük a leverést, mert tudta, hogy az egyik is, másik is Magyarország és a monarchia veszét jelenti.” Idézi Tökéczki: i. m. 226.

²⁴ Egyrészt az újabb szláv területek bekebelezése magával vonná a Monarchia trialisztikus átalakítását, de tartott attól is, hogy a konfliktust Románia Erdély megszállására fogja felhasználni.

ugyanúgy a vereség is, amely végképp megpecsételi a birodalom és azon belül a történelmi Magyarország sorsát is. A világháború kitörése Tisza Istvánt a korábbi szűkös mozgásteréhez képest is kényszerpályára állította.²⁵ Végül mégis a háború „jelképévé” vált, szemléletét saját nyilatkozatából érthetjük meg a legjobban: *„Itt is azt mondom tehát: igenis olyan magyar nemzetre van szükség, amely a konfliktusokat parancsoló szükség nélkül nem idézi fel, de ha a konfliktusokba beleszorított, akkor menjen el a golyóig és az akasztófaig.”*²⁶

A háború elvesztését katasztrófaként élte meg. 1918. október 17-ei parlamenti kijelentését – *„ezt a háborút elvesztettük”* – nemcsak a hadsereg harcára, hanem saját küzdelmére is vonatkoztathatjuk.²⁷ *„Amit ezután mondott és tett – emlékezett egy szemtanú -, az egy ébren-alvó, félhalott, világból eltávozott ember reflexmozdulata volt.”*²⁸ 1918. október 31-én, máig is tisztázatlan körülmények között fegyveres katonák budapesti villájában kioltották életét, mellyel egy korszak véget ért.

Tisza István vallási kötődése, kapcsolata Debrecennel

Amint azt már korábban említettem, Tisza István gimnáziumi tanulmányait a debreceni Református Kollégiumban végezte,²⁹ pontosabban – a kor szokásai szerint az első hat osztályt magántanulóként végezte, a továbbiakban pedig már rendes diákként vizsgázott.³⁰ Épphogy tizennégy éves lett, mikor megszerezte érettségi bizonyítványát.³¹ Kollégiumi ta-

²⁵ Bár a status quo feltétlen fenntartásának híve volt, kényszerűen Németországhoz volt kötve, amely ország a világ status quo- jának megváltoztatására törekedett. A kialakult helyzetben végül a Monarchiának, hogy biztosítsa balkáni pozícióját – amelyre Szerbia meggyengítése miatt volt szükség - be kellett lépnie a háborúba. Tökéczki: i. m. 224, 225.

²⁶ Idézi Tisza István néhány gondolatát egyik parlamenti beszédéből. Stefka István: *Golyóig és akasztófaig*. Magyar Nemzet, 2007. február 3. 35.

²⁷ Romsics: i. m. 7.

²⁸ „Mindenkori újakra készül...” Az 1918/19-es forradalmak irodalma. (Szöveggyűjtemény. Szerk.: Farkas József) Bp., 1959. 50.

²⁹ 2. sz. melléklet: Tisza István debreceni jogász korában.

³⁰ Nevelője a Kollégium egyik jeles tanára, Géresi Kálmán volt, akivel mindvégig bensőséges viszonyt ápolt. Fiatalkorában még az írása is mesterére emlékeztetett, de sokat elárul az is, hogy bár Tisza a környezetével szemben sosem ontott bókokat, Géresihez írt leveleiben sosem mulasztja el a kellő alázatot. (Bizonyítja ezt az is, hogy leveleit egy fennmaradt kivétellel „hálás”, illetve „szerető” tanítványként írja alá.) Szentpéteri Kun Béla: *Tisza István ifjúkori levelei*. In: Tisza-émlékkönyv: Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Debrecen, 1928. 45-46.

³¹ Géresi Kálmán feljegyzéseiből megtudhatjuk, hogy *„vizsgálatait Debrecenben mindig egyformán kitűnő eredménnyel és mindig szülei és nagypapja jelenlétében tette le”* valamint

nulmányai, a megváltozott életvitel azonban nem tüntette el életéből a református vallás jelenlétét, épp ellenkezőleg. Ameddig a család pontos története visszavezethető, ősei szinte kivétel nélkül mind egyházi tagok voltak, egyházi közpályán való működését pedig ő is nagyon korán megkezdte. Már huszonhárom évesen a Nagyszalontai Református Egyházmegye gondnoka lett,³² később pedig a Máramaroszigeti Református Líceum és a Dunántúli Református egyházkerület főgondnoka, valamint a Magyar Protestáns Irodalmi Társulat elnöke. Egyházi tevékenysége szorosán összekapcsolódott közéleti szerepvállalásával. Munkáját és életét az a – XVI. századi reformáció idején kikristályosodó – gondolatiság jellemezte, hogy minden ember kötelezettsége az Istentől kapott tehetségét a köz javára felhasználni.³³ A keresztény felekezetek, egyházak közötti együttműködést hirdette: „*Teljes önérzettel és büszkeséggel bevallom, hogy én a vallásomnak mindenkor buzgó és odaadó híve voltam, és éppen ezért tisztelettel viseltetem minden más ember vallásos meggyőződése iránt...*”³⁴

A Debreceni Egyetem gyökerei

Mielőtt rátérnék Tisza István és a Debreceni Egyetem kapcsolatára, szólnék pár szót annak gyökereiről. A Debreceni Egyetem bölcsője a város Református Kollégiuma volt, amely a XVI. századtól kezdve megszakítás nélkül³⁵ biztosította Debrecenben a felsőfokú oktatást, és amelynek akadémiai szintű tagozataiból alakultak ki a későbbi egyetem fakultásai. Az 1912-ben alakult állami egyetem alapjaiba beleépültek a Kollégi-

első hat osztályt 4 év alatt végezte (tehát két olyan iskolai év is volt, amelyben két-két osztályt végzett), majd „*magántanulóból nyilvánossá lett (...) és mint 12 éves mult fiu kezdte járni a VII. osztályt*”. Tisza István *a debreceni ref. gimnáziumban*. Debreceni Független Ujság, 1921. június 5. 6.

³² A Nagyszalontai Református Egyházmegye gondnoki tiszte négy nemzedéken át apáról fiára szállt: László, Lajos, Kálmán, István. Gaál Botond: *A református Tisza István és a Debreceni Egyetem*. Confessio, 25. 2001. 1. sz. 101.

³³ Bölcskei Gusztáv: „*Vallásomnak odaadó híve voltam*”. Debrecen, 2000. október 25. 9.

³⁴ Idézi Bölcskei: uo.

³⁵ Pontosabban a főiskola alapítási éve 1550-re tehető, majd 1660-ban veszi fel a Kollégium nevet. A debreceni Református Kollégium nem bírt ugyan egyetemi ranggal, de mégis azt mondhatjuk, hogy annak szellemi vonzerejével rendelkezett. Ebben az időszakban Debrecen volt a Tiszántúl szellemi és tudományos életének centruma. Tóth Ágnes: *A debreceni felsőoktatás történetének levéltári forrásai*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX. Szerk.: Radics Kálmán. 2002-2003. 379.

um „gránitkövei”,³⁶ így a százéves Debreceni Egyetem méltán tekintheti magát a Kollégium örökösének.³⁷

Gimnáziumi évei bizonyára mély nyomot hagytak Tiszában, Tóth Istvánhoz, egykori debreceni iskolatársához írt levelében így fogalmaz: „*Bizony most sokat gondolok a debreceni napokra... sok emlékem köt engem Debrecenhez s a kollégiumhoz. Első próba volt ez a számomra az életben, mely mint minden kezdet, gyakran nehéz volt.... Először itt láttam az embereket olyanoknak, milyenek azok a valósággal.*”³⁸

Valószínűleg ez a vonzalom és a Kollégium kulturális értékeinek megbecsülése vezette 1911-ben, amikor intenzívebben bekapcsolódott a harmadik Magyarországon felállítandó egyetem körüli mozgalomba.³⁹ 1911. október 28-án Tisza részt vett abban a debreceni küldöttségben, amely az egyetemalapítással kapcsolatos megállapodásokat kívánta véglegesíteni gróf Khuen-Héderváry miniszterelnöknél és Zichy János kultuszminiszternél. A megbeszélés során Tisza hallgatott, majd végeztével egyedül maradt a miniszterekkel. „*Kétségtelenül ekkor dőlt el végleg, hogy az egyik új egyetem Debrecené lesz.*”⁴⁰ Mint a képviselőház elnöke, Tisza közvetlenül befolyhatott a terv megvalósulásába. 1912-ben a nagy politikai zavarok és a június 4-én kitört országos sztrájk után az új egyetemek felállítása volt az első törvényjavaslat, amelyet mint elnök letár-

³⁶ Baltazár Dezső püspök fogalmazásában. A Debreceni Egyetem története 1912-2012. Szerk.: Orosz István – ifj. Barta János, Debrecen, 2012. 11.

³⁷ Annál is inkább, mivel a Kollégium kiváló tanáregyeníiségekkel rendelkezett (volt olyan időszak, amikor a Kollégium tanárai közül kilencen voltak a Magyar Tudós Társaság tiszteleti vagy rendes tagjai) akik később az Debreceni Tudományegyetemen tanítottak. Továbbá 1912-ben, az új egyetemek felállításáról szóló törvény alkotásának évében már 24 tanszék működött a debreceni Református Kollégium akadémiai tagozatán, ami a tanári munkaerő mellett szintén jó alapot teremtett az egyetem kiépítéséhez. Tóth: i. m. 380.

³⁸ A levelet 1875 végén vagy 1876 elején írta, mikor jogi tanulmányait végezte Budapesten. Tóth István lesz mellesleg a jövődöbeli egyetemi klinikák építője. Szentpéteri Kun Béla: *Tisza István ifjúkori levelei.* i. m. 54-55.

³⁹ Tisza szeptember 14-én, már, mint a képviselőház elnöke, így nyilatkozott egy értekezleten: „Életem egyik legnagyobb élményének tekinteném, ha Debrecenben, ahol fiatalkori tanulmányaimat végeztem, egyetem állíttatnék fel.” Verzár Frigyes: *Tisza és a debreceni egyetem.* i. m. 6.

⁴⁰ Kaplonyi György: *Debreceni ércemberek, márványnévjegyek: Színes tanulmányosorozat Debrecen összes műemlékeiről.* Debrecen, 1943. 123. Valamint ezt a megállapítást olvashatjuk a korabeli sajtóban is: „mindenki tudta, hogy a kormány a vetélkedő városok, Kassa, Szeged, Temesvár közül azért választotta... Debrecen, mert gróf Tisza István a nemzeti munkapárt vezére, úgy látta jónak, a magyar nemzeti művelődés, magyar szellemi haladás érdekében...”. *Ki kérte és ki adta Debrecennek az egyetemet?* Debreceni Független Ujság, 1921. június 5.4.

gyaltat.⁴¹ Az egyetem érdekében folytatott tárgyalások érdemét másokra hárította, neve még az egyetem alapítási aktái között sem szerepel.⁴²

Mint hogy a budapesti tudományegyetemet alapítójáról, Pázmány Péterről szándékoztak elnevezni, 1920 decemberében Barabási Kun József jogászprofesszor kezdeményezte, hogy a debreceni egyetem az egyetem is a létrejöttében elvülhetetlen érdemeket szerzett néhai miniszterelnöknek, Tisza Istvánnak a nevét viselje. Az akkori rektor, Pokoly József (aki maga is Tisza hívei közé tartozott) felkarolta az ötletet. Miután az indítványt mind a négy kar, mind az Egyetemi Tanács⁴³ elfogadta, a kérészt felterjesztették a kormányzó elé. 1921. április 11-én a kormányzó megadta az engedélyt, június 5-én⁴⁴ pedig megtartották a névavatást. Az eseményeket a sajtó is figyelemmel kísért. Egy cikk szerint a Tisza-kultusz Debrecenben már eddig is nagy méreteket öltött, és „a nagy magyar férfiú az eszményien magyar és eszményien kálvinista férfi emléke nem található volt nagyobb, önzetlenebb és szeretettel teljesebb ápolásra, mint Debrecenben...”⁴⁵ Hasonlóan elismerően fogalmazott Verzár Fri-

⁴¹ Verzár: i. m. 7.

⁴² Idézve Tisza 1914. október 2-ai táviratát: „Nagyságos rektor Úr! Fogadja és tolmácsolja, kérem, szíves megemlékezésükért hálás köszönetemet. Boldog vagyok, hogy a debreceni egyetem életre-keltésének nagyművében némi részt vehettem.” Kaplonyi: i. m. 122.

⁴³ Az ET kimondja: „egyetemünk az egyetem létrejötte körül annyi érdemeket szerzett nagy férfiúnak, a magyar nemzeti eszméért vértanúhalált halt gróf Tisza István nevére neveztesék el.” Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) Az Egyetemi Tanács 1920-1921-es jegyzőkönyve. (Debrecen, 1921.) 1921. január 28-ai ülés.

⁴⁴ Az ünnepélyre meghívták a „Főméltóságú Kormányzó Urat, a kormányt, a nemzetgyűlést, a testvéregyetemet, a M. tud. Akadémiát és Kisfaludy Társaságot, az Országos Tisza István Emlékbizottságot, az egyházi, polgári és katonai helyi hatóságokat, a szomszédos törvényhatóságokat, Tisza István családjának tagjait végül pedig azokat a tényezőket, akiknek egyetemünk létrejöttében szerepe volt. Az ünnepély helyéül az orvostud. (klinikai) felvételi épület nagytervét jelölte ki.” A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1920-21. tanévről. (Debrecen, 1921.) 45. Az ünnepély lefolyásáról az ET ülésén is beszámoltak, mely szerint az a fent említett közönség előtt, „programm szerint folyt le”. DEENK Az Egyetemi Tanács 1920-1921-es jegyzőkönyve. 1921. június 6-ai ülés.

⁴⁵ A sajtó az egyetem fellépését is minősíti: „Annak a mozgalomnak, amely a forradalmak után a közelmúlt legnagyobb államférfia emlékének és szellemének a magyar szívekbe plántálása iránt egész Magyarországon megindult, egyik mérföldkövét rakta le a DE tanácsa...”. „Tisza Egyetem”re változtatja nevét a debreceni egyetem. Debreceni Független Ujság, 1921. február 6. 2. A lapban további cikkek is szólnak az eseményről: „A Tisza István-egyetem névadó ünnepe elsőrangú országos eseménynek ígérkezik”, A Tisza-egyetem névavató ünnepe. Ez utóbbiak alapján felvázolható az ünnepség tervezett programja. 1.: Himnusz a katonazenekar és kollégium kórusa előadásában 2.: Dr. Pokoly József rektor beszéde 3.: gróf Bethlen István miniszterelnök beszéde 4.: dr. Vass József vallás és közoktatásügyi

gyes is tanulmányában: „*Nagy intézmények névadójuk nevét azért viselik, mert mint politikus, uralkodó, vagy adományozó maradandó erkölcsi, vagy anyagi áldozatokat hozott létesítésükért. A mi egyetemünk Tisza István nevét azonban nemcsak ezért írta fel kapujára, hanem az programmot és ideált is jelent számunkra.*”

Az egyetemi Tisza-kultusz a névavatás után sem lankadt. Tisza emlékére 1921-et követően évente gyászünnepélyt rendeztek az államférfi születésnapján.⁴⁶ Az egyetemen – ugyancsak a jogi kar javaslatára – Tisza István ereklyemúzeumot is felállítottak.⁴⁷ 1921-től pedig létrejött a Tisza István Tudományos Társaság két szakosztállyal (szellemtudományi és orvos-természettudományi), a tudományok ápolására és művelésére.⁴⁸

miniszter beszéde 5.: dr. Kun Béla beszéde 6.: testvéregyetemek 7.: egyetemi ifjúság beszéde 8.: Szózat.

⁴⁶ Vagyis április 22-én, ld. a dolgozat elején szereplő lehetséges dátumok között.

⁴⁷ „mozgalom indítása a gróf Tisza Istvánra vonatkozó ereklyék összegyűjtése és egyetemi elhelyezése iránt.” A teendőkkal pedig a Tisza István-emlékbizottság került megbízásra. DEENK Az Egyetemi Tanács 1920-1921-es jegyzőkönyve. 1921. szeptember 19-ei ülés.

⁴⁸ Az alapítás oka: „... a kiemelkedés Hazánk mostani rendkívül nehéz helyzetéből elsőrendűen a kultúra erejével, a kultúra fölényével lehetséges...” A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Almanachja az 1921-1925. évekről. (Szerk. dr. Tóth Lajos) Debrecen, 1925.

1. Egy szobor sorsának kezdete *A Horthy-korszak Tisza-képe*

Mint már a bevezetőben jeleztem, dolgozatom első részében a debreceni Tisza-szobor felállítását vizsgálom. A szobor létrejöttének feltárásához azonban elengedhetetlen a korabeli Magyarország és Debrecen helyzetének ismertetése.

Az 1918-1919-es forradalmakat felváltó ellenforradalmi rendszerben Tisza emlékét megkülönböztetett figyelemmel ápolták.⁴⁹ A hatalomba visszakерült uralkodó osztályoknak még azon csoportjai is, amelyek korábban tőle több tekintetben is eltérő felfogást vallottak, az ő meggyőződésének jegyében alakították át politikájukat, valóságos Tisza-kultusz vette kezdetét, amely csak részben magyarázható az iránta érzett kegyelettel,⁵⁰ sokkal inkább a forradalmak elvetésével, a szocialista, demokratikus és liberális irányzatok elleni harccal. Ahhoz, hogy ezt a helyzetet megértsük, látnunk kell, hogy Tisza halálát követően nagyot változtak a hazai viszonyok. Az Osztrák–Magyar Monarchia, amelyhez Tisza annyira ragaszkodott, felbomlott, így Magyarország megváltozott nemzetközi helyzetbe került, de a belpolitikai változások sem voltak elhanyagolhatóak.⁵¹ Az ellenforradalmi rendszer bázisa a középrétegek különböző szélsőjobboldali csoportjaival bővült ki és eközben olyan új, már fasiszta jellegű jogszabályok érvénybeléptetésére is sor került, amelyek 1918 előtt még ismeretlenek voltak, a szocialista és demokratikus irányzatokkal a fellépés pedig egyre keményebbé vált.⁵² Ebbe a világba már nem illeszkedett bele sem Tisza kezdeti korlátozott liberalizmusa, sem a későbbi, ilyen elemektől „megtisztított” konzervativizmusa. Hiszen ez a kormányzati rendszer sem tudott ellenállni az 1918-as forradalom győzelmének, így az általa képviselt törekvéseket a forradalmak újraismétlődésének elhárítása érdekében már kevésnek tartották.⁵³ Ráadásul Tisza neve az első világháború kitörésével akaratlanul is összeforrott, az ellenforradalom vezető körei pedig mindent megtettek a háború ódiumának elhárítása érdekében. Ilyen módon kialakulhatott ugyan egy Tisza-kultusz,⁵⁴ de ez a megváltozott politikai helyzetben csak egy átdolgozott formában volt

⁴⁹ Prohászka: i. m. 96.

⁵⁰ Pölöskei: i. m. 274.

⁵¹ Uo.: 8.

⁵² Uo.: 274.

⁵³ Ua.

⁵⁴ Uo.: 276.

vállalható. Többek között ez az oka annak is, hogy Tiszáról sok ideig nem készülhetett mélyebb tudományos-történeti elemzés, mivel azt az ellenforradalom idején kialakult új politika kára nélkül nem lehetett megvalósítani. Éppen ezért a vele való azonosulás jobbára kimerült a felszínes ünnepi beszédek és a vázlatos, publicisztikai jellegű kiadások soraiban.⁵⁵

A szobor születésének előzményei, a szoborbizottság tevékenysége

Mivel a felállítás szakasza viszonylag nagy forrásanyaggal rendelkezik, lehetőségünk van megismerni a szobor születésének előzményeit is. Még „... *alig csitult el az őszirózsás forradalom vásári zaja, alig vonult vissza a vörös rémuralom és az oláh megszállás szennyes áradata*”,⁵⁶ mikor arról írt a *Hajdúföld* című újság, hogy a tragikus halálú gróf Tisza István szobrára megindult a gyűjtés és a „*nyomorúságukban is nemeslelkű adakozók*”⁵⁷ már több ezer koronát gyűjtöttek a szoboralapra.⁵⁸ A gyűjtés folytatódott, a polgármesteri hivatalba egymás után érkeztek az adományok,⁵⁹ a szervezett munka azonban csak a Tisza-szoborbizottság megalakulásával kezdődhetett el. A szoborállítás gondolatát Márk Endre udvari tanácsos, nyugalmazott polgármester vetette fel, majd dr. Vass Károly terjesztette a debreceni törvényhatósági bizottság elé a 1921. július 29-én tartott közgyűlésen.⁶⁰ Itt a szobor elkészítésének további költségeiről is rendelkeznek, egyrészt a „*Tisza Istvánban hívők*

⁵⁵ Uo.: 7.

⁵⁶ Kaplonyi: i. m. 123.

⁵⁷ *Hajdúföld*, 1919. december 3.

⁵⁸ Barabási Kun József miniszteri tanácsos, a Debreceni Egyetem tanára a kezdeményezésről pár nap múlva a következőket nyilatkozta a *Hajdúföldnek*: „*Hazafias örömmel veszem hírét annak a kegyeletes mozgalomnak, amely városunkban Tisza István emlékéért kívánja megörökíteni... különösen büszke lennék arra, hogy jelenleg Debrecen városának lakosa vagyok, ha éppen ez a színmagyar, kálvinista város, mely egyetemét sem utolsó-sorban köszöni Tiszának, emelve, mint első, emlékszobrot e nagyszerű, tragikusvégű magyarnak.*” *Tisza István emléke*. *Hajdúföld*, 1919. december 7. 3.

⁵⁹ A *Hajdúföld* 1920. január 20-ai száma már 1320 koronát nyugtázott.

⁶⁰ „... *ennek puritán szellemében nevelkedett fel, összeforrott ezzel a várossal, amelynek nagy tradíciók útján haladó fejlődését mindenkor szíven viselte*”. Éppen ezért „... *méltónak tartja őt Debrecen arra, hogy az utókornak, mint a jellem szilárd faj magyar hazafi eszményképét és osztatlan lelkesedéssel, elhatározza, hogy gróf Tisza Istvánnak szobrot állít, egy szívvel-lélekkel teszi le a 100,000 korona megszavazásával a vértanu államférfiu felállítandó szobrának alapját.*” *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML)* 21746/1922. IV. Debrecen Szabad Királyi Város Törvényhatósági Bizottságának 1921. évi július 29-én tartott közgyűlése.

egyre szaporodó seregének önkéntes adományaira”⁶¹ számítottak, másrészt megbízták a „városi Tanácsot, hogy a szobor alap gyarapítására évről évre irányozzon elő nagyobb összeget a házipénztár költségvetésében, illetve ezirányban ide évről-évre, a költségvetés megállapításakor, –mindaddig, míg a szobor létesíthető lesz–tegyen javaslatot.”⁶² A közgyűlésen megtörtént a szoborbizottság felállítása is „Tisza István emlékének ébren tartása”⁶³ céljából. Ennek különböző körökből 57 tagja lenne, kiegészülve a városi tanács tagjaival. Feladatául jelölték meg az évente megrendezendő kegyeletes emlékünnepegy megrendezését Tisza István halálának napján, illetve gyűjtések rendezését a szoboralap növelésére. A fentiekén kívül kimondták ötvenezer korona megszavazását a Debreceni Tudományegyetem mellett felállítandó gróf Tisza István Internátus javára.⁶⁴ A közgyűlés eredményeiről a sajtóban is írtak, persze eltérő véleményekkel. A *Debreczeni Független Ujság*⁶⁵ támogatta az ügyet, míg a radikális *Fehér Ujság* ellenezte a szoborállítás ötletét.⁶⁶

A következő esemény a szoborbizottság 1921. szeptember 12-én tartott alakuló ülése⁶⁷ volt, amelyen lényeges határozat még nem született,⁶⁸

⁶¹ Ua.

⁶² Ua.

⁶³ Ua.

⁶⁴ Ua.: Tették ezt abban a meggyőződésben, hogy „... a Debreceni Egyetem a jövő generáció nevelését Tisza István szellemében fogja szolgálni, mert olyan jellemekre, mint ő volt, sohasem volt annyira szüksége ennek a szerencsétlen országnak, mint ma!”

⁶⁵ „Zugó éljenzés fogadta az emelkedett hangú előterjesztést és az ügghöz méltó komolysággal történt volna az állásfoglalás, ha a homokkerti Patai Józsefnek eszébe nem jut, hogy éppen ennél a tárgynál kezdjen siránkozni a homokkerti kutak miatt... a közgyűlés tagjai azonban nem engedték szóhoz jutni, az előterjesztést egyhangulag elfogadták.” *Debrecen fenntartja Tisza István emlékét és szellemét.* *Debreczeni Független Ujság*, (19. évf. 171. szám) 1921. július 30. 4.

⁶⁶ Ugyanerről az erősen jobboldali *Fehér Ujság* így ír: „Szegény Patai bácsit leültették a székre, mert Tisza-szobor helyett egy jóvizű kutat javasolt a Homokkertbe. Talán igaza is volt. A Homokkert lakosai szerfölött szomjaznak, mert szegény a város és nincsen pénz kútforrásokra. Szobrokra kellenek a milliók. Patai uramék csak igyák a poshadt vizet. Szegény Tisza István, ha látná! Hogy sirna a homokkerti magyarok szomjazó állapotán.” Egy másik cikk szerint Tisza emlékének tiszteletéhez nem szükséges szobrot állítani, a pénzt inkább a városi kórház érdemelné. „Nem gránitkockákból rakjuk össze a talapzatát, hanem a haszaszeretet tüzeiből. Nem márványkőből faragjuk ki az arcát, hanem a magyar elszántság és akarat pompázó anyagából. És úgy érezzük, Debrecennek is valami ilyenfélét kellene tenni.”

⁶⁷ 3. sz. melléklet: A Tisza-szoborbizottság alakuló ülésének (1921. szeptember 12.) jegyzőkönyve (részletek).

⁶⁸ Elhangzik a főispán megnyitója, dr. Vass Károly felolvassa a közgyűlés határozatát a bizottság életre-hívásáról és működési körének megállapításáról, majd a főispán a bizott-

október 31-én azonban már két ünnepéllyel is adóztak Tisza emlékének. Az egyiket a debreceni Casino⁶⁹ szervezte, mely során leleplezték a Tisza halálának harmadik évfordulója alkalmából készített festményt, az eseményen a Tisza-szoborbizottság is képviseltette magát. A másik ünnepélyt pedig maga a bizottság tartotta az Arany Bika dísztermében, amelyet viszonylag hosszabb előkészületek előztek meg. Már 1921. október 25-ei gyűlésükön rögzítették szándékukat egy „*impozáns ünnepély megrendezésére*”⁷⁰ és a bizottság több tárgyban is kérelmet intézett a városi Tanácshoz, amelyeket az készséggel teljesített.⁷¹ Az eseményekről a sajtó is közvetít, a *Debreceni Független Ujság* folyamatosan nyomon követte a történeteket: *Előkészületek a Tisza-ünnepélyre, Tisza István emléke – Az ünnepély programja, Tisza emlékünnepek Debrecenben.*⁷² Ez utóbbi cikk igen részletesen elénk tárja az ünnepség menetét.⁷³ Nyitányként elhangzott a Nemzeti himnekegy és a Himnusz a városi dalárda és a református főiskolai énekkar előadásában. Ezután Miskolczy Lajos főispán, a bizottság elnöke üdvözölte az ünneplő közönséget, majd dr. Szentpéteri Kun Béla egyetemi tanár ünnepi beszéde következett, melynek alapítója az volt, kell-e Debrecenben emléket állítani Tisza Istvánnak?⁷⁴ A beszédet

ságot megalakultnak jelenti ki. HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921. Jegyzőkönyv, 1921. szeptember 12. Ugyanezt olvashatjuk a Debreceni Független Ujság: *Megalakult a Tisza-szoborbizottság* c. cikkében is.

⁶⁹ 4. sz. melléklet: A debreceni Casino által rendezett ünnepély (1921. október 31.) meghívója.

⁷⁰ Az elnökség megtette az előkészületeket az október 31-én tartandó Tisza István emlék-ünnepélyre, azonban célszerűbbnek tartotta, hogy egy kisebb, 15 tagú bizottság rendezze az ünnepséget. HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921. Jegyzőkönyv, 1921. október 25.

⁷¹ A terem befűtéséről, díszítéséről, az őrseget álló városi hajdú legénységről a Tanács gondoskodott. Ezen kívül elengedte az emlékünnepekre a belépőjegyek után a vigalmi adót is. HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921. 5. sz. melléklet: A Tisza-szoborbizottság kérelme és köszönetnyilvánítása.

⁷² Debreceni Független Ujság. 1921. október 26., 30. és november 1.

⁷³ „Az Arany Bika dísztermének lépcsőzetén örökzöld növények szalagja fut fel, a lépcső két oldalán díszbeöltözött városi hajdúk állnak őrt...” Debreceni Független Ujság. 1921. november 1.

⁷⁴Részletek dr. Szentpéteri Kun Béla beszédéből: „E kérdést az dönti el, itthon van-e Tisza szelleme Debrecenben. Felvetésére csak Magyarországon van szükség, amelynek évszázados felemás helyzetében paradoxonná vált minden igazság. Így történt ez Tisza Istvánnal is, aki a törhetetlen hazafiasság és fajszeretet mintája, az igazi liberalizmus hirdetője. (...) ennek az az oka, hogy a debreceni nép, mint a 48-as eszmék rendíthetetlen hive, nem azoknak hitt, akik közülük valók, hanem akik az eszmékkel mézes ajkukon idegenből jöttek hozzá... Ezért kell világító emléket állítani Tisza István szellemének Debrecenben, hogy lásson és okuljon Debrecen népe... De akármilyen lesz is az emlékmű, a

percekig tartó zúgó taps fogadta, majd elszavalták Lőrinczy György alkalmi költeményét „*Sóhajítás Gesztre...*” címmel, az „impozáns, igazán emlékezetes ünnepély”⁷⁵-t pedig a *Szózat* zárta.

Ezután majdnem egy év telt el a szobor alakulástörténetében eseménytelenül,⁷⁶ mikor 1922. október 13-án a bizottság elhatározta, hogy az év folyamán nagyszabású estélyt rendez a Csokonai Színházban. Miskolczy Lajos még aznap írt a Tanácshoz, hogy az az ünnepély céljaira engedje át a színházat.⁷⁷ Végül a kérés teljesítésén túl a jegyekről a vigalmi adót is elengedték.⁷⁸ További híreket az ünnepély alakulásáról nem szerzünk. Az viszont bizonyos, hogy az előző évhez hasonlóan, 1922. október 31-én is két ünnepélyt tartottak. Ezen a napon – a Csokonai Színházban tartott kegyeleti ünnepély mellett –leleplezésre került Tisza Istvánnak a közgyűlési terembe készített arcképe is, melyet a helyi festőművésszel, Dienes Jánossal készíttettek el az államférfi halálának negyedik évfordulója alkalmából. Az eseményen a Tisza-szoborbizottság is képviseltette magát. Miskolczy Lajos elnöklő főispán így zárta az ünnepséget: „*Minden igaz magyar szíve mélyén ott ég a haza és a fajszeretet tüze. E tüzet ma a Tisza István kultuszának szentelt e rövid óra gyújtotta lángra és lobogtatta magasra kebleinkben. Hála és hódolat érte szent emlékének! Ime a csüg-*

legmaradandóbb emléket ugys a szivunkben állítjuk Tiszának...” HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921. 6. sz. melléklet: Dr. Szentpéteri Kun Béla beszéde (1921. október 31. Arany Bika, Tisza-emlékünnap, részletek)

⁷⁵ Debreczeni Függelék Ujság. i.m.

⁷⁶ Igaz, a bizottsági iratokból kiderül, hogy a szoboralap időközben jelentős gyarapodásra tett szert. (1922. május 8-án például 100.000 koronával nőtt a törvényhatósági bizottság jóvoltából.)

⁷⁷ „A Tisza – szobor bizottság (...) nagy hazánkfia vértanu halálának évfordulóján október 31-én, Tisza István emlékéhez méltóképpen még nagyobb szabású kegyeleti ünnepélyt óhajtott rendezni és ezuttal a nagyobb befogadási képességű Csokonai színházban. Mint a szobor bizottság elnöke tisztelettel kérem a tekintetes Városi Tanácsot, - hogy- tekintettel a nemes célra: - méltóztassék az emlékünnap céljaira a városi színházat 31-én díjmentesen egy estére átengedni.” HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1922. 7. sz. melléklet: Miskolczy Lajos és a városi Tanács levélváltása a Csokonai színházban tartott kegyeleti ünnepély vonatkozásában. (1922. október 13. és 16.)

⁷⁸ A tanács a rendelkezésre álló két este közül az egyiket átengedi, határozott feltételek mellett: „1. a színház tűzkár biztosítását az Első Magyar Általános biztosító társaságnál, az előadás tartását az államrendőrségnél jelentse be. 2. (...) az előadással felmerülő felmerülő napiköltséget és pedig a műszaki személyzet, az államrendőrség kirendeltsége és a tűzoltóság részére (...) fizesse ki. 3. Kötelezi a tűzrendészeti szabályoknak (...) megtartására. 4. A mutatkozó műszaki munkákat a rendezőség csakis a színház műszaki személyzetével végeztetheti. 5. A színházi szerződésben felsorolt hivatalos fenntartott helyeket köteles (...) fenntartani.” HBML. 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1922.

*gedés, a széthuzás, a gyötrelmes küzdelmek idején elég felidézni az Ő szellemét, hogy a magyar a magyarban megtalálja a testvért.*⁷⁹

Elmondhatjuk tehát, hogy Debrecen nem tétlenkedett Tisza emlékének fenntartásában, a szobor alakulástörténete azonban itt más irányt vesz, mivel a tervezett szobrot végül nem az említett bizottság, hanem a kultuskormány készítette el. Ezen fordulat konkrét magyarázatát sehol sem tüntetik fel, Kaplonyi György is csak ennyit ír művében a Csokonai Színházban tartott ünnepély után: „... ekkor azonban új nehézségek gördültek a munka elé... a szobor csak négy év múlva készült el a kultuskormány jóvoltából.”⁸⁰ Ezekről a nehézségekről a szoborbizottság iratai közt sem találunk részletesebb tájékoztatást, az utolsó feljegyzések a Színházban tartott ünnepély körül segédkezőknek címzett köszönőlevelek voltak. Feltételezhetjük tehát, hogy a nehézségek pusztán anyagi gondokat jelölnek, a bizottság pedig az idő múltával feloszlott.⁸¹

A szoboravatás előkészületei

Az előzmények tárgyalását követően térjünk át a szobor avatását közvetlenül megelőző eseményekre, melyekről a debreceni sajtóorgánumok nagy alapossággal számoltak be. A *Debreczen* és *Debreczeni Független Ujság* már augusztus 15-én meghozta az előző napi budapesti hírt, miszerint az országban elsőként a Debreceni Egyetemen fognak Tisza István hajdani miniszterelnökről szobrot avatni.⁸² Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotását az egyetemi tanév kezdetén, októberben, ünnepélyes keretek között tervezték átadni. A *Debreczen*-ből megtudjuk azt is, hogy a művész már meg is kezdte munkáját, „A leleplezési ünnepélyen pedig minden valószínűség szerint, nemcsak a kormány tagjai, hanem a kormányzó is meg fog jelenni.”⁸³

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Kaplonyi: i. m. 125.

⁸¹ Ezt alátámasztja, hogy az 1926-os szobor-leleplezési ünnepségen a meghívottak névsorában – mivel jórésük magas rangú tisztviselő volt–találkozunk ugyan a bizottság tagjainak neveivel, viszont úgy, mint „Tisza-szoborbizottságot” nem említik sehol. A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1926–27. tanévről. (Debrecen, 1929.) 29.

⁸² *Felállítják Tisza István szobrát a debreceni egyetemen.* Debreczeni Független Ujság. 1926. augusztus 15. 3.

⁸³ *Tisza István első szobrát a debreceni egyetem számára Kisfaludi Strobl Zsigmond mintázza.* Debreczen, 1926. augusztus 15. 2.

Augusztus 16-ára már az is kiderül, hogy összekapcsolódik a Tisza-szobor, valamint a klinikatelep ünnepélyes avatása,⁸⁴ az esemény jelentősége pedig várhatóan túlmutat a városon.⁸⁵ A következő hónapban a *Debreczen*-ben több cikk is számot ad a városi előkészületekről. Szeptember folyamán leaszfaltozták a város egy jelentős útszakaszát,⁸⁶ az egyetem rektora pedig sürgős táviratban kéri a városi tanácsot, hogy hozassa rendbe a nagyerdei körutat a kormányzó és a kultuszminiszter közelgő látogatása miatt.⁸⁷ Látogatásuk ténye ekkor már megerősítetté vált, sőt az is kiderült, hogy: „*A zárókövet maga a kormányzó helyezi el.*”⁸⁸

A készülődő ünnepségről a sajtótermékeken kívül az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvében is találunk információkat. A fent említetteken túl megismerkedhetünk a zárókövetelési ünnepség rövid programjával is,⁸⁹ sőt, egy állandó ünnepélyrendező bizottság létrehozásáról is rendelkeztek.

A *Debreceni Hétfői Ujság* interjút készített a Tisza István szobrát alkotó Kisfaludival is. Ebből megtudhatjuk, hogy a művész négy hónapja látott hozzá az alkotás megmintázásához a kultuszminisztérium megbízásából. A bronzszobor 2,4 méter magas, talapzata harashti mészkő. A mű-

⁸⁴ A klinikák ünnepi avatásáról már korábban értesülünk. *A debreceni egyetem klinikái szeptemberben megkezdik működésüket.* Debreczeni Független Ujság. 1926. július 18. 1.

⁸⁵ Tudjuk meg a Debreczeni Független Ujság 1926. augusztus 16-án a klinikatelep tervezőjével, Korb Flórisssal készített interjújából. „(...) a zárókövetelési ünnepségekből országos ünnepélyt csinál a kultuskormány.”

⁸⁶ „Ez lesz Magyarország első gőzhengerrel tömörített homokaspahltos útja...” *Debreczenben építik Magyarország legmodernebb útját.* Debreczen, 1926. szeptember 7. 4. Ez sem lehet független a kormányzói látogatástól, ezen ugyanis később Horthy Miklós is áthajtat katonai díszszemlére menet.

⁸⁷ *A Tisza-szobor leleplezési ünnepélyére tekintettel sürgősen rendbehozzák a nagyerdei körutat.* Debreczen, 1926. szeptember 24. 7. A burkolatot azonban a magas költségek miatt csak ideiglenesen javították ki.

⁸⁸ *Az egyetemi klinikák zárókövetelésére Debreczenbe érkezik a kormányzó és a kultuszminiszter.* Debreczen, 1926. szeptember 5. 7.

⁸⁹ „(...) a folyó hó 7-én tartott építő bizottsági ülésen dr. Tóth Lajos kultuszállamtitkár Úr hivatalosan is bejelentette, hogy az orvoskari klinikai telep zárókövetelési ünnepélye és az azt követő Tisza szobor leleplezési ünnepély október havában megtartatik. Az ünnepélyek mikénti programja tekintetében az egyetemi tanács a következő határozatot hozta (...)” A Kormányzót és kíséretét először az egyetem rektora (Dr. Illyefalvi Vitéz Géza) köszönti, majd az orvoskari dékán (dr. Huzella Tivadar) kalauzolja végig a telepen. A megtekintés után a zárókövetelési ünnepély a felvételi épület előcsarnokában, az ünnepélyes egyetemi közgyűlés keretében folyik le. A rektor újból üdvözlö a jelenlévőket, majd a dékán ünnepi beszéde következik. A beszéd megtartása és az üdvözlő iratok felolvasása után a Himnusz eléneklésével az ünnepély véget ér s a rektor a közgyűlést bezárja. DEENK Az Egyetemi Tanács 1926-1927-es jegyzőkönyve (Debreczen, 1927.) 1926. szeptember 10-ei ülés.

vész tervei szerint az alkotást legkésőbb szeptember 27-én útnak indítja Debrecen felé.⁹⁰

Az ünnepek időpontját illetően a *Debreczen* szeptember 28-i számából értesülünk. Míg eddig a lapok október 6-áról cikkeztek – és 4 nappal azelőtti interjújában Kisfaludi is erről nyilatkozik – most kiderül, hogy „a tervbevett ünnepélyek megtartását október 17-re, vasárnapra tűzték ki (...). Minthogy azonban a használatnak átadandó klinika installációs munkálatai határidőre még teljesen nem fejeződhetek be.”⁹¹

Október 9-én arról értesülünk, hogy megérkeztek az ünnepi meghívók Debrecen városához egyenesen a kultuszminisztertől.⁹² Az események dokumentálása innentől felgyorsul, majdnem minden nap olvashatunk valamilyen újdonságot az események alakulásáról. Október 13-án több lap is közli, hogy a szobrot október 12-én állították fel a klinikák felvételi épülete előtt és vízhatlan lepelletel takarták le.⁹³ Ekkor már közlemények is felbukkannak a lapokban (pl. a város az ünnepségre érkezők méltó fogadtatása és az ünnepség helyszínére történő átszállítása céljából fogatok és autók felajánlását kéri,⁹⁴ az egyetemi ifjúságot sorfal állítására,⁹⁵ a lakosokat pedig házaik nemzeti lobogókkal való feldíszítésére szólítják fel.⁹⁶)

⁹⁰ *Jellegzetes parlamenti pózban ábrázolja Tiszát Strobl Zsigmond szobra.* Debreceni Hétfői Ujság, 1926. szeptember 27. 3.

⁹¹ *Október 17-re marad a kormányzó látogatása.* Debreczen, 1926. szeptember 28. 1. A lap beszámol arról is, hogy a kormányzó debreceni látogatása az október 4-re és 5-re (Kecskemétre és Szegedre) tervezett útjának szerves folytatása lett volna, sőt e két nap eseményeiről is viszonylag részletes tudósításokat közöl. Kecskeméten tanyai iskolákat tekint meg, Szegeden népiskolák megnyitását, a gyermekklinika alapkövetésénél és Klebelsberg Kunó díszdoktori felavatásán vesz részt, illetve bemutatják számára az új sporttelepet is.

⁹² Erről mind a *Debreczen*, mind a *Debreczeni Független Ujság* címlapon számol be, a meghívó szövegét azonban nem a sajtóban, hanem az egyetem kiadványában olvashatjuk: „A M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Miniszter tisztelettel meghívja Nagyméltóságú – Méltóságos - Nagyságos urat a debreceni Tisza István–Tudományegyetem orvostelepe előtt Gróf Tisza István dicső emlékére felállított szoborműnek (...) leleplezési ünnepélyére.” A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1926–27. tanévről. 31.

⁹³ Október 13-án erről két újságból is értesülünk:

Tisza István életnagyságú bronz szobrát tegnap állították fel az egyetemi klinika előtt. Debreczeni Ujság, 1. *Felállították az egyetem előtt Tisza István szobrát.* Debreczen, 2.

⁹⁴ *Kérelem Debrecen város megértő és áldozatkész közönségéhez!* Debreczen, 1926. október 14. 7.

⁹⁵ *A debreceni egyetem ünnepe országos jelentőségűvé fejlődött.* Debreczeni Ujság, 1926. október 15. 3.

⁹⁶ *Kérelem Debrecen város közönségéhez!* Debreczeni Ujság, 1926. október 15. 5. Ebben a cikkben történik a lakosok „meghívása” is. „Minden jó magyar érzésű polgártársunkat

A leleplezés napja

A nagy nap eseményeiről a lapok nagy részletességgel számolnak be,⁹⁷ de a Debreczeni Képes Kalendárium, illetve az egyetem 1926-27-es évkönyve és almanachja is bővelkedik információkban. A kormányzó látogatásának tiszteletére fellobogózott város ünnepi sorozata már október 16-án este elkezdődött, ugyanis 10 órakor lampionos felvonulás keretében katonazenekar fűjt zenés takarodót. Másnap reggel pedig zenés ébresztővel kezdődött a nap. Hat órától kezdve leventecsapatok, diákok és diáklányok gyülekeztek, hogy elhelyezkedjenek a kormányzó tervezett útvonala mentén. A Nagyállomás környékét jelentős rendőri készség szállta meg, nyolc órától pedig egymás után érkeztek a kordonon belülré a fogatok és az autók, melyek a hatóságok képviselőit és az előkelőségeket hozták.⁹⁸ Nyolc óra öt perckor harsant fel a kürtszó, amely a Turánvonat érkezését jelezte, mikor pedig a peron elé ért, a katonazenekar a *Himnusz*t kezdte játszani. Dr. Magoss György polgármester üdvözlő beszéde után az egyetem rektora bemutatta az Egyetemi Tanács tagjait, majd a kormányzó Baltazár Dezső püspökkel és Lindenberger János püspöki helynökkel váltott néhány szót. Ezután kocsiba szállt és a köntösgáti legelőre, a katonai díszszemlére hajtatott. A bejáratnál lóra szállt, megejtette a díszszemlét, majd visszatért a vonathoz, hogy átöltözködjön.

A kormányzó kilenc óra 50-kor ötös fogaton a klinikatelephez hajtatott (itt csatlakozott hozzá Klebelsberg Kunó, aki kihagyta a díszszemlét),

ezen lélekemelő ünnepélyen való megjelenésre meghívók híján ez uton kérjük fel és szívesen várjuk.”

⁹⁷ Mivel a megjelent cikkek tartalma nagyon hasonló, ezért nem hivatkozom külön minden eseményrészlet forrására, kivéve az egyedi információk esetén. Forrásaim: *Horthy Miklós kormányzó Debrecenben az egyetemi klinikák zárókövetételén és a Tisza szobor felavatásán*. Debreczeni Ujság, 1926. október 19. 1–3., *A kormányzó a debreceni Tisza-szobor előtt*: „Ez a szobor tetemere hívja a nemzet sirásait!” Debreczen. 1926. október 19. 2-3., *Jegyzetek a nagy napról*. Debreczen, 1926. október 19. 4., *A kormányzó és az ország előkelőségei jelenlétében avatták fel az egyetemet, s leplezték le a Tisza-szobrot*. Debreczeni Független Ujság, 1926. október 19. 2–3., *Debrecen magyar közönsége izzó lelkesedéssel ünnepelte Magyarország Kormányóját a Tiszaszobor leleplezésén*. Hajdúföld, 1926. október 19. 1-3

8. sz. melléklet: Cikkek a szobor felavatásáról.

⁹⁸ Megjelent többek közt dr. Hadházy Zsigmond főispán, dr. Magoss György polgármester, dr. Baltazár Dezső püspök, Ady Lajos tankerületi főigazgató (Ady Endre öccse), dr. Illyefalvi Vitéz Géza az egyetem rektora, dr. Márffy Ede jogi kari, dr. Szabó Dezső bölcsészkar, dr. Sass Béla teológiai és dr. Huzella Tivadar orvostudományi dékán, a katonai és a rendőri vezetők, valamint a teljes városi tanács. Hajdúföld i. m.

közben megérkeztek a további vendégek is Budapestről, akik „villanyos kocsikon” mentek a helyszínre. A menet 10 óra 10 perckor érkezett meg, Horthy az Egyetemi Tanács fogadta a rektorral az élen. Ezután végigkaulauzolták a klinikákon,⁹⁹ tizenegy óra 30 perckor pedig kezdetét vette a zárókő-letételi ünnepség a felvételi épületben. A terembe lépő kormányzót a rektor üdvözölte, majd a kultuszminiszter beszéde keretében – amely történelmi visszapillantást adott a különböző klinikai épületek fokozatos kiépítéséről – átadták az épületet az orvosi karnak. Ezt követően az orvoskari dékán beszéde következett, melyben felkérte a kormányzót a zárókő letételére. A kormányzó rövid beszédben zavartalan működést kívánt az egyetemnek, majd ismertették a zárókőokmányt.¹⁰⁰ Az okmányt hengerbe zárták, majd elhelyezték a nagyterem falában és egy márványkockával zárták le. A zárókőre¹⁰¹ a kormányzó három kalapácsütést intézett, miközben a következőket mondta: „*Klinikák! Legyen küz-*

⁹⁹ A szülészeti és nőgyógyászati, majd a bőrgyógyászati és szemészeti klinikákat, valamint az egyetemi telep vízműveit és gépházát tekintette meg. Debreceni Ujság. i. m. 1-3.

¹⁰⁰ Az okmányt alá is írták, a források azonban az aláírók személyét eltérően állapítják meg. A *Debrecen* szerint csak a kormányzó és a kultuszminiszter voltak az aláírók, a *Hajdúföld* szerint ez a sor további nyolc névvel egészül ki. A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1926–27. tanévről pedig a következőket sorolja: Horthy Miklós kormányzó, Bethlen István miniszterelnök, Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, Tóth Lajos államtitkár, Nagy Árpád és Sváb Gyula helyettes államtitkárok, Korb Flóris, Kenézy Gyula, Jeszenszky Sándor az építőbizottság jegyzője, Baltazar Dezső, Dégenfeld József a Tiszántúli Református egyházkerület főgondnoka, Hadházy Zsigmond, Magoss György, Illyefalvy Vitéz Géza, Huzella Tivadar, Sass Béla hittudományi-, Márffy Ede jog- és államtudományi-, valamint Szabó Dezső bölcsészettudományi kari dékán.

¹⁰¹ DEENK Az Egyetemi Tanács 1926-1927-es jegyzőkönyve, 1926. szeptember 10-ei ülés: A zárókőre, valamint a felvételi épület előcsarnokában elhelyezendő márvány emléktáblára már ekkor megtervezték a következő feliratot:

„I. Az 1912. évi XXXVI. tc. alapján I. Ferenc József Ő császári és apostoli királyi fensége uralkodása, Tisza István gróf miniszterelnöksége, dr. Jankovich Béla vallás és közoktatásügyi minisztersége alatt, dr. Baltazar Dezső református püspök és Degenfeld Schomurg gróf főgondnok kormányzata alatt álló tiszántúli református egyházkerület, valamint Kovács József polgármester által kormányzott Debrecen sz. kir. város hozzájárulásával alapított M. Kir. Tudományegyetemet IV. Károly Ő császári és apostoli király Felsége 1918. október 23-án megnyitotta.

II. A M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Orvostudományi Kara Korb Flóris műépítész tervei szerint emelt épületeinek zárókövét Bethlen István gróf miniszterelnöksége, dr. Klebelsberg Kunó gróf vallás és közoktatásügyi Minisztersége, dr. Tóth Lajos államtitkársága, dr. Magoss György polgármestersége, dr. Illyefalvy Vitéz Géza Rectorsága, Sass Béla, dr. Márffy Ede, dr. Huzella Tivadar és dr. Szabó Dezső dékánsága idején. Nagybányai Horthy Miklós Magyarország Kormányzója Ő Főméltósága 1926. október...-én tette le.” (ekkor még a pontos dátumot nem tudták.)

delmetek az emberi szenvedések ellen eredményes, hogy az egyetem általatok is méltóvá legyen Tisza István gróf nagy nevéhez.”¹⁰² A rektor rövid köszönőbeszéddel zárta a zárókő-letételt, az ünnepség első része ezzel véget ért.

A szoboravatási ünnepség fél egykor kezdődött, melyre Budapestről további előkelőségek érkeztek.¹⁰³ Először Klebelsberg kultuszminiszter tartott beszédet, melyet a következő szavakkal zárt: „*A régi Magyarországnak sorsa Tisza Istvánnak a hatalomról való eltávozásával eldőlt, ami azután következik, csak agónia (...) A történelmi Magyarország megtestesítője, Tisza István, büszkén szállt szembe a sötét végzettel, nem adván fel egyéniségéből és meggyőződéséből egy szemernyt sem. Azzal, hogy Európa államférfijai közül egyedül ő ellenezte a háborút és azzal, hogy anynyi becstelenség közepette a régi Magyarország az ő személyében tragikus heroizmussal bukott el, megbecsülhetetlen erkölcsi kincset hagyott nemzetére. Nagy államférfi, nemes hazafi, nemzeti mártír, férfiak mintaképe, hódolattal hajlunk meg nemes emléked előtt, ércszobrod, mint emlékeztető példa álljon az újjáépítés korának nemzedéke előtt.*”¹⁰⁴ Majd átadta a szót Berzeviczy Albertnek, – a Magyar Tudományos Akadémia, illetve az Országos Tisza István–Emlékbizottság elnökének, az egykori Tisza-kormány kultuszminiszterének – akinek ünnepi beszédéből nyerünk némi információt a szobor létrejöttét illetően is.¹⁰⁵ „Ezután követke-

¹⁰² Kalapácsütéseit mérte még a zárókőre a kultuszminiszter, Tóth Lajos államtitkár, Illyefalvy Vitéz Géza rektor, Baltázár Dezső püspök, Kenézy Gyula professzor, Hadházy Zsigmond főispán, Magoss György polgármester és Korb Flóris építész. *Jegyzetek a nagy napról.* Debreczen, 1926. október 19. 4.

¹⁰³ Többek között eljött Tisza István négy volt minisztere, számos egykori munkaspárti képviselő, Herczeg Ferenc író, a Petőfi Társaság elnöke, Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész, Tormay Cécile író és Márkus Emília színésznő is. *A kormányzó és az ország előkelőségei jelenlétében avatták fel az egyetemet, s leplezték le a Tisza-szobrot.* Debreczeni Független Ujság, 1926. október 19. 2–3. De érkeztek előkelőségek az elcsatolt területekről is, például az Erdélyi Magyar Párt társelnöke és Horvátország nyugalmazott bánja. Kaplonyi György: i. m. 125.

¹⁰⁴ A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1926–27. tanévről. 23.

¹⁰⁵ Megtudjuk, hogy a Budapesten működő Emlékbizottság alig egy évvel a gróf halála után alakult. „... megalakulásakor a szobor állítására nem gondolt: az akkori zilált viszonyok s az összeomlás első nyomorúsága közepett ily célra társadalmi gyűjtőakciót indítani, olyat, mely a nagy halotthoz méltó szoboremlék létrejöttét biztosította volna, talán lehetetlen is lett volna...”, emléket tehát társadalmi és irodalmi téren kívánta fenntartani. „Hogy mégis ma már Tisza Istvánnak Magyarországon szobra van, és pedig kiváló művész jeles alkotásában hozzá méltó szobra abban a városban, melyet annyi emlék csatol az

zett az ünnepély egyik feledhetetlen pillanata. A kormányzó intésére szét-nyílt a szobrot takaró nemzetiszínű lepel, amely mint a villám felrepült az árbócrá. És a csodálat hangtalanságában megilletődötten álló közönség előtt ott csillogott az aranycvikkeres gróf Tisza István magasztos, érbe-öntött szobra...¹⁰⁶ A felemelkedett pillanat a kultuszminiszterre is nagy hatást gyakorolt, hiszen percekig tartó, hangos zokogásban tört ki.¹⁰⁷ Az első koszorút Horthy Miklós kormányzó helyezte el „Magyarország Kormányzója a nemzet nagy fiának” felirattal, a következő szavak kíséretében: „Súlyos idők és megpróbáltatások közepette állott, küzdött és esett el hazájáért gróf Tisza István. A magyar férfiu erényeinek megtestesülése volt, mint ember, államférfi és, mint katona. Akik az ő életét kioltották, azok a nemzet életére törtek. Ez a szobor a hazájáért vértanúságot szenvedő férfi, ragyogó példáját állítja elénk és a maga némaságában tetemre hívja a magyar nemzet sírásóit. Tisza István! Halhatatlan emlékednek mély kegyelettel hódolok és szobrodra leteszem a magyar nemzet koszorúját.”¹⁰⁸ Ezen kívül még sokan megkoszorúzták a szobrot, köztük dr. Magoss György polgármester is.¹⁰⁹ A díszebédet az Arany Bika nagytermében tartották, ahonnan a kormányzó Ujfehértóra utazott iskola-avatásra.

ő nevéhez (...) egészen a kormány s elsősorban a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr érdeme...” Uo. 25.

¹⁰⁶ Jegyzetek a nagy napról. Debreczen, 1926. október 19. 4.

9. sz. melléklet: Tisza István leleplezett szobra és az ünneplő közönség. Horthy beszéde a Tisza-szobor előtt. (1926. október 17.)

¹⁰⁷ Ua.: „E jelenetet megérti az, aki tudja, hogy milyen viszonyban volt Tisza Klebelsberg-gel. Tisza hozta be őt a minisztériumba és miután felfedezte benne a nagy tehetséget, protektorává vált”

10. sz. melléklet: Gróf Klebelsberg Kunó sírva fakad Tisza István leleplezett szobra előtt 1926. október 17-én.

¹⁰⁸ Ua.

¹⁰⁹ 11. sz. melléklet: Dr. Magoss György polgármester elhelyezi a város koszorúját a szoborra.

2. A Tisza-szobor ledöntése

„Nevét mintha kitörölték volna a magyar históriából”¹¹⁰

Dolgozatom második részében a szobor ledöntését vizsgálom. A feldolgozást itt is a korabeli Magyarország és Debrecen helyzetének, valamint Tisza István megítélésének ismertetésével kezdem, a szoborral történt eseményekkel kapcsolatban azonban mellőznöm kell az előzmények leírását, mivel arról – a másik két szakasszal ellentétben – nem beszélhetünk. A feldolgozást nehezítik a forrásadottságok is, csak kevés sajtóanyag és egyetemi tanácsülési jegyzőkönyv áll rendelkezésre a témában.

Először is kezdjük az 1940-es évek Magyarországnak helyzetével. A második világháború vége nagy fordulatokat hozott, az országnak a háború utolsó nyolc hónapjában több szenvedést kellett átélnie, mint az azt megelőző évek alatt. A német megszállás alól szovjet katonák „mentették fel” az országot, akikben a németellenes érzelműek és az üldözött baloldaliak felszabadítókat, a lakosság többsége azonban megszállókat látott.¹¹¹ A bekövetkező rendszerváltozás pedig nemcsak ideológiai váltást jelentett, hanem „köztéri tisztogatással” is járt.¹¹² Az előző rendszerben felállított emlékműveket vagy megsemmisítették, vagy elzárták a közönség elől,¹¹³ de eredeti helyükön semmiképp sem maradhattak. A négy évtizedig tartó szocialista korszak érzéketlen, és – esetünkben sajnos kifejezetten – ellenséges magatartást képviselt a nemzeti jelképek iránt.¹¹⁴

Tisza István megítélése sem életében, sem a halálát követő ellenforradalmi rendszerben nem volt egyszerű. Az elkövetkező szocialista korszak azonban még az ellenforradalmi rendszer korlátozott Tisza-kultuszát is eltörölte, egyértelműen megvetett politikusnak számított. Igaz, a baloldaliak már életében is nagy ellenséget láttak benne. Mint a nép iránt állítólag érzéketlen arisztokratát, mélyen megvetették, mivel a rendszer csak a nemzet plebejus, illetve proletár értelmezését volt képes „haladónak” tekinteni, így Tiszát – aki elvetett mindent, ami káoszhoz vezethet¹¹⁵ és

¹¹⁰ Írja Tisza Istvánról Prohászka László: i. m. 99. o.

¹¹¹ Kovács István, Kovácsné Bede Ágnes: *Történelem tankönyv, 12. osztály*. Debrecen, 2009. 210.

¹¹² Póto János: *Az emlékeztetés helyei* (Emlékművek és politika) Bp., 2003. 25.

¹¹³ Ua.

¹¹⁴ Uo.: 15.

¹¹⁵ Tisza a demokráciát csak, mint minőségi távlati célt vállalta, úgy vélte, hogy a nyugati, más hagyományokkal és lehetőségekkel rendelkező országok mechanikus utánzása csak káoszhoz vezethet. Tókéczki: i. m. 239-240.

keményen ragaszkodott az organikus fejlődést hirdető szemléletéhez¹¹⁶ – „reakciónak” titulálták, feudálisnak, az „*úri Magyarország képviselőjének*” nevezték. Tisza szellemi, világnézeti, politikai állásfoglalása frontálisan ütközött a szocializmus korának hivatalos tanításaival és a rendszer azon elképzelésével, amely 1948 után csak a proletárdiktatúrához és szocializmushoz pozitívan kapcsolható előzményeket tartotta vállalhatónak.¹¹⁷ Ezt csak fokozta, hogy a marxista történetírás pedig még sokáig kirekesztette a feldolgozás köréből.¹¹⁸ Mindent megszüntettek, amit róla elneveztek, emléktábláit, szobrait országszerte eltávolították.¹¹⁹ Sorsa elől pedig a debreceni Tisza-szobor¹²⁰ sem menekülhetett sokáig.

Debrecen a szovjet „felszabadítás” hamar elérte, október 20-án befejeződött a város térségében folytatott páncélos csata. A szétzilálódott közigazgatási intézmények helyén társadalmi szervezet, ún. nemzeti bizottság jött létre, amely a város teljes átformálására törekedett. Ide tartozott az ifjúság ideológiai (át) nevelése is, melyet az egyetem erőteljes felügyeletével kívánt biztosítani, mivel az „*az elmúlt 25 évben a sötét reakciós gondolatnak melegágya volt és ebből a fertőzött talajból nőtt ki az a középosztálybeli nemzedék, mely elsősorban felelős hazánk romlásáért és a magyar névhez tapadt minden gyalázatért. Az egyetem nem lehet tovább a régi rendszer titkos bagolyvára. (...) A Nemzeti Bizottság követeli, hogy a debreceni egyetemen, de a többieken is új szellem érvényesüljön és a tanári katedrákról új hang csendüljön fel... mivel új, demokratikus szellemű értelmiség nevelése nélkül az ország építésére irányuló min-*

¹¹⁶ Ld.: Korábban részletesebben.

¹¹⁷ Tőkéczi: i. m. 249. Tisza vesztes pozícióját erősítette, hogy Ady Endre ellenségeként is lehetett degradálni, mivel Adyt – igaz „leszegényített” formában -- felhasználták a szocialista célok számára. *Rohanunk a forradalomba* (1913) című versében Tiszát ilyen szavakkal illeti: „*vad, geszti bolond*”, „*gyujtogató, csóvás ember*”, aki „*úrnak, magyar-nak egyként rongy*”. A kapcsolat köztük valószínűleg a világháborúhoz való eltérő hozzáállásuk miatt szakadt meg.

¹¹⁸ Pölöskei: i. m. 8. : Mint olyan államférfit, aki tevékenységét a haladás feltartóztatása, a születési és vagyoni előjogokon nyugvó világrend megőrzése érdekében fejtette ki, mivel az említett marxista történetírás kutatásainak előterébe a progresszió nagy alakjait helyezte.

¹¹⁹ Prohászka: i. m. 99.

¹²⁰ 12. sz. melléklet: Gróf Tisza István szobra a klinikák előtt.

den törekvés hiábavaló lenne...¹²¹ A diákok egy részénél lassan el is érték a kívánt hatást,¹²² amit a Tisza-szobor ledöntése is jól bizonyít.

A szobor ledöntése

A ledöntés dátumát illetően több információ is rendelkezésünkre áll. A korunkbeli források szerint felmerül 1945. április 8-a¹²³ illetve az 1946-os év¹²⁴ is. A korabeli sajtóban, pontosabban az erősen baloldali *Néplap*ban azonban 1945. április 24-e szerepel, az eseménysorozatról a lap másnapi (április 25-ei) száma¹²⁵ részletesen tájékoztat. A tudósításból kiderül, hogy a szobor ledöntését a debreceni Egyetemi Kör bölcsészettan-hallgatóinak gyűlése előzte meg, melynek legfőbb napirendi pontja „*az egyetem demokratikus átalakításának kérdése*”¹²⁶ volt. Felháborodásuk okát az jelentette, hogy az Egyetemi Tanács előzetesen betervezett kéréseiket – az „*egyetem fasiszta elemektől való megtisztításáról és a Tisza István név törléséről*”¹²⁷ – nem teljesítette. A cikk rögzíti az ifjúság Tisza Istvánról alkotott véleményét is, „*akinek politikája egész családja politikájával együtt a feudális nagybirtok védelme, a reakciós nemesi közép osztály átmentése és a magyar parasztság elnyomása volt, akinek kor-*

¹²¹ DEENK Az Egyetemi Tanács 1944-1945-ös jegyzőkönyve. (Debrecen, 1945.) 1944. november 23-ai ülés. A debreceni nemzeti bizottság március 22-ei és április 6-ai ülésén hozott határozata.

¹²² A folyamatot egyéb eszközökkel is elősegítették. DEENK egyetemi tanács 1944-1945-ös jegyzőkönyve / 1944. november 23-ai ülés. 1944. november 15-ei határozattal elrendelték, hogy az „*egyetemen... heti egy órában a demokráciáról szóló előadások tartassanak... mivel azokat időszerűnek tartja.*”

¹²³ Vitéz Ferenc: *Tisza is szén alatt lapult*. Debrecen, 2004. október 27. 15.

¹²⁴ „*A városvédők tudomása szerint 1946 elején döntötték le a szobrot...*” Arany Lajos: *A földön fekvő Magyar fájdalom*. Hajdú-bihari Napló, 1998. április 23. 11.

¹²⁵ *Ledöntötte Tisza István szobrát az egyetemi ifjúság*. Néplap, 1945. április 25. 3.

13. sz. melléklet: Elismerő cikk a Tisza-szobor ledöntéséről.

¹²⁶ Ua.

¹²⁷ Az egyetemi ifjúság névváltoztatási szándékát már valóban régóta megfogalmazta, erre találunk példát: DEENK Az Egyetemi Tanács 1944-1945-ös jegyzőkönyve. / 1944. november 23-i ülés. Debreceni Egyetemi Kör április 4-ei kiadványa: „*Alulírottak tisztelettel közöljük (...) miszerint az Egyetem „Tisza István” elnevezése töröltessék s helyette mindig s mindenütt a „Debreceni Tudományegyetem” elnevezés szerepeljen. Ezzel jelképesen is demonstráljuk, hogy a reakció ellen harcolunk.*” A jegyzőkönyvben megtaláljuk a vezetőség részéről érkezett készséges választ is: „*... karunk az ifjúság kérését teljesíthetőnek tartja tekintettel arra, hogy nincs száz esztendeje, hogy nálunk német nyomom a főiskolák ilyen megnevezése szokásba jött.*” A tényleges cselekvésre azonban ekkor még várni kellett.

mányvezetése alatt a nemzetiségekkel való viszony a nemzetiségi elnyomás révén teljes mértékben megromlott és kiéleződött.”¹²⁸ Hozzáteszi azt is, hogy az egyetem azért viseli még mindig Tisza István nevét, mivel még mindig az ő szellemét képviseli.¹²⁹ Az ifjúság ezután sztrájkot rendelt el, elhatározták, hogy addig nem hallgatják az egyetemi előadásokat, míg az egyetem nevét meg nem változtatják, a tanárok között nem tartanak „tisztozatást” és el nem ismerik az „egyetemi klinikák alkalmazottainak üzemi bizottságát”. Bizalmatlanságot fejeztek ki a kultuszminiszter iránt is,¹³⁰ a gyűlés után pedig a Tisza-szoborhoz vonultak, melynek ledöntését követően a talapzatra a következő feliratú táblát helyezték el: „Tisza István gróf a német hódítók szolgája, a magyar nép és a nemzetiségek zsarnoka. Pusztuljon még az emléke is!”¹³¹ További híreket a szobor sorsáról pedig még több évtizedig nem kapunk.¹³²

Mintegy megjegyzésként, az egyetem nevében történt változások is érdekes információkat tartalmaznak. Az egyetemi tanácskönyvek jegyzőkönyveiből kiderül, hogy egy 1945. április 14-ei határozattal az egyetem már a Debreceni Tudományegyetem nevet viselte.¹³³ Az átnevezés tehát a diákok fent említett 1945. április 24-ei gyűlésekor már megtörtént, igaz, csak az április 27-ei ülésen került jegyzőkönyvbe.¹³⁴ Így nem tudhatjuk biztosan, hogy a diákok valóban nem értesültek kérésük teljesítéséről, vagy csak nem akarták azt tudomásul venni. Azt viszont egyértelműen látjuk, hogy a szobor ledöntése az akkori indulatok között elkerülhetetlen volt.

¹²⁵ Ledöntötte Tisza István szobrát az egyetemi ifjúság. Néplap, 1945. április 25. 3.

¹²⁹ Ua.

¹³⁰ Uo.: Sztrájk az egyetemen. A kultuszminiszterrel szembeni „bizalmatlanság” oka az volt, hogy ő tiltotta be a fent említett munkásbizottság működését. DEENK Az Egyetemi Tanács 1944-1945-ös jegyzőkönyve. 1944. november 23-ai ülés. 1944. április 27-ei határozat: „... közli, hogy az egyetem keretében semmilyen szakszervezet nem jöhet létre; jóllehet az alkalmazottak szabadon léphetnek az egyetemen kívül bármely vonatkozó szakszervezetbe...”

¹³¹ Ua.

¹³² 14. sz. melléklet: A szobor talapzata.

¹³³ DEENK Az Egyetemi Tanács 1945-1946-os jegyzőkönyve. 1945. április 27-ei ülés. 1945. április 14-ei határozat: az „Egyetem „Tisza István” elnevezése töröltessék, s helyette a „Debreceni Tudományegyetem” elnevezés szerepeljen.

¹³⁴ Megjegyzés az események további alakulásáról: „Kossuth Lajos születésének 150. évfordulója alkalmából a Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelete értelmében az egyetemünk 1952. szeptember 19-től kezdve Kossuth Lajos neve alatt folytatja működését.” DEENK Az Egyetemi Tanács 1952-es jegyzőkönyve. 1952. szeptember 25-i ülés. Az egyetem tehát a Kossuth Lajos Tudományegyetem nevet viselte 48 éven keresztül, 2000. január 1-jétől pedig Debreceni Egyetem néven működik.

A korszak köztéri tisztogatásaira a művészek is reagáltak, Kisfaludi Strobl Zsigmond így írt művében: „A felszabadulás örömébe, sajnos, bizony ürm is vegyült. A háború bombái által okozott károkon kívül, a túlzók, a rombolók, a meggondolatlanul cselekvők – akik talán minden korban a velük született veszélyes ösztönöket követve csak romboltak, de soha semmit sem építettek – ugyancsak működésbe léptek. Ezeknek sok műalkotás esett áldozatul az országban, így (...) Debrecenben az egyetem előtt álló Tisza szobrom.”¹³⁵

¹³⁵ Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Emberek és szobrok: Visszaemlékezések*. Bp., 1969. 102.

3. A szobor újrafelállítása

Kiigazítás, vagy emlék-hamisítás?

Pályamunkám harmadik részében a szobor alakulástörténetének utolsó állomását, vagyis az újrafelállítást dolgozom fel. Ahogy arra már korábban utaltam, a forrásadottságok a kijelölt korszakokban rendkívül különbözöek. A felállítás részletesen dokumentált, ráadásul hosszú folyamat előzi meg, a ledöntés pedig ennek ellentéte, úgymond „hirtelen” történik, a korszakban uralkodó viszonyok miatt pedig alig tesznek róla említést. Így érkezünk meg a végső szakaszunkhoz, amelynek feldolgozását csöppet sem könnyíti meg a tény, hogy az események a XIX-XX század fordulóján, egy olyan korban játszódtak, amelytől minden információ elraktározását várnánk.¹³⁶ Az eseményekről csupán a sajtóból tájékozódhatunk, illetve az interneten nyerhetünk pluszinformációkat. A téma feldolgozatlanágának okaként a szobor alakulástörténetének jelen felvonásában – ahogyan az előző szakaszban a kor politikai helyzetét – az esemény viszonylagos „újdonságát” jelölhetjük meg.

Hazánkban a társadalom a rendszerváltást követően egy új helyzettel szembesült, ismeretlen volt számára a többpárti demokrácia, amely – ahogy a Horthy-korszak fiataljainál láttuk – növelte kiszolgáltatottságát. Ez gyakori kormányváltásokhoz vezetett, a nagy történelmi múlttal nem rendelkező¹³⁷ hatalmak pedig a tömegek megnyerésére játszva az ismerős historizáló elemekhez nyúltak, így az elvárásokkal ellentétben „*növelve a szimbolikus politizálás iránti igény*”¹³⁸ - t. A változatos politikai propagandákban a jobboldalon a „*nemzeti és keresztény jelképek*”¹³⁹ bírnak egyre nagyobb szereppel, míg a baloldal „*egyre inkább az európai egység gondolatkörében látszik feloldódni.*”¹⁴⁰ Mivel pedig a szoborállítás a politikai propaganda egyik klasszikus eszköze, a debreceni Tisza-szobor újrafelállítását is ebbe a kategóriába sorolhatnánk. Annál is inkább, mivel Tisza nemzeti alakja a mai rivalizálásban is jó fegyver lehet.

Az újrafelállítás körül tehát felfedezhetünk bizonyos etikai problémát, ugyanis minden rehabilitáció esetén nehéz megmondani, hol húzódik a

¹³⁶ Megjegyzés: A lentebb tárgyalt helyválasztás körüli vitáknak már egy iratát sem találjuk, mivel azokat 5 év elteltével a Városháza megsemmisítette.

¹³⁷ Pataki Ferenc: *Az emlékeztetés művelei.* Mozgó Világ, 36. 2010. 6. sz. <http://mozgovilag.com/?p=3516> (2013. 09. 10.)

¹³⁸ Pótó: i. m. 15. o.

¹³⁹ Uo.: 23. o.

¹⁴⁰ Ua.

határ a jogos kiigazítás és hamisítás között. A kérdés etikai dimenzióban való vizsgálása nem ezen pályamunka feladata, itt csak a történetek elemzésére szorítkozom. Mint majd látjuk, a szobor újraállításának ötletét a politikai indíttatásoktól mentes civil egyesület, a Városvédők fogják felvetni, és bár jobboldali miniszterelnök avatja fel, *Glatz Ferenc* szavait idézem, melyek végképp az esemény történeti jelentőségét emelik ki: „*Úgy gondolom, helyes az, hogy Tisza István szobrát visszaállítják, és úgy vélem, nem azért teszik, mert napi politikai üzenete van. Azért tartom helyesnek a gesztust, mert a folytonos kiigazításra való hajlam és a folyamatos reformra való készség a politika okosságát, bölcsességét mutatja. A korábbi szemlélet egyoldalúságának korrekciója az 1980-as években a történettudományban, a szűkebb szakmán belül már megtörtént. A közgondolkodásban pedig most történik meg. (...) múltunk kezelésének csak ez lehet higgadt és bölcs módja.*”¹⁴¹ Ennek tisztázása után pedig térjünk át a szobor történetének további alakulására.

Az újrafelállítás előzményei

A debreceni Tisza-szobor sorsa ledöntése után szerencsésen alakult, meglepő módon elkerülte budapesti „párjának” tragédiáját. A monumentális Tisza-emlékművet – hivatalosan nem azonosított személyek – szintén 1945 tavaszán döntötték le. A súlyosan sérült művet azonban ezután az öntödébe szállították, a megmaradt elemeket szétbontották, mellyel megkezdték „groteszk utóéletüket”.¹⁴²

A mi Tisza-szobrunkat ezzel szemben óvó kezeknek sikerült viszonylag biztonságos helyre menteniük: a Déri Múzeum pincéjébe, ahol szenet hordtak rá, hogy ne legyen szem előtt, másik nevezetes társával, a Magyar Fájdalommal együtt, majd a 60-as évek vége felé a szobrokat kivitték Hajdúböszörménybe, a Győrösi – ház kertjébe.¹⁴³ A Déri Múzeum igazgatója, Gazda László ismerte fel az alkotások értékeit. A 70-es években, amikor már némileg enyhült az efféle nemzeti gondolatokat ellenző kommunista felfogás, behozatta őket Debrecenbe. A szobrokat a Holló László-emlékmúzeum kertjében, ismét félig-meddig a föld alá temetve, de már ponyvával letakarva fektették le.¹⁴⁴

¹⁴¹ Glatz Ferenc: *A nemzeti panteonban*. Hajdú-bihari Napló, 2000. október 31. 3.

¹⁴² Prohászka: i. m. 98.

¹⁴³ Arany Lajos: *A földön fekvő Magyar fájdalom*. Hajdú-bihari Napló, 1998. április 23. 11.

¹⁴⁴ Medveczky Géza: *Még egyszer a Tisza szoborról*. Debrecen, 2005. január 26. 9.

Ezután, mintegy 14 éven át várták a szobrok sorsuk alakulását. 1999-ben a debreceni Városvédő és –Szépítő Egyesület és az Ifjú Városvédők Köre pályázatot nyújtott be a Magyar Örökség Alapítványnak. Az egyesület 1 millió forintot nyert el a szobrok felállítására.¹⁴⁵ Akkor indult el a szobrok restaurálása és az új, a régivel pontosan megegyező talpazatok megfaragása, Győrfi Lajos szobrászművész püspökladányi műhelyében.¹⁴⁶ A 2,43 méter magas Tisza-szobor talpazatát régi fotók alapján rekonstruálták, s körbejárhatóvá, köztéren elhelyezhetővé formálták (miután a szobor eredeti helyén, az orvosi egyetem bejáratának homlokzati oldalán annak idején fal előtt állt).¹⁴⁷ Azonban a pályázaton elnyert összeg a felállítás teljes munkálataira nem volt elegendő, a további feladatok véghezviteléhez bekapcsolódott a város önkormányzata is. A Magyar Fájdalom¹⁴⁸ szobrát eredeti helyén kívánták felállítani, melyet siker koronázott. Újraavatására 2000. június 4-én, Trianon 80-adik évfordulóján került sor. A Tisza-szobor felállítását azonban fél évig tartó heves vita előzte meg. A helyszínt illetően ugyanis több lehetőség is felmerült, 1999 nyarán a szakértői bizottság egyrészt az egyetemi templom előtti parkot – amelyet a kezdeményező Városvédők is támogattak¹⁴⁹ – másrészt a reformátorok szobrainak sorát (a szintén Kisfaludi Strobl alkotta Komáromi Csipkés György szobrot követő helyet) ajánlotta. Az események további alakulásához mindenképp szükség volt az illetékes Debreceni Egye-

¹⁴⁵ Ua.

¹⁴⁶ *Feltámadt a Tisza-szobor.* Hajdú-bihari Napló, 2000. február 21. 3. A Tisza szobrot valódi „alkotótírió” restaurálta. A munkálatok Győrfi Lajos műhelye mellett Varga Imre karcagi bronzöntő-műhelyében, Papp Zoltán kőfaragó közreműködésével fejeződhetek be.

¹⁴⁷ *Feltámadt a Tisza-szobor.* Hajdú-bihari Napló, 2000. február 21. 3.

¹⁴⁸ Pár mondatban a Magyar Fájdalom előéletéről: A harmincas években felerősödött Trianon kritikája, a magyar követelésnek pedig több külföldi támogatója is akadt, különösen Lord Rothermere, aki az angol és francia lelkiismeretet azzal kívánta felrázni, hogy éppen egy francia szobrasszal tervezetett szobrot Budapestnek irredenta szobrot. Az ajándékozó úgy érezte, Debrecennek is jár egy szobor (mivel a város az elszakított kulturális résznek méltó utóda és helyettesítője), melyet 1933-ban avattak fel az egykori Magos György téren. Felirata: „Ez a szobor a trianoni szerződés által elrabolt gyermekei sorsát sirató Magyarország fájdalját jelképezi.” Ahogy azonban cikkben olvassuk, a szoborról már 1943-ban megírták: „*Debrecen megőrzi, bár nem áll lelkéhez közel.*” Sz. Kürti Katalin: *Bujdosó emlékműveink sorsáról, jövőjéről.* Egyetemi Élet, 28. 1989. 5 sz. 6.

¹⁴⁹ Medveczky Géza, aki a Debreceni Városvédő és –Szépítő Egyesület volt elnöke, cikkében megírja, hogy „*Az egyesület legtermészetesebbnek vélte azt, hogy az alkotás a volt Tisza István Tudományegyetem mellett legyen felállítva, hiszen Debrecen az ő kitartó munkájának köszönhetette azt, hogy egyeteme született.*” Nem elégedett a döntéssel: „*Vajon a debreceni egyetem rektorai és más döntéshozói mérlegelték-e a történelmi igazságszolgáltatást is, a képzőművészeti alkotásokat elbírálva és elhelyezésükről döntve?*” Medveczky: i. m.

tem véleményére is, azonban annak első éves ülésén nagy vitát váltott ki a Tisza-szobor újraállítása.¹⁵⁰ Végül – kis szótöbbséggel – jóváhagyták az újraállítást az egyetem területén, s bizottságot hoztak létre a hely meghatározására.¹⁵¹ A Képző- és Iparművészeti Lektorátus – amelyet az önkormányzat bízott meg az egyetemi javaslatok zsűrizésével áprilisban – a *szoborsori* javaslatot nem támogatta, mivel ezzel megbomlana az eredeti koncepció, az *egyetemi templom mellett*.¹⁵² elhelyezést azonban változatlanul ajánlotta. Az egyetem azonban úgy tűnt, nem szeretne volna a szobrot saját területén felállítani.¹⁵³ A helyvita során felmerült, hogy „*Gróf Tisza István szobrát nemcsak visszaállítják: eredeti helyére kerül, azaz az orvostudományi kar előtti térre.*”¹⁵⁴ Az egyetem vezetői tárgyalásokat folytattak Varga Imre szobrászművésszel: az általa készített, a téren álló szoborcsoportot az I. számú Belklinika elé helyezték volna át. A Varga Imrével (Kossuth- és Herder díjas szobrász) való tárgyalással Imre László rektor-helyettest bízták meg, azonban küldetése nem járt sikerrel. Így nyilatkozott a Hajdú-bihari Naplónak: „*Budai lakásán kerestem fel, s beszámoltam neki a bizottság javaslatáról. Ő azonban határozottan elárkózott attól, hogy a szobor áthelyezéséhez hozzájáruljon. A művész tehát úgy gondolja: politikai-gondolati szempontból semmi nem indokolja a szobor elmozdítását, arról nem is beszélve, hogy ő azt az adott helyre komponálta, tehát ez a megformálás mikéntjét is meghatározta.*”¹⁵⁵ A helyzet ismeretében a Képző- és Iparművészeti Lektorátus –

¹⁵⁰ *Új szakok, intézetek, régi-új szobor.* Hajdú-bihari Napló, 2000. február 12. 8.

¹⁵¹ Ua.: A tanács hangsúlyozza: „*az egyetem azzal, hogy Tisza szobrának felállítása mellett döntött, semmiképp nem kíván szembefordulni Debrecen függetlenségi, Kossuthot és a szabadságharcot vállaló hagyományaival. Inkább az egyetem erkölcsi és szellemi autonómiájának szellemében arra törekszik: különböző, esetleg a maguk korában egymással szembenálló álláspontok értékeinek megőrzésével nem politikai, hanem szellemi, erkölcsi, humanus értékek egyszerre való képviselésével azonosuljon. Nem Tisza sokszor anakronisztikus nézeteit vélik továbbvihetőnek, hanem nemzeti felelősségérzetét, illetve a magyar protestáns tradíciókhoz való hűségét.*”

¹⁵² A szobrászművész lánya, a Kisfaludi-hagyatékot gondozó Strobl Éva is helyesnek tartotta ezt az elképzelést. *Szoborsorsok.* Debrecen, 2000. június 21. 3.

¹⁵³ Medveczky Géza: i. m. „*Am nem így vélekedtek az egyetem rektorai és más vezetői, akik tűzzel-vassal tiltakoztak a hely ellen ...*”

¹⁵⁴ A DE tanácsa a március 16-i ülésén egyhangúan elfogadta a műalkotás konkrét helyét kijelölni hivatott bizottság javaslatát. Az egyetem vezetői tárgyalásokat folytattak Varga Imre szobrászművésszel: az általa készített, a téren álló szoborcsoportot az I. Számú Belklinika elé helyezték át, és tárgyaltak a városvédő egyesülettel is, amely kezdeményezte az újraállítást az egyetem területén. *Régi helyére kerülne.* Hajdú-bihari Napló, 2000. március 18. 9.

¹⁵⁵ *A szobrász ellenzi műve áthelyezését. Régi helyére kerülne.* Hajdú-bihari Napló, 2000. március 18. 9. 2000. április 29. 9. Elmondta, a szobor dr. Sánta Kálmánt a Rákosi-

miután az Egyetemi Tanács döntése lehetővé tette az egyetem területén való elhelyezést – felajánlotta, hogy a klinikától induló fehér *fakerítés vonalát megbontva, az eredeti hely közelében* állítsák újra a szobrot, tehát a klinikai bejárat és az elméleti épület között. További javaslata a *volt Kossuth-egyetem előtti tér város felőli részén*, a bejárat épülettel szembeni, sövénnyel körülvett parktükör.¹⁵⁶

Mindent egybevéve a klinikai bejárat és az elméleti épület közötti elhelyezés tűnt a legkívánatosabbnak, mivel így a szobor az egyetem területére került volna, a helyszínnel pedig egyetértett az egyetemi tanács, a megyei közgyűlés¹⁵⁷ és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus is. Továbbá így a szobor az eredeti helyéhez is közel került volna.¹⁵⁸ Mazsu János bizottsági elnök szerint a bizottság és a közgyűlés is azért döntött e helyszín mellett, mert a Tisza-szobor újraállításával nem kívánják szembeállítani a Tisza-hagyományokat sem Kossuth, sem a Professzorok- szobor tradíciójával: „*Nem rombolunk: építünk, nem szembeállítunk egyes hagyományelemeket, hanem úgy gondoljuk, mindegyiknek megvan a maga helye a városban.*”¹⁵⁹

Másodjára is lehull a lepel

Az újrafelállítást 2000. október 31-én, Tisza halálának nyolcvankettedik évfordulóján tartották.¹⁶⁰ Az avatásra a kormány több tagjával – köztük Deutsch Tamás ifjúsági és sport-, Gógl Árpád egészségügyi, Pokorni Zoltán oktatásügyi és Stumpf István kancelláriaminiszterrel – érkező Orbán Viktor miniszterelnök¹⁶¹ ünnepi beszédében köszönetet mondott mindazoknak, akik a nehéz időkben megőrizték Tisza István szobrát. A miniszterelnök beszédében Kányádi Sándort idézte arról, hogy „*az igaz-*

rendszerben meghurcolt debreceni ideggyógyász professzort ábrázolja, akit a munkaverseny egészséget károsító hatását szóvá tevő fellépése miatt állítottak földre. Varga Imre úgy tudja, hogy egy beosztottja jelentette fel, s a kettős alak ezt kívánja visszaadni. Megjegyzés: ennek költsége 30 millió forintot emésztett volna fel. 15. sz. melléklet: Varga Imre Professzorok című alkotása a Tisza-szobor egykori helyén.

¹⁵⁶ Arany Lajos: *Parkosítással párosul az újraállítás.* Hajdú-bihari Napló, 2000. május 5. 8.

¹⁵⁷ Ua.: A közgyűlés bevonására is szükség volt, hiszen a szobrokat közterületen kívánták elhelyezni, így a kérdés a város jog- és hatáskörébe tartozott.

¹⁵⁸ Ua.: A klinikai tér kiválasztása esetén lehetőség nyílt volna a későbbiekben a sétány esztétikusabb és korszerűbb átalakítására is.

¹⁵⁹ Arany: i. m.

¹⁶⁰ 16. sz. melléklet: Orbán Viktor leleplezi a Tisza István szobrot a Debreceni Egyetem Orvostudományi Kara előtti téren 2000-ben.

¹⁶¹ A miniszterelnök ezen a napon adta át a Nyírábrány - Érmihályfalva közötti határárlomást is. *Szoboravatás es határátkelő-átadás.* Magyar Hírlap, 2000. november 2. 3.

ság ritka, de nem költöző madár”, s hozzátette: a történelmi igazságtétel kijár Tisza Istvánnak is.¹⁶² Továbbá rövid jellemzést is adott a nagy politikusról: „Tisza István miniszterelnök úr a sorsnak kiszemeltje volt, de nem kegyeltje. Modern gazdaságot akart és maradisággal vádolták meg. Igazi, korszerű, a törvénykezésen és az önkormányzatokon nyugvó szabadságeszméje volt, és a szabadság korlátozását vetették a szemére. Mélyen hívő református ember volt és sokan a hittársak közül nem bocsátották meg neki a korát megelőző ökumenikus gondolatot”¹⁶³

Kósa Lajos polgármester a szoborállítást köszöntve úgy fogalmazott, hogy Tisza Istvánnak, – akinek annak ellenére kellett magára vennie a háborúba lépés erkölcsi terhét, hogy önmaga is tisztában volt ennek tragikus következményeivel – Debrecen városa szintén sokat köszönhetett. „Világi főgondnokként a református egyház irányításában, szabadelvű politikusként pedig a debreceni egyetem megszervezésében fejtett ki áldozatos munkát.”¹⁶⁴ Bölcskei Gusztáv, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke Tisza teherbírását emelte ki, és hogy erejét a hitnek köszönhette, „tudta, mikor van számára a rendelt idő.”¹⁶⁵ Fésüs László, a Debreceni Egyetem rektora pedig az egyetemért folytatott munkáját méltatta.

Információkat kapunk a szobor értékeléséről is. Sokan kiemelték a mester bravúros mintázó-készségét, de hiányolták az eredetiséget, mondván: a művész csupán szoborba öntötte Benczúr Gyula festményét. Mások művészi értékekről nem is szóltak, csak a mű reprezentatív jellegét hangsúlyozták. Annyiban azonban megállapodhatunk – és ezt az egyébként nem éppen dicsérő hangvételű cikk szerzője is így véli –, hogy „a Tisza-szobor – az arisztokratikus beállítás fölényessége ellenére – egyszerre sugároz méltóságot és magabiztosságot. Ezen tulajdonságokra pedig szüksége van egy nemzetnek a beteljesülhető reményhez.”¹⁶⁶ Ezzel a gondolattal zárnám a hányattatott debreceni Tisza-szobor történetének bemutatását, remélve, hogy további sorsa immár biztos kezekben marad, mégpedig olyan kezekben, melyek felismerik a tiszta, múlt árnyaitól mentes Tisza-emlék jelentőségét.¹⁶⁷

¹⁶² *Nem kegyeltje – kiszemeltje volt a sorsnak* Hajdú-bihari Napló, 2000. november 2. 3.

¹⁶³ Gőz József Miklós: *Tisza István-szobrot avattak*. Magyar Nemzet, 2000. szeptember 2. 4.

¹⁶⁴ Vitéz Ferenc: *Tisza is szén alatt lapult* Debrecen, 2004. október 27.15.

¹⁶⁵ *Nem kegyeltje – kiszemeltje volt a sorsnak*.

¹⁶⁶ Vitéz Ferenc: *Tisza is szén alatt lapult*.

¹⁶⁷ 17. sz. melléklet: Éves megemlékezés a Tisza-szobornál Debrecen város, a Tiszántúli Református Egyházkerület valamint a Debreceni Egyetem szervezésében (2010. október 29.)

Bibliográfia

Helytörténeti források:

A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1920/21. tanévről. (Debrecen, 1922)

A debreceni M. Kir. Tisza István–Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1926–27. tanévről. (Debrecen, 1929.)

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Almanachja az 1921–1925. évekről. (Szerk.: dr. Tóth Lajos) Debrecen, 1925.

DEENK. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára
Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei: 1920–1921, 1926–1927, 1944–1945,
1952 Egyetemtörténeti Fotóalbumok

MNL HBML 21746/1922. IV.

Debrecen Szabad Királyi Város Törvényhatósági Bizottságának 1921. évi július 29-én tartott közgyűlése.

A Tisza-szoborbizottság iratai 1921, 1922.

Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár, mai lapok cikkei:

Hajdú-bihari Napló, Debrecen, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Egyetemi Élet

Tizsántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, régi lapok cikkei:

Debrecen, Debreceni Független Ujság, Debreceni Hétfői Ujság, Debreceni Ujság, Hajdúföld, Fehér Ujság, Néplap

Felhasznált irodalom:

A Debreceni Egyetem története 1912–2012. Szerk.: Orosz István, ifj. Bartha János, Debrecen, 2012.

Gaál Botond: *A református Tisza István és a Debreceni Egyetem.* Confessio, 25. 2001. 1. sz.

Gróf Tisza István szobra Debrecenben. Az egyetemi zárókő letétele Horthy kormányzó jelenlétében. In: Debreczeni Képes Kalendárium az 1927-ik közönséges esztendőre. XXVII. Debrecen, 1927.

Kaplonyi György: *Debreceni ércemberek, márványnévjegyek: Színes tanulmányssorozat Debrecen összes műemlékeiről.* Debrecen, 1943.

Kisfaludi Strobl Zsigmond: *Emberek és szobrok: Visszaemlékezések.* Bp., 1969.

Kovács István, Kovácsné Bede Ágnes: *Történelem tankönyv, 12. osztály.* Debrecen, 2009.

„Mindenki újakra készül...” Az 1918/19-es forradalmak irodalma. (Szöveggyűjtemény. Szerk.: Farkas József) Bp., 1959.

Pataki Ferenc: *Az emlékeztetés műveletei.* Mozgó Világ, 36. 2010. 6. sz. <http://mozgovilag.com/?p=3516> (2013. 09. 10.)

Pótó János: *Az emlékeztetés helyei* (Emlékművek és politika) Bp., 2003.

Pölöskei Ferenc: *Tisza István.* Bp., 1985.

Prohászka László: *Szoborsorsok.* Bp., 1994.

Szentpéteri Kun Béla: *Tisza István ifjúkori levelei.* In: Tisza-emlékkönyv: Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Debrecen, 1928.

Tóth Ágnes: *A debreceni felsőoktatás történetének levéltári forrásai.* In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIX. Szerk.: Radics Kálmán. 2002-2003.

Tőkéczi László: *Tisza István eszmei, politikai arca.* Győr, 2000.

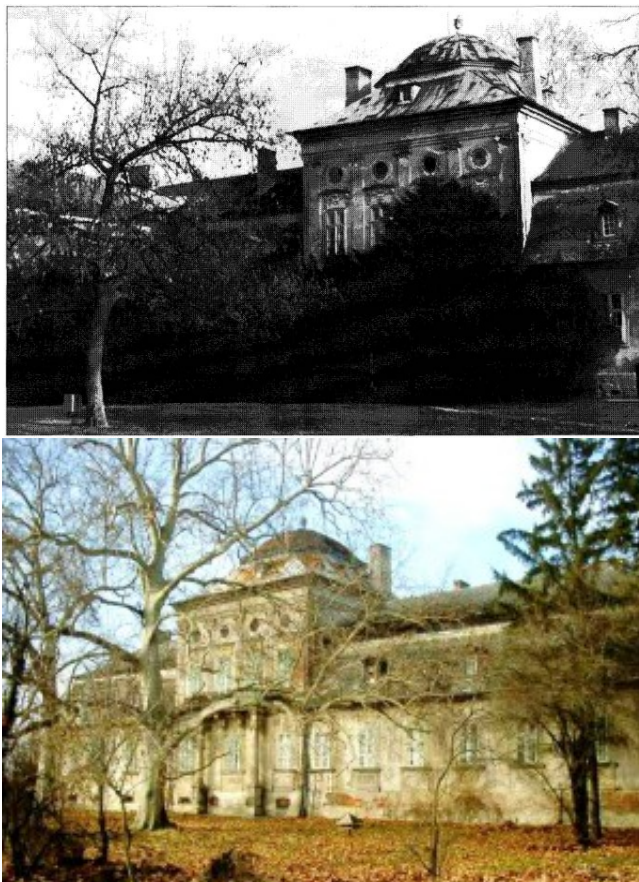
Vermes Gábor: *Tisza István.* Bp., 2001.

Verzár Frigyes: *Tisza és a debreceni egyetem* In: Tisza-emlékkönyv: Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Debrecen, 1928.

Mellékletek

1. sz. melléklet

A geszti Tisza-kastély akkor és most

Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Geszt/pages/geszt_kozseg_oroksege/006_a_tisza_csalad.htm (2013. szeptember 20.)

<http://www.turautak.com/cikkek/varak--romok/kastely-es-epuletromok/geszt--tisza-kastely-es-a-tisza-kripta.html> (2013. szeptember 20.)

2. sz. melléklet

Tisza István debreceni jogász korában

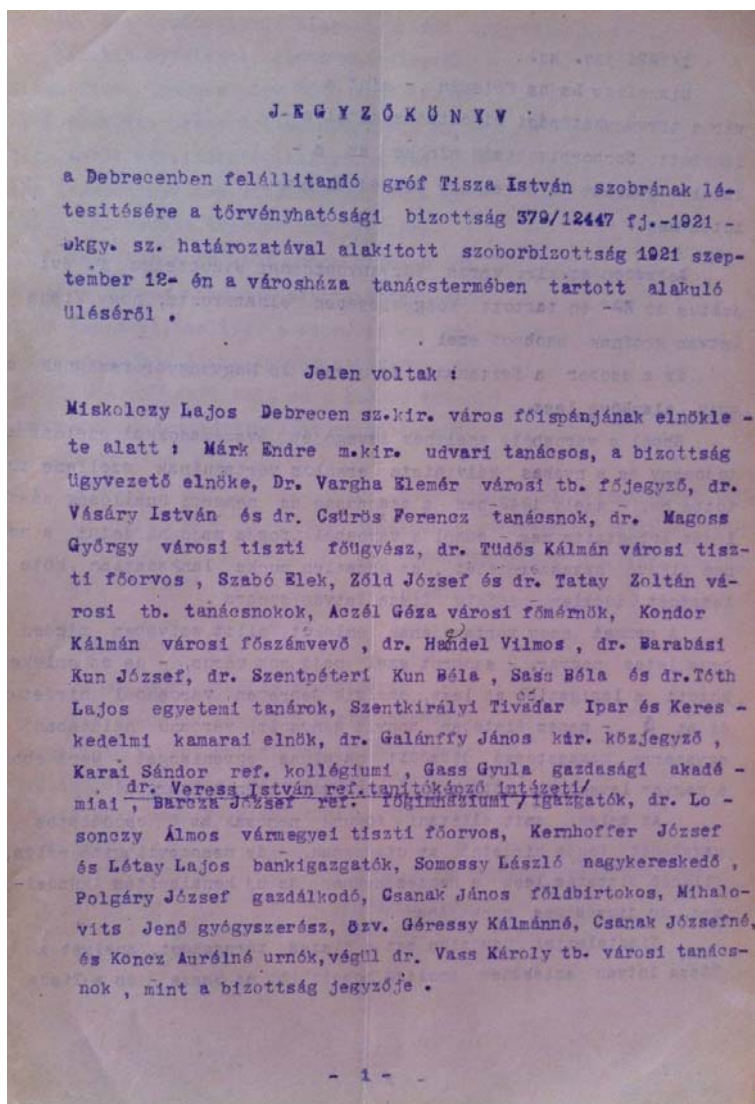

Forrás:

Tisza- emlékkönyv: Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Debrecen, 1928. 10.

3. sz. melléklet

A Tisza-szoborbizottság alakuló ülésének (1921. szeptember 12.) jegyzőkönyve (részletek)

2/1921. évi. sz.

Miskolczi Lajos főispán, - mint a

város törvényhatósági bizottsága által a -
lakított Szoborbizottság elnöke az a -
lakuló gyűlést a következő beadvánnyal nyi-
totta meg:

„Debrecen sz. kir. város törvényhatósági bizottsága 1. évi
július hó 29-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy Tisza
István grófnak szobrát emel.

És a szobor a feltétele, az újradölt Nagyvárosvárosnak e-
szis alapköve lesz.

Ebből a városból, melynek levegőjét évszázadokkal szellette a
tudomány és a nyakas kárvészista erdős vándorainak szellése töl-
tötte be. - amely 1849-ben a szomszéd és nemzeti érzékeltség zisz-
lást lefogtatta meg - ebből a városból fogja majd birtokni a meg-
nem aluvó barátságvetet, az önkéntes munka lemondásán köte-
lességet idélni - ideig Tisza István szobra.

A nemzet nagy vártatásának emléket állít szívben minden
beérlelt magyar, - szobrát emel majd sok város, - és az emlékek
báránt a legmagasabb az lesz, amelyik Debrecen városából birtok-
si az ő - nemese életben annyit élcsúszott, vártam halálban
egyszerre magasztos dicsőült hatalmas egyéniséget. Mert ebből
a magyar levegőből nőttek az ő nagy szellemének szárnyai.

Az emlékek, amit állítani fogunk nemcsak az ő óriási
nagyraélt fogja birtokni az utódoknak, - de messzevilágító példás,
állandó birtoklás lesz a nemzedékeknek az új honlatozás küdel-
vez, de dicsőséges munkájában.

Tartalékkal nyilván ezt a dicsőséges tiszteletet, amelyet a
Tisza István emlékének ápolása hozott itt ma szüre - és a Tisza

István Szoborbizottság alakuló ülését megnyitva. . .

Eztől bejelenté, hogy a mai ülésről
bizottsági napokat dr. Földi Kálmán városi
tanácsnok, Westphal József nyugdíjas és
26th April kir. titkárságban, a mai u -
las ügyvezetőnek vitelére dr. Vass Ká -
rólly th. városi tanácsnokot felkéri.

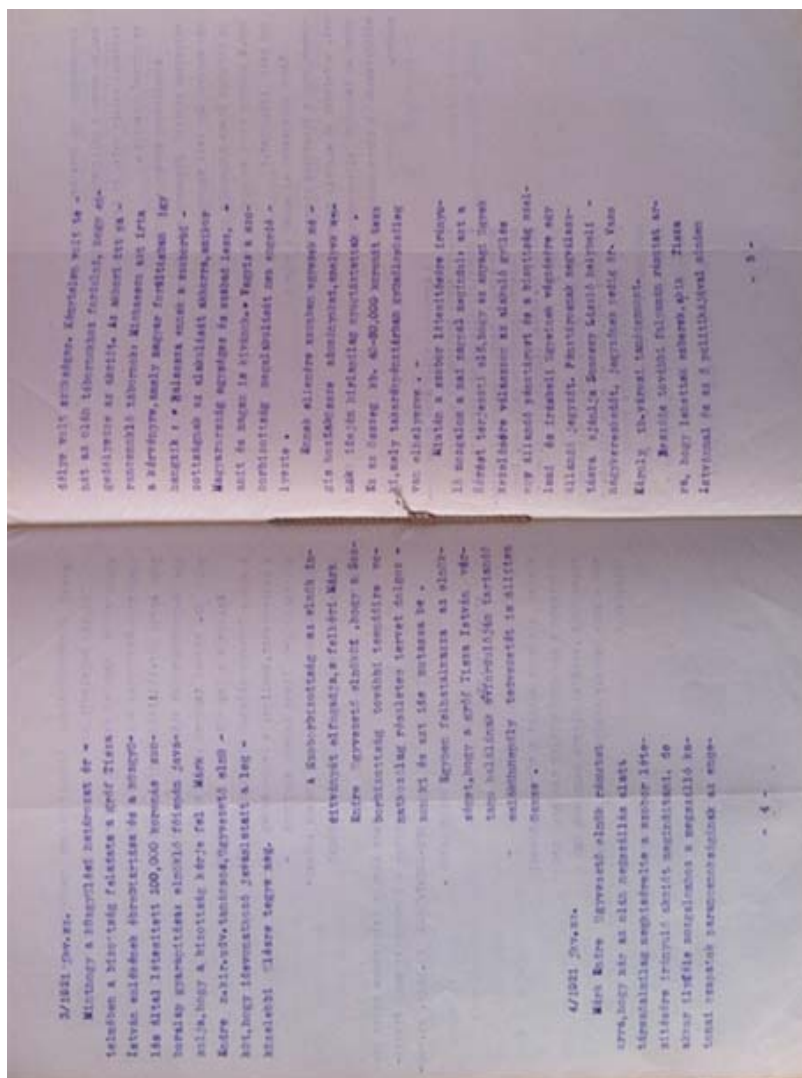
Felkéri a „Levegőt, hogy olvassa fel
a város törvényhatósági bizottságának ezt
a határozatát, amellyel a Debrecenben fel-
állítandó gróf Tisza István szobra -
100,000 katonai telt és a szobor látsz-
tásának előállítására szoborbizottságot
alakított.

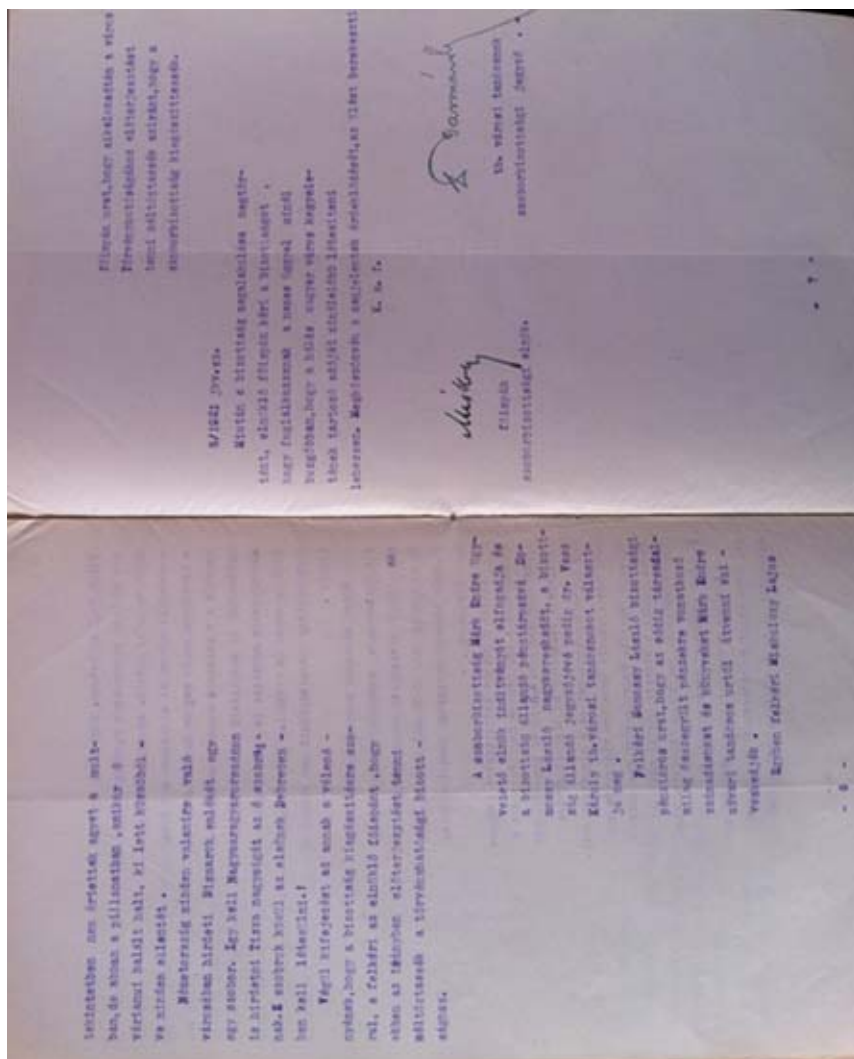
Dr. Vass Károly felfelvessze egész ter-
jedelmében a Törvényhatósági Bizott-
sági 379-1246/1921. F. 1921. sz. vég-
bírárságát.

2/1921. évi. sz.

Küldés főispán bejelenté, hogy -
munkán miniszter által a törvényhatósági
bizottság a Szoborbizottság tisztelet meg-
válaszolt, erre az úlsze napivót koo -
tak a máx személy kivétellel, mind meg -
jelentek.

a Szoborbizottságot meghívandának
jelenté ki.

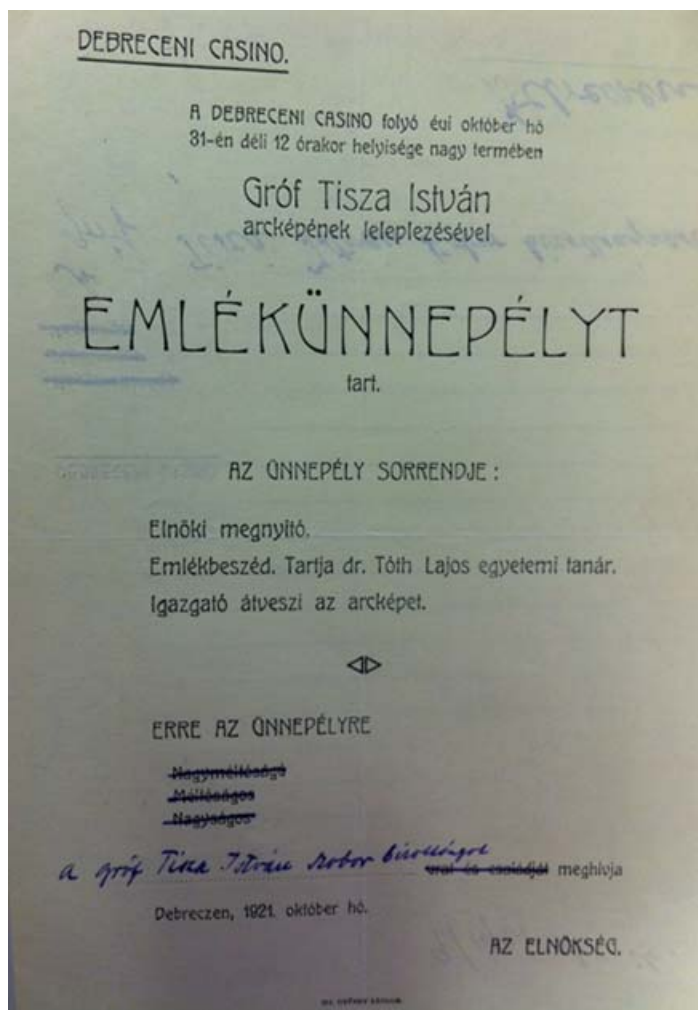

Forrás:
 MNL HBML 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921.

4. sz. melléklet

**A debreceni Casino által rendezett ünnepély
(1921. október 31.) meghívója**

Forrás:

MNL HBML 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921.

5. sz. melléklet

A Tisza-szoborbizottság kérelme és köszönetnyilvánítása

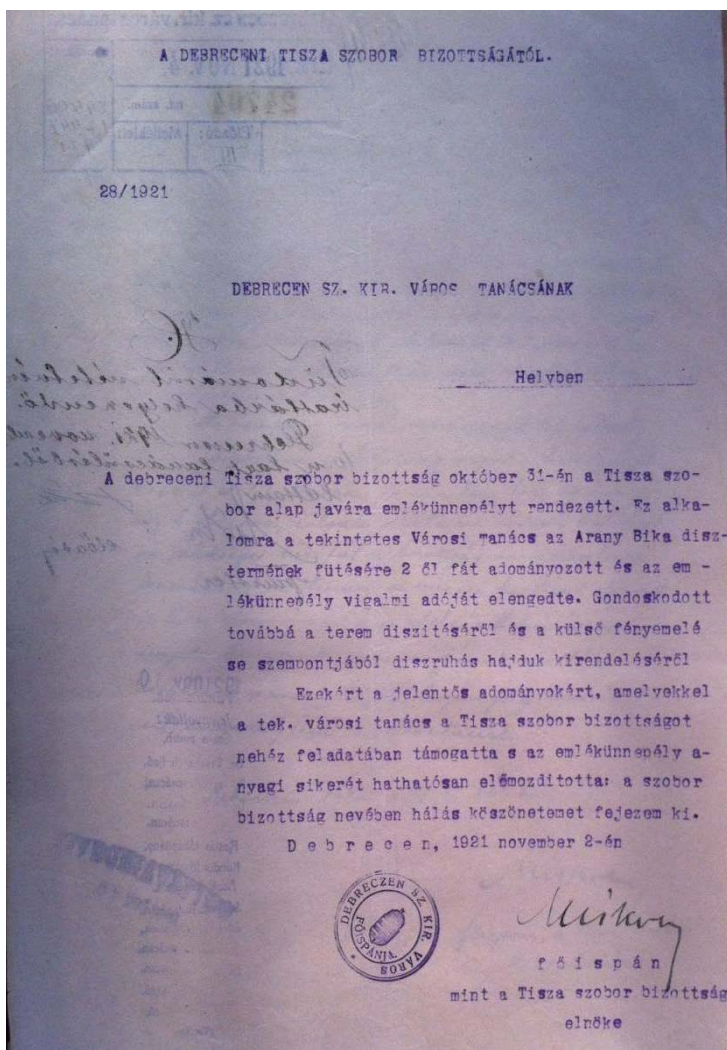
Ék. Városi Tanács!

A városi tanács által kirendelt nagy kőszobor,
Sima István grófnak, az utolsó kőszobor megörökítésére
és megőrzésére melletti díjat megőrzési bizottság
Sima - szobor felállítását előkészítő bizottság f. i.
okt. 10. 11. in az Arany Tisza melletti első tervben
megjegyzéseket mondott.

Az ügyeink minél gyorsabb lefolytatásá-
ra érdekében, a bizottság arról a kérelemmel
fordult a Ék. Városi Tanácshoz, hogy az ügy-
ség lefolytatása melletti díjat megőrzési bizottság
ne szükséges legyen a bizottság rendelkezésére
bocsátani, a tanács, a városi tanácsot elismert
istváni elismerésében feldöntötték és az új.
megj. f. i. in, megőrzésének melletti
lévén a városi tanács legényeinek kirendelt.
it engedélyezni melletti tanács.

Debrecen, 1961. okt. 10. 11. in.

Miskolc
főispán, a Tisza szobor
bizottság elnöke

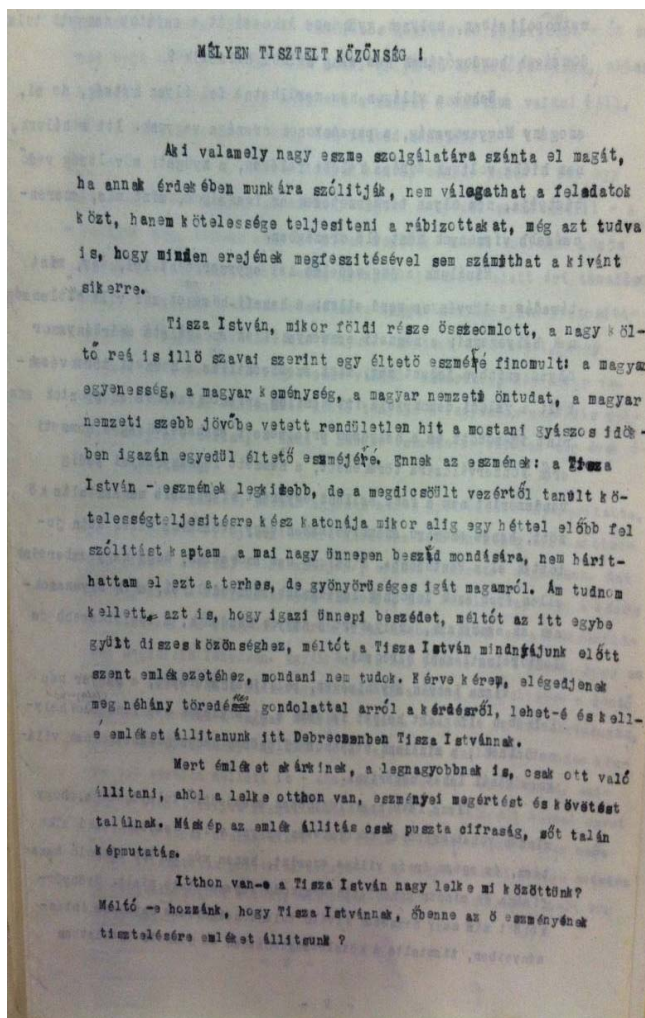
Forrás:

Az 1921. október 31-én, Arany Bikában tartandó ünnepségre kérelem a tanácshoz a terem befűtése, díszítése, városi hajdú legénység kirendelésére, köszönetnyilvánítás a tanácshoz.

MNL HBML 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1921.

6. sz. melléklet

**Dr. Szentpéteri Kun Béla beszéde (1921. október 31.
Arany Bika, Tisza-emlékünnap, részletek)**

[illegible][illegible]

Készítom a Jón védelme nem egyezzen tünd fel, egy, mint
 tündés a térvénnyel rend ellent a harfú-haragot más volt kitérő
 né bünyeségi a nemzeti emefeké ism megöltés elbányoz-
 clyan esztelen jelent meg, mint megmellés a nemzeti szövevény-
 kál a valósá dicsőre kál írásny orvoslókatvny megmellotk más
 mint igazodott és a helyesen értelmezett emefeké egyéni a nemzeti
 és közvénnyel társadott, a nemzeti legmellőbbjéi pedig
 vinnamert nem a fent ént nem egyeztet kitérőbe megmellőtt és
 zott, hogy esztendő minivénnyem vagy orvosló más kál után jusz-
 tott a Panthozom. Minálom nem emellőtt, hogy nagy esztendő-
 ellen nem csak lobozott legidőbe megmellőtt, és kaly emellőtt-
 ná a emellőtt, amelyeket a nagy kitérőbe, a legidőbe és
 kitérőbe megmellőtt harcosai.

Tíz és tizen egyházi, politikai, és magyar népi iskolák mellett is csak az iskolák és tanintézmények mellett, a minisztériumok, kormányok, és egyesületi iskolák mellett.

Time leaving Lugoban merobatic tuladongale, boy
minim volatatione theltem mayay wai. Kaseas lali alio
time, se otem areis vilas merat, haseas lali thel lugob
Time se minim gencialth vrahod rajmarate mait. Janyer-
koret the may may merate tivig tuladmagbas haxmas inco-
matione, timelate a kothasongale se merate merat

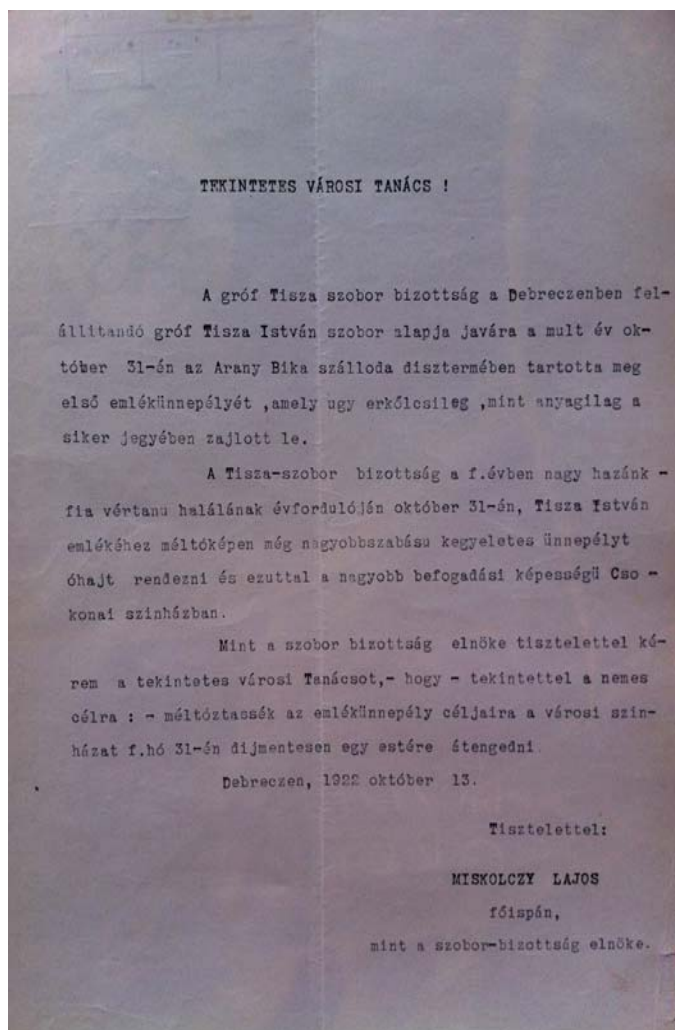
[illegible]

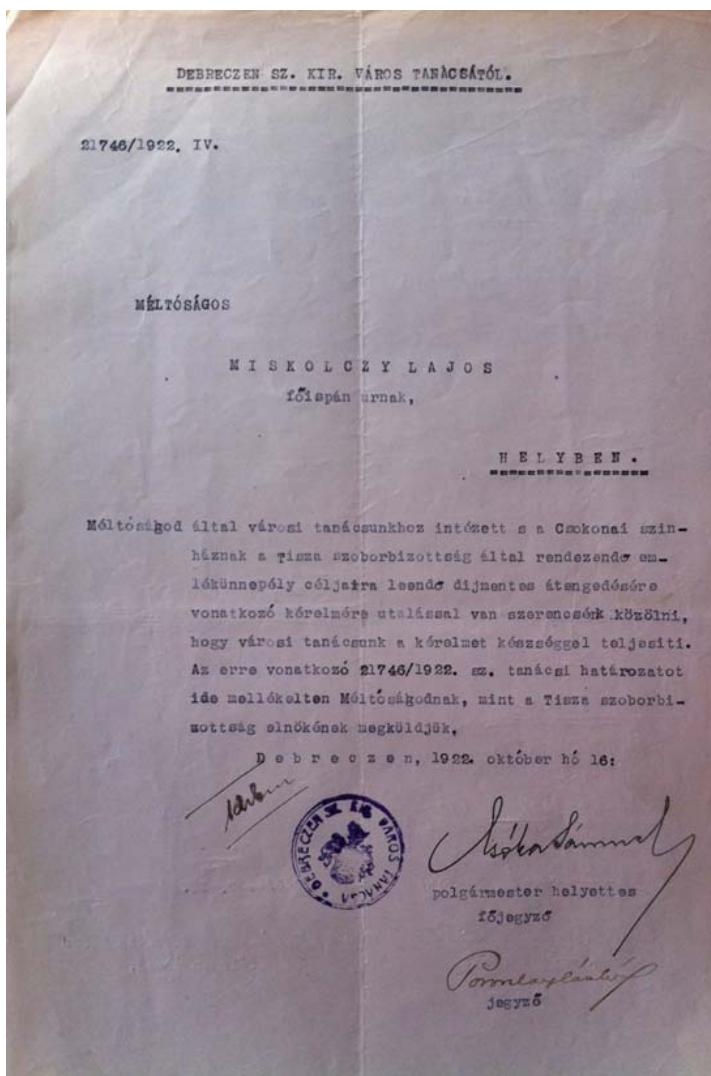
äster arsa, hocy nar lebet, saasambad sandani."

[illegible]

7. sz. melléklet

**Miskolczy Lajos és a városi Tanács levélváltása a Csokonai
színházban tartott kegyeleti ünnepély vonatkozásában.
(1922. október 13. és 16.)**

Forrás:

MNL HBML 21746/1922. IV. A Tisza-szoborbizottság iratai 1922.

Cikkek a szobor felavatásáról

**Tisza István leleplezett szobra és az ünneplő közönség.
Horthy beszéde a Tisza-szobor előtt (1926. október 17.)**

Forrás:
DEENK Kézirattár. Egyetemtörténeti Fotóalbum. 5 (012), 5 (007)

10. sz. melléklet

**Gróf Klebelsberg Kunó sírva fakad Tisza István
leleplezett szobra előtt 1926. október 17-én.**

Forrás:

DEENK Kézirattár. Egyetemtörténeti Fotóalbum. 5 (011)

11. sz. melléklet

**Dr. Magoss György polgármester elhelyezi a város
koszorúját a szoborra**

Forrás:

Gróf Tisza István szobra Debrecenben. Az egyetemi zárókő letétele Horthy kormányzó jelenlétében. In: *Debreczeni Képes Kalendárium az 1927-ik közönséges esztendőre*. XXVII. Debrecen, 1927. 67.

12. sz. melléklet

Gróf Tisza István szobra a klinikák előtt

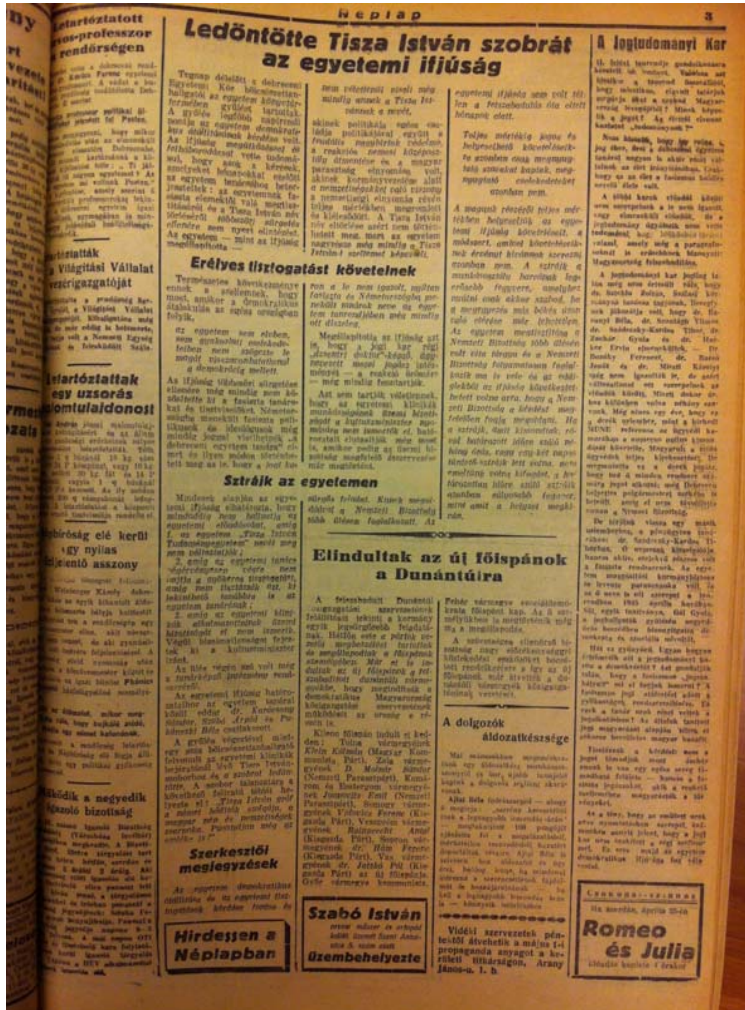

Forrás:

DEENK Kézirattár. Egyetemtörténeti Fotóalbum. 6 (050), 2 (038)

13. sz. melléklet

Elismerő cikk a Tisza-szobor ledöntéséről

Forrás:
Ledöntötte Tisza István szobrát az egyetemi ifjúság. Néplap, 1945. április 25. 3.

14. sz. melléklet

A szobor talapzata

Forrás:

A régi talapzat még a hetvenes évek elején is az egyetem épülete előtt volt.
<http://www.kozterkep.hu/p/729/> (2013. szeptember 16.)

15. sz. melléklet

**Varga Imre Professzorok című alkotása a
Tisza-szobor egykori helyén.**

Forrás:
<http://vendegvaro.utazom.com/professzorok-szobor-debrecen>
(2013. szeptember 30.)

16. sz melléklet

**Orbán Viktor leleplezi a Tisza István szobrot a
Debreceni Egyetem Orvostudományi Kara előtti
téren 2000-ben**

Forrás:

http://index.hu/belfold/2011/06/06/karolyitol_par_sarokra_all_majd_tisza_szobra/
(2013.szeptember 30.) (Fotó: Oláh Tibor)

17. sz. melléklet

Éves megemlékezés a Tisza-szobornál Debrecen város, a Tiszántúli Református Egyházkerület valamint a Debreceni Egyetem szervezésében (2010. október 29.)

Forrás:

http://erdely.ma/fotoalbum/eredeti/gr.tisza_istvan_debreceni_szobra_1288380554.jpg (2013. szeptember 30.)

FORRÁSKÖZLÉS

KOVÁCS ILONA

Konti Lajos debreceni magánlevéltárnok utolsó akarata

Konti Lajos 1855. november 1-től kezdve került alkalmazásba a magánlevéltárnál 1 pengő forint napidíj fizetés mellett, a tanya és kaszáló szerződések készítése körüli segédmunkálatra, Dobray József magánlevéltári ügyvéd felügyelete alatt.¹ 1858-ban Dobray jelentést készített Csorba János polgármesternek arról, hogy Konti munkájára továbbra is szükség van, ezért a városi tanács Konti Lajost, mint magánlevéltári segédet, változatlan fizetés mellett, 1858. szeptember 1-től alkalmazásban hagyta a levéltárnál. Azonban kötelességének tűzte ki, hogy az eddigi munkálatai mellett fő teendője a magánlevéltári ügyek megismerése legyen. Kovács Lajos magánlevéltári rendezőt a tanács Konti oktatásával, a polgármestert pedig a magánlevéltári titkok megőrzése végett Konti felkésztésével bízta meg.² A városi közgyűlés az 1861. február 7.-i ülésén újra napirendjére tűzte a városi magánlevéltár és a levéltár rendezésének ügyét. A közgyűlés megállapította, hogy a levéltár rendezése ugyan már meglehetősen előre haladt, de „még bevégezve nincsen, a város birtokviszonyai tisztában nem állanak”. Ezért a magánlevéltárnak, mint „a város legdrágább kincsének” gondviselésére, és további rendezésére, a „közbizodalmat minden tekintetben teljes mértékben kiérdemelt” Kovács Lajost választotta, és érdemeinek elismerésül őt tanácsnoki ranggal és fizetéssel ruházta fel. A közgyűlés határozott arról is, hogy a levéltárban egy olyan

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL HBML) XIV. 3. 9. d. 787.

² MNL HBML IV. A. 1021/b. 2649. Tanácsülési jegyzőkönyv. 1858. augusztus 31.
A magánlevéltári rendező esküszövege: „Én...esküszöm az élő Istenre, hogy Sz. Kir. Debreczen város magánlevéltára rendezésére kinevezetvén, és megbízatván, ezen megbízatásomban tőlem kitelhető pontossággal, és szorgalommal eljárni ügykezekendek, a nemes város jogait és igazait tárgyazó ezen Magánlevéltárban létező bármi néven nevezendő okiratokat, és azoknak tartalmát, az azokban rejlő titkokat híven és lelkiismeretesen megőrzöm, és senkinek bármi szín alatt föl nem fedezendem, annnyival inkább, sem eredetben sem másolatban a Levéltárból ki nem szolgáltatom. Isten engem úgy segéljen!” IV. A. 1021/b. 2625. Komlóssy Imre magánlevéltári rendező eskütétele. 1855. március 21.

alkalmas személyt kell kiképezni, aki Kovács Lajost betegsége, vagy akadályoztatása esetén helyettesíteni tudja. Ezen okból kifolyólag, „a magánlevéltárban már több év óta napidíj fizetés mellett szolgált, a levéltárban már jártas, s magát képességéről és becsületességéről ismertetett, s közönségesen is ilyennek ismert” Konti Lajost a közgyűlés, Kovács Lajos mellé, mint rendes tisztviselőt levéltárnoki segédnek választotta.³

Debrecen város közönsége – ahogy egy 1862. évi magánlevéltári jelentés fogalmaz – a törvények értelmében: egy személyben törvényhatóság és földbirtokos is volt. A közigazgatási és törvénykezési, vagyis törvényhatósági tárgyú iratokat, az úgynevezett közlevéltárban tartották, ugyanakkor azon okiratokat, melyek a várost, mint birtokost illették, külön az úgynevezett magánlevéltárban, „az e végre választott, illetőleg meghatalmazott egyéniség által” őrizték úgy, hogy ezen levéltárba a meghatalmazott levéltári személyzetén kívül „senkinek másnak bemenni, vagy az okiratok tartalmát vizsgálni nem szabad”.⁴ A magán- vagy titkos levéltárban kerültek elhelyezésre azon eredeti kiváltság, szabadalmas, adomány, oltalom, szerzeményi oklevelek, okiratok, melyek által Debrecen város századokon keresztül a birtokait szerezte, és azon okmányok, melyek az elzálogosító vagy eladó családoknak, vagy ezek tagjainak birtokjogi viszonyait tartalmazzák.

A magánlevéltárnok kötelessége volt ezen okiratokat „hűségesen megőrizni, azoknak tartalmát ugyan tanulmányozni, de titokban tartani, a zálognevelés, örökítés és vétel eseteiben pedig az okiratoknak figyelmes egybevetése alapján, a kérdésben forgó birtokjognak alapját, miségét, és mennyiségét, a netalán rajta fekvő terhek mennyiségének meghatározásával együtt kimutatni. A perreli megtámadás eseteiben pedig a keresetlevelet, a jogot, melyen a birtok követeltetik, és a birtoknak mennyiségét tárgyalás és megfontolás alá venni, a védelmére szükséges okiratokat kikeresni, azokat egybevetni, s így az ügyvéddel együtt a per tárgyára nézve az első bíraskodást gyakorolni.”⁵

Az 1853-ban életbe lépett ősiségi pátens a magánlevéltárban őrzött iratok rendezését idézte elő, melynek folytán tízezer darabot meghaladó okirathoz kellett kivonatot, illetve betűsoros névmutatót készíteni.

Konti Lajos kezdetben Kovács Lajos magánlevéltárnok irányításával és vele közösen, majd önállóan kivonatokat (növedéknaplókat), minőség szerinti kimutatásokat (tárgymutatókat), valamint az iratokban előforduló

³ MNL HBML IV. A. 1021/b. 2667.

⁴ MNL HBML IV. A. 1021/b. 2678.

⁵ Uo. 2655.

családi vezetékevek kimutatásait (névmutatókat) készített Szepes, Ebes, Pacz, Boldogfalva, Fancsika és Szovát helységek, Guth, Parlag, Monostor, Ohat, Zám, Haláp, Hegyes, Macs, Bánk, Elep és Mátá puszták, továbbá Balmazújváros és Sámson irataihoz, valamint a magánlevéltár „Különböző tartalmú irományaihoz”. Debrecen város „Külső birtokokra vonatkozó iratainak” kutatása ma is a Konti keze nyomát viselő mintegy harminc mutatókönyv alapján történik.⁶ A segédkönyvek egy részéhez Konti Lajos díszes címdalt is festett. 1881-ben összeállította Ohat, Zám, Bánk, Fancsika, Hegyes, Haláp puszták történeti adatait 1335 és 1842 között.⁷

⁶ MNL HBML IV. A. 1021/f.

⁷ MNL HBML IV. A. 1021/IV/f. 98. k.

Debrecen sz. kir. város törvényhatósági bizottsága az 1884. november 15-én tartott ülésén, a magánlevéltári bizottság ajánlásával, Konti Lajost egyhangúlag magánlevéltárnoknak választotta.⁸

Konti Lajos 1885. február 25-én helyezte letétbe írásba foglalt végakaratát, egy három pecséttel ellátott zárt borítékban, Nánássy László debreceni királyi közjegyzőnél, Kiss Károly városi közlevéltárnoknak és Percze János városi segédlevéltárnoknak, mint végrendeleti tanúknak a jelenlétében.⁹ Három év múlva, 1888. február 10-én hunyt el.¹⁰

⁸ MNL HBML IV. A. 1021/b. 2823. és 278/1884. bkgy.

⁹ MNL HBML VII. 153. 1885: 66.

¹⁰ Konti Lajos halálát követően, 1888. február 15-én Simonffy Imre királyi tanácsos, polgármester; Kovács Sándor városi tisztii főügyész és egyben magánlevéltári ügyvéd, valamint Konti egyik örököse Komlóssy Dezső együttesen megtekintették a város „főházánál” lévő magánlevéltári hivatali helyiségét. Az elhunyt magánlevéltárnok személyes

tárgyait átadták Komlóssy Dezsőnek, majd Simonffy polgármester lezárta a levéltárat.
MNL HBML IV. A. 1021/b. 2836.

Végrendelet

Én Konti Lajos halásom esetére következő végrendekezést teszek:

1-ör Néhai tisztí főügyész Konti Sámuel édesatyánkról maradt reánk az Egyház téren lévő Péterfia utcai Beregszászi Pál féle 7/344-ik szám alatti ház, utána eső ondódi földjével, mely is néhai édesatyánknak osztály következtében hatezer, azaz 6000 váltóforintban jött által oly formán, hogy 3000 váltóforintot atyánk testvérenek néhai Konti Julianna tanácsnok néhai Komlóssy Dániel¹¹ úr nejének, mint a ház árának fele részét tartozik kifizetni.

Édesatyánk 1829-ik évben, mint szinte Julianna testvére még előtte mindketten elhalván, a fent írt 6000 váltóforintnak fele részét, azaz 3000

¹¹ A Komlóssy család történetét lásd a Turul 1895. évfolyam 31. és 84. lapjain.

váltóforintot, édesanyánk fizette ki özvegysége alatt, én előttem s elhalt testvéreim, mint gyermekei előtt, néhai tanácsnok Komlóssy Dániel rokonunk kezébe.

Ezen fent nevezett háznak utcára nyúló részét – minthogy rossz állapotba volt – az édesatyánk halála előtt lebontatta, s annak újonnan építtetéséhez hozzáfogatott, de még a fundamentumon felül, alig rakatott feljebb a fal, amidőn édesatyánk halálos betegségbe esvén, 1829. augusztus 16-án meg is halt.¹² S így az építkezési teher édesanyánkra maradt, ki is nagy erőfeszítéssel az utcára eső részt az építési terv szerint emeletre felrakatta, s cseréptető alá vétette, de minthogy hét gyermekkel maradt özvegyen, tovább az építkezést nem folytathatta, hanem a házat eladóvá tette. Minek következtében 1845-ik évben néhai Beregszászi Pál úr nejével együtt meg is vette nyolcezer ötszáz, azaz 8500 váltóforinton.¹³

Édesanyánk pedig ugyanakkor, ezen jelenlegi házamat néhai Máthé János úrtól s nejétől megvette 9500 váltóforinton.¹⁴

¹² Az 1829. augusztus 19-i tanácsülési jegyzőkönyvben a 760. szám alatt a következő bejegyzés található:

„Főfiskális N. Konti Sámuel úr meghalálozván. Senator Poroszlai Friderik úr kiküldetik a végre, hogy a boldogult úr házában találtató mindenféle hivatalos írásokat szedessen össze, és külön írván a nemes város pereire tartozókat, azokat adja által archivarius senator Laki Lászlónak, a többi pedig adja bé a nemes város közönséges leveles tárába.” MNL HBML IV. A. 1011/a. 99. k.

A néhai főfiskális Konti Sámuel úrnál maradt közönséges írásoknak az összeírását lásd: MNL HBML IV. A. 1011/k. 540/1829. szám alatt.

¹³ A Beregszászi Pállal és nejével, Palotai Beátával kötött adásvételi szerződést lásd: MNL HBML IV. A. 1011/y. 23. k. 198. szám alatt.

¹⁴ Özv. Konti Sámuelné Laczka Mária, valamint Máthé János és felesége, Medgyesi Zsófia között létrejött adásvételi szerződést lásd: MNL HBML IV. A. 1011/y. 24. k. 96. szám alatt.

Ezen mostani házamnál azonban minthogy tehénszín, fässzín, és istálló nem volt, szükség volt azt csináltatni, mely is 350 forintba került, később azonban az istálló leégett. Ezen Péterfia utcai 6/342-ik szám alatti házam tehát,¹⁵ utána eső onodói földjével, egyharmad részben legyen néhai Komlóssy Terézia Tikos Istvánné rokonom gyermekeié, másik harmadrészben néhai honvédezredes Komlóssy Lajos rokonom gyermekeié, a harmadik harmadrészben pedig néhai Komlóssy Imre s neje Thurzó Róza rokonom gyermekeié. Úgyhogy nevezett ház árverésen eladtván, a bejött összegből egyezer osztrák értékű forint fizetessék a helybeli református egyház pénztárába, mely összeg alapja lesz egy néhai tiszti főügyész Konti Sámuel s neje Laczka Mária úgy gyermekeik Konti Julianna, Zsófia, Eszter, Sámuel, Zsuzsánna, Lajos és Károly (vagy rövidebben Konti – Laczka) nevek alatt álló, s külön kezelendő alapítványnak. Mely tőkeösszeghez a kamatok mindaddig hozzácsatoltassanak, míg 10000 forintba nem szaporodik. Mikor pedig már a tízezer forint kilesz, ezen összegnek kamataiból debreceni születésű, tehetetlen szegény sorsú

¹⁵ Az 1869. évi népszámlálási bejelentési ív szerint a Péterfia utca 342. számú ház 6 szobával (melyből kettő üres), 2 kamrával, 2 konyhával (melyből az egyik üres), 2 pincével és 1 istállóval rendelkezett. MNL HBML IV. B. 1109/p. 89. d. 342.

gyermekkel elmaradt református vallású özvegyek vagy árvák segélyeztessenek. Továbbá szinte a ház árából fizettessék ki a reá betáblázva lévő s az árvatartó pénztárt illető 400 conventiós forint.¹⁶ A ház árából még fennmaradt összegben pedig nevezett rokonaim a már feljebb megírt módon osztozzanak.

2-or Az Ebesi 16 nyilas¹⁷ földet az édesanyám édesatyja néhai esküdt s városgazda Laczka László nagyatyánk vette volt, s édesanyámnak Laczka Mária Konti Sámuelné asszonynak szülei elhunytá után osztály szerint s végrendeletileg adatott által. Ezen tanyaföld tehát a rajta lévő épületekkel, s szobabeli bútorokkal együtt legyen néhai tímármester Laczka László s neje Varga Juliánna fiú gyermekéé, ugyancsak Laczka Lászlóé. Úgy azonban, hogy az első pontban már megnevezett egyházi alapítványba 400, o. e. (osztrák értékű) forintot fizessen, valamint testvérének Laczka Eszternek úgy néhai Laczka Zsófiának Bikfalvi István férjétől származott gyermekeinek, végre néhai özvegy Aszalai Györgyné Laczka Sára unokájának Aszalai Terézia Pálfalvi Józsefnének, a három részre három, azaz 3000 osztrák forintot tartozik fizetni, mindegyik hagyományos részére egyezer osztrák forintot számítván.

Ha ezen most megnevezettek közül bármelyik is jelen végrendelet végrehajtásáig törvényes örökös nélkül elhalna: akkor az annak hagyományozott 1000 o. forint is elenyészik, s Laczka László hagyományosom tulajdona leend. A tanyaföldet, ha szinte a fent rárovott terheket nem volna is képes Laczka László hagyományosom mindjárt, s egyszerre kifizetni, el nem adhatja, hanem vegyen fel reá olcsó kölcsönpénzt, s abból kifizetheti a hagyományozott terheket, még ő mint fiatalember könnyen törlesztheti a tanya jövedelméből a fent megírt terheket.

Azonban ha csakugyan semmi szín alatt nem volna hajlandó a nevezett tanyaföldet megtartani, s eladóvá tenné: akkor köteles lesz a debreceni Református Főiskolának tizennyolc ezer, azaz 18000 o. forint készpénz lefizetése mellett – minden más venni szándékozókat mellőzve – örökösen által bocsátani, és azon 18000 forintból szinte tartozik a már fentebbi

¹⁶ 1845. május 24-én az árvatartó pénztárt kezelő Somogyi Andrástól 720 conventiós forintot vett fel kölcsön özv. Konti Sámuelné. MNL HBML IV. A. 1011/bb. 22. k. 336. Az 1847. október 1-én kelt kötelezőlevél szerint a debreceni református főiskola pénztárából, Földi János pénztárnoktól 400 conventiós forintot kölcsönzött özv. Konti Sámuelné. MNL HBML IV. A. 1011/bb. 26. k. 126.

¹⁷ Nyilas: 1819-től 9 ezer négyszögöl, korábban 3200 – 8000 négyszögöl között változott. In: Rácz István: A debreceni cívisvágyon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989. 399. o.

pontokban említett 3000 forintot a nevezett rokonainak kifizetni, valamint az egyházi alapítványba a 400 forintot is.

Ha pedig a most nevezett Laczka László is, netalán ezen végrendelet érvényre jutásáig, vagy előtte, törvényes örökös nélkül elhalna: akkor a nevezett tanyaföld legyen a debreceni Református Kollégiumé, úgy hogy ennek haszonbéri jövedelméből, egy ének és zene tanszék állíttassék s tartassék fenn.

A fentebb említett Laczka örökösöknek, vagy netalán létező törvényes utódaiknak azonban, a már fent említett ezer-ezer forintokat a Főiskola is tartozik kifizetni, mint szinte az egyházi alapítványba a fent kitett 400 o. forintot is.

3-or Miután a Bánkon lévő 10 régi boglyás¹⁸ kaszálót – mely szinte az édesanyánkról álló örökség volt – 3000 o. forintért örök áron eladtam, s az árát a nevemre a takarékpénztárba betettem. Melyről szóló két darab takarékpénztári könyv a komótomba van betéve papírosba bepakolva, s saját pecsétemmel lepecsételve. Ezen összegből ötszáz, azaz 500 oforintot hagyok a helybeli református egyház kezelése alá, úgy hogy annak fele kamatját maga részére használhassa, kamatjának másik fele pedig mindég a tőkéhez csatoltassék. S tisztelettel felkérem, hogy azon tőkésített kamatokból időről időre a Konti család sírját javíttassa ki, úgy amint van vas vagy terméskőkerítéssel, s ha valamelyik sírkő eltörne, vagy elavulna, a helyett másikat ugyanolyan feliratút csináltasson. A kaszáló árából még fennmaradandó összegben, s annak kamatbeli szaporúságán pedig Porcsin Juliánna Horváth Andrásné egy negyedrészen, Porcsin Sámuel és József testvérek egy negyedrészen, Porcsin Mária Nagy Sándorné egy negyedrészen, végre néhai Porcsin Zsuzsánna Farkas Istvánné örökösei szinte egy negyedrészen osztozzanak.

4-er Miután többszöri súlyos betegségekben Tikos Istvánné szül. Szakál Juliánna asszony kedves rokonom szorgalmas látogatóm, gondviselőm, s ápolóm volt, a Köntös kerti négy nyilas szőlőmet pajtájával s edényekkel együtt nekie, vagy halála esetére férjétől származott örökösöknek hagyományozom.

Halálom esetére lévén pénzem a helybeli takarékpénztárba betéve, a temetési költségek abból fedeztessenek, vagy ha abból ki nem telne, az asztalfiókomban netalán lévő készpénzből, vagy a marha árából pótolttassék. Valamint a netalán hátramaradandó adósságok is, úgy mint kőműves, lakatos vagy patikai contók ha lennének, s az orvos, továbbá a

¹⁸ Boglyás: 1829-től 3600 négyszögöl (2,25 kh). In: Rácz István i. m. 399. o.

betegségem alatt mellettem szolgáló egyén, úgy szinte ha az akkor netalán létező cselédemnek a bére bent volna, az is egészen a szegődött időszakig fizetessék ki. Ha valami fennmarad a marha árából az csatoltassék a már az 1-ső pontban említett egyházi alapítványhoz.

A ruháim osztassanak széjjel a szegényebb sorsú rokonaim között. Az asztali nagy óra legyen Komlóssy Dezső kedves öcsémé. Egy darab Mária Terézia korabeli aranypénzt, mely öt arany értékű továbbá egy arany kis golyókból s 80 szemből álló női nyakéket, s egy kis köves arany gyűrűt Fényes Adriane keresztlányomnak a Fényes Lajos és Komlóssy Evelin rokonaim kis leánykájoknak hagyományozom.

A hegedűmet tokostól, és a gitáromat a debreceni zenedének hagyományozom.

Azon évben, amelybe halálozásom történik, a lakónál netalán tartozásban lehető házber is a temetéskor vagy azután még előfordulható költségek fedezésére fordíttassék. Minden a háznál találtató bútorokon, ágybelieken, s egyéb ingóságokon Komlóssy Arthur és Tikos István rokonaim egyenlő részben osztozzanak, a szegényebb rokonaimnak azonban ha akarnak adhatnak belőle.

Bármelyik esztendőben történjék is halálozásom, Komlóssy Arthur kedves öcsémet kérem fel, hogy tisztességesen takaríttasson el, s ezen fáradozásáért az azon évre eső tanyai haszonbérnek fele részét – mely jelenleg 560 forintot tesz – nekie hagyományozom, a másik fele részéből pedig felkérem, hogy nekem egy egyszerű sírkövet állíttasson fel, melyre csak ezeket véssesse: „néhai hites ügyvéd Konti Lajos szül. 1817. szeptember 17.-én, meghalt ekkor s ekkor.

Ha pedig azon időszakban, mikor halálozásom történik, a tanyaföld haszonbérelője már felét kifizette volna a haszonbérnek, akkor a hátralévő másik fele rész legyen Komlóssy Arthur öcsémé, sírkövet pedig a következő évi haszonbér első fele részéből állíttasson, a másik fele már a hagyományosomat illetvén. Ha pedig halálozásom esetén a tanyaföld haszonbére azon évről már egészen kifizettetett volna: akkor a következő egy évi haszonbér fele része legyen Komlóssy Arthur kedves öcsémé, s a haszonbér másik fel részéből csináltasson nekem sírkövet, s a tanyaföld azon évre eső, s netalán fentlévő adóját is fizesse ki, az azután következő évbeli haszonbér már a hagyományosomé leendővén.

Ha valami összeg fennmarad a sírkő felállítási költségére fordított tanyaföld fele haszonbéréből, az is legyen Komlóssy Arthur kedves öcsémé. Debrecen, Augusztus 26-án 1884.

Konti Lajos mk.

Hogy ezen akaratot Konti Lajos úr előttünk saját végrendeletének nyilvánította, általa saját kezüleg írottak kijelentette s előttünk alá is írta: ezennel hitelesen bizonyítjuk.

Debrecen, 1884. augusztus 26.

Kis Károly mk mint tanú

Percze János mk mint tanú

2188/1888. Hogy ezen végrendelet a debreceni járásbíróság által mai napon kihirdetve lett igazolom. Debrecen, 1888. év február hó 13-án. Dr. Lázár Béla kir. járásbíró

BIBLIOGRÁFIA

BÉNYEI MIKLÓS

Hajdú-Bihar megye helytörténeti irodalma 2006

Összeállításunk a tételeket a bibliográfiai leírás érvényben lévő nemzetközi szabványainak szellemében, ám egyszerűsített formában közli. Az elrendezés módja az egyes fejezeteken belül a szerzők (ha nincs, a címek), illetve az életrajzoknál a tárgyalt személyek nevének betűrendje. A besorolási adatokat dőlt (az életrajzoknál félkövér) szedéssel jelezzük.

Bibliográfiák

Hajdúszoboszló helytörténeti irodalma, 1975–2004: Válogatott bibliográfia / *Bényei Miklós*. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 643-681. p.

Helyismereti művek: Hajdú-Bihar megye 2005 / *Bényei Miklós*. – Db.: [Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár], 2006. – 138 p.

Dr. Módy György irodalmi munkássága 1948–2003 / összeáll. *Birkásné Vincze Rita*. In: Historia et ars / Módy György. – Db. [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 669-677. p.

A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársainak bibliográfiája 2004 / *Birkásné Vincze Rita*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 491-502. p.

Papp Ferenc írásainak válogatott bibliográfiája / összeáll. *Bolla Kálmán*. In: Papp Ferenc olvasókönyv: Papp Ferenc válogatott tanulmányai. – Bp.: Tinta K., 2006. – 320-334. p.

Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom 1983-tól 2004-ig / *Fehér Anita*. In: A Debreceni Egyetem tehetséggondozó programjának II. konferenciája: Tanulmányok. – Db.: [Debreceni Egyetem], 2006. – 199-203. p.

Pákozdy Ferenc, 1904–1970: Bibliográfia / [összeáll., szerk. Kőszegfalvy Ferenc]. – Db.: Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, 2006. – 59 p. – (Tiszántúli személyi bibliográfiák, 7.)

Zsidó bibliográfia: DE Néprajzi Tanszék / *Lajos Veronika*. = Néprajzi Látóhatár, 2006. 1-2. sz. 215-216. p.

A tanszéken található kéziratok dolgozatok, adatgyűjtések, ott készült publikációk.

Bagamér és a bagamériak nagyközségünk válogatott könyvészetének tükrében 1990–2005 / *Ruszoly József*. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 217-265. p.

Válogatott bibliográfia Durkó Mátyás munkássága alapján, 1950–2000. In: Az illegitim andragógusképzés megteremtője: In memoriam Durkó Mátyás, 1926–2005. – Bp.; Földes, 2006. – 276-288. p.

*

Bán Imre könyvtára: [Ism.] / [*Vajda Kornél*] (VK). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 7. sz. 59-60. p.

Peternainé Juhász Zsuzsa katalógusáról.

Peternainé Juhász Zsuzsa: Bán Imre könyvtára: [Ism.] / P. *Vásárhelyi Judit*. = Magyar Könyvszemle, 2006. 2. sz. 288-289. p.

Gyűjteményes kötetek

A *Bihari* Múzeum évkönyve X-XI. / [szerk. Kállai Irén.] – Berettyóújfalú: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 240 p.

Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből / *Borbély Szilárd*. – [Db.]: Csokonai K., [2006]. – 207 p. – (Alföld könyvek, 19.)

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 2. köt. – Db.: [Fábián Bt.]; [Magyarországi Református Egyház Doktorai Kollégiumának Egyháztörténeti Szekciója], 2005. – 328 p. – (Magyar református egyháztörténeti dolgozatok, 12.)

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 3. köt. – Db.: [Fábián Bt.]; [Magyarországi Református Egyház Doktorai

Kollégiumának Egyháztörténeti Szekciója], 2006. – 322 p. – (Magyar református egyháztörténeti dolgozatok, 13.)

A debreceni Déri Múzeum évkönyve 2005 / [szerk. Magyar Márta]. – Db.: 2006. – 527 p. – (A debreceni Déri Múzeum kiadványai 78.)

Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006 / [főszerk. Péteri Lajosné]; [összeáll. Rékasiné Prónay Csilla]. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola, Kollégium], [2006]. – 440 p.

Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai: Debrecen, 2005. november. / [szerk. Buda András, Kiss Endre]. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék], [2006]. – 472 p. – (Kiss Árpád Archívum könyvsorozata, 4.)

Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / *Kiss Kálmánné.* – Kisújszállás: [Arany János Városi Könyvtár]; [Anyanyelvapolók Szövetsége Kisújszállási Csoportja]; [Városvédő- és –Szépítő Egyesület], 2006. – 263 p. – (Helytörténeti füzetek, 18.)

Könyv és könyvtár XXVI., 2004: [A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának évkönyve] / [szerk. Kun András, Szeszákné Takács Elenonóra]. – Db.: 2004[!2006]. – 399 p.

Könyv és könyvtár XXVII.: [A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának évkönyve] / [szerk. Kun András, Szeszákné Takács Elenonóra]. – Db.: 2005[!2006]. – 457 p.

Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, 4. / szerk. Hollósi Gábor. – Db.: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2006. – 130 p.

Historia et ars: Módy György Válogatott [sic!] tanulmányai / [szerk. Vajda Mária]. – Bp.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 684 p. – (A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei, 59.)

Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007 / [összeáll., szerk. Rigó Tamásné]. – Hajdúnánás: [Hajdúnánási Szellemi Műhely]; [Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár], 2006. – 377 p.

Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv / szerk. Ács Géza. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 342 p.

Orando et laborando: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről / [főszerk. Kustár Zoltán]. – Db.: 2006. – 288 p.

Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / *Szabó Sándor Géza*; [vál., szerk., jegyz. Szabó Anna Viola]. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 161 p. – (A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei, 58.)

Szűj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére / szerk. Csohány János. – 1-2. köt. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005[!2006]. – 747 p.

Alföldi utakon / *Szűcs Sándor*; [szerk. Örsi Zsolt]. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 169 p. – (Alföldi könyvek, 6.)

„*Tájak – Régiók – Települések...*”: Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt / szerk. Süli-Zakar István. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 420 p.

Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből / [szerk. Gazdag István, Vida Lajos]. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 707 p., 16 t.

A Tiszántúli Történész Társaság közleményei 1. / [szerk. Szarvas Márta]. – Db.: [Tiszántúli Történész Társaság], 2006. – 211 p.

← A Társaság megalakulásának krónikája / Ulrich Attila – p.7-8.

← A Tiszántúli Történész Társaság [...] alapszabálya / Pozsonyi József – p.9-17.

← A Tiszántúli Történész Társaság alapító tagjai – p.19-89.

*

A Bihari Múzeum évkönyve X-XI.: [Ism.] / Dankó Imre. = Honismeret, 2006. 5. sz. 107-108. p.

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 2. köt. – Db.: 2005.

→ *Csohány János: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról: [Ism.] / Kövy Zsolt* – p.315. [A sorozat első kötetéről; lső közlés: Dunántúli Református Lap, 2005. 4. sz.]

→ *A reformátusság múltja – Debrecenben / Szűcs Ernő* – p.316. [Ismeretetés *Csohány János Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról* című könyvének első kötetéről; első közlés: Reformátusok Lapja, 2005. márc. 27.]

→ *Csohány János: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról: [Ism.] / Varga Gábor* – p.317-318. [Első közlés: Korkép, 2005. 3. sz.]

→ *Egyháztörténeti tanulmányok: [Ism.] / Varga Gábor* – p.319-322. [A *Csohány János* által szerkesztett sorozatról; első közlés: Reformátusok Lapja, 1995. szept. 3.]

→ *Egyháztörténeti Füzetek[sic!]: [Ism.] / Ötvös László* – p.321-322. [A *Csohány János* által szerkesztett sorozatról; első közlés: Református Egyház, 1995. 6. sz.]

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 3. köt. – Db.: 2006.

→ *Egy írástudó csendes összegzése: A magára találás hozadéka / Lévy Botond* – p.293-294. [Ismeretetés *Csohány János Életpályák* című könyvéről; első közlés: Hajdú-bihari Nyugdíjas Híradó, 2001. 10. sz.]

→ *Becsüljük meg szellemi értékeinket!: Dr. Csohány János: Életpályák – Publicisztikai írások: [Ism.] / [Pótor Imre] P. I.* – p.296-297. [Első közlés: Református Egyház, 2002. 9. sz.]

→ *Hétköznapiok történelme: Csohány János: Kirándulás a debreceni múltba: [Ism.] / Bényei József* – p.300-302. [Első közlés: Református Tiszántúl, 2001. 5. sz.]

→ *A reformátusok múltjából: [Ism.] / Borók Imre* – p. 320. [*Csohány János Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról* című könyvének 2. kötetéről; első közlés: Szabadhajdú, 2006. aug. 4.]

→ *Dr. Csohány János: Kirándulás a debreceni múltba: [Ism.] / Dékány Endre* – p.303-305. [Első közlés: Theológiai Szemle, 2001. 3. sz.]

→ *Szánandó tettek és nemes magaviselés / Kecán Mariann* – p.306-307. [Ismeretetés *Csohány János Kirándulás a debreceni múltba* című kötetéről; első közlés: Hajdú-bihari Napló, 2000. jún. 21.]

→ *Kirándulás a debreceni múltba: [Ism.] / Kiss Endre József* – p.308-309. [*Csohány János* kötetéről; első közlés: Új Hónap, 2000. július.]

→ Tudomány és szépirodalom: Csohány professzor könyvéről: [Ism.] / Ötvös László – p.310-311. [A Kirándulás a debreceni múltba című kötet-ről; első közlés: Hajdú-bihari Nyugdíjas Híradó, 2000. 10. sz., Hajdúnási Újság, 2000. szept.2.]

→ Debrecen templomai: [Ism.] / Lévay Botond – p.314-315. [Első közlés: Református Tiszántúl. 2005. 3-4. sz., Reformátusok Lapja, 2005. júl. 24.]

→ Csohány János: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról c. könyvének hajdúszoboszlói vonatkozásai és azok háttere: [Ism.] / Vida Lajos – p.316-317. [Első közlés: Szókimondó, 2006. 3. sz. 15. p.]

A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 2005: [Ism.] / Dankó Imre. = Honismeret, 2006. 4. sz. 113-115. p.

A debreceni Déri Múzeum új évkönyvéről: [Ism.] In: Történelempedagógiai füzetek, 21-22. – Bp.: [Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata]; [Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara], 2006. – 234. p.

A 2004-es kötetéről.

Könyv és Könyvtár XXV. 2003: [Ism.] / Rojas Mónika. = Magyar Könyvszemle, 2006. 3. sz. 389-391. p.

Könyv és Könyvtár XXVI. 2004: [Ism.] / Rojas Mónika. = Magyar Könyvszemle, 2006. 3. sz. 391-393. p.

Több korszakot átfogó közlemények

100 éves a Földesi Nimród Vadásztársaság, 1906–2006 / [összeáll. Szegi Imre]. – Db.: [Földesi Nimród Vadásztársaság], 2006. – 63 p.

110 éves a Svetits Intézet. In: Debrecen-Nyíregyházi egyházmegyei kalendárium 2007. – Szeged: Codex Consulting Kft., [2006]. – 36-39. p.

A hajdúbagosi kétéltűek: Földikutyák társbérlei / Antal Zsuzsanna. = Természetbúvár, 2006. 5. sz. 38-39. p.

Kálvineum / *Bagossi Gáborné*. In: A Veress Ferenc Szakképző Iskola története 2000–2005. – Hajdúböszörmény: [Veress Ferenc Kulturális Alapítvány], 2006. – 65-77. p.

Hajdú-Bihar megye / *Bagyinszki Zoltán*. – Db.: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., [2006]. – 223 p.

Debrecen kincsei / *Bényei Miklós*; [fotók: C. Kiss Ilona]. – Db.: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., [2006]. – 96 p.
Fotóalbum, szöveggel.

Berekböszörmény / [szerk. Baranyi Béla]. – [Berekböszörmény]: [Községi Önkormányzat], [2006]. – 141 p.

→ Berekböszörmény földrajza / Baranyi Béla – p.9-51.

→ Berekböszörmény évszázadai / Baranyi Béla – p.53-74.

→ Fejezetek Berekböszörmény múltjából és hétköznapjaiból / Máté László – p.75-126.

Betekintés a püspökladányi romák hagyományaiiba. – [Püspökladány]: [2006]. – 102 p.

Nagyszalontai varázslat / *Bihari Klára*; szerk. C. Patócs Júlia. – Nagyszalonta: Pro Salonta Alapítvány, 2006. – 152 p.

Nemzeti parkok a Kárpát-medencében / *Bodnár László*. – [Hn.]: [Bodnár és Társa Geográfus Bt.], [2006]. – 267 p., [40] t.

→ Hortobágyi Nemzeti Park – p.83-101.

Folytonosság és megszakítottság a debreceni pedagógiai iskola képző tevékenységében, működésében / *Brezsnyánszky László*. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [2006]. – 299-307. p.
Az 1920-as évektől.

Folytonosság és megszakítottság a Debreceni Egyetem neveléstudományi iskoláinak tudósképző tevékenységében / *Brezsnyánszky László*, Vincze Tamás. In: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 2005. – Bp.: Műszaki K., [2006]. – 177-192. p.
1918–1970.

Ekekovács újitók Hajdúnánáson / *Buczko József*. In: Szij Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 142-151. p.

Bedő és Méhkerék román népessége az utóbbi két évtized történeti kutatásainak tükrében / *Csobai László*. In: A Békés megyei múzeumok közleményei, 28. – Békéscsaba: [Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 259-278. p.
14. század–2001.

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 2. köt. – Db.: 2005.

→ A reformáció művészeti emlékei Debrecenben – p.17-18. [Első közlés: Hajdú-bihari Napló, 1998. okt. 21].

→ A Debreceni Református Egyház – p.29-32. [Első közlés: Debrecen ma 1100 év tükrében. – Db.: 1996.]

→ A Debreceni Református Kollégium múltjának és jelenének jelentősége a Magyarországi Református Egyház életében – p.36-45. [Első közlés: Református Egyház, 1988. 9. sz.]

→ Egy nem közölt recenzió 1979-ből: Végh Antal: „Akkor májusban esett a hó” című művének ürügyén – p.46-51. [Első közlés: Studia Nova, 1995. 3. sz.]

→ A belmisszió, mint az egyéni és társaslelkületi képességek fejlesztésének, tökéletesítésének eszköze a magyar református ifjúság körében – p.85-89. [Érinti a Debreceni Református Kollégiumot is; előadás, 2003.]

→ A tiszántúli református egyházkerület múltja – p.105-115. [Első közlés: Tiszántúl református templomai, 1. / Várady József. – Db.: 1991.]

Nagyszalontán vásár tartatik / *Dánielisz Endre*. – Nagyszalonta; [Oradea]: Prolog K., 2006. – 168 p.

Az árucseré története és néprajza.

Régi történetek, elmúlt időkre emlékezünk / *Décsei Ambrusné* írásai. In: Udvari kalendárium 2007. – [Sárrétudvari]: [Zagyva László Vegyes Kar], [2006]. – 53-60. p.

A nyelvhatárváltozás természeti és gazdasági háttere Bihar megye példáján, 1770–1992 / *Demeter Gábor*, Bagdi Róbert. In: „Tájak – Régiók –

Települések...”: Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 279-286. p.

A térségi nagy tájatalakítások természetvédelmi vonatkozásai a Hortobágyi Nemzeti Park területén / *Dudás Miklós*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 163-178. p.

Nagyvárad városismertető / *Dukrét Géza, Péter I. Zoltán*. – Nagyvárad: Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság; Királyhágómelléki Református Egyházkerület; Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, 2006. – 101 p. – (Partiumi füzetek, 44.)

Szentpéterszeg népesedése a XVIII-XIX. században / *Ekéné Zamárdi Ilona, Vargáné Matolcsi Mária*. In: Földrajzi tanulmányok Lóki József 60. születésnapja alkalmából. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 57-69. p. 1762–1867.

Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára, 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006].

→ A hajdúnánási Református Gimnázium története 1656–1948-ig / *Péteri Lajosné* – p.8-161.

→ Az ifjúság tanórán kívüli tevékenysége 1948-ig / *Szabóné Tóth Irén* – p.162-200.

→ A Hajdúnánási Református Gimnázium mellett működő internátus története 1948-ig / *Péteri Lajosné* – p.299-309.

→ Az iskolai könyvtár / *Jalkócziné Barna Zsuzsa* – p.318-322.

→ A történelemszertár rövid története / *Skopkó Istvánné* – p.333-334.

→ Természettudományi (biológia, kémia, földrajz) szertár / *Maginé Seres Marianna* – p.334-338.

→ A fizikai szertár, 1892-től 2006-ig / *Varga Sándor* – p.339-341.

→ Zengő századok: Fejtek az ének-zenéről és kóruséletéről / *Sebestyén Miklós* – p.342-383.

→ Testnevelés és sport / *Borbély Lajos* – p.385-413.

A Déri Múzeum lemezescsápú bogárgyűjteménye: Coleoptera: Scarabaeoidea / *Enyedi Róbert, Varga Katalin*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 123-133. p.

Komornik restaurált orgonája Székelyhídon / *Fekete Csaba*. = Zsoltár, 2006. összevont szám. 30-38. p.

Komornik Benedek, 17. sz. vége-19. sz. eleje.

A református liturgikák története a XIX-XX. században / ifj. *Fekete Károly*. = Collegium Doctorum, 2006. 1. sz. 174-198. p.

Debreceni teológusokról is: Tóth Mihály, Mitrovics Gyula, Csiky Lajos, Csikesz Sándor, Makkai Sándor, Czeglédý Sándor, Pásztor János.

Hősi kultusz Debrecen szobrászatában / *Fodor Éva Irén*. In: Emlékek a Hadak útján: Avagy: hadtörténelem, kegyelet és hagyományörzés. – Bp.: Hadtörténeti Intézet és Múzeum; [Petit Real], 2006. – 114-116. p.

A „Haldokló Oroszlán” és a Hősök Mauzóleuma, A harminckilencesek emlékműve, A debreceni Református Kollégium emlékműve.

A debreceni oszlopdíszes úrasztali kannák / *Gáborjáni Szabó Botond*. = Református Tiszántúl, 2006. 4-5. sz. 18-19. p.

A Debreceni Református Kollégium kincsei: Egy „keresztyén reszpublika” szellemi és tárgyi öröksége / *Gáborjáni Szabó Botond*, Hapák József. – Db.: [Blende Bt.], 2006. – 247 p.

Egy nemzeti intézményünk Debrecenben: A Debreceni Nyári Egyetem – közel a nyolcvanhoz / *Gellén József*, Póczos Rita. = Debreceni Disputa, 2006. 7-8. sz. 41-45. p.

„Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása”: A Debreceni Református Kollégium története / *Győri L. János*. – Db. . Tiszántúli Református Egyházkerület, 2006. – 176 p.

Hajdúszoboszló nevezetesebb eseményeiből. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 43-44. p.
1075-1999.

Fejezetek a Nagyvárad - Szöllősi Sörgyár történelméből / *Hochhauser Ronald*. In: A Békés megyei múzeumok közleményei, 28. – Békéscsaba: [Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 315-324. p.

A Tisza-tó és a Közép-Tisza szitakötő-fajegyütteseinek (Insecta: Odonata) összehasonlító elemzése / *Jakab Tibor*. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 131 p. – (Doktori értekezések, 23.)

Gyűjtőhelyek között: Egyek, Tiszacsege.

Juhászati hagyományok Zsákán / *Jordán Sándor*; [szerk. Kocsis Csaba]. – Berettyóújfalú; [Bp.]: [B. Tónus Bt.], 2006. – 50 p. – (Bihari füzetek, 29.)

Szoboszlói egyházak, templomok és lelkipásztorok / *Juhász Imre*. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 45-48. p.

A debreceni mézeskalács hagyományörző szerepe / *Juhász Tiborné*. In: „Az Európai Modell megvalósítása a védett földrajzi jelölésű, valamint a speciális tulajdonságú (hagyományos) élelmiszerekre”: EU Közösségi Konferencia: Konferencia kiadvány: Debrecen, 2006. március 30-31. – Db.: Európai Minőségügyi Szervezet Magyar Nemzeti Bizottság, 2006. – 194-200. p.

Hajdúság hangszeres népzeneje / *Kedvesné Herczegh Mária*. = Ethnica, 2006. 4. sz. 129-132. p.

„De szíp debrecenyi beszíd!”: Beszélgetés Kálnási Árpáddal a Debreceni civis szótárról / *Kele Csilla*. = Debreceni Disputa, 2006. 4. sz. 29-32. p.

Görög katolikusok iskolája Pocsajban / *Kincses Gyula*. – Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2006. – 70 p. – (Athanasiana füzetek, 13.)

A Hortobágy krónikája / *Komjáthy István*. – Máriabesnyő; Gödöllő: Attraktor, 2006. – 201 p. – (Élet-utak, 3.)

A nagyszalontai református templom története és Nagyszalonta képekben: Fotóalbum / *Koszorús Ferenc*, *Dánielisz Endre*, *Miklós Ferenc*; főtők: *Bagos Imre Tibor*. – [Salonta]: Nagyszalontai Református Egyház, 2006. – 103 p.

120 éves a püspökladányi tűzoltóság / *Kovács Imre*. – Püspökladány: [Hivatásos Önkormányzati Tűzoltó-parancsnokság], 2006. – 48 p.

Érmihályfalvi temetők / Kovács Rozália. – Nagyvárad: Partiumi és Bán-sági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, 2006. – 105 p. – (Partiumi füzetek, 43.)

Némettanárok a Debreceni Református Kollégiumban 1798–1914 / Kovács Teofil. In: Szíj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 306-320. p.

Hasonlóságok és különbségek a debreceni iskola pedagógiájában / Kozma Tamás. In: Az illegitim andragógusképzés megteremtője: In memoriam Durkó Mátyás, 1926–2005. – Bp.; [Földes]: 2006. – 104-120. p.

A debreceni Déri Múzeum futóbogár (Coleoptera: Carabidae) gyűjteménye / Kődöböcz Viktor. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 89-120. p.

Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, 4. – Db.: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2006.

→ Az Állattani és a Növénytani Intézet a Bölcsészettudományi Karon, 1929–1949 / Mudrák József – p.8-13.

→ A debreceni Jogi Kar Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszékének története, 1914–1919 / Hollósi Gábor – p.24-33.

→ A Jog- és Államtudományi Kar hallgatói társadalma, 1914–1949 / Hollósi Gábor – p.34-50.

→ Szemináriumok, intézetek vezetői és szakelőadók a Bölcsészettudományi Karon, 1914–1949 / Mudrák József – p.101-130.

A Csokonai Kör és Debrecen társadalma / Lakner Lajos. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 415-437. p.

A főtér építészeti jellegzetességei / Lévai Imre. In: A 100 éves Városháza: Tanulmányok és almanach. – Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 30-33. p.
Hajdúböszörmény.

A 39. császári és királyi gyalogezred története 1756–1918 / Lisznyai Lajos, Töhl László. – Db.: [MH 5. Bocskai István Könyű Lövészdandár]; [Bp.]: [Petit Real], 2006. – 82 p.

Görög katolikus nagybőjti hagyományok Létavértesen / *Magyari Márta*. In: Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 97-104. p.

Magyarország városai / [szerk. Karvalics László]. – 4. köt. – [Bp.]: Égisz K., 2006. – 560 p.

A 2000–2005 között várossá nyilvánított településekről: Hajdúsámson – p.155-159., Kaba – p.169-175., Komádi – p.223-225., Vámospércs – p.371-337. Kiegészítések 1995 utáni adatokkal: Balmazújváros – p.405-406., Debrecen – p.423-426., Hajdúdorog – p.439-440., Hajdúnánás – p.441-444., Létavértes – p.481-482., Nádudvar – p.505-506.

A testáló ideje: 18-19. századi debreceni végrendelkezők időfelfogása / *Mátay Mónika*. In: Személyes idő – történelmi idő: A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája: Kőszeg, 2003. augusztus 29-30. – Szombathely: [Hajnal István Kör Társadalomtudományi Egyesület]; [Vas Megyei Levéltár], 2006. – 151-165. p.

A vadrozs, *Secale sylvestre* Host előfordulási körülményei a Nyírségben / *Matus Gábor*, Papp Mária. = *Kitaibelia*, 2005[2006]. 1. sz. 186-193. p. Nyírábrány, Nyíracsaád, Vámospércs.

Szentképek a hajdúdorogi görög katolikus családkról / *Mislovics Andrea*. In: Kép, képmás, kultúra. – Szeged: [SZTE] Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszék, 2006. – 200-209. p.

Debrecen egyházi építéstörténete / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 113-119. p.

A debreceni erdőpuszták története 1945-ig / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 32-51. p.

A hajdúnánási Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium történetéből / *Mónus Imre*. In: Szij Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 439-444. p.

A Debreceni Tudományegyetem Görög-Latin Philológiai Szemináriumának története, 1914–1949 / *Mudrák József*. = *Antik Tanulmányok*, 2006. 2. sz. 323-331. p.

A Debreceni Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Szemináriumának rövid története 1914–1949 / *Mudrák József*. = *Debreceni Szemle*, 2006. 2. sz. 276-281. p.

L’histoire du séminaire de philologie gréco-latine à l’Université de Debrecen de 1914 à 1949 / *József Mudrák*. In: *Acta classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*: Tomus XLII. – Db.: 2006. – 223-232. p.

Debreceni lexikon / *Murányi János*. – [Db.]: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., [2006]. – 312 p.

Boldog emlékű Debrecen: Képek és képeslapok a korok tükrében / *Nagy Attila, Bencze Tamás*. – Db.: Uro-path, 2006. – 110 p.

Hiedelmek és ál-hiedelemmondák: A hiedelemszövegek háttérmagyarázatainak változásai néhány sárréti településen / *Nagy László András*. = *Rálátás*, 2006. 2. sz. 3-13. p.
Köztük: Csökmő.

Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007 / [összeáll., szerk. *Rigó Tamásné*]. – Hajdúnánás: [Hajdúnánási Szellemi Műhely]; [Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár], 2006.

→ Hajdúnánás óvodatörténete: Rövid kivonat a Hajdúnánás óvodatörténete című könyvből / *Bundáné Gyöngyösi Mária* – p.71-76.

→ Hajdú vármegye közegészségügye a múltban és a jelenben / *Gartner István* – p.135-139.

→ „Azt írta az újság...” – p.149-164. [Helyi lapokból, 1912–1987.]

→ A hajdúnánási református templom és a torony / *Péteri Lajosné* – p.165-173.

→ Városháza / *Draviczky Imre* – p.174-178.

→ Járásbíróház – Középiskolai kollégium / *Draviczky Imre* – p.179-180.

→ Bocskai Vendéglő – Művelődési Központ / *Draviczky Imre* – p.181-182.

→ Köztéri alkotások, szobrok, építmények a főtéren – p.183-189. [Hajdúnánás, képek.]

→ A fiatalok életformája, párválasztási szokások változásai Hajdúnánáson: Részletek / Máró Gábor – p.259-277.

→ Egy család 400 éve – a Molnár Balogh család / M. Balogh Sándor – p.290-294.

→ Hortobágyi pásztortáncok: Részletek / Béres András – p.320-322. [Első közlés: Táncstudományi tanulmányok 1959–1960. – Bp.: 1960.]

→ A kenyérsütés és a kemence / Péteri Lajosné – p.333-338.

→ Hajdúnánási étkezési szokások és ételek / Péteri Lajosné – p.339-351.

→ Öhön, vagy slambuc? / Buczkó József – p.352.

→ „Emléküket az idő...” – p.353-375. [Képek, apróhirdetések.]

A szabad kerülettől a vármegyéig / *Nyakas Miklós*. In: A 100 éves Városháza: Tanulmányok és almanach. _ Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 23-29. p.

A Pomatias fajok (gastropoda, prosobranchia) újabb előfordulásai Magyarországon és állatföldrajzi értékelése / *Nyilas István*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 83-87. p.

Nyírábrány, Hortobágy is.

A Bihari Református Egyházmegye története: Az egyházi élet hétköznapijai / *Ötvös László*. – [Biharkeresztes]: Bihari Református Egyházmegye, 2006. – 175 p.

Debrecen székháza: a reformkori városháza / *Papp József*. = Debreceni Disputa, 2006. 4. sz. 42-46. p.

Vaderdőtől az intézményparkig: A debreceni Nagyerdő beépülése / *Papp József*. = Debreceni Disputa, 2006. 6. sz. 36-41. p.

Törzsökig leégett erdő csonkjai: Temetőrendezés a 19-20. századi Debrecenben / *Papp József*. = Debreceni Disputa, 2006. 11-12. sz. 54-58. p.

A Balmazújvárosi Rákóczi Olvasó Nép kör, 1905–1949 / *Pásztor Ágota*. = Ethnica, 2006. 2. sz. 56-59. p.

Hajdúnánás határának helyneveiről / *Pásztor Éva*. In: Juvenilia, 1.: Debreceni bölcsész diákkörök antológiája. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 207-217. p.

Főbírók, kalmárok, cívisek építészeti világa, [1.]: A debreceni Diószeghy-főbíróház és postaállomás műemléki értékeiről és újjászületési lehetőségeiről / *Pataky Emőke*. = Debreceni Disputa, 2006. 4. sz., 38-41. p. Széchenyi utca 6.

Főbírók, kalmárok, cívisek építészeti világa, 2.: Az egykori Rickl-kereskedőház és raktára, a Lábasház / *Pataky Emőke*. = Debreceni Disputa, 2006. 6. sz. 42-46. p.

Bagamér közelmúltjából: Egybegyűjtött dolgozatok / *Ruszoly Barnabás*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 188 p. – (A Bagaméri Krónika könyvei, 3.) (Báthori-kiadványok, 7.)

→ Sportélet Bagamérban 1925–1985 – p.71-89.

→ A bagaméri önkéntes tűzoltóság 1892–1992 – p.93-152.

Bagamér múltjából: Válogatott közlemények / *Ruszoly József*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 272 p. – (A Bagaméri Krónika könyvei, 2.) (Báthori-kiadványok, 6.)

→ Hétszázhuszonöt esztendő múltán – p.5-6.

→ Bagamér évszázadai – p.13-16. [első közlés: Bagaméri Krónika, 2000. dec. 31.]

→ Györgyeháza emlékezete – p.17-19. [első közlés: Bagaméri Krónika, 2001. dec. 25.]

→ Tisztség és szolgálat: A helység ismert vezetői, 1292–2006 – p.101-108.

→ Bagamér „életrajza” történelmi időrendben, 1281–1990 – p.111-213. [első közlés: Bagaméri Krónika – több részletben]

Salonta în 101 de imagini = Nagyszalonta 101 képben / [szerk. Dánielisz Endre]. – [Oradea]: Prolog K., 2006. – [232] p.

Sárguló lapok között. = Szókimondó, 2006. 1. sz. 15-18. p., 2. sz. 63-66. p., 3. sz. 23-26. p., 4. sz. 22-25. p., 5. sz. 19-22. p., 6. sz. 24-27. p., 7. sz. 18-20. p., 8-9. sz. 49-50. p., 10. sz. 31-34. p., 11. sz. 29-32. p., 12. sz. 34-36. p.

A Szoboszló és Vidéke 1906., a Független Hajdúság 1931. és a Hajdúszoboszló 1981. évi számaiból.

Séta az egykori Hajdúnánáson / [szerk. Szólláth Zoltán]. – [Hajdúnánás]: [Ligetszépe Természetbarát Egyesület], [2006]. – 32 p.
Képeslapok reprodukciói.

Nagybirtokok, birtokosok, gazdálkodók Hajdú-Bihar megyében, XVIII. sz.–1945 / *Surányi Béla*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 351-388. p.

Partium – a határokkal szétszabdalt régió / *Süli-Zakar István*. In: Régió és oktatás: A „Regionális egyetem” kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete. – Db.: Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 2006. – 25-41. p.

A hortobágyi szikesedés eredete / *Sümegi Pál*. In: Táj, környezet és társadalom: Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére. – Szeged: SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, 2006. – 633-641. p.

Svetits 1896–2006: A Svetits Intézet fennállásának 110 éves alkalmából. – Db.: [A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Svetits Intézete], 2006. – 203 p., [20] t.

→ A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének rövid története, 1833–2006 – p.7-13.

→ A Svetits Intézet története, 1882–2006 / összeáll. Szobonya M. Jolánta – p.15-23.

Adatok a pocsaji Leányvár mondáihoz / *Szabó László*. = Rálátás, 2006. 1. sz. 1-4. p.

Régimódi története / *Szabó Magda*. – Bp.: Európa, 2006. – 521 p. – (Európa diákkönyvtár.)

Az úríhímezés spirális ornamentumának változatai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye református gyülekezeteiben / *P. Szalay Emőke*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 257-265. p.

Hajdú-bihari (Hajdúszoboszló, Kismarja, Tépe, Vértes) utalásokkal, rajzokkal.

Egyházfegyelmi esetek a sárándi jegyzőkönyvekben / *Szászfalvi Mária*. = Református Tiszántúl, 2007. 2-3. sz. 10-12. p.

A százesztendőös templom: A berettyóújfalui katolikus templom története / [szerk. Demény Pál, Gombos Ferenc, Kocsis Csaba]. – Berettyóújfalu; [Bp.]: [B. Tónus Bt.], 2005. – 41 p. – (Bihari füzetek, 25.)

Százharminc éves a Hajdúszoboszlói Tűzoltóság. = Szókimondó, 2006. 4. sz. 17-18. p.

Az akác honfoglalása a Nyírségben / Szemerédy Miklós. – Db.: [Nyírerdő Nyírségi Erdészeti Rt.], 2004. – 171 p.

Népi konyha: A palócok, a matyók, a bodroghörsiek, a Felső-Tisza vidékiek, a hajdúságiak, a nyírségiak és a sárrétiak ételei / Szigeti Andor. – 2. kiad. – [Bp.]: Mezőgazda K.; [Planétás K.], [2006]. – 384 p. – (Hagyomány és vidék.)

→ A hajdúkerület városai; Hortobágy és a címések világa – p.104-127.

→ Nyírség, Rétköz és a Nyíri Mezőség – p.128-144.

→ Sárrét – p.145-162.

Tóti község monográfiája / Szilágyi József. – Nagyvárad: Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság; Királyhágómelléki Református Egyházkerület; Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, 2006. – 120 p. – (Partiumi füzetek, 42.)

Debrecen templomai / Szűcs Ernő, Csohány János, C. Kiss Ilona. – [Utánnnyomás]. – [Db.]: [Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft.], [2006]. – 120 p.

Képeskönyv, kísérő (ismertető – történeti) szöveggel.

A bajomi templomról / Szűcs Sándor. In: Alföldi utakon / Sz. S. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 88-89. p.

Egy bajomi utca eltűnt régi nevezetességei / Szűcs Sándor. In: Alföldi utakon / Sz. S. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 135-145. p.

Pusztai krónika / Szűcs Sándor. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 132 p. – (Alföld könyvek, 4.)

A Misztótfalusi Kiadó 1946. évi kiadása alapján.

Szülőanyánk, Nagyszalonta: Évszámok tükrében az eltelt századok / Dánielisz Endre Nagyszalonta évszázadai című könyve alapján szerk. C. Patócs Júlia. – Nagyszalonta: [Pro Salonta Alapítvány], 2006. – 197 p. – (Négyszáz éves Nagyszalonta.)

Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből / [szerk. Gazdag István, Vida Lajos]. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 707 p., 16 t.

→ Közterületek és tájékozdási pontok Hajdúszoboszlón / Lévai Béla, Tibai Irma – p.33-48. [Helynevek a városban.]

→ Hajdúszoboszló kézműipara és kereskedelme / Bellon Tibor – p.251-270. [Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.]

→ Hajdúszoboszló népesedéstörténete / Dávid Zoltán – p.119-152. [Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.]

→ Hajdúszoboszló népélete / Ujváry Zoltán – p.153-200. [Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.]

→ Hajdúszoboszló agrártörténete / Varga Gyula – p.201-250. [Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.]

→ A polgári sajtó kezdeteitől a modern médiáig: Írók, irodalom Hajdúszoboszlón / Vida Lajos – p.445-500.

→ Képzőművészet Hajdúszoboszlón / Sz. Kürti Katalin – 501-524. p. [A Hajdúszoboszló monográfiája (Hajdúszoboszló, 1975) című kötetben megjelent tanulmány átdolgozott közlése.]

→ A hajdúszoboszlói gyógyfürdő nyolc évtizede, 1925–2005 / Erdei Gyula – p.563-610.

→ Hajdúszoboszló idegenforgalma / Jenei Tibor – p.611-625. [Történeti visszatekintéssel.]

Gambrinus-sírató / Turi Borbála. = Szókimondó, 2006. 2. sz. 43-45. p. Hajdúszoboszló, szálloda, étterem és sörcsarnok, 1936–2003.

A folklór egyik írott forrása: a ponyva / Ujváry Zoltán. In: Lélek és élet: Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére. – Veszprém: [Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság], 2006. – 147-150. p.

A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának aprónyomtatványaiából, és egy mikepércsi ballada.

Sárkányhúzás Csökmön és Szebellében / *Ujváry Zoltán*. = *Ethnica*, 2006. 3. sz. 105-106. p.

„Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”: Bosszantó folklórhagyományok / *Vajda Mária*. – Bp.: Gondolat, 2006. – 270 p. – (Doktori mester-munkák.)

Döntően hajdú-bihari anyag.

A Salamon (Beck) és a Degenfeld-Schonburg család kapcsolata / *Várkonyi Tibor*. In: A Tiszántúli Történész Társaság közleményei 1. – Db.: [TTT], 2006. – 185-195. p.

A Hortobágy hasznosításának tervei, tanulságai, tennivalói / *Veress László*, *Dunka Béla*. = *Debreceni Szemle*, 2006. 2. sz. 204-218. p.
1848-tól 2005-ig.

Adatok a „debreceni” favágószekhez / *Viga Gyula*. = *Ethnica*, 2006. 1. sz. 18-20. p.

Magyar kastélylexikon, [8.]: Hajdú-Bihar megye kastélyai és kúriái / *Virág Zsolt*. – Bp.: Fo-Rom Invest, 2006. – 293 p.

Európában a Loki! / *Vitos György*. – [Db.]: [Szerző], 2006. – 184 p.
Történeti krónika a DVSC és a Bocskay FC labdarúgó csapatairól.

*

Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Bényei Miklós*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2006. 9. sz. 57-60. p.
Kálnási Árpád könyvéről.

Dukrét Géza: Hegyköz: Történeti monográfia: [Ism.] / *Bődi Erzsébet*. = *Ethnica*, 2006. 4. sz. 149-150. p.

Makkai László: Egyház és vallás Hajdúszoboszlón: [Ism.] / *Csohány János*. = *Szókimondó*, 2006. 3. sz. 16. p.

Az ismertetett tanulmány közlési helye: Hajdúszoboszló monográfiája (Hajdúszoboszló, 1975. 511-532. p.). Első közlés: Református Egyház, 1976. 6. sz.

Tibori János három iskolatörténeti tanulmánya: [Ism.] / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 253-254. p.

Debreceni Református Lelkészképző Intézet története 1914–1950 között; A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének története, 1925–1952; A Debreceni Református Kollégium Ifjúsági Telepítési Akciója, 1938–1944 (egy kötetben). Első közlés: Theologiai Szemle, 1999. 4. sz.

Takács Béla: Debrecen vonzásában: Egyháztörténeti, várostörténeti és ipartörténeti tanulmányok: [Ism.] / *Dankó Imre*. = *Confessio*, 2006. 3. sz. 124-128. p.

Vajda Mária: „Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”: Bosszantó folklórhagyományok: [Ism.] / *Dankó Imre*. = *Ethnica*, 2006. 3. sz. 113-114. p.

„Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek világosító lámpása”: A Debreceni Református Kollégium története. Győri L. János könyvéről: [Ism.] / ifj. *Fekete Károly*. = *Nagytemplomi Gyülekezeti Élet*, 2006. 3. sz. 34-35. p.; *Református Tiszántúl*, 2006. 4-5. sz. 6-7. p.

Kálnási Árpád, Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Hajdú Mihály*. = *Magyar Nyelv*, 2006. 4. sz. 490-493. p.

A debreceni református nagytemplom: Szentpéteri Kun Ágota tanulmánya: [Ism.] / *Karácsony Sándor*. In: A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / K. S. – 2. kiad. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 326. p. Első közlés: *Református Figyelő*, 1931.

Bakó Endre Hortobágy-antológiája: [Ism.] / *Kissné Kovács Adrienne*. In: Mi marad?: Irodalmi és néprajzi tanulmányok, esszék / K. K. A. – Bp.: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2006. – 187-191. p. A Hortobágy a magyar irodalomban (2003) c. kötetéről.

Ajándék a városnak: Megjelent a Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Kornyáné Szoboszlai Ágnes*. = *Debreceni Disputa*, 2006. 4. sz. 52-54. p.

A Hortobágytól Bátorligetig: Az Észak-Alföld természeti értékei: [Ism.] / *Oroszi Sándor*. = *Agrártörténeti Szemle*, 2006. 1-4. sz. 308-309. p.

Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Sebestyén Árpád.* = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 438-441. p.

Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Sebestyén Árpád.* = Magyar Nyelvőr, 2006. 2. sz. 243-247. p.

Egy könyv erővonalai: Balogh István: A cívisek világa: [Ism.] / *Szabó Sándor Géza.* In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 135-138. p.

Első közlés: Református Egyház, 1973.

Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár: [Ism.] / *Viga Gyula.* = Honismeret, 2006. 2. sz. 104-105. p.

Őskor és feudalizmus kora

Az 1784. évi erdélyi parasztlázadás magyarországi iratai / vál., gondozta, bev. Gorun-Kovács Blanka. – Db.: [Erdély-történeti Alapítvány]; [Debreceni Egyetem Történelmi Intézete], 2006. – 298 p.

Szórt adatok: Debrecen, Hajdúböszörmény, Nagyvárad, Várad-Olaszi.

A vaskor hajnalán / *Bacskai István.* In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006] – 33-38. p.

Tiszántúl, őskor.

Archeodrom: Hortobágyi Nemzeti Park, Polgár, autópálya-leágazás / *Bán András.* = Régi-Új Magyar Építőművészet, 2006. 6. sz. 31-32. p.

A bécsi béke és a kismarjai adománylevél 400. évfordulója: Bevezető gondolatok / *Baráth Béla Levente.* = Református Szemle, 2006. 5. sz. 536-537. p.

Elhangzott Kismarján, a 2006. szeptember 23-án tartott emlékülésen.

A sárréti insurrectio / *Barcsay László.* In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 61-80. p.
1809–1810.

Mezőpeterd helye a középkori Bihar megyében: Töprengések az okleveles és térképes adatok szerepétől egy középkori falu határának azonosításában / *Bocsi Zsófia*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalú: 2006. – 29-58. p.

A Debreceni Református Kollégiumnak nyújtott holland segély története / *Bozzay Réka*. = Debreceni Szemle, 2006. 2. sz. 264-275. p.
1756–1782.

Bocskai és Szerencs / *Börzsönyi József*. = Confessio, 2006. 3. sz. 6-7. p.
A szerencsi református templomban 2005. április 16-17-én rendezett tudományos konferenciáról.
← Mádl Ferenc köztársasági elnök köszöntője – p.7-8.

Bocskai, Erdély és a bécsi béke / *Buzogány Dezső*. = Református Szemle, 2006. 5. sz. 557-561. p.

Bocskai és Erdély / *Buzogány Dezső*. = Református Tiszántúl, 2006. 4-5. sz. 23-25. p.

Szejdi-járás: Szoboszló pusztulása / *Csetnyák János*. = Szókimondó, 2006. 6. sz. 6-8. p.

Debrecen és a reformáció: Kálvinista Róma, vagy magyar Genf? / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 13-15. p.
Első közlés: Körkép, 2003. okt. 31.

Magyar református hitvallások / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 55-60. p.
Első közlés: Egyháztörténeti Szemle, 2004. 1. sz.

A magyar református lelkipásztor közéleti felelősségének egyháztörténeti áttekintése 1550–1847 / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 85-96. p.
← Mélius Péterről: p.87-89. [Első közlés: Lelkészegyesület, 2003. 1. sz.]

Négyszáz éve kezdődött a Bocskai-szabadságharc / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 245-248. p.

Első közlés: *Körkép*, 2004. 32. sz.

Hajdútelepítések és a militarizált társadalom megerősödése a Tiszántúlon a 17. század első harmadában / *Czigány István*. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 105-124. p.

Sárrétudvari–Órhalom / *János Dani*, *Ibolya M. Nepper*. In: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2006. – Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 2006. – 29-63. p.

Előzetes jelentés a Berettyóújfalu–Nagy Bócs-dűlő lelőhelyen 2004–2005 során végzett megelőző feltárásokról / *Dani János*, *Szilágyi Krisztián Antal*. In: *A Bihari Múzeum évkönyve X-XI*. – Berettyóújfalu: 2006. – 7-27. p.; *Régészeti kutatások Magyarországon*, 2005. – Bp.: [Kulturális Örökségvédelmi Hivatal]; [Magyar Nemzeti Múzeum], 2006. – 5-31. p.
Korai neolitikumtól az avar korig.

A hajdúk eredete és megjelenése Szoboszlón / *Dankó Imre*. In: *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 49-70. p.

Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.

Sárospatak Bocskai és hajdúi kezén / *Dankó Imre*. = *Rálátás*, 2006. 1. sz. 8-13. p.

Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1599 / ford., sajtó alá rend. *Balogh István*. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Levéltár], 2006. – 195 p. – (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai, 37.)

„Egy nemzetek levén...”: A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata végén / *Dominkovits Péter*. – Bp.: *Martin Opitz K.*, 2006. – 198 p.

Kassa a Bocskai-felkelés küszöbén / *Jozef Duchoň*. In: *DMÉ* 2005. – Db.: 2006. – 45-54. p.

Szlovák fordítása: *Košice na prahu Bočkajovko povstania* – p.55-64.

Bocskai és a székelyek / *Egyed Ákos*. = *Confessio*, 2006. 3. sz. 34-38. p.

Kapucinusok és könyvtárak Nagyváradon a 18. században, 1727–1785 / *Emődi András*. – Nagyvárad: Egyházmegyei Könyvtár: Partiumi Keresztény Egyetem; Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2006. – XCII, 131 p., [2] t.

A lovas hajdúk Szoboszlóra telepítése 1606-ban / *Erdei Gyula*. = *Szóki-mondó*, 2006. 8-9. sz. 13-17. p.
1660, Hajdúszoboszló.

A Bocskai-szabadságharc európai propagandája / *G. Etényi Nóra*. = *Confessio*, 2006. 3. sz. 24-34. p.

Religio és rebellió: A Bocskai-szabadságharc a korabeli publicisztikában / *G. Etényi Nóra*. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 61-72. p.

Reformkori prédikációk és beszédek a nevelésről / *Fehér Katalin*. = *Magyar Könyvszemle*, 2006. 4. sz. 410-443. p.

Debreceniek: Zákány József – p.435-437., Csécsi Imre – p.438-439., Török József – p.439-440.

„Frigy és békesség legyen...”: A bécsi és a zsitvatoroki béke / szerk. Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária. – Db.: [Debreceni Egyetem Történelmi Intézete]; [Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat], 2006. – 320 p. – (Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója, 8.)

→ A csehek és magyarok első felkelése a Habsburgokkal szemben / Jozef Baďurik – p.13-19. [csehek – 1546–47, Bocskai-felkelés]

→ A Bocskai-szabadságharc nemzetközi háttere: Európai jelenlét és magyar történelmi távlat / R. Várkonyi Ágnes – p.21-38.

→ Bocskai címerprezentációja / Gyulai Éva – p.41-60.

→ Bocskai István és a bosnyák korona / Rokay Péter – p.61-67.

→ Bocatius János, a Bocskai-párti kassai bíró / Kónya Péter – p.69-74.

→ Bocskai erdélyi állama / Oborni Teréz – p.77-88.

→ Bocskai egy éve a kolozsvári források tükrében / Kiss András – p.89-96.

→ Városok és Bocskai fejedelem udvartartása / Jeney-Tóth Annamária – p.97-109. [Erdélyben]

- A Bocskaiak Erdélyben – törvénytelen liber bárók? / Dáné Veronika – p.111-117.
- Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában / Balogh Judit – p.119-129.
- Kontinuitás és betelepedés a hajdúvárosokban / Orosz István – p.133-141. [Böszörmény, Debrecen, Dorog, Nánás, Polgár, Szoboszló]
- Bocskai adományainak érvényessége, különös tekintettel a hajdú adományokra / Nyakas Miklós – p.143-152.
- Hajdú kiváltságolás – kozák kiváltságolás / Gebei Sándor – p.153-168.
- A vallásügy a bécsi béketárgyalásokon / Péter Katalin – p.171-175.
- A Bocskai-Apológia előtörténete / Bitskey István – p.177-182.
- Bocskai István a magyar református egyháztörténet-írásban / Sipos Gábor – p.183-189.
- Miskolci Csulyak István két emlékbeszéde Bocskairól / Szabó András – p.191-203.
- Református egyházkormányzat a bécsi béke után / Szabadi István – p.205-210.
- A bécsi béke és a Habsburgok / Barta János – p.213-224.
- A magyar rendi vélemények változása a békekötés folyamatában / Papp Klára – p.225-240.
- A bécsi béke és megújításának eredményei a 17. században / Bársony István – p.241-247.
- Az oszmán-Habsburg hosszú háború: a hadüzenettől a békekötésig, 1593–1606 / Zachar József – p.251-265.
- A zsitvatoroki békéhez vezető út: Egy állítólagos Habsburg ígélet hátteréhez / Papp Sándor – p.267-295.
- A zsitvatoroki béke a korabeli propagandában / G. Etényi Nóra – p.297-308.
- A törökellenes védelmi rendszer újjászervezése a bécsi béke után / Czigány István – p.309-318.

A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára / Gaál Izabella. = Egyháztörténeti Szemle, 2006. 1. sz. 189-197. p.
XVI-XVII. század.

Bocskai címeradományai: Ikonográfia és társadalom / *Gyulai Éva*. In: Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat évkönyve, 6. – Bp.: 2006. – 105-118. p.

A szép magyar Váradi Biblia nevesítéséről / *Hermán M. János*. In: Szíj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 232-242. p.

Bocskai István fejedelem erdélyi politikusai / *Horn Ildikó*. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 87-104. p.

Négy újonnan restaurált 16-17. századi könyv a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában / *Juha Enikő*. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 413-422. p.

Egy ismeretlen gyöngyszem a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának ritkaságai közül: Tobias Mayer Mathematischer Atlas, Augsburg, 1715 / *Kántor Sándorné Varga Tünde*. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 111-131. p.

Függetlenségi nyilatkozatok a 14. századi Skóciától a 19. századi Magyarorszáig / *Képes György*. = *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 2. sz. 37-49. p.

Az 1849. évi magyar függetlenségi nyilatkozatról is szól.

Konfliktusok és korrupció: Az 1749–1751. évi dél-bihari parasztmozgalmak iratai / vál., gondozta, bev. *Gheorghe Gorun*. – Db.: [Erdély-történeti Alapítvány]; [Debreceni Egyetem Történelmi Intézete], 2006. – 235 p.

A Bocskai-felkelés és az evangélikus egyház a királyi Magyarországon / *Kónya Péter*. In: *DMÉ* 2005. – Db.: 2006. – 23-28. p.

Szlovák fordítása: Bocskaiovo povstanie a evanjelická cirkev a v. – p.39-43.

Szabad királyi városok a Bocskai-felkelésben / *Kónya Péter*. = *Debreceni Szemle*, 2006. 3. sz. 331-338. p.

Nőkhöz köthető szexuális jellegű bűnelkövetési formák Debrecenben 1740–1749 között / *Kovács Ildikó*. = *Néprajzi Látóhatár*, 2006. 1-2. sz. 119-153. p.

A magyarhomorogi temető éremleletei: Coins from the common cemetery of Magyarhomorog-Kónyadomb from the 10-12 century / *Kovács László*. = *Studia Comitatus*, 2006. 3-4. 215-248. p.

Mentség a rendi jogok és a vallás védelmében: Bocskai István ismeretlen levele Európa protestáns fejedelmeihez / *Kruppa Tamás*. In: *Acta historiae litterarum hungaricarum*, XXIX. – Szeged: [Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar], 2006. – 150-157. p.

„Református teológiai motívumok a Bocskai-szabadságharcban” / *Ladányi Sándor*. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 57-60. p.

Kegyelet és önismeret: A Csokonai-síremlék / *Lakner Lajos*. = *Debreceni Disputa*, 2006. 11-12. sz. 49-53. p.
Felállítása körüli viták.

Volt egyszer egy falu: A középkori Zelemér krónikája / *Lévai Béla*. – Debrecen-Józsa-Bodaszőlő: Józsa-Szentgyörgy kör; Zeleméry László Általános Iskola, [2006]. – 60 p. – (Boda-zeleméri helytörténeti füzetek, 4.)

Korpona és a Bocskai-felkelés / *Miroslav Lukač*. = *Debreceni Szemle*, 2006. 3. sz. 361-368. p.

A hajdúk hadi szokásai / *Lukács Sándor*. = *Szókimondó*, 2006. 8-9. sz. 23-33. p.

Törvényszéki játszmák: válás Debrecenben 1793–1848 / *Mátay Mónika*. – Db.: Csokonai K., [2006]. – 252 p.

Hajdúszoboszló neve / *Mező András*. In: *Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből*. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 29-32. p.
Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.

Historia et ars: *Módy György* Válogatott [sic!] tanulmányai / [szerk. *Vajda Mária*]. – Bp.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 684 p. – (A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei, 59.)

- Földtulajdon Debrecenben a XVI-XIX. században – p.21-31. [első közlés: DMÉ 1958–59. – Db.: 1960.]
- A falutól a mezővárosig – p.32-89. [első közlés: Debrecen története, 1. – Db.: 1984.]
- Debrecen Árpád-kori és középkori régészeti kutatottsága – p.90-100. [első közlés: Debreceni Szemle, 1985. 1. sz.]
- Földrengések a régi Debrecenben – p.101-108. [első közlés: Debreceni Szemle, 1986. 1. sz.]
- Debrecen első templomai – p.109-112. [első közlés: Csokonai kalendárium 1990. – Db.: 1989.]
- Földesúri kúriák és várkastélyok Debrecenben – 120-133. p. [első közlés: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIX: – Db.: 1992.]
- Debrecen településképe a XVI-XVII. században – p.134-143. [első közlés: Történeti tanulmányok II. – Db.: 1993.]
- Ferencesek és domonkosok Debrecenben a reformáció koráig – p.144-151. [első közlés: Történeti és néprajzi tanulmányok. – Db.: 1994.]
- A Szent András templom és a Verestorony kutatása 1980-ban – p.155-229. [Debrecen; első közlés: Db.: 1984]
- A Nagytemplom körüli ásatások eredményei – p.230-236.
- A herpályi templomromnál végzett régészeti kutatás és helyreállítás, 1972–1975 – p.237-280. [Kozák Károllyal közösen; első közlés: A Bihari Múzeum évkönyve I. – Berettyóújfalu: 1976]
- A herpályi monostor XII. század végi harangja – p.281-285. [Patay Pállal közösen; első közlés: DMÉ 1995–1996. – Db.: 1998.]
- Szentgyörgy (Kismacs) Árpád-kori templomának feltárása – p.286-328. [M. Nepper Ibolyával közösen; első közlés: DMÉ 1983–1984. – Db.: 1985.]
- Adatok a betyár szó tartalmi változásához – p.341-344. [Debrecen és környéke, XVIII-XIX. sz. eleje; első közlés: Ethnographia, 1957.]
- Polgár és Szentmargita 1484–1612 között – p.345-362. [első közlés: DMÉ 1965. – Db.: 1966.]
- Polgár és vidéke a tatárjárástól a hajdúk letelepedéséig – p.363-417. [első közlés: Polgár története. – Polgár: 1974.]
- Szovát a XVIII. századig: Az erődített templom története – p.418-470. [első közlés: Hajdúszovát: 2000]
- XVI-XVII. századi pénzleletek Polgárról – p.471-501. [Gedai István-nal és Kahler Frigyessel közösen; első közlés: DMÉ 1965. – Db.: 1966.]
- Sámson története a XVI. század közepéig – p.532-575. [első közlés: Hajdúsámson története és néprajza. – Hajdúsámson: 2000.]

Ortodox templomépítészet a 18. századi Magyarországon: Hagyomány-örzés idegen környezetben / Nagy Márta. In: A bizánci ikontól a nyugati barokkig: Tanulmányok a magyarországi görög diaszpóra egyházművészetéről / N. M. – Bp.: [Zuglói Görög Önkormányzat], 2006. – 81-92. p. Helyi adatok: Darvas, Körösszakáll, Körösszegapáti, Vekerd, Zsáka. Első közlés: 2006 (románul).

Bocskai István hajdúinak megdicsőülése / Cs. Nagy Zoltán. = Szókimondó, 2006. 3. sz. 9-10. p.
Letelepítések.

Újabb régészeti adatok Hajdúszoboszló történetéhez / M. Nepper Ibolya. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 17-28. p.

Bocskai és a hajdúk / Nyakas Miklós. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 65-76. p.
← Szlovák fordítása: Bocskai a hajdúsi – p.77-82.

Bocskai kiáltványa Sopron vármegye rendjeihez / Nyakas Miklós. = Soproni Szemle, 2006. 2. sz. 175-193. p.

Bocskai szabadságharcának kezdetei és a bihari várak / Nyakas Miklós. In: Magyarország védelme, Európa védelme. – Eger: Heves Megyei Múzeumi Szervezet; Dobó István Vármúzeum, 2006. – 247-263. p.

Bocskai szerencsi levelei / Nyakas Miklós. = Confessio, 2006. 3. sz. 50-54. p.

Az „ismeretlen” szerencsi kiáltvány / Nyakas Miklós. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 60 p., [4] t. – (Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója, 6.)

A korponai kiváltságlevél és hajdúkapitányai / Nyakas Miklós. = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 350-360. p.

Hajdúföld és jobbágybirtok Szoboszlón a XVII. században / Orosz István. = Szókimondó, 2006. 2. sz. 10-13. p.
Utánközlés.

A szabad királyi városok és a mezővárosok gazdálkodása a 18-19. században / *Orosz István*. In: *Urbs: Magyar várostörténeti évkönyv 1.* – Bp.: [Budapest Főváros Levéltára], 2006. – 235-240. p.
Debrecen, Szeged, Berettyóújfalú, Hajdúnánás, Mezőberény.

A béketárgyalás a korponai országgyűlésen / *Papp Klára*. = *Debreceni Szemle*, 2006. 3. sz. 339-349. p.
A bécsi béke előkészületiről.

A Csákyak erdélyi ága a 18. században, Csáky Zsigmond örökösei / *Papp Klára*. In: *Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv XVII.* – Nyíregyháza: 2006. – 339-359. p.
Bihari vonatkozásokkal.

Debrecen és a Rákóczi-szabadságharc / *Papp Klára*. In: *Magyarság és Európa: Tegnap és ma: Tanulmányok az Ady Ende Akadémia 15. évfordulójára.* – Db.: Multiplex Media-DUP; Ady Endre Akadémia Alapítvány, 2006. – 85-99. p.

„Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember”: Tanulmányok a Csáky család 17-19. századi történetéből / *Papp Klára*. – Db.: [Erdély-történeti Alapítvány]; [Debreceni Egyetem Történelmi Intézete], 2006. – 223 p.

→ Csáky István és a Bocskai-felkelés – p.11-23.

→ A Csákyak és a Rákóczi-szabadságharc – p.25-40. [bihari adatokkal; első közlés: *Povstanie Františka II. Rákochiko 1703–1711.* – Prešov: 2005. – 36-52.]

→ Az erdélyi Csáky László leszármazottai és birtokaik – p.47-64. [bihari adatokkal; első közlés: *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára.* – Db.: 2004]

→ A konfliktust okozó testamentum: Az erdélyi Csáky Imre végrendeletének sorsa – p.65-86. [bihari vonatkozásokkal; első közlés: *Thesaurus Solemnis.* – Db.; Nyíregyháza: 2002]

→ A Csákyak erdélyi ága a 18. században, Csáky Zsigmond örökösei – p.87-102. [bihari, berekböszörményi vonatkozásokkal; első közlés: *Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv XVII.* – Nyíregyháza: 2006]

→ A bihari Csáky-uradalmak a 18. században – p.103-126. [első közlés: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX.* – Db.: 2002–2003]

→ A bihari Csáky birtokok az úrbérrendezés idején – p.127-144. [Berekböszörmény, Körösszegapáti; első közlés: Bihari Diéta IV. – Db.: 2003]

→ A szőlőtermelés és a bor, sör, pálinka forgalmazása a 18. századi bihari Csáky uradalmakban – p.145-155. [Berekböszörmény, Derecske, Körösszegapáti; első közlés: Nápoje v minulosti a pritomnosti slovenska. – Prešov: 2001]

→ Egy „Protocollum instantiarum” gazdaságtörténeti tanulságai – p.157-169. [Berekböszörmény, Körösszegapáti; első közlés: Társadalomtörténeti tanulmányok: Studia Miskolciensia 2. – Miskolc: 1996]

→ A bihari Csáky birtokok birtokigazgatása és jövedelemforrásai a 18. század végén – p.171-195. [Berekböszörmény, Körösszegapáti; első közlés: Szabó István emlékkönyv. – Db.: 1998]

Jártam mint régész Hajdút meg Bihart / *Patay Pál*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 471-477. p.
1940–1960-as évek.

A régi vízivilág kéziratoss emlékei: Vízszabályozási munkák Biharban és a Sárreuten / *Péter Imre*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 81-89. p.

Az államélet liberalizálásának lehetőségei és korlátai a reformkori vármegyében: a bihari kísérlet / *Petró Leonárd*. In: Állam és nemzet a XIX-XX. században: A 2006. március 31-április 1-én megrendezett Történetész Doktoranduszok Debreceni Konferenciája előadásai. – [Db.]: [Debreceni Egyetem Történelmi Intézet], [2006]. – 248-258. p.
1840-es évek.

„Erzsébet az ő szent visszavonultságában”: Női hitéleti- és sorsdokumentumok a kora újkori Debrecenben és Bostonban / *Petrőczy Éva*. = Irodalomtörténeti Közlemények, 2006. 3-4. sz. 319-331. p.
1670-es évek, Köleséri Sámuel halotti prédikációi.

Szoboszló hajdúváros, 1606–1725 / *Rácz István*. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 71-73. p.
Első közlés: Hajdúszoboszló monográfiája. – Hajdúszoboszló: 1975.

Social dimensions of the late neolithic settlement of Polgár-Csőszhalom, Eastern Hungary / P[ál] *Raczky*, A. Anders. = *Acta Archaeologica*, 2006. Fasc. 1-3. 17-33. p.

Hajdúvárosi igazgatás a Kerület megalakulása előtt / *Radics Kálmán*. In: Levéltári évkönyv 14. – Miskolc: [Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár], 2006. – 50-59. p.

Régészeti kútfeltárások Debrecenben / *Ringer István*. = *Magyar Múzeumok*, 2006. 1. sz. 26-28. p.

Bagamér a középkorban / *Ruszoly József*. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 9-12. p.
Első közlés: Bagaméri Krónika, 1995. dec. 25.

Bagamér urbariuma, 1770 / *Ruszoly József*. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 24-27. p.
Első közlés: Bagaméri Krónika, 2002. dec. 31.

Hajdú-szabadságleveleink / *Ruszoly József*. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 20-23. p.
Szövegközlés, 1611 és 1637 (1626).

Népszerű irodalom, mesterkedő költészet, popularitás, poetica classisok: Vázlat a 18. századi debreceni diákköltészet irodalomtörténeti helyéről / *Sebestyén Attila*. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 87-109. p.

„Pro Gloria Cleri Nostri...”: Református lelkészek és nemesi subsidium Rhédey Lajos idején / *Szabadi István*. = *Rálátás*, 2006. 2. sz. 28-30. p.
Bihar vármegyei nemesi felkelő sereg ezredese, majd főispánhelyettes, 1763–1831.

Debrecen–Nagyvárad *Értesítő*, 1843 / *Szabó István*. In: A harmadik út felé / Sz. I. – Bp.: 2003[!2006]. – 13-15. p.
Első közlés: Hajdúföld, 1923. nov. 20.

Ananászos bokorminták változatai a Tiszántúlon / P. Szalay Emőke. In: Lélek és élet: Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére. – Veszprém: [Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság], 2006. – 220-225. p. Hajdú-bihari adatokkal.

A debreceni fazekas céh szervezeti életének változása a XVI-XVII. században / P. Szalay Emőke. In: Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében. – Bp.; Veszprém: [MTA VEAB], 2006. – 109-114. p. A tartalomjegyzékben szereplő cím. A cikk első oldalán helytelen cím: A debreceni fazekas céh XVI-XIX. századi céhlevelei.

Nagytúri Thury Ferenc armálisa a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár diplomagyűjteményéből: Forrásközlés / Szálkai Tamás. = Levéltári Szemle, 2006. 4. sz. 3-10. p.

Hatvani István levele a pozsonyi tanácskozásról, 1782-ből / Szállási Árpád. = Orvostörténeti Közlemények, 2006. 3-4. sz. 225-227. p. Országos tanácskozás a protestáns iskolákról.

A nagycserei vaseszközlelet / Szolnoki László. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 217-236. p. XIII-XIV. század.

Bajomi papokról / Szűcs Sándor. In: Alföldi utakon / Sz. S. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 90-94. p. XVII-XIX. század első fele.

A Bocskai-korona és –koronázás mítosza / Kees *Teszelszy*. = Confessio, 2006. 3. sz. 54-59. p.

Négyszáznegyvenöt éves a debreceni nyomdászat: Huszár Gál Debrecenben / Timkó György. = Magyar Grafika, 2006. 3. sz. 83-86. p.

A zsitvatoroki békekötés 400. évfordulója: 1606. november 11 – 2006. november 11. / Tóth Ferenc. – Dunaalmás: Önkormányzat; Dunaalmás Barátainak Köre Egyesület, 2006. – 114 p.

Kassa és a Bocskai-szabadságharc kezdete / J. Újváry Zsuzsanna. = Confessio, 2006. 3. sz. 38-50. p.

Bűnök, bűnösök, büntetések a székelyhídi uradalom riszékének irataiban / *Vajda Mária*. In: DME 2005. – Db.: 2006. – 285-321. p.

1763–1829, a mai Hajdú-Bihar megye területéről: Hosszúpályi, Kokad, Nagyléta, Pocsaj.

Szemponatok a Bocskai-felkelés ideológiájának európai kontextusához / *Varga Benedek*. = Studa Carolensia, 2006. 1. sz. 29-41. p.

A Nagyváradi Jogakadémia (1780–1848) és a püspöki szeminárium (1741–1848) hallgatósága / *Varga Júlia*. – Bp.: ELTE Levéltár, 2006. – 327 p.

Bocskai politikájának európai jelentősége / *R. Várkonyi Ágnes*. = Theologiai Szemle, 2006. 4. sz. 211-216. p.

Néhány kérdés címerünkről / *Vetró Mihály*. = Szókimondó, 2006. 2. sz. 141-17. p.

Hajdúszoboszló – Bocskai István adományozta.

Szoboszló a török és a német birodalom között a XVII. században / *Vida Lajos*. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 95-115. p.

*

Mátay Mónika: Törvényszéki játszmák: Válás Debrecenben 1793–1848: [Ism.] / *Bódy Zsombor*. = Korall, 26. sz. 2006. november. 248-251. p.

Korai magyar helynévszótár 1000–1350: 1. Abaúj-Csongrád megye: [Ism.] / *Bölcskei Andrea*. In: Névtani értesítő, 28. – Bp.: 2006. – 255-258. p.

Varga Júlia: A Nagyváradi Jogakadémia (1780–1848) és a Püspöki Szeminárium (1741–1848) hallgatósága: [Ism.] / *Draskóczy István*. = Turul, 2006. 3-4. sz. 105. p.

Rácz Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata: [Ism.] / *Kovács András*. In: Névtani értesítő, 28. – Bp.: 2006. – 262-264. p.

A Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya: [Ism.] / *Pénzes Tibor Szabolcs.* = Irodalomtörténeti Közlemények, 2006. 5. sz. 565-567. p.

Lévai Béla: Debrecen környéki helynevek: [Ism.] / *Reszegi Katalin.* In: Névtani értesítő, 28. – Bp.: 2006. – 264-266. p.

A Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya: Katalógus: [Ism.] / *Rozsondai Marianne.* = Magyar Könyvszemle, 2006. 1. sz. 112-113. p.

Bajkó Mátyás könyve: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a refomkorban: [Ism.] / *Szabó Sándor Géza.* In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 129-133. p.

Első közlés: Irodalomtörténet, 1980. 1. sz.

Kapitalizmus kora

Adattár az 1940 október 10-én áttelepültekről. In: A város, amely elenged és visszafogad: Tanulmányok és almanach. – Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 49-50. p.
Hajdúböszörményből a Moson megyei Újronafőre.

A nagyvárad iétélőtábla felállítása, 1890–1891 / *Antal Tamás.* In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. – Bp.: Gondolat, 2006. – 12-31. p.

Tragikus nyomdászorsok, megsemmisült nyomdák: A nemzeti könyvtár irattárában föllelt adatok a magyarországi nyomdákat ért 1944–1945-ös háborús pusztításokról / *Bánfi Szilvia.* = Magyar Könyvszemle, 2006. 449-463. p.

Egyebek között: Debrecen, Derecske, Hajdúnánás.

Esztári nyaraim / *Bede István;* [szerk.Kocsis Csaba]. – Berettyóújfalu; [Bp.]: [B. Tónus Bt.], 2006. – 38 p. – (Bihari füzetek, 28.)

A Theologiai Szemle mint lehetőség és forrás a teológiai oktatásban / *Bodó Sára.* = Theologiai Szemle, 2006. 1. sz. 43-46. p. 1925-től.

„Egy és ugyanazon felséges czélra vagyunk mindnyájan teremtvé”: A 19. századi protestáns imakönyvek nőképe / *Juliane Brandt*. In: Nők a modernizálódó magyar társadalomban. – Db.: Csokonai K., [2006]. – 96-127. p.

Gyakran idézi: Szikszay György, ritkán: Révész Bálint, Csiky Lajos.

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / *Csohány János*. – 2. köt. – Db.: 2005.

→ Ha idegen tűzzel nem áldoznak...: A Debreceni Református Kollégium 400 éves ünnepe 1938-ban – p.33-35. [Első közlés: Debrecen, 1988. nov. 11.]

→ A kilencven éve alakult Országos Református Lelkészegyesület előtörténetéből – p.90-92. f Első közlés: Lelkészegyesület, 1997. 2. sz.]

→ A Református Lelkészegyesület éltető gyökerei – p.93-94. [Első közlés: Református Tiszántúl, 1993. 3. sz.]

→ A Debreceni Református Kollégium Oratóriuma – p.283-285. [1849–1871; első közlés: Reformátusok Lapja, 1985. jan. 13.]

Kálvin halálának három évszázados emlékűnepe és az első magyar Kálvin-életrajz / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 77-84. p.

Révész Imre, 1854. Első közlés: Theologiai Szemle, 1992. 4. sz.

Kilencven éve alakult az Országos Református Lelkészegyesület / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 107-120. p.

1907. Első közlés: Egyháztörténeti Szemle, 2001. 1. sz.

Feljegyzés a hajdúnánási Királyi Járásbíróság történetéből / *Daróczi András*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 236-237. p.

Gazdálkodás egy átalakult tájon: A Körös és Berettyó völgye a vízszabályozás után / *Dóka Klára*. In: Agrártörténet – agrárpolitika: Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professor tiszteletére. – Bp.: [Budapesti Corvinus Egyetem]; [Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Alapítvány]; [Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara], 2006. – 81-94. p.
Számos hajdú-bihari adattal.

A Körös- és a Berettyó-völgy gazdálkodása az ármentesítés előtt és után / *Dóka Klára*. – Gyula: [Békés Megyei Levéltár], 2006. – 271,[11] p. – (Közlemények Békés megye és környéke történetéből, 10.) Számos hajdú-bihari adattal.

Hajdúnánási leventekorú fiatalok kényszermunkán a második világháború utolsó felvonásában / *Dombi Imre*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 140-142. p.

Hadirokkantak és Frontharcosok Szövetsége / *Draviczky Imre*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 257-258. p.
Hajdúnánás, 1930-as évek.

A Corvina-könyvtár kutatástörténetének ismeretlen forrásai a Nagyváradi Egyházmegyei Levéltárban / *Emődi András*. = Magyar Könyvszemle, 2006. 3. sz. 314-336. p.
1862.

A Szent Korona Hajdúszoboszlón / *Erdei Gyula*. = Szókimondó, 2006. 2. sz. 18-20. p.
1849 elején.

A Theologiai Szemle 80 évének evangélikus egyházi értékelése / *Fabiny Tibor*. = Theologiai Szemle, 2006. 1. sz. 46-49. p.

Hajdúnánás város közigazgatási területi beosztása kerületek, utcák szerint: Kiegészítés a hajdúnánási városi közgyűlés 152/3065. sz. határozata alapján készült, kb. 1893-as keltezésű jegyzőkönyvhöz / *Fehér Imre*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 226-229. p.

Vulkánszakértő Debrecenben 1882 nyarán / *Fekete Csaba*. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[2006]. – 351-363. p.
G. F. Rodwell dedikált kötete és levelei Balogh Ferenchez.

Adalékok a Debreceni Egyetem „református” jellegének megragadásához / *Fekete Károly*. In: Orando et laborando: A Debreceni Református Hittu-

dományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről. – Db.: 2006. – 185-209. p.

Az alapítástól 1945-ig.

A Theologiai Szemle szerepe a magyar teológiai gondolkodás történetében – református szemmel / ifj. *Fekete* Károly. = Theologiai Szemle, 2006. 1. sz. 38-43. p.

Böhm Károly: A Kolozsvári Iskola értékelméleti filozófiájának hatása a debreceni egyetemen / *Fenyő* Imre. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke], [2006]. – 269-279. p.

Forrásközlések Zsáka és környékéről / közli Ölveti Gábor. = Rálátás, 2006. 2. sz. 30-33. p., 3. sz. 39-40. p.
1848. július.

A történelmi Magyarország vármegyéi, 1846–1910 / *Guba* József. – [Bp.]: Révai Digitális K., [2006]. – 245 p.
Bihar – p.38-41., Hajdu – p.71-73., Szabolcs – p.143-145.

A Theologiai Szemle 80 éves: Hozzászólás a Debrecenben tartandó kerekasztal beszélgetéshez / *Hafenschner* Károly. = Theologiai Szemle, 2006. 1. sz. 49-50. p.

Kossuth és Görgei között – Ludvig János kormánybiztosi jelentései 1849-ből / *Hermann* Róbert. = Századok, 2006. 3. sz. 671-750. p.

Uradalomból telepés falu / *Kelemen* Benő Benjamin. In: A város, amely elenged és visszafogad: Tanulmányok és almanach. – Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 52-54. p.
Hajdúböszörményi telepések Újrónafőn (1940. okt. 10.).

Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, 4. – Db.: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti és Néprajzi Doktori Iskola, 2006.

→ Ifjúsági egyesületek a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között / Kerepeszki Róbert – p.51-62.

→ Ifjúsági A Mensa Academicához kötődő alapítványok története / *Király Sándor* – p.63-76.

→ Ifjúsági A Debreceni Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) Alapszabályai / *Király Sándor* – p.78-83. [1917, forrásközlés.]

→ Ifjúsági Egyetemi Altisztek és Alkalmazottak Önszegélyező és Önképző Alapszabályai / *Király Sándor* – p.84-90. [1935, forrásközlés.]

A Volksbund megalakulása Debrecenben / *Kerepeszki Róbert*. = *Kút*, 2006. 4. sz. 57-68. p.

Az egyetemi hallgatók segélyezésének két világháború közötti történetéről a debreceni diákjóléti intézményrendszer tükrében / *Király Sándor*. = *Kút*, 2006. 4. sz. 46-56. p.

Egy 19. századi debreceni kéziratos jegyzőkönyv / *Korompai Balázs*. In: *Szűj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére*. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 285-297. p.

Kovács Péter *kovácsmester*.

Tóth Laczi debreceni városi hajdú feljegyzéseinek ismertetése / *Korompai Balázs*. In: *A Tiszántúli Történész Társaság közleményei*, 1. – Db.: [Tiszántúli Történész Társaság], 2006. – 91-106. p.
1901–1911, forrásközléssel.

Barangolásaim az első világháborúban: 1. rész / *Kutron Lajos*. In: *Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007*. – Hajdúnánás: [2006]. – 39-49. p.

Protestáns egyházszervezési kísérletek a Bach-korszakban / *Lukács Olga*. = *Református Szemle*, 2006. 4. sz. 431-442. p.

Református egyház, debreceni adalékokkal.

Angol utazó-diplomata 1849/1850 telén Magyarországon / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 514-531. p.

Paton, Archibald Andrew: *The Goth and the Hun; or, Transylvania, Debreczin, Pesth, and Vienna, in 1850* (London, 1851). Első közlés: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve* XV. – Db.: 1988.

Urbanizáció a keleti régiókban, 1867–1914 / *Mózes Mihály*. In: *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis: Nova Series: Tom. XXXIII.: Sectio historiae: A hon ismerete: Tanulmánykötete a 70 éves Misóczki Lajos tiszteletére*. – Eger: [EKF Líceum K.], 2006. – 131-143. p.

Erdély és Tiszántúl.

„Béke és nyugovás” erdeje: A debreceni köztemető építése / *Papp József*. = *Debreceni Disputa*, 2006. 11-12. sz. 59-63. p.

Az emberi élet és testi épség elleni bűncselekmények a debreceni ítélőtáblán 1920–1925 között / *Papp László*. In: *A Debreceni Egyetem tehetséggondozó programjának II. konferenciája: Tanulmányok*. – Db.: [Debreceni Egyetem], 2006. – 319-325. p.

Éhező város 1864 / *Piroska Mihály*. = *Szókimondó*, 2006. 5. sz. 15-18. p.
Hajdúszoboszló.

A Hajdúhét népszerű rendezvényei 1937-ben: A megnyitóbeszéd megtartására Darányi Kálmán miniszterelnököt kérték fel / *Radics Kálmán*. In: *Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007*. – Hajdúnánás: [2006]. – 232-235. p.

A demokratikus közigazgatás Bagamérban 1944–1949 / *Ruszoly Barnabás*. In: *Bagamér közelmúltjából* / R. B. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 16-51. p.

A megszállt falu: 1944 ősze bagamériak emlékezetében / *Ruszoly Barnabás*. In: *Bagamér közelmúltjából* / R. B. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 7-15. p.

Első közlés: *Bagaméri Krónika*, 2004. dec. 31.

Bagamér múltjából / *Ruszoly József*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006
Bagamér negyvennyolca – p.28-39. [Első közlés: *Bagaméri Krónika*, 1998. szept. 30.]

Birtokosok, belső és külső telkek: Bagamér község úrbérrendezési Telekkönyve (1866) alapján – p.40-52.

Falba zárt Emléklap Bagamérban – p.53-58. [1896; első közlés: *Múzeumi Kurír*, 9. sz. 1982. június.]

A bagaméri zendülés 1898-ban – p.59-63. p. [Első közlés: Alföld, 1968. május.]

A harmadik út felé / Szabó István. – Bp.: Lucidus, 2003[12006].

A debreceni sajtó 1848–49-ben – p.15-31. [Első közlés: Hajdúföld, 1923. nov. 25–dec. 23.]

Debrecen az orosz megszállás alatt 1849-ben, 1-7. – p.31-44. [Első közlés: Hajdúföld, 1924. febr. 7.–24.]

Március 15-e első évfordulójának megünneplése Debrecenben: 1849. március 15. – p.44-46. [Első közlés: Hajdúföld, 1924. márc. 16.]

Az 1848-as debreceni csata emlékezete – p.47-65. [Első közlés: Debreczeni Újság, 1927. ápr. 24.–júl. 31.]

Debreceniek a Nyugatban / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 17-32. p.

Első közlés: DMÉ 1980. – Db.: 1983.

Juhász Gyula Atalanta című operettje Debrecenben / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 123-127. p.
1909. Első közlés: Múzeumi Kurír, 1971.

A debreceni futballtársadalom születése / Szegedi Péter. = Debreceni Szemle, 2006. 1. sz. 67-85. p.
1890-es évektől 1914-ig.

„A gyűlölet tengere”: A Debrecen-Nyíregyháza futballrivalizálás születése / Szegedi Péter. = Századvég, 2006. 4. sz. 105-130. p.
1910–1920-as évek.

Az önálló Tanítóképző Intézet megalakulása / Szele Barna. In: Tanulmányok 1855–2005: 150 éves az önálló tanítóképzés. – Db.: Kölcsény Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2006. – 9-13. p.

A debreceni fazekas ipartársulat története a levéltári források tükrében, 1872–1933 / Szendiné Orvos Erzsébet. In: Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében. – Bp.; Veszprém: [MTA VEAB], 2006. – 183-188. p.

Debreceni ponyva / *Szűcs Sándor*. In: Alföldi utakon / Sz. S. – [Karcag]; [Túrkeve]: Beklen Alapítvány, [2006]. – 95-97. p.

Telegdi K. Lajos füzetei; Bugyi Sándor debreceni talyigás... (Simon István írásai).

A Bocskai-szabadságharc és a bécsi békekötés 300. évfordulójának ünnepei a hajdúvárosokban / *Tárczyné Mányi Sarolta*. = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 369-383. p.

Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, Debrecen.

A Hajdúnánási Bocskai Olvasókör története / *Timári Lajos*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 249-253. p.

A Magyarországi Református Egyház a Tanácsköztársaság idején / *Tóth Boglárka*. = Református Egyház, 2006. 1. sz. 14-18. p.

Számos debreceni adat.

Egy gyár előtörténete / *Tóth Károly*. – Hajdúhadház: [Polgármesteri Hivatal]; [Mocsár Gábor Irodalmi és Baráti Kör], 2005. – 61 p.

Hajdúhadház, Rex Ferenc és gyógyszergyára.

Egy berettyóújfalui ló-összeírás 1853-ból / *Török Péter*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 91-95. p.

Az *ünnep* 1906-ban: A szoboszlói sajtó tudósításai. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 7-9. p.

Válogatás a korabeli lapok közleményeiből.

A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvény-hatósági törvény alapján / *Varga Norbert*. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. – Bp.: Gondolat, 2006. – 606-624. p.

A hygienia reformja s intézetünk / *Varga Sándor*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 246-248. p.

Első közlés: A Hajdúnánási Ref. Főgimnázium értesítője az 1913/14. tanévről.

A hajdúböszörményi Városháza építésének története / *Varjasi Imre*. In: A 100 éves Városháza: Tanulmányok és almanach. – Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 3-22. p.

Új honfoglalók: Az első hajdúböszörményi telepések Mosonban / *Varjasi Imre*. In: A város, amely elenged és visszafogad. Tanulmányok és almanach. – Hajdúböszörmény: [Polgármesteri Hivatal], 2006. – 30-48. p.
Újrónafő, 1940.

Második világháború utáni időszak

A II. Rákóczi Ferenc Általános és Alapfokú Művészeti Iskola évkönyve 2005. – [Hajdúsámson]: [2006?]. – 153 p.

← Pillantás a múltba – A jelen iskolája – p.9-14. [2000–2005]

30 év emlék-képek 1976–2006: Bocskai István Általános Iskola, Hajdúnánás / [összeáll., szerk. Labanczné Fekete Marianna, Tóth Imre]. – Hajdúnánás: [Bocskai István Általános Iskola], 2006. – 123 p.

Látóképi kísérleti telep.

Az 50 éves Tóth Árpád Gimnázium jubileumi évkönyve / [fel. szerk. Kovács Ákos]. – Db.: [Tóth Árpád Gimnázium], 2006. – 352 p.

Borítón alcím: 1956–2006.

← Tanárszemmel – p.55-185. [tantárgyak oktatása, könyvtár, kosárlabda, tehetséggondozás, diákönkormányzat, diákkörök, diákújság stb.]

← Diákmunkák – p.187-228.

← Adattár: Statisztikai adatok az elmúlt öt évtizedről – p.229-326.

← Képmelléklet – p.327-346.

Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja: 1947. szeptember 16.–1949. április 12. / [szerk. Horváth Zsolt, Hubai László]. – Bp.: [Magyar Országgyűlés], 2005. – 747 p., 10 térk. – (Országgyűlési almanach: Történelmi sorozat, 3.)

Bihar és Hajdú megyei, debreceni képviselők, illetve itt született személyek is.

Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történetekhez; Dokumentumok a Református Megújulási Mozgalom és az Országos Intézőbizottság tevékenysége, valamint a megtorlások

történetéből / szerk., bev., vál., jegyz. Ladányi Sándor; szöveget gondozta L. Kozma Borbála. – Bp.: Kálvin János K., 20006. – 524 p.

Több forrás Péter Jánosról, a Debreceni Református Kollégiumról, a Tiszántúli Református Egyházkerületről, 1956. október–1958.

40. születésnap emlékezés: Hortobágy községgé alakítása, előzményei / *Angyal* László András. = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 450-452. p.

Születésnap megemlékezés: 40 éves Hortobágy mint község / *Angyal* László András. = Építésügyi Szemle, 2006. 3. sz. 93-96. p.

Harminc éves a Fazekasház / *Bálint* Csilla. = Szókimondó, 2006. 4. sz. 14-16. p.

Hajdúszoboszló.

Hajdúböszörmény példája: Európai uniós pályázatok és a kulturális örökség / *Bálint* Marianna. = Örökségvédelem, 2006. 12. sz. 8. p.

Az 1948-at követő évek 1988-ig / *Balogh* Béla. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 201-231. p.

A kollégium története az államosítástól 1988-ig / *Balogh* Béla. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 310-312. p.

„Esély 1997–2006”: A Hajdú-Bihar Megyei Köznevelési Közalapítvány tíz éve / *Bánhegyi* Anita. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Köznevelési Közalapítvány Kuratóriuma], 2006. – 76 p.

Hajdúszoboszló élő népművészete / *Borbély* Jolán. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 525-562. p.

Hajdúszoboszló fafaragó népművészei, 1-2. / *Borbély* Jolán. = Szókimondó, 2006. 6. sz. 18-21. p., 7. sz. 6-7. p.

Magyar szürke tenyésztése, tejtermelése és keresztezése Hosszúháton / *Borics Imre.* – Db.: [Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Közhasznú Társaság]; [Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete], 2006. – 192 p.

Egy parasztasszony naplójának lélektani motívumai / *Bottyán Katalin.* = *Ethnica*, 2006. 4. sz. 122-127. p.

Földényi Pálné (Hajdúbagos), Vekerden él, 1979–1980.

Az Észak-alföldi Régió kistérségei és fejlettségük változásai / *Csatári Bálint.* In: Területfejlesztés, agrárium és regionalitás Magyarországon. – Db.: DE ATC; MTA Regionális Kutatások Központja, 2006. – 49-61. p. 1997–2003.

Változások az Észak-Alföld településeinek átalakulási dinamikájában / *Csatári Bálint.* = *A Falu*, 2006. 1. sz. 51-62. p. 1980–2001.

Táradalmi és gazdasági funkciók összefüggései Hortobágy menti településeken / *Csengeri Erzsébet.* = Tessedik Sámuel Főiskola Tudományos Közlemények, 2006. 1. sz. 1-10. p.

A *Csiha* Győző Általános, Közép- és Szakképző Iskola 2005/2006-os tanévének évkönyve / [szerk. Borsiné Prepuk Erika]. – [Hajdúnánás]: [2006]. – 69 p.

A kollégium története 1988-tól napjainkig / *Csorvásiné Kapusi Alíz, Helmeczi Gizella.* In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 313-317. p.

Debrecen. In: Debrecen-Nyíregyházi egyházmegyei kalendárium 2007. – Szeged: Codex Consulting Kft., [2006]. – 112-115. p.
Római katolikus egyház; történeti visszapillantással.

A *Debreceni* Egyetem évkönyve, 2004. július 1.–2005. augusztus 31. / [szerk. Fürjné Rádi Katalin]. – Db.: 2006. – 280 p., [32] t.

A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és az 1956-os forradalmi események: Dokumentumgyűjtemény és visszaemlékezések az 1956/57-es tanév történetéhez / összegyűjtötte, szöveget gondozta, bev. Győri L. János. – Db.: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2006. – 140 p.

← Előszó / Bölcseki Gusztáv – p.5-6.

← Egyetlen református középiskolánk az idők viharában: Bevezető egy 1956/57-es dokumentumgyűjtemény elé / Győri L. János – p.7-17.

Kulálok, kuláksorsok Hajdúnánáson, 1946–1956 / *Draviczky Imre.* – [Hajdúnánás]: [Szerző], [2006]. – 282 p.

Gondolatok képzésünk szellemi arculatáról: A debreceni képzés eszmeisége és küldetése 1956-tól napjainkig / *Éles Csaba.* = Szín – Közösségi művelődés, 2006. 5. sz. 7-9. p.

Emlékkönyv a TÁG 50 éves jubileumára / szerk. Pogány Emese. – Db.: TÁG Kör (Tóth Árpád Gimnázium Öregdiák Baráti Kör), 2006. – 336 p.

← Előszó / Debreceni Attila – p.5-6.

Hajdúszoboszló története 1944 és 1956 között / *Erdei Gyula.* In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 271-308. p.

„...és meg nem aluszik a lángoló láng...”: 1956. – Db.: Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár, 2006. – 61 p.

Hajdú-Bihar megye és Debrecen középiskolásai számára kiírt pályázat dolgozatai. Debrecen, Balmazújváros, Berettyóújfalú, Földes.

Kinizsi Nyomda: sikertörténet Debrecenben / *Faludi Viktória.* = Magyar Grafika, 2006. 5. sz. 74-77. p.

A Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Traumatológia és Kézsebészeti Tanszéke, a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Kenézy Gyula Kórház Baleseti Sebészeti és Kézsebészeti Osztálya / *Fekete Károly, Ács Géza.* In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 135-142. p.

Történeti vázlat.

Fél évszázad Hajdúszoboszló kulturális életében: Ötvenéves a hajdúszoboszlói Bárdos Lajos Városi és Pedagógus Énekkar; Kis kórustörténelem képekben 1956–2006. = Szókimondó, 2006. 11. sz. 7-10. p.

Felzárkózásban: Hajdú-Bihar megye 2002–2006. – [Db.]: [Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat], [2006]. – [40] p.

Bihari falvak a forradalomban / *Filep Tibor.* = Rálátás, 2006. 3. sz. 22-23. p.

1956; Csökmő, Darvas, Komádi, Nagyrábé, Sáp, Vekerd.

Forradalom a debreceni egyetemeken 1956 / *Filep Tibor.* – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 73 p.

A Polgár-dosszié / *Filep Tibor.* = Hitel, 2006. 10. sz. 140-164. p.

Egy debreceni megfigyelő ügynök (Perepatits Antal) 1957 után, jelentései a helyi irodalmi életéről (1956 végétől 1959 februárjáig).

Hajszálgyökök a társadalmi talajban: Széleskörű intézményi kapcsolatok / *Francz Vilmos.* = Szín – Közösségi művelődés, 2006. 5. sz. 10-13. p.

A debreceni egyetem népművelő-képzésének gyakorlólhelyei.

Népművelők képzései főiskolánkon / *Goda Éva.* In: Tanulmányok 1855–2005: 150 éves az önálló tanítóképzés. – Db.: Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2006. – 82-86. p.

1963-tól napjainkig, a könyvtáros-képzésről is.

Hajdú-Bihar megye és Debrecen város 2005. évi sport évkönyve / [szerk. Fésűs László]. – Db.: Hajdú-Bihar Megyei Sportszövetségek Szövetsége, [2006]. – 79 p.

Hajdú-Bihar megye statisztikai évkönyve, 2005. – Db.: Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2006. – 312 p.

Hajdú-bihari Grafikai Művésztelep 1996–2006 / [szerk. Pardi Sándor, Tamus István]; [fotó: Máthé András, Rékasi Attila]. – Derecske: [Városi Önkormányzat], 2006. – 48 p.

A Kórus: A Hajdúszoboszlói Bárdos Lajos Városi és Pedagógus Énekkar története, 1956–2006 / *Halász Ferenc, Vida Lajos.* – Hajdúszoboszló: [Városi és Pedagógus Énekkarért Alapítvány], 2006. – 146 p.

Határon átnyúló együttműködés elősegítése / [szerk. Túróczi Barnabás, Nyíri Arnold, Fekete Miklós]. – Létavértes: Létavértesi Városi Önkormányzat, 2005. – 64 p.

Létavértes (7-23.), Álmosd (24-32.), Székelyhíd (35-47.) és Bihardiószeg (48-61. p.) története, természeti viszonyai, népesedési, gazdasági, felekezeti, kulturális stb. adatai.

Visszapillantó / *Hegedűs Mária.* In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 278-282. p.

Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, 1964–1968.

Hortobágyi kényszermunkatáborok 1950–1953 között: Szimpózium, 2006. szeptember 4. / [szerk. Eötvös Péter, Hegedűs Hajnalka] – Bp.: Konrad Adenauer-Stiftung; [Hortobágyi Kényszermunkatáborokba Elhurcoltak Egyesülete], 2006. – 206 p.

Tévedések vígjátéka: Célpont: Hajdúböszörmény / *Jánkfalvi Zoltán.* = Aranyas, 2006. 7. sz. 52-55. p.

Második világháború, légitámadás.

Katona voltam 1956-ban: Visszaemlékezés / *Jósa István.* – Kecskemét; [Bp.]: [Hohe], 2006. – 103 p.
Debrecen.

Hajdúszoboszló kulturális életének alakulása, 1990–2000: Egy elkészült tanulmány részlete / *Juhász Imre.* = Szókimondó, 2006. 2. sz. 21-26. p.

Hajdúszoboszló a rendszerváltástól az Európai Unióig / *Juhász Imre.* In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 309-407. p.

Rejtett dokumentumok: Forrásszemelvények az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének tanulmányozásához / *Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor.* – Bp.: Mundus Magyar Egyetemi K., 2006. – 643 p.

Március 15-e első évfordulójának megünneplése Debrecenben: 1849. március 15. – p.44-46.

→ Forrásszemelvények az 1956. október 28. napjáig lövetett sortüzekhez – p.119-276. [Debrecen – p.121-138.]

A katolikus egyház 1956-ban / szerk. Rosdy Pál. – [Bp.]: Új Ember K., [2006]. – 270 p.

Hajdúdorogi egyházmegye – p.127.

Archív fotó a főszakká vált „durkológiáról” / *Keresztesné Várhelyi Ilona*. = Szín – Közösségi művelődés, 2006. 5. sz. 14-15. p.

Azok a '90-es évek / *Kertész Béla*. In: Az 50 éves Tóth Árpád Gimnázium jubileumi évkönyve. – Db.: 2006. – 33-45. p.

Kézművesek Debrecenben / [szerk. Nagy Mária, Paróczainé Simay Ildikó, Tar Károlyné]. – Db.: Debreceni Művelődési Központ; Kézműves Alapítvány]. – 112 p. – (Hagyományörzők.)

Élők, életrajzok.

Csak ami a hitelességhez kell: A Debreceni Fellebbviteli Főügyészség és Ítéltábla épületei / *Kissfazekas Kornélia*. = Régi-Új Magyar Építőművészet, 2006. 4. sz. 3-7. p.

Kitaszítottak, 3.: Családok munkatáborokban, 1. / szerk. Hantó Zsuzsa. – [Bp.]: Magyar Ház [Kft.], [2006]. – 504 p. – (Magyar Ház könyvek.)

→ „A lét tegyen rendet, ne a halál!” / Hantó Zsuzsa – p.19-48.

→ Lenin tanya: 1950. június 23.–1953. október 4. / Bárány Ottóné Badi Györgyi – p.49-453. [Polgár mellett]

→ Árkus-tanya / szerk. Hantó Zsuzsa – p.155-206.

→ Borzas-Mihályfalva: 1950. június 23.–1953. október 8. / Dubay Miklósné Bozsó Éva, Hantó Zsuzsa – p.207-342.

Gondolatok a sárréti táj rekultivációjának lehetőségeiről / *Kolozsvári István*. = Rálátás, 2006. 2. sz. 18-25. p.

A területi együttműködések alapjai Berettyóújfalu vonzáskörzetében / *Koncz Gábor*. In: Területfejlesztés, agrárium és regionalitás Magyarországon – Db.: DE ATC; MTA RKK, 2006. – 63-77. p.

Történeti visszatekintéssel. Ártánd, Bakonszeg, Biharkeresztes, Csökmő, Esztár, Komádi, Mezőpeterd, Tépe, Zsáka.

Iskola a XXI. században / *Kovács Ákos*. In: Az 50 éves Tóth Árpád Gimnázium jubileumi évkönyve. – Db.: 2006. – 47-53. p.

Berettyóújfalu: Sebészet, Traumatológia / *Kovács Gábor*. In: Negyven-éves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyve. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 183. p.

Rövid történettel.

Orando et laborando: Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján / *Kovács Tibor*. – Db.: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2006. – 128 p. – (A „Református Tiszántúl” kiadványai, 1.)

Feszültségek és túlélési stratégiák a Hortobágyra kitelepített miskolciak körében / *Kovács Dániel*. In: Hortobágyi kényszermunkatáborok 1950–1953 között. – Bp.: Konrad Adenauer-Stiftung, 2006. – 71-82. p.

Egyházpolitika és a Magyarországi Református Egyház magatartása, tevékenysége, megújulási törekvési kísérletei 1955–1956-ban / *Ladányi Sándor*. In: Szij Rezső 90 éves: Írások az ünnepezt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 351-388. p.

Számos debreceni adat.

History of the 5th Bocskai István Light Infantry Brigade of the Hungarian Defence Forces 1951–2004 / *Lisznyai Lajos, Polyák András*. – Db.: [5th Bocskai István Light Infantry Brigade], 2004[!2006]. – 103 p.

Piaci túlélés – kisüzemi lavírozás: A rendszerváltozás gazdálkodásra gyakorolt hatásának néprajzi vizsgálata Dél-Biharban / *Lovas Kiss Antal*. – Db.: [Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke], 2006. – 187 p. – (Studia folkloristica et ethnographica, 49.)

Berekböszörmény, Csökmő, Furta, Komádi, Kőrössziget, Körösszegapáti, Körösszakál, Magyarhomorog, Újiráz, Vekerd. Zsáka.

A Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének története / *Madarász Imre*. = Debreceni Szemle, 2006. 4. sz. 551-554. p. 1993-tól.

A *Magyarországi Református Egyház* címtára 2006. – [Bp.]: [Kálvin János K.], 2006. – 331 p.

Tiszántúli Református Egyházkerület – p.25-28.

A népműveléstől az andragógiáig: A népművelési szakképzést meghatározó szemlélet átalakulása / *Maróti* Andro. = *Szín – Közösségi művelődés*, 2006. 5. sz. 2-4. p.

A debreceni egyetemi képzésről is.

Mezon / [írta, szerk. Huszti László, Kiss Andrea, Bokor Anita, Gerle Péter]; [ford. Göcs Nikolett]. – [Db.]: [Mezon Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda], [2006]. – 48, 45 p.

← A Mezon története – p.3-22.

10 éves a Kitaibelia: Szubjektív szerkesztői utószó a folyóirat múltjáról és jelenéről / *Molnár* V. Attila. = *Kitaibelia*, 2005[!2006]. 1. sz. 204-206. p.

A *Műszerközpont* 20 éve: Az élelmiszertudományi és minőségügyi képzés fejlődése a Debreceni Egyetemen / [összeáll. Győri Zoltán]; [szerk. Loch Jakab, Ungai Diána, Sipos Péter]. – Db.: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdaságtudományi Kar, 2006. – 64 p.

A termőföld hasznosításának értékelése Magyarországon és az Észak-alföldi régióban / *Nagy* Attila János, Harsányi Gergely, Harsányi Endre, Szabó Zsolt. = *Debreceni Szemle*, 2006. 2. sz. 233-248. p.
1950–2002.

Emlékeim 1956–1957-ről / *Nagy* László. = *Református Tiszántúl*, 2006. 4-5. sz. 2-5. p.

Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma.

Az egyéni családi gazdaságok szerepe Hajdú-Bihar megye foglalkoztatásában a rendszerváltástól napjainkig / *Nagyné* Demeter Dóra, Balcsók István. In: *Területfejlesztés, agrárium és regionalitás Magyarországon*. – Db.: DE ATC; MTA RKK, 2006. – 123-133. p.
2001–2006.

Négy év Hajdú-Bihar megye szolgálatában 2002–2006: A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 2002–2006 között végzett munkájának összefoglalása / [szerk. Baranyi Béla]. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat], 2006. – 165 p., [7] t.

Az Ady Endre Akadémia tizenöt éve / *Orosz István*. In: Magyarország és Európa: Tegnap és ma: Tanulmányok az Ady Endre Akadémia 15. évfordulójára. – Db.: Multiplex Media-DUP; Ady Endre Akadémia Alapítvány, 2006. – 7-13. p.

Félszázados „magántörténelem” / *Pál Csaba*. = Debreceni Disputa, 2006. 10. sz. 32-36. p.

Egykori ötvenhatosok emlékezései.

A Bihari-Sárréti Népfőiskola gyökerei és jelene / *Péter Imre*. In: Életen át tartó tanulás Biharban: A népfőiskolai mozgalom útkeresése a Bihari térségben. – [Berettyóújfalu]: [Bihari Szabadművelődési és Népfőiskolai Egyesület], [2006]. – 8-25. p.
1946-tól.

Két évtized Igric / *Péteri Lajos*. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 384-385. p.

Iskolai lap.

A Tóth Árpád Gimnázium történetének rövid áttekintése / *Polgár Sándor*. In: Az 50 éves Tóth Árpád Gimnázium jubileumi évkönyve. – Db.: 2006. – 7-31. p.

Az iskola története 1988-tól napjainkig / *Purda Katalin, Jalkócziné Barna Zsuzsa, Sebestyén József*. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 237-286. p.

15 év társadalomföldrajz a Debreceni Egyetemen / *Radics Zsolt*. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 27-28. p.

Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi Tanszék.

Bagamér közelmúltjából / *Ruszoly Barnabás*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006.

→ Egy bihari falu forradalma: Bagamér 1956/57-ben – p.52-68.; [Másodközlés: Tariménes: A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirata, 2006. 2. sz. 46-65. p.]

→ A röplaba jegyében: Bagamér sportja a közelmúltban és ma, 1985–1997 – p.90. [Első közlés: Bagaméri Krónika, 1997. aug. 18.]

→ Sportélet Bagamérban az utóbbi évtizedben 1997–2006 – p.91-92.

→ Tűzoltó egyesületünk centenáriuma óta 1993–2006 – p.153-155.

Bagamériak a megyei bíróság előtt 1957-ben. In: Bagamér múltjából / *Ruszoly József*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 72-80. p.

Első közlés: Bagaméri Krónika, 1996. dec. 25.

Földosztás és népi demokrácia Bagamérban 1944–1948: Idősb Kiss György irataiból. In: Bagamér múltjából / *Ruszoly József*. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 64-69. p.

Első közlés: Bagaméri Krónika, 1998. dec. 31.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar alkotmányfejlődésben / *Ruszoly József*. In: „és így is a mi korunk”: Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949 / R. J. – Bp.: Püski, 2006. – 139-144. p.

Első közlés. 1992.

A kiszolgáltatott falu: Bagamér nagyközség iratai, 1944 november-december / *Ruszoly József*. In: „és így is a mi korunk”: Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949 / R. J. – Bp.: Püski, 2006. – 98-119. p.

Első közlés: 2004.

Örökségek súlya – örökösök terhe: Gondolatok az emlékezésről és a módszerről a hortobágyi-nagykunsági kényszermunkatáborok kutatása kapcsán / *Saad József*. In: Hortobágyi kényszermunkatáborok 1950–1953 között. – Bp. . Konrad Adenauer-Stiftung, 2006. – 97-116. p.

Kolozsvári egyetemek küldöttsége Debrecenben 1956-ban / *Sebestyén Kálmán*. = Művelődés, 2006. 10. sz. 4-7. p.

A szalacsi asszony / *Siteri Róbert*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 105-116. p.
Halottlátó, Bagamér – néprajzi gyűjtés.

A környezetvédelem regionális vonatkozásai az Észak-alföldi régió példáján / *Szabó György, Hij Zoltán*. = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 405-415. p.
1996–2004.

Együttműködési lehetőségek az innováció és az oktatás területén Hajdú-Bihar megyében / *Szabó Gyula*. In: Területfejlesztés, agrárium és regionalitás Magyarországon. – Db.: DE ATC; MTA RKK, 2006. – 157-165. p.
2000–2004.

Száműzöttek a Hortobágyon: Emlékek a borsói kényszermunkatáborból 1952–1953 / [szerk. Kováts Dániel]. – Db. . Feliciter Kft., 2006. – 408 p.
→ A Hortobágy-borsói kényszermunkatábor / *W. Balassa Zsuzsa* – p.21-84.
→ [Versek, emlékezések] – p.86-370.
→ A borsói kényszermunkatábor lakói – p.371-395.
→ [Képek] – p.399-407.

Településmorfológiai kutatások Debrecen egy belvárosi lakónegyedében / *Szűcs Viktor*. = Debreceni Szemle, 2006. 1. sz. 13-26. p.
Péterfia, Hadházi, Nyíl, Csapó, Rákóczi és Hunyadi utcák környete.

„A tettesek – A hortobágyi kényszermunkatáborok megszervezői, a deportálások végrehajtói” / *Tabajdi Gábor*. In: Hortobágyi kényszermunkatáborok 1950–1953 között. – Bp.: Konrad Adenauer-Stiftung, 2006. – 49-70. p.

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén PhD-fokozatot szerzett néprajzkutatók, 1997–2005 / *Telenkó Bazil*. = Néprajzi Hírek, 2006. 3-4. sz. 51-53. p.
Felsorolás.

Tények és képek: Sebészeti Műtéttani Tanszék, 2000–2005 / [szerk. Mikó Irén]. – Db.: Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Általános Orvostudományi Kar, 2005. – 141 p.

A Hajdúnánási Szellőző Művek: Részlet / *Tímári Lajos*. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 122-134. p.

A vagyon elleni bűncselekmények kriminálgeográfiai vizsgálata Hajdú-Bihar megyében / *Tóth Antal*. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 128-134. p.
1990–2002.

„Lenn a délibábos Hortobágyon...”: Zárt táborok, 1950–1953 / *Tóth József*. = Honismeret, 2006. 1. sz. 29-38. p.

Gyermekeinkért Egyesület: 10 éves múlt, ami elrőevisz / *Tóth Tibor*. – [Db.]: [Gyermekeinkért Egyesület], [2006]. – 40 p.
Debrecen, értelmi és testi fogyatékos gyermekekért.
←Előszó / *Mojzesné Székely Katalin* – p.1-3.

A kiskereskedelem helyzetének átrendeződése Debrecenben / *Tömöri Mihály*. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 216-221. p.
1990-től.

Udvariban történt események. In: Udvari kalendárium 2007. – [Sárrétudvari]: [Zagyva László Vegyes Kar], [2007]. – 143-161. p.

Egy konfliktus és következményei: '56-osok életúttelelmzésének kérdései / *Valuch Tibor*. In: Metszetek: Válogatott tanulmányok / V. T. – [Bp.]: Argumentum; 1956-os Intézet, 2006. – 91-103. p.
Hajdú-Bihar megye. Első közlés: Hitel, 1995. 3. sz.

A lehetséges út: A debreceni munkástanácsok 1956-ban / *Valuch Tibor*. In: Metszetek: Válogatott tanulmányok / V. T. – [Bp.]: Argumentum; 1956-os Intézet, 2006. – 76-90. p.
Első közlés: Évkönyv I. – Bp.: Századvég; 1956-os Intézet, 1992.

A megtorlás természetrajza . Hajdú-Bihar megye 1956–57 fordulóján / *Valuch Tibor*. In: *Metszetek: Válogatott tanulmányok* / V. T. – [Bp.]: Argumentum; 1956-os Intézet, 2006. – 104-113. p.

Első közlés: Évkönyv IV. – Bp.: Századvég; 1956-os Intézet, 1995.

Sorsok és pályák: Az 1956-os forradalmárok életútjai a Kádár-rendszerben / *Valuch Tibor*. = *Nyelvünk és Kultúránk*, 2006. 3. sz. 55-64. p.

Hajdú-Bihar megyei és debreceni személyek vallomásai alapján (neveket nem említ).

Az 1956-os forradalom Hajdúböszörményben / *Varjasi Imre*. – Hajdúböszörmény: [Önkormányzat], 2006. – 112 p.

← Előszó / *Filep Tibor* – p.5-7.

A *Vénkerti* Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény 30 éves jubileumi évkönyve 1976–2006 / [szerk. *Tóth Éva*]. – [Db.]: 2006. – 146 p.

A *Veress Ferenc Szakképző Iskola* története 2000–2005 / [szerk. *Bagossi Gáborné*]. – Hajdúböszörmény: [Veress Ferenc Kulturális Alapítvány], 2006. – 174 p., [8] t.

A századik fényében / *Vida Lajos*. = *Szókimondó*, 2006. 2. sz. 3-4. p.

A hajdúszoboszlói Szókimondó c. folyóirat számairól, történetéről.

A történelmi elit felbomlása 1944–45 után a hajdúvárosok példáján / *Völgyesi Zoltán*. In: *Tiltott történelmünk, 1945–1947*. – Db.: Századvég, 2006. – 100-113. p.

Az 1956-os forradalom helytörténeti kutatásának tapasztalatai a források tükrében / *Völgyesi Zoltán*. = *Református Egyház*, 2006. 10. sz. 223-224. p.

Főleg a hajdú-bihari tapasztalatok alapján.

Debrecen, 1956. október / *Völgyesi Zoltán*. = *Debreceni Disputa*, 2006. 10. sz. 25-31. p.

*

A Debreceni református Kollégium Gimnáziumának Évkönyve az 1982/83–1983/84. iskolai évről: [Ism.] / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 229-231. p.

Első közlés: *Confessio*, 1986. 2. sz.

Tibori János: A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1944–1957: [Ism.] / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 234-235. p.

Első közlés: *Confessio*, 1995. 3. sz.

Tibori János: A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1944–1957: Tapintatos egyházkerület-történet [Ism.] / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 236-238. p.

Első közlés: *Partium*, 1996. december.

Tibori János: A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1957–1965: [Ism.] / *Csohány János*. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 239-240. p.

Első közlés: *Confessio*, 1996. 4. sz.

Kovács József: A sárospataki teológusok exodusa 1951-ben: Dr. Barcza Józsefre emlékezve: [Ism.] / *Dávid László*. = *Református Szemle*, 2006. 3. sz. 345-346. p.

Kitelepítettek könyve: Száműzöttek a Hortobágyon: Emlékek a borsósi kényszermunkatáborból 1952–1953: [Ism.] / *Holopcey Péter*. = *Új Holnap*, 2006. 3. sz. 72-73. p.

Száműzöttek a Hortobágyon: Emlékek a borsósi kényszermunkatáborról, 1952–1953: [Ism.] / *Sallai József*. = *Honismeret*, 2006. 6. sz. 109-110. p.

A Kölcsey Tanítóképző jubileumi évkönyve: [Ism.] / *Varga Gábor*. In: *Szűz Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére*. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 643-645. p.

A kötet címe: *A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola jubileumi évkönyve 1993–2003 (Debrecen, 2003)*.

Életrajzok, nekrológok

Akadémiai tagajánlások 2006. = Magyar Tudomány, 2006. 12. sz. Mell.: 1-116. p.

Debreceni jelöltekkel.

Debreceni komédiások: Arcélek a színház közelmúltjából / *Bényei József*. – [Db.]: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., [2006]. – 308 p.

Debreceni piarista atyák emlékezete / *Antalfy István*. = Debreceni Katolikus Figyelő, 2006.

← 2. **Gyüre László**, [1922–1993]. – 1. sz. 5. p.

← [3.] Dr. **Hegyi Ferenc** emlékezete: A debreceni Piarista Gimnázium tanára volt. – 3. sz. szept. 3. 5. p.

← 4. **Korcsiák Ede**, [1892–1979]. – 4. sz. dec. 3. 5. p.

Jubiláló diplomások 2006 / [szerk. Jávor András]. – Db.: [Debreceni Egyetem], 2006. – 93 p.

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdaságtudományi Kar arany, gyémánt és vas díszoklevelesei.

Hajdúszoboszló jeles szülöttei a magyar tudományért / *Juhász Imre*. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 411-444. p.

Gönczy Pál (411-417.), **Hőgyes Endre** (417-424.), **Kenézy Gyula** (424-430.), **Kovács Máté** (430-436.), **Pávai Vajna Ferenc** (436-442. p.).

Pedagógusok arcképcsarnoka, 2005 / [szerk. Ungvári János]. – [Db.]: Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, 2005. – 208 p.

Pedagógusok arcképcsarnoka / [szerk. Nyirkos Tibor]. – [Db.]: Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, 2006. – 191 p.

Magyar természettudósok: Fizikusok / *Szabó Árpád*. – 4., átd., bőv. kiad. – Bp. : Akadémiai K., [2006]. – 355 p.

Bay Zoltán Lajos (17-27.), **Gyulai Zoltán** (97-101.), **Hatvani István** (103-107.), **Segner János András** (241-244.), **Szalay Sándor** (253-257. p.)

Lelkész trilógia / *Vida Lajos*. = Szókimondó, 2006. 12. sz. 8-11. p.

Ki volt **Barabás Samu**? – p.8-9.

Ismét **Nikodémusz Károly** – p.9-10.

Dr. **Kürti László**, a Tiszáninneni Református Egyházkerület nyugalmazott püspöke – p.10-11.

Ady és Léda: Egy szerelem története / Péter I. Zoltán. – [Bp.]: Noran, [2006]. – 429 p., [16] t.

Ady és Debrecen / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 79-89. p.

Első közlés: Ady és Debrecen. – Db.: 1977.

Apafi fejedelem mecenatúrája / Csorba Dávid. = Debreceni Szemle, 2006. 2. sz. 192-203. p.

I. **Apafi Mihály**, a debreceni református kollégium támogatója.

Emlékezés **Apostol Elek** református lelkipásztorra / Péteri Lajosné. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 50-54. p.

A préceptor **Arany János** / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: [Arany János Városi Könyvtár]; [Anyanyelvapolók Szövetsége Kisújszállási Csoportja]; [Városvédő- és -Szépítő Egyesület], 2006. – 13-28. p.

Önmagam életét mint egy könyvet írni / **Bálint Péter**. = Alföld, 2006. 3. sz. 52-57. p.

Balla Árpád és Hajdúnánás / Anger Árpádné Balla Ida. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 55-70. p.

Balogh Béla, igazgató 1959–1988-ig / Czeglédi László. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1956–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 232 p.

Balogh László irodalmi munkássága monográfiáinak tükrében / Baranyai Norbert. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 439-450. p.

Baltazár Dezső püspök szerepvállalása a debreceni egyetem létrehozásában / Baráth Béla Levente. In: Orando et laborando: A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről. – Db.: 2006. – 171-184. p.

A díszpolgár püspök: Dr. **Baltazár Dezső** hajdúböszörményi munkássága / Szabó Zoltán. – Db.: Uro-path Bt., 2006. – 119 p.

Bán Imre emlékezete / szerk. Fazakas Gergely Tamás, Hollósi Gábor. – Db.: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2006. – 86 p. – (Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, 3.)

← Előszó / Bitskey István – p.6.

→ Bevezető / Fazakas Gergely Tamás – p.7-8.

→ „Nem lehet a magyar irodalmat szárazon előadni”: Bán Imre emlékezete / Bitskey István – p.10-17. p. [első közlés: Alföld, 2005. 12. sz.]

→ Bán Imre életútja és könyvtára / Peternainé Juhász Zsuzsa – p.18-27.

→ Az egyháztörténet-írás rejtőzködő programja: Bán Imre tudósi szerepei 1941 és 1956 között / Oláh Szabolcs – p.28-39.

→ A protestantizmus fogalmának jelentésváltozatai Bán Imre műveiben / Imre Mihály – p.40-44.

→ Egy igazi magyar dantista: Bán Imre / Sárközy Péter – p.45-49.

→ Bán Imre és a francia irodalom / Gorilovics Tivadar – p.50-53.

→ A dékán Bán Imre / Abádi Nagy Zoltán – p.54-56.

→ Emlékek és tanulságok a 100 éve született Bán Imre professzor ünnepén – p.58-59.

→ Bán Imre, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának olvasója / Fekete Csaba – p.60-65.

→ Bán Imre és a református egyház / id. Fekete Károly – p.66-67.

← Debrecen alpolgármesterének beszéde 2005. december 2-án, Bán Imre emléktáblájának avatásakor / Turi Gábor – p.69.

← A Debreceni Egyetem rektorának beszéde 2005. december 2-án, Bán Imre emléktáblájának avatásakor / Nagy János – p.70.

→ Bán Imrével beszélget Bitskey István: 1988 eleje, Bán Imréék lakása, Debrecen, Hatvan u. 1/6. / a szöveget a beszélgetésről készült videofelvétel alapján közlést teszi: Fazakas Gergely Tamás – p.72-85.

Professzor **Bán Imre**, 1905–1990 / Kissné Kovács Adrienne. In: Mi marad?: Irodalmi és néprajzi tanulmányok, esszék / K. K. A. – Bp.: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2006. – 174–176. p.
Első közlés: Irodalomismeret, 2004. 4-5. sz.

Barta János, 1901–1988: elhangzott 2003. január 27. / Görömbei András. – Bp.: Magyar Tudományos Akadémia, 2006. – 16 p. – (Emlékeződések az MTA elhunyt tagjai felett.)

Bartók Béla szoboszlói kapcsolatáról / Ádám András. = Szókimondó, 2006. 7. sz. 17. p.

Az ünnepi **Bartók**-portrék történetisége / Kedves Tamás. = Debreceni Szemle, 2006. 4. sz. 499-514. p.

← Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny, Kórusfesztivál Debrecenben – p.505-506. [1961]

← A debreceni zeneművészeti felsőoktatás Bartók-ikonja a százéves évforduló idején – p.506-507. [1980–1982]

A Bek–Degenfeld–Tisza-palota: **Bek Pál** városalakító szerepe / Papp József. = Debreceni Disputa, 2006. 2. sz. 27-33. p.

Egy váradi úrilány: **Benda Gyuláné** Imrik Margit emlékezései / [összeáll., szerk. Sebők Magda]. – Bp.: Noran, [2006]. – 182 p., [16] t. – (Várad villanyváros.)

← Bevezető / Benda Kálmán – p.5-6. [édesanyjáról]

← Utószó / Sebők Magda – p.171-182.

Két megkésett megemlékezés: **Bényei József** 2004-ben, **Orosz István** 2005-ben volt hetvenéves / Dankó Imre. = Rálátás, 2006. 4. sz. 39-43. p.

Emlékezet a festékcsomókban: **Bényi Árpád** festőművész 75 éves / Vitéz Ferenc. = Néző-Pont, 1. sz. 2006. december. 24-27. p.

„Az ember csak akkor gondolkodik, ha erre felbuzdítják...”: Az olvasó közvetlen megszólítása **Bessenyei György** írásaiban / Penke Olga. In: Historia litteraria a XVIII. században. – Bp.: Universitas K., 2006. – 429-445. p.

Prof. Dr. **Bíró Vilmos**, 1937– / Sánta Sándor. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 113-114. p.

„Debrecentől Párizsig és vissza”: Beszélgetés **Blattner Gézával**; Gyűjteményes kiállítása Debrecenben; Búcsúzás / Módy György. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 601-611. p.

Első közlés: Alföld, 1960. 5. sz.; Blattner Géza kiállításának előszava (Déri Múzeum, 1961. febr. 12-26.)

Bocskai István a képzőművészetben / Berek Lajos. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 34-41. p.

„Magyarok paizsa, igazság oszlopa”: **Bocskai István** és az irodalmi emlékezet / Bitskey István. In: Mars és Pallas között: Múltszemlélet és sorsértelmezés a régi magyarországi irodalomban / B. I. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 107-121. p.

Bocskai István gyászmenete Kassáról Gyulafehérvárra. = Szókimondó, 2006. 12. sz. 18. p.

Első közlés: Független Hajdúság, 1904. ápr. 9.

Bocskai István, a protestáns fejedelem / Buzogány Dezső. = Confessio, 2006. 3. sz. 8-14. p.

„A felséges **Bocskai Istvánnak** meghalásáról és temetéséről” / Csetnyák János. = Szókimondó, 2006. 12. sz. 16-18. p.

Bocskai István, 1557-1606, [2.] / Csetriné Lingvay Klára. = Művelődés, 2006. 1. sz. 28-30. p.

Az első rész végén (Művelődés, 2005. 11-12. sz. 42-46. p.) a szerző második nevét tévesen (Csongvay) tüntették fel.

Erdély fejedelmei / Dolinay Gyula. – [Reprint kiad.]. – [Bp.]: Anno K., [2006]. – [77] p.

Eredeti kiadás: Bp.: 1883.

Bocskay István fejedelem – p.[16-19].

Koronás fejedelem: **Bocskai István** és kora / G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Szabó Péter. – Bp.: General Press K., [2006]. – 247. p.

Adalékok az ifjú **Bocskai István** bécsi udvarban eltöltött éveéhez / Fazekas István. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 73-85. p.

Bocskai István emlékezete / Juhász Imre. In: Tanulmányok Hajdúszoboszló múltjából és jelenéből. – Hajdúszoboszló: [Önkormányzat], 2006. – 9-13. p.

Szülőház az erdélyi régiségben: A kolozsvári **Bocskai István**-emléktábla, 1606 / Kovács András. = *Művészettörténeti Értesítő*, 2006. 2. sz. 251-257. p.

Bocskai István helye a magyar és az európai történetben / Nagy László. = *Confessio*, 2006. 3. sz. 15-24. p.

Bocskai István Kassán, 1604–1606 / Nagy László. In: *DMÉ* 2005. – Db.: 2006. – 15-22. p.

Szlovák fordítása: Štefan Bocskai v Košiciach, 1604–1606 – p.23-29.

Homonnai-Drugeth Bálint fellépése **Bocskai** örököseként / Papp Sándor. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 133-152. p.

Bocskai emlékezete a kismarjai református egyházban / Szabadi István. = *Református Szemle*, 2006. 5. sz. 540-545. p.

A magyar irodalmi hagyomány **Bocskai**-képének protestáns gyökerei / Szabadi István. = *Confessio*, 2006. 3. sz. 59-63. p.

Az ismeretlen kismarjai **Bocskai** család / Szabó András. = *Református Szemle*, 2006. 5. sz. 545-556. p.

„Téged István dicsérünk”: **Bocskai István**, Erdély és Magyarország fejedelme / Szabó András. – Bp.: Kálvin János K., 2006. – 191 p.

Bocskai István és János Zsigmond / Szabó Péter. = *Studia Caroliensia*, 2006. 1. sz. 125-131. p.

Nyárádszeredán jártunk, **Bocskai** nyomában / Szentesi Zöldi László. = Confessio, 2006. 3. sz. 64-67. p.

Augsburg, Nantes, Bécs – **Bocskai** és a „pápista religió” / Tóth István György. = Studia Caroliensia, 2006. 1. sz. 43-55. p.

Bocskai, a közép-európai realista / R. Várkonyi Ágnes. = Studia Caroliensia, 2006. 1. sz. 5-27. p.

Bocskai István és Erdély / Vida Lajos. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 10-11. p.

Bognár Rezső, 1913–1990: Elhangzott 2003. március 1. / Lipták András. – Bp.: Magyar Tudományos Akadémia, 2006. – 21 p. – (Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett.)

Interjú az egyházjog magántanárával, **Boleratzky Lóránddal** / Hollósi Gábor. In: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. – Db.: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2006. – 92-99. p.

Bornemisza László festőművészről: Ó, azok a szép idők!... / Furkó Zoltán. In: Szij Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 209-216. p.

Borzsák István köszöntése, 1916. VI. 6.–2006. III. 28. / R. Hamar Márta. = Antik Tanulmányok, 50. köt. 2006. 2. sz. 365-368. p.

Születésnap interjú a 90 éves **Borzsák István** professor emeritus akademikussal / Tegye Imre. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 331-335. p.

Bódi Erzsébet köszöntése / Marinka Melinda. = Ethnica, 2006. 3. sz. 111. p.
Hatvanadik születésnapján.

„Minden örömöm elegyes volt bánattal”: **Csáky Kata** levelezése / összeáll., a szöveget gondozta Papp Klára. – Db.: [Erdély-történeti Alapítvány]; [Debreceni Egyetem Történelmi Intézete], 2006. – 407 p.

← Előszó / ifj. Barta János – p.11-13.

← Bevezető / Papp Klára – p.15-44.

Parainesis a Bihar megyei honfiakhoz 1839-ből / Fazekas Csaba. In: Ünnepi tanulmányok Szigeti Jenő 70. születésnapjára. – Miskolc: Bíbor, 2006. – 100-111. p.

Csengery Antal verséről.

Csiha Győző élete / Koroknai Zoltán. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 78-84. p.

A hozomány: Részletek az azonos című könyvből / Rigó Tamásné. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 85-121. p.

Emlékezések, adatok, képek **Csiha Győző**ről, a Csiha-malomról.

Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Csohány János. – 2. köt. – Db.: 2005.

→ A **Csohány** család Hajdúnánáson – p.125-136. [Első közlés: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2005. – Hajdúnánás: 2004.]

→ A hajdúnánási **Csohány** család egyik ágának kuláksága – p.137-142.

→ **Csohány János**, Debrecennek és a kálvinizmusnak a tudósa / Beke Albert – p.309-315.

→ Egy életút elismerése: Beszélgetés **Csohány János** ny. professzorral / Somlyódi János – p.323-324. [Első közlés: Reformátusok Lapja, 1998. jún. 21.]

→ Köszöntő / Varga Gábor – p.325. [**Csohány János**nak, a Hajdú-bihari Nyugdíjas Híradó szerkesztőjének. Első közlés: Hajdú-bihari Nyugdíjas Híradó, 2004. szeptember.]

Csohány János: [Interjú] / Borók Imre. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 318-319. p.

Első közlés: Szabadhajdú, 2003. nov. 20.

Utalások Young és Hervej gondolati műveire néhány **Csokonai**-szövegben / Alt Krisztián. = Irodalomtörténeti Közlemények, 2006. 5. sz. 478-498. p.

Csokonai Vitéz Mihály Somogy megyéje / Ballai László. = Somogyi Honismeret, 2006. 2. sz. 34-36. p.

Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből / Borbély Szilárd. – [Db.]: Csokonai K., [2006].

→ Az esztétikai lélek: Eschenburg és Sulzer hazai recepciójának tanulmányai – p.27-36. [**Csokonai is.**]

→ [A'] Magánosság[hoz]: Egy líratörténeti elbeszélés részlete – p.42-56. [**Csokonai Vitéz Mihály.**]

→ A Lilla-szerelem mint szöveg: Beszély – p.57-72. [**Csokonai Vitéz Mihály.**]

→ 15 paragrafus az utánzásról: Az Árkádia-per ikonográfiai összefüggései kapcsán – p.73-83. [**Csokonai** első közlés: Alföld, 2005. 12. sz.]

→ Gyilkosság Nagyváradon?: **Csokonai** és Rhédey gróf afférja – p.84-95.

→ **Csokonai** karaktere és az Árkádia-per – p.103-124. [Első közlés: „Et in Arcadia ego”: A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése / B. Sz. – Db.: 2005.]

→ Ahogy Kölcsey olvassa **Csokonait** – p.125-131.

→ [A'] nagy semminek ágán: Egy elhíresült sorról – p.132-140. [József Attila: Reménytelenül. Visszavezeti **Csokonaira** (Dr. Földiről egy Törédék) és **Földi Jánosra** (A' Természet Tudomány – bizonytalan szerző); első közlés: Debreceni Szemle, 2005. 1. sz.]

Csokonai és az irodalomtörténeti feltételeessége / Dávidházi Péter. = Alföld, 2006. 8. sz. 46-65. p.

A Lilla dalok költője és a zsidóság / Halmos Sándor. In: Élő szó, 2.: Itt vagyok / H. S. – Db. . [META-95 Bt.]; [DELA Kft.], 2006. – 158-160. p.
Csokonai Vitéz Mihály.

Forrásjegyzék **Csokonai** dallamkövető verseihez / Hovánszki Mária. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[2006]. – 315-350. p.

A 150 éves **Csokonai**: Diákoknak / Karácsony Sándor. In: A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / K. S. – 2. kiad. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 106. p.

Első közlés: Az Erő, 1923.

Csokonai / Karácsony Sándor. In: A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / K. S. – 2. kiad. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 92-105. p.
Első közlés: Exodus, 1940.

Csokonai, a diákköltészet és a folklór / Kissné Kovács Adrienne. In: Mi marad?: Irodalmi és néprajzi tanulmányok, esszék. – Bp.: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2006. – 62-67. p.
Első közlés: Irodalomismeret, 2005. 2. sz.

Csokonai-ünnepek – avagy hogyan lett Csokonai Debrecené / Lakner Lajos. = Debreceni Disputa, 2006. 4. sz. 24-28. p.
1805–1871.

Évfordulós versmagyarázatok: Balassi, **Csokonai**, József Attila / A. Molnár Ferenc. In: 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. – [Bp.]: Argumentum, 2006. – 509-511. p.
Csokonai: A reményhez – p.510.

Csokonai sárospataki versei / Nyiri Péter. = Honismeret, 2006. 4. sz. 64-67. p.

Csokonai Vitéz Mihály Bagamérban / Ruszoly József. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 83-88. p.
Első közlés: Bagaméri Krónika, 1999. dec. 31.

Kétszáz éves **Csokonai** „bagaméri” bordala / Ruszoly József. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 89-90. p.
Első közlés: Bagaméri Krónika, 2002. dec. 31.

Tiszafüredi emlékek a garabonciás **Csokonairól** és más történelmi alakokról / Szilágyi Miklós. = Ethnica, 2006. 3. sz. 97-98. p.

Czárán Gyula, a bihari természetjárás atyja. In: Czárán Gyula, printele turismului bihorean / Egri Ferenc. – Miskolc: Czárán Gyula Alapítvány; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Természetjáró Szövetség, 2006. – 31, 13 p.

Az EKE tiszteleti tagja: **Czárán Gyula** halálának 100. évfordulójára / Egri Ferenc. = Erdélyi Gyopár, 2006. 1. sz. 3-14. p.

Erdélyi Kárpát Egyesület.

Hánykolódott a hajó, de nem süllyedt el: **Czeglédy Gyula** önéletrajzi írásai, 1. = Szókimondó, 2006. 10. sz. 16-17. p.

A világháborútól a gazdasági válságig: A magyar felsőoktatás egy debreceni professzor szemszögéből, 1914–1929 / Kerepeszki Róbert. In: Juvenalia I.: Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 58-73. p.

Darkó Jenő.

Debreczeni Imréné, igazgató 1988-tól / Skopkó Istvánné. In: Emlékkönyv a hajdúnánási középiskola 350 éves évfordulójára 1656–2006. – [Hajdúnánás]: [Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium], [2006]. – 287-288. p.

Visszanéztem / **Debreczeni Tibor**. – Bp.: Academia Ludi et Artis, [2006]. – 359 p.

Emlékezések.

Déchy Mór emlékezete a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetének könyvtárában / Novák Tibor József. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelegés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[2006]. – 29-32. p.

Egy élet Csokonai szolgálatában: **Domby Márton**, 1778–1864 / Torda István. In: Professzorok, redaktorok, kalandorok: Pest-budai arcélek / T. I. – [Bp.]: K. u. K. Kiadó, [2006]. – 75-80. p.

In memoriam **Draviczky Imre** 1928–2006. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 30-32. p.

Az emlékkönyvről az emlékülésen / Földiák András. = Szín – Közösségi művelődés, 2006. 5. sz. 5-6. p.

Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam **Durkó Mátyás** c. kötetről.

Az illegitim andragógusképzés megteremtője: In memoriam **Durkó Mátyás**, 1926–2005 / [szerk. Balipap Ferenc]. – Bp.: [Magyar Művelődési

Intézet]; [Földes]: [Karácsony Sándor Művelődési Társaság], 2006. – 302. p.

→ Az illegitim andragógusképzés megteremtője / T. Kiss Tamás, Tibori Tímea – p.9-30.

→ „...nem volt se tudomány, se szakismeret, nem volt rendszere az egésznek...”: Mayer József interjúja Durkó Mátyással, 2002-ben – p.31-35. [első közlés: Útkeresők / Mayer József. – Bp.: 2002.]

→ Durkó Mátyás emlékére / Maróti Andor – p.36-42.

→ Durkó Mátyás andragógiai paradigmái, a paradigmák változásai / Koltai Dénes, Sári Mihály – p.43-54.

→ Durkó Mátyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékeiről / Soós Pál – p.55-63.

→ A közművelődés rejtett világa / Balipap Ferenc – p.165-175. [emlékezés Durkó Mátyásra]

→ „A magvető kiméne vetni...” / Hidy Pálné – p.180-187. p. [emlékezés Durkó Mátyásra]

→ Durkó Tanár Úr emlékkönyvébe / Horváth Attila – p.188-195.

→ Durkó Mátyás tanár úr emlékére / Harangi László – p.196-204.

→ Aki megpróbálta a lehetetlent: In memoriam Durkó Mátyás: Az andragógia szakma- és iskolateremtője: A tanítvány hitelességével / Szatlóczyknyé Gajdóczki Zsuzsanna – p.205-207.

→ Emlékeim dr. Durkó Mátyásról / Hideg Imre – p.208-210.

→ Generációkat nevelt Karácsony Sándor szellemében: Találkozásaim dr. Durkó Mátyással / Péter Imre – p.216-218.

→ Utolsó beszélgetés / Keresztesné Várhelyi Ilona – p.224-227. [Durkó Mátyásról]

→ Búcsúbeszéd Prof. Dr. Durkó Mátyás temetésén: A ravatalnál / Koltai Dénes; A sírnál / Éles Csaba – p.228-232.

→ Búcsú Durkó Mátyástól / Csoma Gyula – p.233-238. [első közlés: Új Pedagógiai Szemle, 2005. 12. sz.]

→ Dr. Durkó Mátyás tudományos önéletrajza – p.242-249.

Enyedi György akadémikus rövid életrajza. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelegés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 12-13. p.

„Ötven esztendő telt el, mégis sokszor úgy tűnik, hogy nemrég történt...”: Beszélgetés **Erdei Gyulával**, a Városi Forradalmi Bizottmány

elnökségének tagjával / Bálint Csilla. = Szókimondó, 2006. 10. sz. 10-13. p.

Hajdúszoboszló, 1956.

Zászlóbontás: Egy város története a szabadságharcban / Szél Júlia. = Szókimondó, 2006. 2. sz. 30-34. p.

Rádióbeszélgetés **Erdei Gyulával**; Hajdúszoboszló, 1849.

A festő és képiro **Erdélyi József** / Péter Imre. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 135-140. p.

A költő írása a színteressérről, 1955.

A lelkipásztor erkölcsi élete / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 79-84. p.

Erdős Károly nézetei. Első közlés: Lelkészegyesület, 2004. 3. sz.

Száz éve született **Erdős Károly** / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 199-203. p.

Első közlés: Theologiai Szemle, 1988. 5. sz.

Fazekas Mihály és Lúdas Matyija / Karácsony Sándor. In: A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / K. S. – 2. kiad. – Bp. . Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 89-92. p.

Első közlés: Exodus, 1939.

Olvasta-e Gérard Genette a Lúdas Matyit? / Maráczsi Orsolya. = Irodalomtörténeti Közlemények, 2006. 1-2. sz. 67-71. p.

Fazekas Mihály művéről van szó.

Idősebb **Fehér Imre** (1893–1983) városi kútmester által karbantartott közutak Hajdúnánás területén, 1938–1950 / összeáll. Fehér Imre. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 229-231. p.

Dr. **Fekete Károly** (75.) születésnapja tiszteletére kiadott disszertációja: Doktorok Kollégiuma plenáris ülés, Debrecen, 2005. augusztus 22. / Kádár Zsolt. = Collegium Doctorum, 2006. 1. sz. 252-253. p.

Halasi **Fekete Péter** Bocskai Istvántól nyert adománylevele / Nagy Ibo-
lya. = Szókimondó, 2006. 12. sz. 28-29. p.
1606. szeptember 8., szövegközléssel.

Édesapámra emlékezem / Varga Sándorné. In: Nánási kalendárium és
helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 143-147. p.

Filep József.

Prof. Dr. **Forgon Mihály**, 1919– / Bíró Vilmos. In: Negyvenéves a Ma-
gyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Tra-
umatológus Társaság], 2006. – 73-75. p.

Az Árkádia-per előképe: **Földi János** – a halál után / Borbély Szilárd. In:
Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből / B. Sz. – [Db.]: Csoko-
nai K., [2006]. – 7-26. p.

Földi János végtisztessége után történt dolgok / Borbély Szilárd. = Deb-
receni Disputa, 2006. 7-8. sz. 24-31. p.
1801–1802.

Bevérzett mámor, 1956 / **Für Lajos**. – Bp.: Kairosz K, 2006. – 191 p.
Visszaemlékezés.

Messze kerültünk '56 szellemiségétől: **Für Lajossal** beszélget
Dombrovsky Ádám. = Debreceni Disputa, 2006. 10. sz. 4-8. p.

Egy csokorba szedve: Versek, fényképek, életrajzi történetek, kézműves
munkák / **Gerő István**. – [Db.]: [Szerző], [2006]. – 108 p.

Dr. **Gomba Szabolcsné** dr. Lábos Olga köszöntése / [Kun András]. In:
Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 439-445. p.
Hetvenedik születésnapja alkalmából.

Ki volt **Gönczy Pál**, 1817–1892?: Gönczy emlékszoba Hajdúszoboszlón /
Juhász Imre. = Könyv és Nevelés, 2006. 1. sz. 91-93. p.

Arcok a homályból: A másik Gulyás / Bényei József. In: Nánási kalendá-
rium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 253-255. p.
Gulyás Gábor.

Bevezető helyett / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 9-15. p.

Eredeti címe: Rómával és Róma fölött: **Gulyás Pál** néhány rejtőző leveléről, a „Gulyás Pál néhány rejtőző versének és levelének” tervezett szövegkiadásához. Kézirat, 1978.

Gunst Péter 1934–2005 / Hoffmann Tamás. = Agrártörténeti Szemle, 2006. 1-4. sz. 291-294. p.

← Gunst Péter válogatott publikációi – p.295-301.

Gyöngyösi Pál – II. Katalin udvari orvosa: Egy református tudós szentpétervári karrierje / V. Molnár László. = Confessio, 2006. 2. sz. 52-57. p. Derecskén született.

Hevessy József, 1931–2005: Egy fizikus polgármester halálára / Damjanovich Sándor. = Fizikai Szemle, 2006. 1. sz. 31-32. p.

A birkózás akrobatája: **Hódos Imre** életrajza / Bakó Endre. – Hajdúnánás: [Városi Önkormányzat], 2006. – 96 p. – (Nánási füzetek, 17.)

„...én vagyok Koppány és én vagyok István is”: **Holló László** történelmi képei / Módy György. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 631-649. p.

Első közlés: DMÉ 1977. – Db.: 1978.

Emberi érzékenység, művészi intellektus drámaivá hangolt konfliktusa: 120 éve született **Holló László** / Vitéz Ferenc. = Magyar Múzeumok, 2006. 4. sz. 22-27. p.

Huszár Gál emlékezete / Dankó Imre. = Református Tiszántúl, 2006. 4-5. sz. 15-17. p.

A **Jándiak** családi viszályai / Mátay Mónika. = Debreceni Szemle, 2006. 2. sz. 169-191. p.

Debrecen, 1820–1840-es évek.

Történelmi és néprajzi irodalmi munkásságom kezdeteiről / **Janó Ákos**. = Magyar Múzeumok, 2006. 2. sz. 55-58. p.

Jánosi Zoltán debreceni munkásságáról / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 41-49. p.
Első közlés: DMÉ 1975. – Db.: 1977.

Juhász Gyula Csokonai szobránál / Péter László. In: A Város cselédje: Újabb tanulmányok. – Szeged: Bába K., 2006. – 157-176. p.
Debrecen, 1924, 1927. Első közlés: Szegedi Műhely, 2005. 1. sz.

A lovaskrónikás emlékére: In memoriam **Kádár Sándor**. = Szókimondó, 2006. 1. sz. 26-27. p.

Négyszázötven éves a Tiszántúli Református Egyházkerület: **Kálmán-csehi Sánta Márton**, 1500 k.–1557 / Csohány János. = Theológiai Szemle, 2006. 2. sz. 88-90. p.

Kalmár György a magyar nyelv származásáról / Hegedűs Béla. In: Historia litteraria a XVIII. században. – Bp.: Universitas K., 2006. – 294-306. p.

Karácsony Sándor neveléstudományának kultúrfilozófiai gyökerei / Garaczi Imre. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke], [2006]. – 288-298. p.

Recenziók **Karácsony Sándor** munkásságában / Holik Ildikó. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke], [2006]. – 280-287. p.

A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / **Karácsony Sándor**; [szerk. Kövendi Dénes]. – 2. kiad. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 359 p. – (Rejtett kulturális forrásaink, 9.)

← A kötet helye Karácsony Sándor életművében / Kövendi Dénes – p.347-352.

Pszichénk szerkezete és működése: **Karácsony Sándor** nyomán / Lükő Gábor. = Collegium Doctorum, 2006. 1. sz. 115-119. p.

Karácsony Sándor nyelvészeti nézeteiről és ezek utóéletéről / Simoncsics Péter. = Nyelvtudományi Közlemények, 103. 2006. 106-128. p.

Paradigmaváltás légüres térben: **Karácsony Sándor**, Lotz János és Laziczius Gyula kísérletei a magyar grammatika megújítására a huszadik század 30-as éveiben / Simoncsics Péter. – Bp.: Tinta K., 2005. – 120 p. – (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 47.)

Karácsony Sándor neveléstudományi munkássága / Szenczi Árpád. = Magyar Református Nevelés, 2006. január. 11-14. p.

Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom / Sz. Tóth János. In: Az illegitim andragógusképzés megteremtője: In memoriam Durkó Mátyás, 1926–2005. – Bp.: [Magyar Művelődési Intézet]; [Földes]: [Karácsony Sándor Művelődési Társaság], 2006. – 219-222. p.

Egy nemesi cím megújításának kalandos története / Krankovics Ilona. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 251-255. p.

Kis-Orbán család, Debrecen.

Egzisztencia és tudomány: **Kiss Árpád** szellemi arculatának meghatározásához / Kiss Endre. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék], [2006]. – 416-427. p.

„Tudósnak maradni...”: Feljegyzések, töredékek / **Kiss Árpád**. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék], [2006]. – 428-472. p.

Kiss Árpád (1907–1979) az Országos Köznevelési Tanács történetéből / Lányi Katalin. In: Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása: A IV. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. – [Db.]: [Kiss Árpád Archívum Könyvtára]; [Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék], [2006]. – 308-311. p.

Kiss Ferenc professzori életműve gyakorlati teológiai szempontból / ifj. Fekete Károly. = Református Szemle, 2006. 6. sz. 673-684. p.

Újabb adatok egy elfeledett jogász professzor életművéhez: **Kiss Géza**, 1882–1970 / Madai Sándor. In: Könyv és Nevelés XXVI. – Db.: 2004[2006]. – 311-318. p.

Aki a végső szót keresi / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 123-125. p.

Kiss Tamásról. Első közlés: Új Néplap, 1992. szept. 19.

Kunsági elégia: A hetvenöt éves **Kiss Tamás** köszöntése / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 120-123. p.

Első közlés: Szolnok Megyei Néplap, 1987 ősze.

A Nagykunság és a Hajdúság költője: **Kiss Tamás** / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 126-137. p.

Első közlés: A Debreceni Református Kollégium Baráti Körének évkönyve 2004. – Db.: 2005.

Dr. **Kiss Tihamér László** 1905–2005 / Pinczésné Palásthy Ildikó. In: Tanulmányok 2005: 1855–2005: 150 éves az önálló tanítóképzés. – Db.: Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2006. – 6-7. p.

In memoriam dr. **Kiss Tihamér** tanár úr. = Fejlesztőpedagógia, 2005. 5-6. sz. 115-116. p.

Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a magyar református egyház élén / Majsai Tamás. = Mozgó Világ, 2006. 4. sz. 83-95. p.

Rövid életrajzok, köztük: **Kocsis Elemér** (88-89. p.).

Kókay István mifelénk / Ruzsoly József. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 91-96. p.
Nótaszerző.

„Én csak fákllyatartó voltam”: **Kossuth Lajos**, a magyar polgári forradalom és szabadságharc irányítója, 1848–1849 / Erdődy Gábor. – Bp.: ELTE Eötvös K., 2006. – 246 p.

Kovács Gyula, 1860–1916 / Vida Lajos. = Szókimondó, 2006. 8-9. sz. 42-43. p.

Hajdúszoboszló képviselője, polgármestere, Hajdú megye alispánja.

Kovács Máté, 1906–1972: Könyvtáros, művelődéspolitikus. = Szókimondó, 2006. 11. sz. 11. p.

Kovács Máté a magyar könyvtárügy fejlesztésének egyik meghatározó alakja / Patkósné Hanesz Andrea. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 8. sz. 47-57. p.

Kovács Mátéra emlékezve / Poprády Géza. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz. 51-54. p.

Kovács Máté filozófiája napjainkban avagy Mit tenne ma Kovács Máté? / Stummer János. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 5. sz. 55-57. p.

Két könyvtáros **Kovács Mátéról** / Túri Borbála. = Szókimondó, 2006. 11. sz. 12-13. p.

Makrai Imréné, Juhász Ilona (mindketten hajdúszoboszlóiak).

„Apám volt az erő, ...bölcsség és határozottság...”: Kovács Ilonával, **Kovács Máté** leányával / Vida Lajos. = Szókimondó, 2006. 11. sz. 13-15. p.

Beszélgetés.

Kovács Tibor emlékezete, 1924–2006 / ifj. Fekete Károly. = Nagytemplomi Gyülekezeti Élet, 2006. 4. sz. 23-26. p.

Orando et laborando: Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján / **Kovács Tibor**. – Db.: [Tiszántúli Református Egyházkerület], 2006. – 128 p. – (A „Református Tiszántúl” kiadványai, 1.)

← Adósságot törlesztünk / Bölcskei Gusztáv – p.7.

„El-távozott a’ mi-magyar Izraélunktól a’ dicsőség” / **Köleséri Sámuel** panaszimádságai 1666-tól / Fazakas Gergely Tamás. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 65-124. p.

„Hajtsd le, Uram, füleidet...”: Két 17. századi könyörgés / Gyulai Éva. = Egyháztörténeti Szemle, 2006. 1. sz. 58-87. p.

→ **Köleséri Sámuel** váradi rektor könyörgése, 1659 – p.65-81.

→ Köleséri Sámuel váradi iskolamester templomi könyörgése: Várad, 1659 – p.82-83. [szövegközlés]

Az érettségi éve: 1914: Napló és önéletírás metszéspontjai / Kövér György. In: Személyes idő – történelmi idő: A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája: Kőszeg, 2003. augusztus 29-30. – Szombathely: [Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület]; [Vas Megyei Levéltár], 2006. – 215-229. p.

Hajdúböszörmény, **Kövér Sándor**.

Prof. **Krompecher István**, 1905–1983 / Módos László, Szállási Árpád. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 61-65. p.

Kuthy-Térey Sándor / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 119-122. p.

Első közlés: Hajdú-bihari Napló, 1978. máj. 14.

Fél évszázad a katedrán: Dr. **Lenkeyné dr. Semsey Klára** professzor köszöntése / Vladár Gábor. = Collegium Doctorum, 2006. 1. sz. 250-251. p.

A **Lente** (Lenthe) család története / Lente Márton. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 284-286. p.

Családtörténeti adatok / Molnár József. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 286-288. p.

Lente család.

Köszöntő / Szabó József. In: Földrajzi tanulmányok Lóki József 60. születésnapja alkalmából. – Db.: Kossuth Egyetemi K., 2006. – 5-8. p.

Lóki József.

Beszélgetés a 75 éves **Lovas Istvánnal** / Sailer Kornél. = Fizikai Szemle, 2006. 10. sz. 343-347. p.

Prof. **István Lovas** seventyfive / Kornél Sailer. In: Acta physica et chimica Debrecina: Tomus XL. – Db.: [Debreceni Egyetem], 2006. – 7-8. p.

Jer, áldott vendég! / Fekete Csaba. = Sárospataki Füzetek, 2006. 1. sz. 113-117. p.

Lukács István (1772–1842), Szoboszló református lelkészének énekéről.

Lukács Juliska ruhái / Szabó Anna Viola. In. DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 323-347. p.

Színésznő, Debrecenben is játszott, 1906–1909.

Lükő Gábor alapműve és aktualitása a jelenlegi csángó kutatásokban / Kinda István, Peti Lehel. = Korunk, 2006. 12. sz. 89-94. p.

Lükő Gábor levele és a román pásztorok alföldi telettetése / Szilágyi Miklós. = Ethnica, 2006. 2. sz. 62-64. p.
Félegyháza, 1969. ápr. 26.

Magh-**Magi** család / Magi Béla. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 289-290. p.

Egy hajdúsági költő idézése: **Maghy Zoltán** emlékezete / Dankó Imre. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 210-216. p.

Az Alföld porában: **Maghy Zoltán** válogatott verseiről / Kiss Tamás. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 219-222. p.

Maghy Zoltán verseskötete / Molnár József. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 217-219. p.
Az Alföld porában.

„...embereket, házakat, tájat mindig a festészet tükrében láttam”: **Maghy Zoltán** művészetéről / Módy György. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 612-617. p.
Első közlés: Alföld, 1964. 2. sz.

Makkai László emlékezete, 1914–1989 / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 204-207. p.

Első közlés: A keresztyén egyház története Magyarországon a XVII. század végéig / Makkai László. – 2. kiad. – Bp.: 1991.

Lajtha László **Mariay Ödönért**: Levelek és kommentár / Bakó Endre. = Bárka, 2006. 1. sz. 84-88. p.

Régi pásztordinasztiák a helyi néphagyományban: A **Márók**. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 311-319. p.

→ A nem várt jutalom / Draviczky Imre – p.311-312.

→ Vacsora a nánási gyepszelen / Béres András – p.313-314.

→ Bojtárpróba / Béres András – p.315-316.

→ Juhászlakodalom / Béres András – p.317.

→ A fürj-fiú / Draviczky Imre – p.318-319.

Marton Géza debreceni jogi oktatási reformtervei és a római jog helye a curriculumban / P. Szabó Béla. In: Debreceni Jogi Műhely: Évkönyv: Válogatás a Debreceni Jogi Műhely Internet-alapú periodika 2005. évben megjelent tanulmányaiból. – Db.: 2006. – 137-146. p.

Martonfalvi Tóth György, 1635–1681 / [Fekete Csaba] F. Cs. = Zsoltár, 2006. (összevont szám) 5-6. p.

„Magyarosság” és „bibliaság” **Medgyesi Pál** három prédikációjában / Petrőczy Éva. In: Ünnepi tanulmányok Szigeti Jenő 70. születésnapjára. – Miskolc: Bíbor, 2006. – 264-270. p.

Medgyessy Ferenc visszaemlékezései / közléteszi Kontha Sándor. = Holmi, 2006. 1. sz. 67-78. p.

Mendöl Tibor és Debrecen / Süli-Zakar István. In: „Tájak – Régiók – Települések...”: Tisztelegés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt. – Db.: [Didakt Kft.], 2005[!2006]. – 14-20. p.

Módis Lászlóra emlékezem / Fekete Csaba. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 373-388. p.

Módy György történész, Zsáka kutatójának 80. születésnapja elé / Dankó Imre. = Rálátás, 2006. 2. sz. 14-16. p.

A 80 éves **Módy György** köszöntése / Orosz István. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 9-17. p.

Köszöntjük a 80 esztendő Dr. **Módy Györgyöt** / V. Szathmári Ibolya. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 7-8. p.

Móra Ferenc debreceni kapcsolatai / Bakó Endre. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 289-304. p.

Móricz és Debrecen / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 91-103. p.
Első közlés: Móricz és Debrecen. – Db.: 1970.

„...én azt hiszem, annál nincs nagyobb öröm, mint valakit megtanítani valamire, amit nem tud”: Naszime Szószeki *A Kölyök* és **Móricz Zsigmond** *Légy jó mindhalálig* című művének egybevetése / Vihar Judit. In: 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. – [Bp.]: Argumentum, 2006. – 523-528. p.

A falu és a város erkölce **Móricz Zsigmond** Pillangó című idilljében / Vitéz Ferenc. = Néző-Pont, 1. sz. 2006. december. 37-41. p.

„Az ország gazdája”: **Móricz Zsigmond**, az újságíró: Főiskolai jegyzet / Vitéz Ferenc. – [Db.]: Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, [2006]. – 227 p. – (Kölcsey kommunikációs könyvtár.)
Móricz és Debrecen – p.43-64.
→ A Pillangó mint „debreceni idill” – p.65-74.

Nadányi Zoltán: Szegényember naplója, 1935 / Bakó Endre. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Breettóújfalú: 2006. – 129-133. p.

A **Nadányi**-életmű utóélete / Bakó Endre. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 283-300. p.

Néhány dokumentum **Nadányi Zoltán** bihari közszerepléseire / Bakó Endre. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 117-127. p.
Berettyóújfalu, 1920–1940.

Nadányi Zoltán / Karácsony Sándor. In: A könyvek lelke: Irodalmi nevelés / K. S. – 2. kiad. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 230-234. p.
Első közlés: Protestáns Szemle, 1928.

„Magányos daru”: Az utolsó(?) népköltő: **Nádudvari Nagy János** / Bényei József. = *Ethnica*, 2006. 3. sz. 94-96. p.

Kisújszállás és Debrecen közös ünnepe / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 71-74. p.
Nagy Imre (1817–1840). Első közlés: Kisújszállási Nagykun Kalendárium 2004.

Kisújszállás ifjú költő-ígérete: **Nagy Imre**, 1817–1840 / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 46-56. p.

Nagy Imre emlékezete: A Kisfaludy Társaság Évlapjaiból / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 47-70. p.

Apámra emlékezem..., 3. / Groma Gézné Nagy Judit. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 294-298. p.
Nagy Imre városi főjegyző, Hajdúnánás.

Temetés Derecskén / Krassó György. = *Kapu*, 2006. 11-12. sz. 115-116. p.
Nagy Lajos, 1956-os elítélt volt.

Előszó / Nagy János. In: A tehetségfejlesztés vezetési és szervezési összefüggései. – Db.: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, 2006. – 9-10. p.

Nagy Tibor tanszékvezető egyetemi tanár életútja.

Nagy Zoltán kuruc versei / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 105-117. p.

Első közlés: Múzeumi Kurír, 1971.

Némédi Lajos emeritus professor halálára. = Debreceni Disputa, 2006. 9. sz. 80. p.

Dr. **Némédi Lajosné** Dr. Dienes Éva, 1914–2004 / Korompai Gáborné. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 447-453. p.

Németh Ferenc (1951–2001) emlékezete / Molnár V. Attila, Seregélyes Tibor. = Kitaibelia, 2005[!2006]. 3. sz. 3-17. p.

„Debrecen, lelkem székvárosa”: **Németh László** és Debrecen / Bakó Endre. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága]; [Debreceni Irodalmi Múzeum], 2006. – 194 p. – (Magyar írók Debrecen-élménye, [3.]

Németh László debreceni katedrája / Bakó Endre. = Új Forrás, 2006. 2. sz. 87-101. p.

Az én nagyapám... / Bundáné Gyöngyösi Mária. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 298-308. p.

Nyakas Imre, visszaemlékezésével.

Dr. **Ojtozi Eszter** PhD, 1935–2006 / [Kun András]. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 455. p.

Oláh Gábor Eminescu-fordításairól / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 33-40. p.

Első közlés: Múzeumi Kurír, 1977.

Az élet új dalai: Ady Endre és **Oláh Gábor** költészetéről – a versekben megjelenő életfogalom aspektusa alapján / Valastyán Tamás. = Alföld, 2006. 10. sz. 36-44. p.

Egy kis **Osváth Pál** bibliográfiai meglepetés / Dankó Imre. = Rálátás, 2006. 1. sz. 31-32. p.

Százhetvenöt éves született **O'sváth Pál** / Sárkány Viola. = Honismeret, 2006. 1. sz. 11-13. p.

Egy modern prédikátor: **Ötvös László** – a református lelkipásztor, bibliakutató és költő / Rideg István. = Theologiai Szemle, 2006. 2. sz. 113-117. p.

Dr. **Pákozdy Ferenc**: Hódmezővásárhely, 1904. okt. 7. – Debrecen, 1970. máj. 11. / Korompai Gáborné. In: Könyv és könyvtár XXVI. – Db.: 2004[!2006]. – 389-396. p.

Prof. Dr. **Pap Károly**, 1910–1986 / Rigó János. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 69-72. p.

Pápay József kéziratos debreceni hagyatéka / Kissné Rusvai Julianna. In: ÓTE tükörkép: Válogatás az óvó- és tanítóképző főiskolák, karok oktatóinak tanulmányaiból. – Baja: 2006. – 155-173. p.
A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának kéziratárában.

Pápay József kéziratos északi osztják nyelvtana / Rusvai Julianna. In: Folia uralica Debreceniensia, 13. – Db.: [Debreceni Egyetem], 2006. – 79-83. p.

Simonyi Zsigmond és **Pápay József** / Rusvai Julianna. = Magyar Nyelvőr, 2006. 4. sz. 485-491. p.

Papp Ferenc olvasókönyv: Papp Ferenc válogatott nyelvészeti tanulmányai / szerk. Klaudy Kinga. – Bp. . Tinta, 2006. – 334 p. – (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 53.)

← Papp Ferenc összegyűjtött írásai elé / Kiefer Ferenc – p.7-9.

← Szerkesztői előszó / Klaudy Kinga – p.11-13.

A debreceni thesaurusz / **Papp Ferenc**. In: Papp Ferenc olvasókönyv: P. F. válogatott nyelvészeti tanulmányai. – Bp. . Tinta, 2006. – 254-285. p.
Saját szerepéről is. Első közlés: 2000.

120 éve született **Pávai Vajna Ferenc**: Emlékezés a főgeológusra, a föld- és ásványtani tudományok kandidátusára, miniszteri főtanácsosra, Hajdúszoboszló város díszpolgárára. = Szókimondó, 2006. 3. sz. 6-8. p.

Dr. **Pellet Sándor**, 1916–2006 / Ács Géza. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 102-104. p.

Pinczés Zoltán 80 éves / Fazekas István. = Földrajzi Közlemények, 2006. 1-2. sz. 85. p.

Polgár Tóth István (1818–1881) debreceni asztalosmester / Zlinszkyne Sternegg Mária. = Ars Hungarica, 2006. 1-2. sz. 185-200. p.

A doktor, akihez Csokonai ódát írt: **Rácz Sámuel**, 1744–1807 / Torda István. In: Professzorok, redaktorok, kalandorok: Pest-budai arcélek / T. I. – [Bp.]: K. u. K. Kiadó, [2006]. – 20-24. p.

Legenda **Ratkó Józsefről** / Albert Zsuzsa, Antall István, Ágh István, Babosi László, Buzda Ferenc, Bugya István, Jánosi Zoltán, Kocziszký Éva, Nagy András László és Serfőző Simon kerekasztal-beszélgetése. = Hitel, 2006. 9. sz. 84-105. p.

Révész Imre a polgárosodásért az önkényuralom idején / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 272-282. p.

Első közlés: Forradalom után – kiegyezés előtt. – Bp.: 1988.

Sántha Kálmán, 1903–1956: Elhangzott: 2003. március 6. – Bp.: Magyar Tudományos Akadémia, 2006. – 94 p. – (Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett.)

Sarkadi Imre, a Körhinta egyik alkotója / Kiss Kálmánné. In: Kisúji harangszó: Kisújszállás irodalmi hagyományai és kapcsolatai / K. K. – Kisújszállás: 2006. – 156-167. p.

Segner János András / Schultheisz Emil. In: Fejezetek az orvosi művelődés történetéből / Sch. E. – Piliscsaba: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2006. – 322-327. p.

„...Gabriella szeme kék volt”: **Senyei Oláh István**, 1893–1963 / Módy György. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 618-630. p.

Első közlés: *Alföld*, 1970. 7. sz.

Simonyi József debreceni éve / Csohány János. In: *Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról* / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 258-271. p.

Első közlés: *Az Óbester ébresztése*. – Nyíregyháza: 2001.

Sinai Miklós és az ókortudomány / Szabadi István. In: *Szűz Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére*. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 577-584. p.

Egy barátság története levelekben: Emlékeim **Somlyó Györgyről** / Bálint Péter. = *Debreceni Disputa*, 2006. 11-12. sz. 30-33. p.

Sokat idéz Somlyó György hozzá írt leveleiből.

Somorjai László testnevelő tanár / Csohány János. In: *Szűz Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére*. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 157-169. p.; *Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról* / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 208-216. p.

Az ókor faggatója: **Szabó Árpád**, 1913–2001 / Kardos István. = *Ezredvég*, 2006. 5. sz. 104-105. p.

Szabó Dezső és Debrecen / Varga Gábor. = *Debreceni Szemle*, 2006. 3. sz. 309-316. p.

Asszimiláció, tér és a népi nemzet metaforája **Szabó István** munkáiban / Bolgár Dániel. In: *Állam és nemzet a XIX-XX. százdban: A 2006. március 31–április 1-én megrendezett Történelem Doktoranduszok Debreceni Konferenciája előadásai*. – [Db.]: [Debreceni Egyetem Történelmi Intézet], [2006]. – 213-227. p.

Asszimiláció a térben: Kísérlet **Szabó István** asszimiláció koncepciójának kibontására / Bolgár Dániel. = *Sic itur ad astra*, 2006. 1-2. sz. 43-72. p.

A harmadik út felé: **Szabó István** történész cikkekben és dokumentumokban / Szabó István; vál., jegyz., szerk. Erős Vilmos. – Bp.: Lucidus, 2003[!2006]. – 418 p. – (Kisebbségkutatás könyvek.)

Könyvről könyvre – Jutalomjáték: **Szabó Magda**, Bartis Attila és Szántó T. Gábor könyvei / Alexa Károly. = Életünk, 2006. 11-12. sz. 132-141. p.
→ Szabó Magda: Az ajtó – p.132-135.

Egy monográfia címszavai: **Szabó Magda** / Kabdebó Lóránt. In: „Ritkúl és derül az éjszaka”: Harc az elégiáért / K. L. – Db.: Csokonai K., 2006. – 269-303. p.

Első közlés: Salva, scriptor: Tanulmányok, esszék Szabó Magdáról. – Db.: 2002.

Székelyhidi Ágoston / Kődöböcz Gábor. = Partium, 2006. ősz. 98-99. p.

Die Methode von Prof. **Tibor Szele** im Unterricht begabter Schüler / Sándor Kántor. = Teaching Mathematics and Computer Science, 4/1. 2006. 143-151. p.

Tízéves **Szép Ernő** portrészobra / Vida Lajos. = Szókimondó, 2006. 6. sz. 16-17. p.

Hajdúszoboszló, Szép Ernő Kollégium; 1996. június 25-én avatták.

Az „öreg” Szilágyi / Szilágyi Lajos. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 309-310. p.

Szilágyi Lajos.

Emlékezés **Szombati Szabó István** költőre, íróra / Higgyed István. In: Szíj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 243-252. p.

Szombati-Szabó István pályaképe: Különös tekintettel debreceni indítására / Szabó Sándor Géza. In: Debreceni dac: Tanulmányok Debrecen irodalmáról / Sz. S. G. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgató-sága], 2006. – 51-78. p.

Első közlés: DMÉ 1973. – Db.: 1974.

A mi írónk: Utószó **Taar Ferenc** könyvéhez / Ruszoly József. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 97-98. p.
Első közlés: Otthon Bagamérban / Taar Ferenc. – Bp.: 2004.

„Hát mi mik vagyunk?”: **Tar Sándor** levelei / Polner Zoltán. = Tekintet, 2006. 5. sz. 68-75. p.
A közreadóhoz, 2002–2003.

Tar Sándor: leTARolt világ / Vasy Géza. In: Késő modern prózaírók / V. G. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, [2006]. – 267-273. p.
1998-ban írta.

Teghze Gyula, 1867–1939 / Szabadfalvi József. In: Magyar jogtudósok. – 3. köt. – Bp.: Állam- és Jogtudományi Kar, 2006. – 135-154. p.

Egy igazságkereső történetíró: **Tibori János** tanár úr portréjához / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 202-205. p.
Interjú. Első közlés: Sárospataki Füzetek, 2004. 2. sz.

A **Tisza** család geszti könyvtára / Czeplédi László. In: Könyv és könyvtár XXVII. – Db.: 2005[!2006]. – 263-287. p.

Tormay Béla élete és munkássága, 1839–1906 / Kováts Jenő. = Honismeret, 2006. 3. sz. 18-22. p.

Emlékezés **Torok Sándor** festőművészre / Piroska Mihály. = Szókimondó, 2006. 7. sz. 13. p.

Rövid sommázás egy születésnapra / Szombathy Bálint. In: **Torok Sándor** 70: Rajzok, grafikák 1965–2005. – [Db.]: [Láng Eszter], [2006]. – 5-6. p.

A makulátlan költő / Domokos Mátyás. = Hitel, 2006. 5. sz. 102-103. p.
Elhangzott a debreceni Csokonai Színház **Tóth Árpád**-emlékestjén, 2006. április 4-én.

Lélektől lélekig: In memoriam **Tóth Árpád** / [vál., szerk., összeáll. Márkus Béla]. – [Bp.]: Nap K., [2006]. – 396 p., [8] t. – (In memoriam.)

Tóth Pál, a költő, a tanár, az ember / összeáll., szerk. Csermely László. – [Db.]: [Csermely László], 2006. – 447 p.
1931–1997. Tanított: Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Hajdúszoboszló.

Tóth-Máthé Miklós / Fekete Károly. = Confessio, 2006. 4. sz. 45-47. p.

Kitüntetettjeink: A hetvenötéves **Ujváry Zoltán** elismerése, 2007 / Viga Gyula. = Néprajzi Látóhatár, 2006. 3-4. sz. 47-53. p.
← Publikációi 2002–2006. novemberig – p.50-53.

Vancsainé Zimányi Erzsébet, 1947–2005 / Derencsényi István. = Református Tiszántúl, 2006. 1. sz. 13-14. p.
Álmosdon volt református lelkész.

Pályakép-vázlat **Varga Gyuláról** / Szilágyi Miklós. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 479-489. p.

A „Doktor Úr”: Emlékezés Dr. **Varga Sándorra**, a szülőotthon létrehozójára / Mónus Imre. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 238-240. p.

Emlékeim Varga Doktor Úrról / Oláh Imre. In: Nánási kalendárium és helytörténeti olvasókönyv 2007. – Hajdúnánás: [2006]. – 241-246. p.
Varga Sándorról.

Szerелеmben a zongorával: **Vásáry Tamással** beszélget Fazekas Valéria. – [Bp.]: Kairosz K., 2006. – 91 p. – (Magyarnak lenni, 15.)

„ezt a lapot meg kellett írnom”: **Veres Péter** és a Jelenkor szerkesztősége / Tüskés Tibor. = Új Forrás, 2006. 6. sz. 93-108. p.
Levelek, 1961–1967.

Veres Péter Bibliája: Az író kálvinizmusa / Ötvös László. In: Szíj Rezső 90 éves: Írások az ünnepelt tiszteletére. – Bp.: Szenci Molnár Társaság, 2005. – 456-461. p.

Veres Péter levele Bagamérba / Ruszoly József. In: Bagamér múltjából / R. J. – Bagamér: Bagaméri Kör, 2006. – 70-71. p.

Kiss Györgynek, 1956. április. Első közlés: Múzeumi Kurír, 7. sz. 1975. június.

Veres Péter utolsó intelme / Szabadi Sándor. = Hitel, 2006. 4. sz. 82-86. p. Levele, 1969. december 21.

Szabó István ismertetése **Veres Péter**: Falusi krónika c. könyvéről. In: A harmadik út felé / Sz. I. – Bp.: Lucidus, 2003[!2006]. – 352-356. p. Első közlés: Alföld, 1957.

Meghalt **Veress László** / Lovas Rezső. = Debreceni Disputa, 2006. 2. sz. 64. p.

A felvilágosodás könyvei Magyarországon / Schultheisz Emil. In: Fejezetek az orvosi művelődés történetéből / Sch. E. – Piliscsaba: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2006. – 157-163. p. Elsősorban **Weszprémi István**ról.

Weszprémi István tanítása az orvosi és pedagógiai szempontú kisgyermeknevelésről / Tölgyesi József. = Eruditio–Educatio, 2006. 1. sz. 31-38. p.

Prof. Dr. **Záborszky Zoltán**, 1927– / Ács Géza. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 76-79. p.

Záborszky Zoltán [visszaemlékezése]. In: Negyvenéves a Magyar Traumatológus Társaság: Jubileumi évkönyv. – Db.: [Magyar Traumatológus Társaság], 2006. – 41-60. p.

Zoltai Lajos, a muzeológus / Módy György. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 653-659. p. Első közlés: Az 1969. augusztus 29-én, a debreceni Déri Múzeumban tartott Zoltai Lajos emlékünnepek előadásai. – Db.: 1971.

Zoványi Jenő, 1865–1958 / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 2. köt. – Db.: 2005. – 189-198. p. Első közlés: Sárospataki Füzetek, 2005. 2. sz.

Zsedényi Béla emlékezete / Ruszoly József. In: „...és így is a mi korunk”: Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949 / R. J. – Bp.: Püski, 2006. – 225-234. p.

Első közlés: 1995.

*

Bakó Endre: Pedagógusok emlékezete. = Neveléstörténet, 2006. 1-2. sz. 224-226. p.

A Pedagógusok arcképcsarnoka 1-5. kötetéről.

Berényi Dénes: A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai: [Ism.] = Debreceni Szemle, 2006. 4. sz. 565-567. p.

Szabolcs Ottó: Pedagógusok arcképcsarnoka: [Ism.]. In: Történelempedagógiai füzetek 21-22. – Bp. 2006. – 232-233. p.

„Téged, Isten, dicsérünk”: **Bocskai István** Erdély és magyarország fejedelme: [Ism.] / Benke György. = Református Egyház, 2006. 11. sz. 264-B3. p.

Szabó András: **Bocskai István**, Erdély és Magyarország fejedelme: [Ism.] / Tulok Péter. = Szépirodalmi Figyelő, 2006. 5. sz. 132-133. p.

Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna: „Jöszte poétának”: Egy ismeretlen **Csokonai**-versgyűjtemény: [Ism.] / Czibula Katalin. = Irodalomtörténeti Közlemények, 2006. 3-4. sz. 439-441. p.

Könyv **Hunyadi Ferenc** ígéhirdetéséről: [Ism.] / Kocsis Elemér. = Református Tiszántúl, 2006. 1. sz. 19-20. p.

Id. Fekete Károly művéről.

Karácsony Sándor: A könyvek lelke: [Ism.] / Sturm László. = Szépirodalmi Figyelő, 2006. 6. sz. 155-157. p.

A Hajdúság költője: Hiány és hűség: **Kertész László** emlékezete: [Ism.] / Szalontai Judit. = Hitel, 2006. 11. sz. 127-128. p.

Ketten egy könyvről: **Kovács Máté**: A könyvtárpolitikus Kovács Máté / Vajda Kornél; Kovács Máté, a magyar könyvtárügy egyik nagykövete / Emmer Gáborné: [Ism.] = Könyv és Nevelés, 2006. 3. sz. 29-33. p.

Bényei Miklós Kovács Máté (Bp.: 2005) c. összeállításáról.

A bibliai hagyomány hasonmása: Oppenheimi Biblia – 1612: [Ism.] / Imre Mihály. = Debreceni Disputa, 2006. 7-8. sz. 108-112. p.

Ötvös László hasonmás kiadásáról (2002).

Varga Gábor: **Szabó Dezső** és Debrecen: [Ism.] / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 255-256. p.

Első közlés: Keresztyén Nevelés, 1999. 3-4. sz.

Népből nemzet, történészből szónok: Erős Vilmos: Asszimiláció és retorika: **Szabó István**: „A magyar asszimiláció” című rekonstrukciója: [Ism.] / Bolgár Dániel. = BUKSZ (Budapesti Könyvszemle), 2006. 3. sz. 223-230. p.

Szelényi Ödön, a tudós tanár / Áment Erzsébet. = Könyv és Nevelés, 2006. 1. sz. 97-99. p.

Ismertetés Vincze Tamás és Ugrai János Szelényi Ödön c. kötetéről (Bp.: 2006).

Pótor Imre: Dr. **Tóth Endre**, az egyházépítő professzor: [Ism.] / Csohány János. In: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról / Cs. J. – 3. köt. – Db.: 2006. – 257-259. p.

Első közlés: Református Egyház, 2001. 6. sz.

Helytörténetírás

Ásó, kapa, nagyharang: Mátay Mónika történésszel a Törvényszéki játszmák: válás Debrecenben 1793–1848 című könyvéről Pogonyi Lajos beszélgetett. = Beszélő, 2006. 7-8. sz. 52-57. p.

A Bihar-kutatás újabb állomásai / *Dankó Imre*. = Rálátás, 2006. 2. sz. 1-3. p.

Egy ígéretes könyvsorozat: Régi magyar családok / *Lakatos Sarolta*. = Turul, 2006. 1-2. sz. 40. p.

A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága indította.

A helytörténetírás hitelességeért, 1.: Megjegyzések javításokkal és kiegészítésekkel / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 576-584. p.

Debrecen, Hosszúpályi. Első közlés: Debreceni Szemle, 1999. 4. sz.

A helytörténetírás hitelességeért, 2.: Megjegyzések javításokkal és kiegészítésekkel / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 585-598. p.

Hajdú-Bihar megye kézikönyve. Első közlés: Debreceni Szemle, 2000. 1. sz.

A debreceni kötet körül / *Szabó István*. In: *A harmadik út felé* / Sz. I. – Bp.: Lucidus, 2003[!2006]. – 259-270.

p.

A szabadságharc fővárosa Debrecen című könyvről. Kéziratból.

A *tények* igazatában: Könyvbemutató az egyetem Történelmi Intézetében. = Debreceni Disputa, 2006. 5. sz. 35-

36. p.

Bihar vármegye az úrbérrendezés idején; Várostarténeti források – Erdély és a Partium a 16-19. században; Egyed Ákos: Gróf Mikó Imre, Erdély Széchenyije.

Honismereti mozgalom

1976–2006: 30 éves a Bihari Honismereti Tábor / *Kállai Irén*. In: *A Bihari Múzeum évkönyve X-XI.* –

Berettyóújfalu: 2006. – 211-240. p.

Erdőpuszták turizmusának értékelése / *Suta Éva*. = Agrártudományi Közlemények, 2006. 20/különszám. 93-100. p.

Muzeológia

XV-XVI. századi pajzsok a Déri-gyűjteményből / *Boldog Zoltán*. In: *DMÉ* 2005. – Db.: 2006. – 239-249. p.

„Tavaszi volt akkor is...”: A Debreceni Egyetem Könyvtárának Haggáda Gyűjteményéről / *Csukás Judit*. In: Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyve 2006. – Bp.: Keresztény-Zsidó Társaság, 2006. – 417-434. p.

A nagyváradi és a szatmárnémeti római katolikus egyházmegyei könyvtárak muzeális állományainak kialakítása, feldolgozása / *Emődi András*. = Könyvtári Levelező/lap, 2006. 3. sz. 17-19. p.

A Bihari Múzeum öt éve, 2001–2005 / *Kállai Irén*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalú: 2006. – 141-161. p.

Egy tájmúzeum és a tájházak kapcsolata, a Bihari Múzeum példáján / *Kállai Irén*. = Tájházi Hírlevél, 2006. 3. sz. 20-26. p.

A „keresztény respublika” kincstárnokai: Beszélgetés Gáborjáni Szabó Botonddal / *Kele Csilla*. = Debreceni Disputa, 2006. 7-8. sz. 46-48. p.
A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának és Múzeumának igazgatója.

Bihar tájházai / *Kolozsvári István*. = Tájházi Hírlevél, 2006. 2. sz. 57-76. p.
Álmosd, Bakonszeg, Biharnagybajom, Biharugra, Csökmő, Derecske, Furta, Geszt, Hencida. Hosszúpályi, Kismarja, Létavértes, Nagyrábé, Pocsaj, Szentpéterszeg.

IV. Országos Találkozó – Hosszúpályi, 2006. szeptember 21-24.: Beszámoló a IV. országos találkozóról / *Kolozsvári István*. = Tájházi Hírlevél, 2006. 3. sz. 4-16. p.

A Magyarországi Tájházak Szövetségének IV. országos találkozójáról: Hosszúpályi, 2006. szeptember 21-24. / *Kolozsvári István*. = Rálátás, 2006. 3. sz. 24-30. p.

Muzeológiai fejlesztés Hajdúhadházon: Földi János Emlékház és Hajdúhadházi Galéria / *Korompainé Mocsnik*

Marianna, Korompai Balázs. = Rálátás, 2006. 4. sz. 22-31. p.

A város jeles születteiről, személyiségeiről is írnak.

Vezető a debreceni Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum Medgyessy Ferenc (1881–1958) életmű-kiállításához / Sz.

Kürti Katalin; [szerk. Fodor Éva Irén]. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 116 p.

Tájház – Emlékház Konferencia Balmazújvároson, 2007. január 4. / *Magyari Márta*. = Tájházi Hírlevél, 2006. 4. sz. 29-33. p.

A debreceni Városi Múzeum / *Módy György*. In: *Historia et ars* / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 660-668. p.

Első közlés: A Déri Múzeum megnyitásának 60. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai, 1990. május 18. – Db.: 1990.

1837 M gyalogostishti szablya és hüvelye / *Nagy Ibolya*. = Szókimondó, 2006. 3. sz. 4-5. p.

A hajdúszoboszlói Bocskai Múzeum állományában.

Negyedik országos találkozó – Hosszúpályi: A IV. Országos Találkozó helyszíne, Hosszúpályi. = Tájházi Hírlevél, 2006. 2. sz. 54-56. p.

A település bemutatása.

A Déri György-gyűjtemény szőrmés bőrruhái, 1.: Alföld és Észak-Magyarország / *Petrovszki Ildikó*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 267-283. p.

A Déri Múzeum gyűjteményéből.

Az ókori Róma építészetének rövid ismertetése: Múzeumpedagógia–történelempedagógia – módszertani útmutatással, művészettörténeti és életmódtörténeti vonatkozásokkal / *Porcsalmy János*. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 453-468. p.

Csokonai Gimnázium.

A Bihari Múzeum múzeumpedagógiai tevékenysége / *Sándor Mária*. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. –

Berettyóújfalu: 2006. – 163-172. p.

Részletek a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága 2004. évi jelentéséből / V. Szathmári Ibolya, Lovas Márton. In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 503-523. p.

Műemlékvédelem

Debrecen világháborús emlékművei / *Éles* Bulcsú. = Polisz, 95. [sz.] 2006. június. 37-47. p.

Népi építészeti emlékeink esélyei és lehetőségei: Tájházak Biharban / *Kolozsvári* István. In: A Bihari Múzeum évkönyve X-XI. – Berettyóújfalu: 2006. – 173-210. p.

Temetők és környezetük, fejfák, sírgondozás, virágok és művirágok: Muraszemenye és Hajdúböszörmény példája / *Magyari* Márta. = Tájházi Hírlevél, 2006. 4. sz. 21-25. p.

Építészettörténeti jelentőségű régészeti kutatások Hajdú-Biharban 1944–1984 / *Módy* György. In: Historia et ars / M. Gy. – Db.: [Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága], 2006. – 329-338. p.
Első közlés: DMÉ 1983–84. – Db.: 1985.

A kismarjai református templom felújításához kapcsolódó belső kutatás: Előzetes beszámoló / *Módyné Nepper* Ibolya. = Református Szemle, 2006. 5. sz. 538-540. p.

Műemlékek és graffitik / [szerk., írta Buda László, Angyal László András]. – [Db.]: Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság Bünmegelőzési Osztály, [2006]. – 62 p.

A Bocskai-kripta avatása és a Bocskai-díjak átadása / *Sárkány* Viola. = Honismeret, 2006. 6. sz. 99-101. p.
Kismarja, 2006. szeptember 23-24.

Kiállítások, ülésszakok

Régészeti tanácskozás Hortobágyon / *Bálint* Marianna. = Örökségvédelem, 2006. 6. sz. 8. p.

Bocskai István- és Rhédey Ferenc-emlékkonferencia Zsákán / *Bíró Miklósné.* = Rálátás, 2006. 3. sz. 23-24. p.

Huszár Gál újabb szobrát lepleztük le a Debreceni Nyomda 445 éves jubileuma alkalmából, 2006. június 1-jén / *Dankó Imre.* = Rálátás, 2006. 3. sz. 13-18. p.

Az antwerpeni Plantin nyomda kiadványai a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában / *Gáborjáni Szabó Botond.* = Református Tiszántúl, 2006. 3. sz. 8. p.
Kiállításmegnyitó 2006. május 10-én.

A Bocskai-évforduló 2005. évi Hajdú-Bihar megyei és határon túli programjai / *Illés Andrea.* = Debreceni Szemle, 2006. 3. sz. 384-387. p.

Bocskai István tudományos emlékülés Hajdúszoboszlón / *Nagy István.* = Magyar Múzeumok, 2006. 3. sz. 28-30. p.
2006. szeptember 8.

Bocskai-ünnepségek a szabadságharc négyszázadik évfordulója tiszteletére / *Nyakas Miklós.* In: DMÉ 2005. – Db.: 2006. – 7-9. p.
Szlovák fordítása: Bocskai-slávnosti na počesť štyrcstého výročia boja za slobodu – p.11-13.

[Beszéd Kovács Máté emléktáblájának avatása alkalmából] / *Nyéki István.* = Szókimondó, 2006. 12. sz. 20-22. p.
Hajdúszoboszló, 2006. november 11.

Szándék és megvalósulás: Bocskai-kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban / *Szvitek Róbert József.* In: Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat évkönyve 6. – Bp.: 2006. – 261-268. p.
2004. október 15-én nyílt meg.

Rövidítések

bev.	=	bevezető
Bp.	=	Budapest
c.	=	című
Db.	=	Debrecen
DMÉ	=	A debreceni Déri Múzeum évkönyve
HBMLÉ	=	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve
Ism.	=	Ismertetés
K.	=	Kiadó
kiad.	=	kiadás
köt.	=	kötet
Mell.	=	Melléklet
összeáll.	=	összeállította
p.	=	pagina (oldal)
rend.	=	rendezte
sz.	=	szám
szerk.	=	szerkesztő, szerkesztette
t.	=	tábla
térk.	=	térkép
vál.	=	válogatta

TARTALOMJEGYZÉK

Tanulmányok

KOVÁCS ILONA:

„Debrecen város levéltárának gondviselőjévé választatván.”
Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka. 7

SZABADI ISTVÁN:

Herpay Gábor, Hajdú vármegye levéltárnoka 33

ERDÉSZ ÁDÁM:

Egy elfeledett párbeszéd. Mata János és Kner Imre
levelezése. 41

BAKÓ ENDRE:

A levéltáros Nadányi Zoltán 79

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET:

Komoróczy György tudományos tevékenysége 87

HORVÁTH BENEDEK:

„Egy felmenőm, akire büszke vagyok.” Komoróczy
György életútja. 107

MERVÓ ZOLTÁNNÉ:

Emlékeim Komoróczy Györgyről 119

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET:

40 év a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban. Interjú Mervó
Zoltánnéval. 127

RADICS KÁLMÁN:

Az állami levéltártól a nemzeti levéltárig –
levéltártörténeti adalékok 145

VARJASI IMRE:

Érdekességek a Hajdúkerület iratanyagából 161

A Honismereti Pályázat nyertes dolgozata

KANYUK PETRA:

Hányattatott szoborsors. A debreceni Tisza-szobor
története. 179

Forrásközlés

KOVÁCS ILONA:

Konti Lajos debreceni magánlevéltárnok utolsó akarata 241

Bibliográfia

BÉNYEI MIKLÓS:

Hajdú-Bihar Megye helytörténeti irodalma 2006 255

Tartalomjegyzék 353